

ISSN 2786-5940 (Print)
ISSN 2786-5959 (Online)

ISSUE 3, 2022

INNOVATION
and **SUSTAINABILITY**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ISSN 2786-5940 (Print)

ISSN 2786-5959 (Online)

DOI: 10.31649/ins

Scientific journal

**INNOVATION AND
SUSTAINABILITY**

Issue 3, 2022

Науковий журнал

INNOVATION AND SUSTAINABILITY

№ 3, 2022

Vinnytsia, 2022

INNOVATION AND SUSTAINABILITY

Науковий журнал

Затверджено як фахове видання категорії «Б» (наказ МОН №530 від 06.06.2022)

№ 3, 2022

Засновано в 2021 році

Виходить 4 рази на рік

Засновник: Вінницький національний технічний університет (Україна)

Наукова бібліотека України ім. В.І. Вернадського <http://nbuv.gov.ua/j-tit/innsus>

Журнал включено до наукометричних баз:

Google Scholar <https://scholar.google.com/citations?user=NMtUwkgAAAAJ&hl>

CrossRef <https://doi.org/10.31649/ins>

Index Copernicus <https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=122801>

Головний редактор:

Спіфанова Ірина Юріївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів та інноваційного менеджменту Вінницького національного технічного університету

Заступники головного редактора:

Буреннікова Наталія Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємства і виробничого менеджменту Вінницького національного технічного університету

Джеджула В'ячеслав Васильович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри інженерних систем у будівництві Вінницького національного технічного університету

Відповідальний секретар:

Ткачук Людмила Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедри фінансів та інноваційного менеджменту, Вінницький національний технічний університет

Члени редакційної колегії:

Kęsy Marcin, доктор філософії (Польща); **Mihajlović Iris**, доктор філософії (Хорватія); **Sahure Gonca Telli**, доктор філософії (Туреччина); **Байдала В. В.**, д-р. екон. наук; **Бонко О. Ю.**, канд. екон. наук; **Брітченко І. Г.**, д-р. екон. наук (Болгарія); **Гавловська Н. І.**, д-р. екон. наук; **Длугопольський О. В.**, д-р. екон. наук; **Думанська І. Ю.**, д-р. екон. наук; **Єрмак С. О.**, д-р. екон. наук; **Завербний А. С.**, д-р. екон. наук; **Зянько В. В.**, д-р. екон. наук; **Карачина Н. П.**, д-р. екон. наук; **Климчук М. М.**, д-р. екон. наук; **Козловський В. О.**, канд. екон. наук; **Кравчик Ю. В.**, канд. екон. наук; **Краус К. М.**, канд. екон. наук; **Лавров Р. В.**, д-р. екон. наук; **Нікіфорова Л. О.**, канд. екон. наук; **Приказюк Н. В.**, д-р. екон. наук

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Вінницького національного технічного університету, протокол № 2 від 29.09.2022

Адреса редакції: редакція журналу «Innovation and Sustainability», к. 2222, Вінницький національний технічний університет, вул. Хмельницьке шосе, 95, м. Вінниця, Україна, 21021

Телефон: +380679609804

e-mail: is@vntu.edu.ua

web: <https://ins.vntu.edu.ua/>

Зареєстровано Міністерством юстиції України.

Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації

Серія КВ № 25028-14968Р від 08 листопада 2021 року

© Вінницький національний технічний університет, 2022

© Редакція журналу «Innovation and Sustainability», 2022

INNOVATION AND SUSTAINABILITY

SCIENTIFIC JOURNAL

Professional publication of category «B»

Issue 3, 2022

Published since 2021 year

Quarterly

Establisher: Vinnytsia National Technical University (Ukraine)

National Library of Ukraine named after V. Vernadsky <http://nbuv.gov.ua/j-tit/innsus>

The journal is included in scientometric databases:

Google Scholar <https://scholar.google.com/citations?user=NMtUwkgAAAAJ&hl>

CrossRef <https://doi.org/10.31649/ins>

Index Copernicus <https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=122801>

Chief Editor:

Yepifanova Iryna, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Finance and Innovation Management, Vinnytsia National Technical University

Deputy Editors-in-Chief:

Burennikova Nataliia, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Enterprise Economics and Production Management, Vinnytsia National Technical University

Dzhedzhula Viacheslav, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of engineering systems in construction Vinnytsia National Technical University

Executive Secretary:

Tkachuk Lyudmila, Candidate of Economic Sciences, Associated Professor, Associated Professor of the Department of Finance and Innovation Management, Vinnytsia National Technical University

Editorial board:

Kęsy Marcin, PhD (Bydgoszcz, Poland), **Mihajlović Iris**, PhD (Dubrovnik, Croatia); **Sahure Gonca Telli** PhD (Dogus, Turkey), **Baidala Viktoriia**, Doctor of Economic Sciences (Kyiv, Ukraine); **Boienko Olena**, Candidate of Economic Sciences (Vinnytsia, Ukraine); **Britchenko Igor**, Doctor of Economic Sciences (Sofia, Bulgaria); **Havlovska Nataliia**, Doctor of Economic Sciences (Khmelnysky, Ukraine); **Dluhopolskyi Oleksandr**, Doctor of Economic Sciences (Ternopil, Ukraine); **Dumanska Ilona**, Doctor of Economic Sciences (Khmelnysky, Ukraine); **Yermak Svitlana**, Doctor of Economic Sciences (Odessa, Ukraine); **Zaverbnyj Andriy**, Doctor of Economic Sciences (Lviv, Ukraine); **Zyanko Vitaliy** (Vinnytsia, Ukraine); **Karachyna Nataliia**, Doctor of Economic Sciences, (Vinnytsia, Ukraine); **Klymchuk Maryna**, Doctor of Economic Sciences (Kyiv, Ukraine); **Kozlovskiy Volodymyr**, Candidate of Economic Sciences (Vinnytsia, Ukraine); **Kravchyk Yurii**, Candidate of Economic Sciences (Khmelnysky, Ukraine); **Kraus Kateryna**, Candidate of Economic Sciences (Kyiv, Ukraine); **Lavrov Ruslan**, Doctor of Economic Sciences, (Chernihiv, Ukraine); **Nikiforova Liliia**, Candidate of Economic Sciences (Vinnytsia, Ukraine); **Prykaziuk Nataliia**, Doctor of Economic Sciences (Kyiv, Ukraine)

Recommended for publication by the decision of the Academic Council of Vinnytsia National Technical University, protocol № 2 from 29.09.2022

Editorial board address: Scientific journal «Innovation and Sustainability», room 2222, Vinnytsia National Technical University, Khmelnytsky highway, 95, 21021, Vinnytsya, Ukraine.

Telephone: +380679609804

e-mail: is@vntu.edu.ua

web: <https://ins.vntu.edu.ua/>

Registered by the Ministry of Justice of Ukraine

Certificate of state registration of the print media

Series KB № 25028-14968P dated 08.11.2021

© Vinnytsia National Technical University, 2022
© Editorial board Innovation and Sustainability, 2022

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ISSN 2786-5940 (Print)

ISSN 2786-5959 (Online)

DOI: 10.31649/ins

Scientific journal

**INNOVATION AND
SUSTAINABILITY**

Issue 3, 2022

Науковий журнал

INNOVATION AND SUSTAINABILITY

№ 3, 2022

Vinnytsia, 2022

INNOVATION AND SUSTAINABILITY

Науковий журнал

Затверджено як фахове видання категорії «Б» (наказ МОН №530 від 06.06.2022)

№ 3, 2022

Засновано в 2021 році

Виходить 4 рази на рік

Засновник: Вінницький національний технічний університет (Україна)

Наукова бібліотека України ім. В.І. Вернадського <http://nbuv.gov.ua/j-tit/innsus>

Журнал включено до наукометричних баз:

Google Scholar <https://scholar.google.com/citations?user=NMtUwkgAAAAJ&hl>
CrossRef <https://doi.org/10.31649/ins>
Index Copernicus <https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=122801>

Головний редактор:

Спіфанова Ірина Юріївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів та інноваційного менеджменту Вінницького національного технічного університету

Заступники головного редактора:

Буреннікова Наталія Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємства і виробничого менеджменту Вінницького національного технічного університету

Джеджула В'ячеслав Васильович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри інженерних систем у будівництві Вінницького національного технічного університету

Відповідальний секретар:

Ткачук Людмила Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедри фінансів та інноваційного менеджменту, Вінницький національний технічний університет

Члени редакційної колегії:

Kęsy Marcin, доктор філософії (Польща); **Mihajlović Iris**, доктор філософії (Хорватія); **Sahure Gonca Telli**, доктор філософії (Туреччина); **Байдала В. В.**, д-р. екон. наук; **Боєнко О. Ю.**, канд. екон. наук; **Брітченко І. Г.**, д-р. екон. наук (Болгарія); **Гавловська Н. І.**, д-р. екон. наук; **Длугопольський О. В.**, д-р. екон. наук; **Думанська І. Ю.**, д-р. екон. наук; **Єрмак С. О.**, д-р. екон. наук; **Завербний А. С.**, д-р. екон. наук; **Зянько В. В.**, д-р. екон. наук; **Карачина Н. П.**, д-р. екон. наук; **Климчук М. М.**, д-р. екон. наук; **Козловський В. О.**, канд. екон. наук; **Кравчик Ю. В.**, канд. екон. наук; **Краус К. М.**, канд. екон. наук; **Лавров Р. В.**, д-р. екон. наук; **Нікіфорова Л. О.**, канд. екон. наук; **Приказюк Н. В.**, д-р. екон. наук

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Вінницького національного технічного університету, протокол № 2 від 29.09.2022

Адреса редакції: редакція журналу «Innovation and Sustainability», к. 2222, Вінницький національний технічний університет, вул. Хмельницьке шосе, 95, м. Вінниця, Україна, 21021

Телефон: +380679609804

e-mail: is@vntu.edu.ua

web: <https://ins.vntu.edu.ua/>

Зареєстровано Міністерством юстиції України.

Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації

Серія КВ № 25028-14968Р від 08 листопада 2021 року

© Вінницький національний технічний університет, 2022

© Редакція журналу «Innovation and Sustainability», 2022

INNOVATION AND SUSTAINABILITY

SCIENTIFIC JOURNAL

Professional publication of category «B»

Issue 3, 2022

Published since 2021 year

Quarterly

Establisher: Vinnytsia National Technical University (Ukraine)

National Library of Ukraine named after V. Vernadsky <http://nbuv.gov.ua/j-tit/innsus>

The journal is included in scientometric databases:

Google Scholar <https://scholar.google.com/citations?user=NMtUwkgAAAAJ&hl>

CrossRef <https://doi.org/10.31649/ins>

Index Copernicus <https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=122801>

Chief Editor:

Yepifanova Iryna, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Finance and Innovation Management, Vinnytsia National Technical University

Deputy Editors-in-Chief:

Burennikova Nataliia, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Enterprise Economics and Production Management, Vinnytsia National Technical University

Dzhedzhula Viacheslav, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of engineering systems in construction Vinnytsia National Technical University

Executive Secretary:

Tkachuk Lyudmila, Candidate of Economic Sciences, Associated Professor, Associated Professor of the Department of Finance and Innovation Management, Vinnytsia National Technical University

Editorial board:

Kęsy Marcin, PhD (Bydgoszcz, Poland), **Mihajlović Iris**, PhD (Dubrovnik, Croatia); **Sahure Gonca Telli** PhD (Dogus, Turkey), **Baidala Viktoriia**, Doctor of Economic Sciences (Kyiv, Ukraine); **Boienko Olena**, Candidate of Economic Sciences (Vinnytsia, Ukraine); **Britchenko Igor**, Doctor of Economic Sciences (Sofia, Bulgaria); **Havlovska Nataliia**, Doctor of Economic Sciences (Khmelnysky, Ukraine); **Dluhopolskyi Oleksandr**, Doctor of Economic Sciences (Ternopil, Ukraine); **Dumanska Ilona**, Doctor of Economic Sciences (Khmelnysky, Ukraine); **Yermak Svitlana**, Doctor of Economic Sciences (Odessa, Ukraine); **Zaverbnyj Andriy**, Doctor of Economic Sciences (Lviv, Ukraine); **Zyanko Vitaliy** (Vinnytsia, Ukraine); **Karachyna Nataliia**, Doctor of Economic Sciences, (Vinnytsia, Ukraine); **Klymchuk Maryna**, Doctor of Economic Sciences (Kyiv, Ukraine); **Kozlovskiy Volodymyr**, Candidate of Economic Sciences (Vinnytsia, Ukraine); **Kravchyk Yurii**, Candidate of Economic Sciences (Khmelnysky, Ukraine); **Kraus Kateryna**, Candidate of Economic Sciences (Kyiv, Ukraine); **Lavrov Ruslan**, Doctor of Economic Sciences, (Chernihiv, Ukraine); **Nikiforova Liliia**, Candidate of Economic Sciences (Vinnytsia, Ukraine); **Prykaziuk Nataliia**, Doctor of Economic Sciences (Kyiv, Ukraine)

Recommended for publication by the decision of the Academic Council of Vinnytsia National Technical University, protocol № 2 from 29.09.2022

Editorial board address: Scientific journal «Innovation and Sustainability», room 2222, Vinnytsia National Technical University, Khmelnytsky highway, 95, 21021, Vinnytsya, Ukraine.

Telephone: +380679609804

e-mail: is@vntu.edu.ua

web: <https://ins.vntu.edu.ua/>

Registered by the Ministry of Justice of Ukraine

Certificate of state registration of the print media

Series KB № 25028-14968P dated 08.11.2021

© Vinnytsia National Technical University, 2022
© Editorial board Innovation and Sustainability, 2022

ЗМІСТ

Єпіфанова І. Ю., Джеджула В. В. Місце процесу управління проектами в стратегії розвитку підприємств	8
Красовська Г. О., Стадник В. В., Михальчук І. В. Організаційно-структурні умови розвитку потенціалу креативності в системі менеджменту конкурентоспроможності промислових корпорацій	14
Краус К. М., Краус Н. М., Штепа О. В. Цифрова трансформація кібербезпеки на мікрорівні в умовах воєнного стану	26
Мульська О. П. Система моніторингу міграційної мобільності молоді у проекції збереження людського потенціалу: концептуально-методична емпірика	38
Дорошенко Г. О., Літвінова А. М. Екологічний менеджмент: погляд крізь призму сьогодення	50
Шварц І. В., Безсмертна О. В., Красівська А. С. Логістичні моделі оцінювання ефективності товароруку	59
Дьомін М. Ю., Єдинак В. Ю. Побудова комунікаційного процесу в організації	65
Куницька-Іляш М. В. Державна політика забезпечення розвитку та безпеки пріоритетних галузей національної економіки України: аналіз стратегій і програм	72
Панченко В. А., Панченко О. П. До питання аналізування фінансово-економічної безпеки підприємницького сектору	79
Кравчик Ю. В., Польова Н. В., Каткова Т. І. Діагностика ефективності системи управління організацією	87
Резнік Н. П., Руденко С. В., Пилипчук К. М. Основні характеристики поняття логістики і системи управління ланцюгами постачань	95
Бездушна Ю. С., Замлинський В. А., Замлинська О. В., Щуровська А. Ю. Роль звітності та статистики в капіталізації активів підприємств та національного багатства	103
Калініченко С. М., Сподар К. В., Грібіник А. В., Попкова С. О. Аналіз використання соціальних технологій на підприємствах сфери туризму	110

Матійчук Л. П. Безпеки газового ринку України та особливості її реалізації	116
Вітюк А. В. Дослідження конкурентоспроможності провідних машинобудівних підприємств	124
Гнатківський Б. М. Організаційно-економічний механізм формування інноваційної стратегії аграрних підприємств	132
Булгару Н. Б., Дзятко А. А. Основні переваги та недоліки технологій та форм дистанційного навчання іноземній мові у технічному закладі	139
Гюльмагомедов Д. Економетрична оцінка продуктивності суду в процесі розгляду кримінальних проваджень на прикладі роботи вищого антикорупційного суду	145
Єпіфанова І. Ю., Гладка Д. О. Методичні підходи до оцінювання інноваційного потенціалу підприємства	152
Перерва І. О., Єдинак В. Ю. Стратегічне управління підприємством як основний інструмент в руках сучасного керівника	159
Шушкова Ю. В., Кульчицький Я. Р. Джерела фінансування сільськогосподарських підприємств	165
Нікіфорова Л. О., Азарова А. О., Шиян А. А., Житкевич О. Використання міжнародних грантових програм Horizon 2020 та Horizon Europe в цифровій економіці	176
Ратушняк О. Г., Бадя Я. В., Гірник М. І. Тайм-менеджмент як основна складова ефективної діяльності підприємства в сучасних умовах господарювання	186
Щуров І. В. Управління енергетичною безпекою економічного середовища: парадигмальні характеристики	193

CONTENTS

Yepifanova I., Dzhezhdhula V. The place of the project management process in the strategy of business development	8
Krasovska G., Stadnyk V., Mychalchuk I. Organizational and structural conditions for the development of creativity potential in the competitiveness management system of industrial corporations	14
Kraus K., Kraus N., Shtepa O. Digital transformation of cyber security at the micro-level under martial status	26
Mulska O. The system of monitoring youth migration mobility in the projection of human potential conservation: conceptual and methodological empiricism	38
Doroshenko H., Litvinova A. Environmental management: a view through the prism of today	50
Shvarts I., Bezsmertna O., Kraevska A. Logistics models for evaluating the efficiency of goods movement	59
Domin M., Yedynak V. Building a communication process in the organization	65
Kunytska-Ilyash M. State policy of ensuring the development and security of priority industries of the national economy of Ukraine: analysis of strategies and programs	72
Panchenko V., Panchenko O. On the question of analyzing the financial and economic security of the business sector	79
Kravchyk Yu, Polyova N., Katkova T. Diagnostics of the efficiency of the organization management system	87
Reznik N., Rudenko S., Pylypchuk K. Main characteristics of the concept of logistics and supply chain management systems	95
Bezdushna Y., Zamlynskyi V., Zamlynska O., Shchurovska A. The role of reporting and statistics in the capitalization of enterprise assets and national wealth	103
Kalinichenko S., Spodar K., Gribinyk A., Popkova S. Analysis of the use of social technologies in tourism enterprises	110

Matiichuk L. Security of the gas market of Ukraine and features of its implementation	116
Vitiuk A. The study of the competitiveness of leading engineering enterprises	124
Hnatkivskyi B. Organizational and economic mechanism for the formation of the innovative strategy of agricultural enterprises	132
Bulharu N., Dziatko A. Main advantages and disadvantages of technologies and forms of foreign language distance learning in technical institution	139
Giulmagomedov D. Econometric evaluation of the productivity of the court in the process of consideration of criminal proceedings on the example of the work of the Higher Anti-Corruption Court	145
Yepifanova I., Hladka D. Methodological approaches to assessing the innovation potential of the enterprise	152
Pererva I., Yedynak V. Strategic management of the enterprise as the main tool in the hands of the modern manager	159
Shyshkova Y., Kulchytskyi Y. Sources of financing of agricultural enterprises	165
Nikiforova L., Azarova A., Shiyan A., Zhytkevych O. B. Use of international grant programs Horizon 2020 ta Horizon Europe in the digital economy	176
Ratushnyak O., Badya Y., Hirnyk M. Time management as a main component of the efficient activity of the enterprise in modern economic conditions	186
Shchurov I. Management of energy security of the economic environment: paradigmatic characteristics	193

УДК 65.011

ЄПІФАНОВА Ірина Юрїївна

доктор економічних наук, професор, в. о. декана факультету
Менеджменту та інформаційної безпеки
Вінницький національний технічний університет, Україна
ORCID ID: 0000-0002-0391-9026
e-mail: yepifanova@vntu.edu.ua

ДЖЕДЖУЛА В'ячеслав Васильович

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів та інноваційного менеджменту
Вінницький національний технічний університет, Україна
ORCID ID: 0000-0002-2740-0771
e-mail: djedjulavv@gmail.com

**МІСЦЕ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТАМИ В СТРАТЕГІЇ
РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ**

В роботі систематизовано підходи до визначення сутності процесу управління проектами. Визначено, що процес управління проектами є досить важливим в процесі формування стратегії розвитку усіх суб'єктів господарювання, оскільки впливає на ефективність діяльності, стратегічний розвиток. Управління проектом є процесом управління матеріальними, фінансовими, трудовими ресурсами, спрямованим на досягнення заздалегідь визначеної мети у встановлені в проекті строки. Узагальнено підходи до класифікації проектів. Розглянуто основні відмінності проектів від поточної діяльності підприємства.

***Ключові слова:** проект, управління проектом, стратегія, SWOT-аналіз, комерційний проект, соціальний проект*

JEL classification: G32; M21; O21

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.8.13>**1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У
ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК
ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ
ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ**

Управління проектами відіграє ключову роль в процесі діяльності будь-яких суб'єктів господарювання, оскільки забезпечує координацію необхідних рішень щодо цілей проекту, планування та персоналу. Суттєвого розвитку процес управління проектами набув із зростанням ІТ-галузі, в якій усі компанії мають менеджера з проектів, який відповідає за своєчасну та ефективну реалізацію певних проектів. Разом з тим, управління проектами є важливим на усіх підприємствах, оскільки діяльність будь-якого підприємства можна розглядати як безперервний процес виконання певних проектних рішень.

**2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ТА ПУБЛІКАЦІЙ**

Питання, пов'язані із управлінням проектами в цілому є об'єктом досліджень значної кількості як західних, так і вітчизняних вчених. Так, Patrick L. Healy [1] розглядає сутність проектного менеджменту, його складові. В роботі Іванової Т. В. обґрунтовано необхідність застосування проектного підходу в реалізації стратегічних пріоритетів сервісно-орієнтованої держави [3]. В роботі Тюріної Н., Назарчук Т., Шкабари Н. розкрито актуальність проблеми формування та раціонального використання інформаційно-аналітичного забезпечення управління проектами суб'єктів господарювання та за результатами аналізування діяльності підприємства визначено стратегічні цілі його подальшого розвитку за векторами: (1)

маркетинг, (2) виробництво, (3) персонал, (4) фінанси [4].

В роботах [5-6] досліджено сутність стратегічного управління та його важливість для досягнення конкурентоспроможності підприємства, обґрунтовано важливість впровадження інновацій.

Питання, пов'язані із управлінням проектами досліджуються і в роботах таких вчених як Жигалкевич Ж. М., Чухліб В. Є. [7], Лашенко О. В., Серьогіна Н. К. [8], Шокуров С. [9].

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Важливим є систематизувати підходи до визначення сутності процесу управління проектами, дослідити місце процесу управління проектами в стратегії розвитку підприємства.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є систематизація підходів до визначення сутності та особливостей процесу управління проектами.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Ефективна господарська діяльність передбачає впровадження стратегічного управління, основними елементами якого є підприємство та зовнішнє середовище. Підприємство, яке є складовою зовнішнього середовища, для забезпечення ефективної діяльності, повинне вміти адаптуватись до наявних та можливих змін зовнішнього середовища. Зовнішньому середовищу, яке є динамічною системою, властиві постійні зміни. Підприємство, як складова даної системи, повинне завжди оперативно реагувати на такі зміни. Саме тому успіху можуть досягнути не ті підприємства, які здатні сформуванню вдалу стратегію, а такі, які здатні вчасно адаптувати її згідно із змінами. У зв'язку із цим, питання стратегічного управління інноваційною діяльністю є досить актуальними для вітчизняних підприємств.

Стратегія підприємства має відповідати на низку питань, серед яких найголовнішими є:

- у яких напрямках господарської діяльності вигідніше розвиватися;
- в чому саме діяльність підприємства має бути унікальною;
- які ресурси (фінансові, трудові, матеріальні) будуть необхідні;
- як прибуток буде отримано при розвитку цих напрямків.

Важливим завданням в процесі формування стратегії є проведення аналізу факторів впливу зовнішнього середовища та аналіз внутрішнього потенціалу та загроз, які впливають на реалізацію інноваційної стратегії та діяльність підприємства в цілому. Основним критерієм аналізу в процесі вибору стратегій розвитку підприємств на сьогодні є матриці Ансоффа, Бостонської консалтингової групи, Мак Кінсі Дженерал Електрик, SWOT-аналіз, система збалансованих показників.

Разом з тим, найбільшого поширення отримала модель SWOT-аналізу перевагами застосування якої є одночасне врахування зовнішніх та внутрішніх чинників розвитку. Крім того, модель дозволяє на основі дослідження сильних та слабких сторін підприємства з урахуванням впливу зовнішнього середовища визначити стратегічні напрямки подальшого розвитку, а також можливі загрози.

Тюріна Н., Назарчук Т., Шкабара Н. пропонують формувати систему стратегічних цілей підприємства за чотирма напрямками: маркетинг; виробництво; персонал; фінанси; надалі виявляти сильні та слабкі сторони підприємства (щоб усвідомити за рахунок чого підприємству вдасться забезпечити досягнення цих цілей), а також можливості та загрози із зовнішнього середовища функціонування (аби усвідомити чинники, які сприятимуть підприємству у досягненні його цілей, а також чинники, які можуть перешкоджати у досягненні цілей підприємства); скласти матрицю SWOT [4].

Реалізація стратегії передбачає формування низки тактичних завдань, які за своєю суттю і є певними проектами підприємства. Сучасна методологія проектного підходу стала популярною у розвинених європейських країнах у 50-х рр. ХХ ст. [3].

На сьогодні існує значна кількість підходів до визначення сутності процесу управління проектом. На думку Patrick L. Healy, термін «управління проектом» використовуватиметься для управління одноразовою діяльністю, тоді як опис процесу управління повторюваною діяльністю здійснюється терміном «управління процесом». В цілому управління здійснює контроль за всім бізнесом і є безперервною управлінською діяльністю, яка, залежно від ситуації, може приймати управління процесами або управління проектами, або обидва. Як правило, людина керує своїм життям або своєю компанією в загальній структурі управління та спирається на управління процесами або управління проектами, залежно від обставин [1].

В роботі [2] управління проектами визначається як планування, моніторинг і контроль усіх аспектів проекту та мотивація всіх, хто в ньому бере участь, для досягнення цілей проекту в рамках узгоджених критеріїв часу, вартості та ефективності.

В роботі [7] вважається, що управління проектами – це галузь менеджменту, що охоплює ті сфери діяльності організації, де створення продукту, послуги реалізується як унікальний комплекс взаємопов'язаних заходів.

Під управлінням проектами розуміють тимчасову управлінську професійну діяльність щодо планування, організації, мотивування та контролю раціонального використання матеріальних, фінансових та трудових ресурсів шляхом використання сукупності специфічних методів та інструментів для досягнення заздалегідь визначеної мети у встановлені в проекті строки [8].

Шокуров С. вважає, що управління проектами – це свого роду процес управління командою і ресурсами проекту, який можна зорганізувати та структурувати за допомогою специфічних методів, завдяки яким проект завершується у визначений термін успішно і досягає поставленої мети [9].

Управління проектами розглядають також як процес управління людьми та координації людей, матеріальних і фінансових ресурсів у життєвому циклі проекту із застосуванням сучасних методів та прийомів управління, цілей проекту; це

виконання комплексу взаємозалежних робіт в інтересах проекту [10].

Таким чином, управління проектом є процесом управління матеріальними, фінансовими, трудовими ресурсами, спрямованим на досягнення заздалегідь визначеної мети у встановлені в проекті строки.

Основними відмінностями проектів від поточної діяльності підприємства є [3]:

- на відміну від поточної діяльності, що є постійною, проект є тимчасовим і унікальним;
- проекти завжди мають визначену мету, тоді як у повсякденному житті організації така єдина визначена мета часто відсутня або не досить зрозуміла;

- внаслідок наявності чітко визначеної мети проекти мають конкретний і завчасно встановлений момент завершення, що нехарактерно для постійно виконуваних обов'язків у процесі повсякденної діяльності організації;

- для проектів характерно комбінувати та поєднувати зусилля найрізноманітніших фахівців, тоді як більшість видів організаційної роботи поділяється за принципом функціональної спеціалізації;

- проект завжди має якісь елементи унікальності;

- проекти характеризуються обмеженнями за часом, витратами і особливими вимогами до виконання робіт.

Процес управління проектами залежить від того, яким є певний проект. Виділяють різні підходи до класифікації проектів, систематизовані на рис. 1. В сучасних умовах існує велика кількість некомерційних проектів, спрямованих на підтримку ЗСУ, тероборони. Такі проекти мають за мету отримання соціального ефекту, а не прибутку.

Соціальні проекти під час війни в Україні набули нового поштовху до розвитку. Значна кількість організацій запровадила знижки або ж безкоштовне обслуговування військових, перераховує певну частину доходу на рахунки ЗСУ або ж купує замовлені товари для армії. Окремим напрямком соціальних проектів є проекти з надання психологічної підтримки, гуманітарна допомога тимчасово переміщеним особам, майстер-класи для дітей з особливо небезпечних територій.

Рисунок 1. Класифікація проектів (складено за [10-13])

Певні складнощі в умовах війни виникають і з комерційними проектами, оскільки виникають проблеми у фінансуванні проекту.

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Таким чином, реалізація стратегії передбачає формування низки тактичних завдань, які за своєю суттю і є певними проектами підприємства.

Проектом є процес управління матеріальними, фінансовими, трудовими

ресурсами, спрямований на досягнення заздалегідь визначеної мети у встановлені в проекті строки.

Існують різні підходи до класифікації проектів, зокрема за видами, масштабами, складністю, джерелами фінансування, термінами реалізації, характером та сферою діяльності, статусом учасників, галузевою приналежністю. Розглянуто основні відмінності проектів від поточної діяльності підприємства.

Перспективами подальших досліджень є формування методичних підходів до оцінки ефективності управління проектами.

Література

1. Patrick L. Healy. *Project Management*. Taylor & Francis, 1998, 300 p.
2. *Project Management, Planning and Control* (Seventh Edition). Managing Engineering, Construction and Manufacturing Projects to PMI, APM and BSI Standards. 2017, Butterworth-Heinemann, 630 p.
3. Іванова Т. В. Методологія проектного підходу в реалізації стратегічних пріоритетів сервісно-орієнтованої держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 11. С. 82 – 85.
4. Тюріна, Н., Назарчук, Т., Шкабара, Н. (2022). Формування інформаційно-аналітичного забезпечення управління бізнес-проектами підприємства. *Innovation and Sustainability*, (2), 68–77. <https://doi.org/10.31649/ins.2022.2.68.77>
5. Yerifanova I. Yu., Dzhezhuha V. V. *Financial support of industrial enterprise's innovative directions of energy saving*: Monograph [Electronic resource]. Vinnytsia: VNTU, 2022. 138 p.
6. Спіфанова І. Ю, Формування інноваційних стратегій промислових підприємств у сучасних умовах. *Підприємництво та інновації*. 2020. №13. С. 33-39.
7. Жигалкевич Ж.М., Чухліб В.Є. Управління проектами та їх ризиками: підходи та методи. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Вип. 6(17). С. 126-130.
8. Лашенко О. В., Серьогіна Н. К. Впровадження проектного підходу в діяльність органів публічного управління. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2021. Вип. 1(48). С. 113-121.

9. Шокуров С. Проектний підхід та його актуальність в управлінні проектами в умовах інформаційного суспільства. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/2637/1/Шокуров%20Станіслав.pdf>
10. Блага Н. В. *Управління проектами* : навч. посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 152 с.
11. Брінь П.В., Абуд Ахмад Халіль Абуд. Багаторівнева класифікація проектів за абсолютними та відносними ознаками. *Бізнес-навігатор*. 2019. Вип. 6 (55). С. 46-51.
12. Яковенко О. І. *Управління проектами та ризиками* : Навчальний посібник. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2019. 196 с.

References

1. Patrick L. Healy.(1998). *Project Management*. Taylor & Francis.
2. *Project Management, Planning and Control* (2017) (Seventh Edition). Managing Engineering, Construction and Manufacturing Projects to PMI, APM and BSI Standards, Butterworth-Heinemann.
3. Ivanova T. V. (2019) Metodolohiia proiektnohopidkhotu v realizatsii stratehichnykh prioritetiv servisno-orientovanoi derzhavy [Methodology of the project approach in the implementation of strategic priorities of the service-oriented state]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 11, p. 82 – 85.
4. Tyurina N., Nazarchuk T., Shkabara N. (2022) Formuvannia informatsiino-analitychnoho zabezpechennia upravlinnia biznes-proiektamy pidpriemstva [Formation of information and analytical support for the management of business projects of the enterprise]. *Innovation and Sustainability*, № 2, p. 68–77. <https://doi.org/10.31649/ins.2022.2.68.77>.
5. Yepifanova I. Yu., Dzhezdzhula V. V.(2022)*Financial support of industrial enterprise`s innovative directions of energysaving* : Monograph [Electronic resource]. Vinnytsia: VNTU.
6. Yepifanova I. Yu. (2020) Formuvannia innovatsiinykh stratehii promyslovykh pidpriemstv u suchasnykh umovakh [Formation of innovative strategies of industrial enterprises in modern conditions], *Pidpriemnytstvo ta innovatsii*, no. 13, p. 33-39.
7. Zhigalkevich Zh. M., Chukhlib V. E. (2019) Upravlinnia proektamy ta yikh ryzykamy: pidkhoty ta metody [Management of projects and their risks: approaches and methods]. *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk*, Vyp. 6(17), pp. 126-130.
8. Lashchenko O. V., Seryogina N. K. (2021) Vprovadzhennia proiektnoho pidkhotu v diialnist orhaniv publicnogo upravlinnia [Implementation of the project approach in the activities of public administration bodies]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, Vyp. 1(48), pp. 113-121.
9. Shokurov S. (2018) Proektnyi pidkhid ta yoho aktualnist v upravlinni proektamy v umovakh informatsiynoho suspilstva [The project approach and its relevance in project management in the information society]. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/2637/1/Шокуров%20Станіслав.pdf>.
10. Bлага N. V. (2021) *Upravlinniaproiektamy: navch. Posibnyk* [Project management: training. Manual]. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs.
11. Brin P.V., Abud Ahmad Khalil Abud (2019). Bahatorivneva klasyfikatsiia proektiv za absolotnymy ta vidnosnymy oznakamy [Multilevel classification of projects by absolute and relative characteristics]. *Business navigator*, Issue 6 (55), pp. 46-51.
12. Yakovenko O. I. (2019) *Upravlinnia proektamy ta ryzykamy* [Project and risk management: Training manual]. Nizhin: MM Lysenko Publishing House.

Abstract

YEPIFANOVA Iryna, DZHEDZHULA Viacheslav. The place of the project management process in the strategy of business development

Project management plays a key role in the activity of any business entity, as it ensures the coordination of necessary decisions regarding project goals, planning, and personnel. The process of project management has significantly developed with the growth of the IT industry, in which all companies have a project manager who is responsible for the timely and effective implementation of certain projects. At the same time, project management is important in all enterprises, since the activity of any enterprise can be considered as a continuous process of implementation of certain project decisions.

The purpose of the article is to systematize approaches to determining the essence and features of the project management process.

The implementation of the strategy involves the formation of a number of tactical tasks, which in their essence are certain projects of the enterprise. The work systematizes approaches to determining the essence of the project management process. It was determined that the process of project management is quite important

in the process of forming the development strategy of all economic entities, as it affects the efficiency of operations, strategic development. Project management is the process of managing material, financial, and labor resources aimed at achieving a predetermined goal within the time frame set in the project. There are different approaches to the classification of projects, in particular by types, scales, complexity, sources of financing, terms of implementation, nature and scope of activity, status of participants, branch affiliation. The main differences between the projects and the current activities of the enterprise are considered.

Key words: *project, project management, strategy, SWOT analysis, commercial project, social project*

Стаття надійшла до редакції 30.06.2022 р.

Бібліографічний опис статті:

Єпіфанова І. Ю., Дзеджула В. В. Місце процесу управління проектами в стратегії розвитку підприємств. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 3. С. 8-13.

Yepifanova I., Dzhezdzhula V. (2022) The place of the project management process in the strategy of business development. *Innovation and Sustainability*, no. 3, pp. 8-13.

УДК 65.014:005

КРАСОВСЬКА Галина Олександрівна

доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту та адміністрування
Хмельницький національний університет, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-2589-5386>
e-mail: sokoliukg@gmail.com

СТАДНИК Валентина Василівна

доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту та адміністрування
Хмельницький національний університет, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-2095-3517>
e-mail: stadnykvv@khnmu.edu.ua

МИХАЛЬЧУК Ігор Володимирович

здобувач PhD кафедри менеджменту та адміністрування
Хмельницький національний університет
e-mail: a-itr@ukr.net

ОРГАНІЗАЦІЙНО-СТРУКТУРНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ПОТЕНЦІАЛУ КРЕАТИВНОСТІ В СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ КОРПОРАЦІЙ

У статті позиційовано місце корпоративного сектору національної економіки у формуванні її конкурентоспроможності на глобальних ринках; виділено недостатній внесок інноваційних чинників у формуванні конкурентоспроможності промислових підприємств, сформовано логічний конструкт дефініції «потенціал креативності» в контексті зв'язку з інноваціями та окреслено мотиваційні умови розвитку креативного середовища в промислових корпораціях. Запропоноване авторське трактування потенціалу креативності економічної організації – як її здатність акумулювати необхідну кількість інтелектуальних ресурсів для генерування креативних (нестандартних) ідей, достатніх для формування ефективної бізнес-моделі економічної діяльності у чинному і стратегічно прогнозованому бізнес-середовищі, проявляючи при цьому креативність і в розвитку структурного капіталу та капіталу відносин. Визначено місце чинника креативності в системі менеджменту конкурентоспроможності промислової компанії. Аргументовано, що організаційно-структурними умовами реалізації потенціалу креативності промислових корпорацій є радикальна децентралізація управління, яка побудована за принципами гетерархічного організаційного структурування. На основі порівняння характеристик організаційної «ієрархії» та «гетерархії» проілюстровано їх принципові відмінності у підходах до управління. Виокремлено особливості гетерархії як ефективної форми нарощування потенціалу креативності в організаційній оболонці корпоративних та інших інтегрованих структур.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, структурний капітал, інновації, креативне середовище, гетерархія, організаційна взаємодія, синергія різноманітності.

JEL classification: L20; M14; O31

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.14.25>

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Збільшення числа міжнародних
конфліктів, зумовлених зростанням

конкуренції за ринки і ресурси у сучасному
глобальному економічному просторі, формує
нові виклики для суб'єктів економічної
діяльності. Ці виклики особливо гостро
відчуває Україна, яка у важкому воєнно-
політичному протистоянні з рф виборює нині

право стати повноцінним членом європейського співтовариства. За цих умов набуває особливої гостроти проблема збереження і відновлення функціонування промислових корпорацій, що є учасниками глобальних технологічних ланцюжків створення цінності. В Україні багато таких компаній зазнали критично-руйнівного впливу на свою інфраструктуру внаслідок війни і фактично втратили свої виробничі системи – саме в тій частині, яка забезпечувала їх унікальність. Їх відновлення потребує значних інвестицій і навряд чи доцільне в попередньому вигляді. Водночас бізнес може бути продовжений – адже сформований позитивний імідж компанії на світовому ринку і її зв'язки в міжнародних бізнес-колах сприятимуть залученню інвестицій після завершення війни. Основним завданням постане формування нової бізнес-моделі, яка має забезпечити їх конкурентоспроможність на глобальних ринках. Науково-методологічне і практичне значення вирішення цього завдання в світлі відновлення життєздатності вітчизняних підприємницьких структур у післявоєнний період і визначили актуальність даного дослідження.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам забезпечення міжнародної конкурентоспроможності суб'єктів господарювання в умовах глобальних ринкових зрушень присвячено чимало наукових досліджень – як теоретико-методологічного, так і прикладного характеру. В Україні в цьому напрямі також працюють багато науковців, наприклад, І. Тараненко [1], Л. Зайцева [2], М. Зось-Кіор та К. Брижань [3], Ю. Вакуленко, А. Олійник і О. Гевленко [4], Ю. Головчук та Г. Пчелянська [5], А. Гончарук, О. Матвієць [6], С. Співак [7], В. Храпкіна [8], М. Шульга [9], Л. Березіна, О. Варахсіна [10] та інші, в останніх дослідженнях яких розглядається дана проблематика в світлі сучасних процесів трансформації національної економіки. І більша частина їх висновків та рекомендацій опирається на теорію конкурентних переваг М. Портера [11], яка на перше місце у конкурентній боротьбі ставить здатність суб'єктів економічної діяльності пропонувати ринку продукти з

вищою, ніж інші, споживчою цінністю. Цієї позиції дотримувались і ми у своїх попередніх дослідженнях, акцентуючи на необхідності підвищувати інноваційну активність підприємств у напрямках, що забезпечують їх кращу здатність до створення цих цінностей [12; 13]. Це стосується і участі українських промислових виробників у глобальних ланцюжках створення цінності – як в межах вільного ринку, так і в межах різного роду інтеграційних утворень, що виходять за рамки окремих підприємств. Підвищення їх здатності до створення інновацій потребує збільшення рівня креативності в поточних і стратегічних рішеннях не тільки в роботі функціональних управлінських ланок, а й розвитку відповідних здібностей в усій управлінській ієрархії. Тому все більшої актуальності набувають дослідження умов і способів розвитку потенціалу креативності у продукуванні і реалізації нестандартних управлінських рішень.

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Не применшуючи значущості наукового доробку цих та інших науковців, зусиллями яких сформовано теоретико-методологічне підґрунтя управління конкурентоспроможністю промислових підприємств в умовах відкритого ринкового простору і глобального розподілу праці, зазначимо, що нині проблема конкурентоспроможності промислових виробників набуває зовсім іншого змісту – адже війна в Україні загострила проблему безпеки функціонування не тільки в розрізі збереження матеріальної частини бізнесу, а й в розрізі ресурсо- та енергозабезпечення операційної діяльності. Усе це спонукає підприємців до пошуку нових моделей ведення бізнесу, які б посилювали його гнучкість та оперативність у вирішенні проблем поточного функціонування та сприяли формуванню стратегічного мислення у пошуку нових підходів до задоволення споживчих потреб. Авторська позиція полягає в тому що цього можна досягти, розвиваючи потенціал креативності персоналу таких корпорацій на основі організаційно-структурної взаємодії. Оскільки сучасні тенденції розвитку глобального ринку полягають у доволі

різноманітному структуруванні простору економічної співпраці, це дає підстави розглянути проблему в контексті такого структурування – в організаційних оболонках сучасних корпоративних структур промислового сектору національної економіки.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є формування організаційно-структурних умов для розвитку потенціалу креативності в системі менеджменту конкурентоспроможності промислових корпорацій. В руслі поставленої мети окреслено такі цілі: позиціювати місце корпоративного сектору національної економіки у формуванні її конкурентоспроможності на глобальних ринках; оцінити внесок інноваційних чинників у підтриманні позитивної економічної динаміки і формуванні конкурентоспроможності промислових підприємств України; в контексті зв'язку інновацій та креативності окреслити мотиваційні умови розвитку креативного середовища в промислових корпораціях та сформулювати логічний конструкт дефініції «потенціал креативності»; визначити принципи побудови організаційного простору та форм організаційної взаємодії для розвитку і реалізації потенціалу креативності промислових корпорацій.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБҐРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Вирішення будь-якої управлінської проблеми потребує її чіткого структурування в координатах «цілі-засоби-ресурси», а відтак – вибору (формування) релевантного методологічного підґрунтя для забезпечення обґрунтованості розроблених рекомендацій і їх практичного втілення. Це стосується і проблеми підтримання конкурентоспроможності промислових корпорацій в умовах війни і післявоєнного відновлення. Тенденції розвитку світового економічного простору свідчать, що на глобальному ринку найбільш конкурентоспроможними є корпорації – власники виробничих та науково-технічних ресурсів. Корпорації, як багатоконпонентні галузеві і міжгалузеві об'єднання, у розвинених країнах є головними провідниками промислової політики, вони беруть безпосередню участь не тільки в реалізації

стратегічних цілей розвитку економіки, а й у формуванні цих цілей, особливо на регіональному рівні. На думку провідних вітчизняних науковців, саме «використання переваг великого бізнесу, створеного на основі консолідації капіталу через капіталізацію прибутку і нагромадження власності, у тому числі і шляхом її придбання за кордоном, дасть змогу українським компаніям витримувати конкуренцію на світових ринках» [14, с. 407].

Корпоративний сектор економіки будь-якої країни характеризується значною різноманітністю. Як правило, він охоплює найбільш привабливі з погляду економічних результатів сфери економічної діяльності, що мають перспективи для розширення і у майбутньому. Це забезпечує корпорації позитивну економічну динаміку, накопичення ресурсів для проникнення у інші, також привабливі сфери діяльності і, що важливо – здатність впливати на бізнес-середовище, ініціюючи прийняття потрібних для розвитку бізнесу законів – в тому числі поза межами національної економіки, переростаючи в транснаціональні корпорації (ТНК). Останнє найбільш характерно для промислових корпорацій, оскільки специфіка виробництва промислових товарів дає змогу переносити частину бізнес-процесів у країни, де збувається кінцева продукція, тим самим оминаючи митні бар'єри або ж перетинаючи митні кордони на кращих умовах.

Шляхом розвитку різних форм економічної інтеграції значна кількість вітчизняних суб'єктів господарювання стала учасниками процесів корпоратизації, урізноманітнюючи ресурсну базу своєї діяльності і акумулюючи ресурси для досягнення конкурентних переваг. Розвиток ресурсної бази великих промислових корпорацій зосереджується на вдосконаленні техніко-технологічної складової виробництва, насамперед – у напрямі збільшення її гнучкості та ресурсощадності, що розширює їх можливості випускати продукти з кращою споживчою цінністю – як за експлуатаційними, так і за ціновими характеристиками. Це дає їм змогу охоплювати все більше ринкових сегментів, посилювати свою економічну владу на внутрішніх ринках і виходити за межі національних економік.

Водночас зрозуміло, що якісні зміни в ході розвитку корпоративних структур мають обов'язково відбуватися і у виробничих

(організаційних) відносинах – для нівелювання потенційної (з боку тих, кого новації не влаштовують) протидії техніко-технологічним і організаційно-структурним змінам (як складовим розвитку). Необхідно поліпшувати якість цих відносин, зважаючи на наявні мотиваційні пріоритети учасників, підвищувати рівень задоволеності усіх учасників, або ж – формуючи нову структуру мотивацій з огляду на нові обставини господарської діяльності.

На нашу думку, такий погляд на управління розвитком промислової корпорації як економічної системи з позицій досягнення якісних змін у структурі виробничих відносин (як відображення нової якості життєдіяльності їх учасників) може бути корисним і для конкретизації зв'язку інноваційних змін у системі із зростанням її конкурентоспроможності.

Таких змін особливо потребують промислові компанії, які працюють на глобальних ринках. Вони можуть конкурувати із провідними світовими виробниками здебільшого завдяки унікальності своєї продукції, яка може ставати важливою частиною технологічного ланцюжка. Проте в дні війни багато високотехнологічних виробництв України було вщент зруйновано і їх відновлення в колишньому статусі не тільки мало ймовірно, а й не доцільне. Структура світової економіки змінюється, і так званий «зелений перехід» потребуватиме від глобальних гравців нових бізнес-моделей господарювання – з енергоефективними технологіями і екологічно прийнятною структурою ресурсовикористання. За цих умов ключові фактори успіху вітчизняних промислових виробників формуватимуться компетенціями, здатними забезпечити створення споживчої цінності відповідно до вимог «зеленого переходу». Тобто, бути за своїм характером інноваційно-продуктивними.

На жаль, більшість вітчизняних промислових виробників не приділяють належної уваги розвитку компетенцій, що є ключовими для результативної інноваційної діяльності – і це відображається у їх здатності виводити на ринок інноваційні продукти. Свідченням недостатньої наповненості інноваціями діяльності промислових виробників України є дані офіційної статистики про результати інноваційної

активності у промисловому секторі національної економіки (табл.1, побудована на основі даних офіційної статистичної звітності [15-17]).

За наведеними у табл.1 показниками, що відображають динаміку результатів інноваційної активності промислових підприємств можна певною мірою оцінити і рівень їх відповідності пріоритетам сталого розвитку, серед яких чільне місце займає екологічна безпека виробничої діяльності. Висновок невтішний – в останні роки цей рівень знижується (кількість екологічно чистих і ресурсощадних технологій, які було впроваджено в промисловості в 2019 р., набагато менша, ніж у 2018 р. У 2020 р. ці показники взагалі перестали оприлюднюватися офіційною статистичною звітністю, що непрямим чином вказує на їх погіршення).

Деяко кращими є результати загального технологічного оновлення промисловості – в останні роки стали активніше впроваджувались нові технологічні процеси (у 2019 на 15,8% більше, ніж у 2018 р.). Початком активізації інноваційно-технологічного оновлення виробничих систем можна назвати 2016 рік, коли темпи впровадження нових технологічних процесів зросли майже втричі (286 %) порівняно з 2015 роком. Однак, якщо проаналізувати співвідношення впроваджених ресурсощадних і екологічно безпечних технологічних процесів і усієї кількості нових у відповідний період, то стане зрозумілим, що завданням сталого розвитку в 2019-2020 рр. відповідала лише приблизно третина нових технологій. А станом на сьогодні інноваційна діяльність взагалі не здійснюється – війна забирає усі можливості накопичувати ресурси для розвитку, а саме інвестування у виробництво є надто ризикованим.

Звичайно, в таких кризових умовах, в яких опинились вітчизняні промислові підприємства під час війни, їх менеджмент вирішує більш нагальні проблеми, ніж активізація інноваційної діяльності. Багатьох із них довелося переміщувати основні виробництва подалі від лінії фронту. Очевидно, що процеси релокації та відновлення діяльності мають відбуватися швидко й ефективно, що потребує інтегрованих зусиль значного числа учасників. Важливо, щоб усі вони стали безпосередньо зацікавленими особами – з високою мотивацією досягнення поставленої мети.

Структурно-динамічна характеристика результатів інноваційної діяльності у промисловому секторі економіки України*

Показник	Значення показників за роками							
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Освоєно виробництво нових видів продукції, од.	3138	3661	3136	4139	2387	3843	2148	4066
- з них нових на ринку	640	540	548	978	477	968	418	691
Частка нових на ринку продуктивних інновацій	20,4	14,8	17,5	23,6	20,0	25,2	19,5	17,0
Темпи виведення на ринок продуктивних інновацій, %**	-	116,7	85,7	132,0	57,7	161,0	55,9	189,3
- з них нових видів техніки, од.	657	1314	966	1305	751	920	760	647
- частка зразків нової техніки у загальній кількості інновацій**	20,8	35,9	30,8	31,5	31,5	23,9	35,4	15,9
Упроваджено нових технологічних процесів, од.	1576	1743	1217	3489	1831	2002	2318	***
- з них ресурсощадних і екологічно безпечних	502	447	458	748	611	926	857	***
Темпи впровадження нових технологічних процесів, %**	-	110,6	69,8	286,7	52,5	109,3	115,8	-
Частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізації промислової продукції, %	3,3	2,5	1,4	-	0,7	0,8	1,3	1,9
Кількість інноваційно-активних підприємств	16,8	16,1	17,3	18,9	16,2	16,4	15,8	16,8

Примітки. *Без урахування підприємств, які перебувають на тимчасово окупованих територіях Донецької, Луганської області і АР Крим

**власні розрахунки

*** дані відсутні

Вирішення цього завдання потребує дієвих технологій і методів активізації творчого пошуку, підвищення креативності персоналу у створенні концепцій та моделей нових споживчих цінностей відповідно до спеціалізації підприємства та з урахуванням індивідуалізації споживчих потреб цільових аудиторій. Середовище заохочення креативності має містити продуману систему стимулювання ініціативності і творчого пошуку, яка забезпечує не лише розвиток персоналу компанії, а й приваблює з інших організацій творчих особистостей, формуючи колектив креативних фахівців і нарощуючи тим самим потенціал креативності корпорації як об'єднаної економічними інтересами інтегрованої підприємницької структури (рис. 1, доповнено і уточнено з урахуванням опублікованого раніше у [13].

У системі менеджменту конкурентоспроможності створення мотиваційного середовища креативності функціонально відноситься до підсистеми управління інноваціями, яка інтегрує зусилля усіх задіяних у процесах створення, промислового освоєння і реалізації інновацій

учасників. Ця ж підсистема має забезпечувати цілеспрямованість інноваційного пошуку та його проактивний характер. А для результативності креативного середовища надзвичайно важливо розвивати колективне знання, підтримувати і стимулювати індивідуальний розвиток працівників. Це дає їм змогу набувати нових компетенцій в ході обміну знаннями в процесах командної роботи та між функціональної організаційної взаємодії. Важливо, щоб ці компетенції були такими, що відповідають вимогам не тільки сьогоденного, а й майбутнього, на чому справедливо наголошують К. Прахалад та Г. Хамел у відомій праці «Конкуруючи за майбутнє. Створення ринків завтрашнього дня» [18]. Не менш важливими є й ті компетенції, які стосуються безпосередньої специфіки виробничої діяльності компанії і дають змогу найбільш ефективно використовувати обмежені ресурси, що підкреслюють К. Вернерфельт [19], О. Вільямсон [20], Г. Азоев, А. Челенков [21] та інші представники сучасної ресурсної теорії. І мотиваційні складові середовища креативності мають враховувати це.

Рис. 1. Умови формування мотиваційної основи розвитку креативності в організаційному просторі компанії та її зв'язок з конкурентоспроможністю

Креативне середовище є гнучким в процесах організаційної взаємодії, воно наповнене неформальними відносинами, які з часом набувають і більш особистісних відтінків. Це формує в колективі той соціально-психологічний клімат, який є надзвичайно продуктивним для генерування нового і креативного. Водночас це формує і атмосферу продуктивного суперництва, що важливо для результативної інноваційної діяльності і дає змогу реалізувати творчий потенціал кожної людини. Причому для отримання швидкого і тривалого ефекту важливо у процес генерування нових ідей залучати не лише працівників компанії, а й значно ширше коло зацікавлених осіб. Серед них важливе місце мають зайняти представники інтересів споживачів і постачальників основних ресурсів. Перші – для чіткого розуміння специфіки індивідуалізованих потреб, другі – для не менш чіткого визначення вимог до якості означених ресурсів, які слугуватимуть критеріями відбору постачальників із їх можливої та доступної сукупності. Адже сучасна парадигма конкурентоспроможності все більше орієнтується на проактивну поведінку учасників ринку – переважання дій

на випередження. Тому в основу конкурентоспроможності економічна теорія кладе інноваційну активність підприємств, яка дає змогу їм отримувати переваги у боротьбі за увагу та вибір споживача. Однак важливо забезпечити конкурентоспроможність у довгостроковій перспективі, для чого фірма має бути здатною до генерування нестандартних рішень, які несуть у собі таку новизну, яку важко скопіювати. Функціонально це здійснюється завдяки високому потенціалу креативності.

З урахуванням цього під **потенціалом креативності економічної організації** (корпорації, підприємства або іншої форми інтеграції учасників економічної діяльності) пропонуємо розуміти її здатність акумулювати необхідну кількість інтелектуальних ресурсів для генерування креативних (нестандартних) ідей, достатніх для формування ефективної бізнес-моделі економічної діяльності у чинному і стратегічно прогнозованому бізнес-середовищі, проявляючи при цьому креативність і в розвитку структурного капіталу та капіталу відносин.

Пояснюючи складові цього визначення, підкреслимо, що «здатність акумулювати

необхідну кількість інтелектуальних ресурсів» слід трактувати у широкому сенсі – не просто «залучити» в організацію певну кількість висококваліфікованих фахівців відповідного профілю, а й мотивувати їх до плідної співпраці. Тобто, забезпечити ефективність і результативність командної роботи у сфері генерування нових ідей, їх критичного аналізу і відбору найбільш перспективних з погляду економічної привабливості у стратегічному періоді. Інша складова пропонованого нами визначення «креативність у розвитку структурного капіталу та капіталу відносин» забезпечуватиме: а) кращі форми організаційної взаємодії для генерування нових ідей; б) розширення коло учасників і збільшення можливості вибору кращих партнерів для побудови і реалізації бізнес-процесів.

Пропоноване нами трактування потенціалу креативності економічної організації підкреслює особливе значення процесу генерування нових нестандартних ідей, які можуть стати відправною точкою ефективного бізнесу. Здатність до генерування таких ідей є визначальною ознакою підприємництва як явища, основою успіху підприємця як інноватора. Однак втілення таких ідей у конкурентні переваги потребує більш системної роботи, значно більших зусиль і значно ширшого кола учасників. У системі менеджменту ці функції організаційно покладаються на підсистему управління інноваціями, яка інтегрує зусилля усіх задіяних у процесах створення, промислового освоєння і реалізації інновацій учасників. На цю ж систему покладається і створення мотиваційної основи інноваційного пошуку, яка забезпечує розвиток ініціативи і проактивності у генеруванні ідей для створення конкурентних переваг.

За своїм змістом конкурентна перевага є «концентрованим проявом перевищення конкурентів в економічній, технічній, технологічній, організаційній, управлінській сферах діяльності, які можна виміряти економічними показниками (зниження витрат, додатковий прибуток, збільшення

рентабельності, ринкова частка, обсяг продажу товарів тощо)» [21, с.48]. Тобто, сфери формування конкурентних переваг можуть бути різними – залежно від визначених вищим менеджментом цілей, які встановлюються з урахуванням здатності працівників компанії досягти першості (унікальності) в певній сфері діяльності співвідносно основних конкурентів (рис. 2).

З огляду на специфіку господарювання суб'єктів ринку у промисловому секторі кожна компанія мусить правильно оцінити свої можливості (компетенції, ресурси) досягати конкурентної першості у відповідній сфері діяльності, а також оцінити, наскільки ця унікальність є значущою для досягнення кращого економічного результату для компанії. Тобто, що може ця перевага мультиплікуватися у інших сферах діяльності компанії, чи може вона бути комплементарною для розвитку бізнесу в дотичних чи доповнюючи процесах. І важливо, щоб ця оцінка здійснювалась незалежними експертами, що давало б змогу забезпечити реальне суперництво проєктів учасників корпорації, які конкурують за ресурси розвитку (а вони зазвичай є обмеженими).

Формування і розвиток внутрішнього корпоративного суперництва може бути забезпечено і організаційно-структурними умовами, які здатні сформувати змагальне середовище креативності. У корпораціях, організаційний простір яких характеризується багатовекторністю розвитку, географічним поширенням і мультикультурністю, це проявляється найкраще. Таке середовище створює певні передумови і для внутрішньої організаційної конкуренції – за ресурси і сфери впливу, позитивним наслідком якого є виявлення кращих управлінських практик (внутрішній бенчмаркінг) і поширення їх на весь організаційний простір корпорації. Однак для цього у корпорації має бути сформовано зовсім інший стиль управління – з горизонтальною владою, яка суттєво збільшує гнучкість великої корпорації як соціально-економічної системи, розвиває її адаптивні властивості.

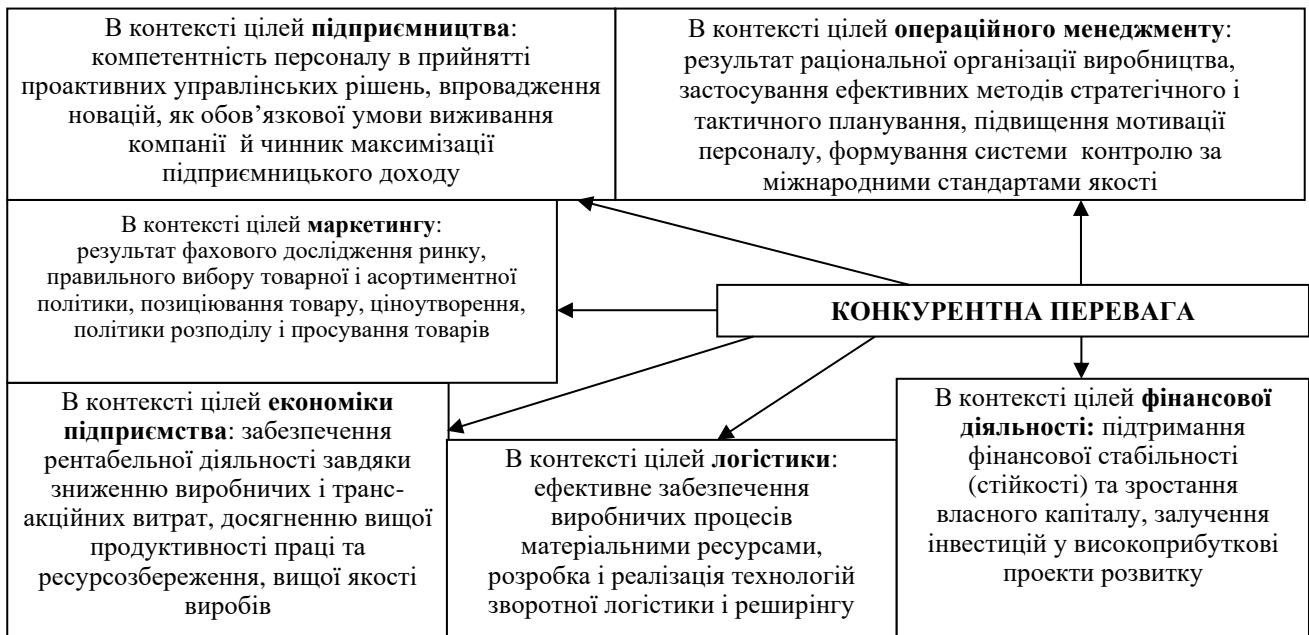

Рис. 2. Напрями і цілі формування конкурентних переваг у функціональних сферах менеджменту компанії

Для позначення такої здатності фірм до адаптації Д.Старк увів термін «гетерархія» – як організації із горизонтальною чи розподіленою владою, що дає змогу самоорганізуватися. Він підкреслював, що здатність до адаптації стимулюється організацією різноманітності всередині підприємства – коли різні організаційні принципи співіснують в стані активного суперництва всередині одного підприємства. Організація різноманітності – це активний і стійкий процес, у якому завжди співіснує декілька шляхів організації, навчання, пояснення і оцінки однієї і тієї ж дії, що забезпечує розвиток конструктивної організаційної рефлексивності. І це дає змогу здійснювати рекомбінацію ресурсів, рекомбінацію старих організаційних форм економічної взаємодії у нову організаційну конструкцію з високими адаптивними властивостями. І далі, характеризуючи особливості організаційної взаємодії у гетерархії, Д. Старк підкреслював, що це новий спосіб організації, який не є ні ринковим, ні ієрархічним. Якщо ієрархії будуються на відносинах залежності, а ринок – незалежності, то гетерархія – взаємозалежності. Цим відносинам притаманні мінімальний ступінь ієрархічності і організаційна гетерогенність [22, с. 119-121]. Виділені нами порівняльні характеристики організаційної «ієрархії» та

«гетерархії», які ілюструють їх принципові відмінності у підходах до управління, подано в табл. 2.

Як видно із зіставлення виділених характеристик, в гетерархії змінюються підходи до вибору форм і методів організаційної взаємодії – замість жорсткого закріплення певних функцій за окремими структурними ланками, заохочується їх міжфункціональна взаємодія. В. Фонтана і Л. Бас, які досліджують можливості організаційного конструювання у збільшенні гнучкості економічних систем, зазначають: «На відміну від традиційного підходу, конструктивна динамічна система визначає взаємодію між об'єктами не ззовні, а звертаючись до внутрішніх характеристик об'єктів як функції їх внутрішньої структури... Система відтворює саму себе, коли вона постійно регенерується шляхом внутрішніх системних трансформацій» [23].

Така внутрішня конкуренція сприятиме тому, що як у окремих компаніях, так і загалом в Україні зростатиме рівень розвитку сектору досліджень і розробок, що забезпечуватиме не лише адаптивні властивості підприємств на ринку, а втілюватиметься у вигляді принципово нових зразків продукції, які будуть конкурентоспроможними на глобальному ринку.

Характеристики організаційної «ієрархії» та «гетерархії»

Характеристика управління	Принципові відмінності у підходах до управління	
	Ієрархія	Гетерархія
Основна мета	Реалізація цілей та інтересів власників і топ-менеджменту	Просування інтересів усіх учасників
Стиль управління	Авторитарний; відносини підпорядкування	Консенсусний, переконання за допомогою експертного оцінювання або репутації; відносини координування
Рівень довіри між учасниками	Низький	Помірний або високий
Організаційні межі	Жорстка фіксація організаційної оболонки, усталені зв'язки в межах організаційної структури	Ситуаційно-гнучкі та взаємопроникаючі; динамічні горизонтальні зв'язки у міжструктурному організаційному просторі
Розподіл завдань	За функціональним призначенням	Згідно цілей проектного менеджменту
Вирішення конфліктів	Умовами контракту та адміністративно-розпорядчими методами	Досягнення компромісу в межах стейкхолдерської взаємодії, контрактами
Бізнес-угоди	Переважно довготермінові з високою ймовірністю переукладання	Динамічно-варіативні середньострокові
Комунікаційні зв'язки і взаємодія	Сталий скалярний ланцюг, комунікаційна мережа “один до багатьох” або “множина до одного”	За необхідності прямі горизонтальні комунікації, або “множина до множини”
Прийняття більшості рішень	Згідно управлінської вертикалі	Спільні або узгоджені (за винятком локальних)
Пошук інформації	Закріплений за спеціалізованими відділами	Розподілений горизонтальний
Стимули до розвитку	Мають низьку дієвість	Високі; прибуток формується на взаємовигідній співпраці

Що ж стосується сьогодення, то станом на 2020 р. частка сектору R&D у ВВП України складала всього 3,04% – і це значно менше, ніж у розвинених країнах. Так, у Франції ця частка сягає 8,44%, Німеччині – 6,24%, Польщі – 5,92%, Іспанії – 4,68% [24]. І можна припустити, що причинами цього є не тільки відірваність бізнесу від науки, а й породжений централізацією значний рівень суб'єктивізму у розподілі бюджетних коштів, які виділяються на розвиток наукових досліджень. Цього не уникнути і в майбутньому, тому великий бізнес має розвивати дослідницько-експериментальні відділи і в своєму організаційному просторі.

У роботі [25] нами особливо підкреслено адаптивність організаційної гетерархії – внаслідок того, що в них переплітається значна множина організуючих принципів. Важливо те, що межах гетерархії має місце радикальна децентралізація – коли функції відкриття нового розподіляються по всій корпорації, в усіх структурних ланках, де виникають потреби в удосконаленні чи зміні процесів. У гетерархиях стикаються, суперничають між собою і співіснують різні ціннісні системи, особливо якщо компанія є

мультинаціональною. І так як ресурси не закріплені в якійсь одній системі інтерпретації, а можуть існувати зразу в кількох, гетерархії створюють нові активи для компанії із самої цієї неоднозначності, формуючи синергію різноманітності у використанні ресурсів компанії, її роботі на різних ринках, розробленні нових способів роботи зі споживачами.

Радикальна децентралізація є основним принципом взаємодії і в рамках інших інтеграційних утворень – кластерів та динамічних мережевих структур, число і потужність яких з кожним роком збільшується. Саме динамічність організаційної архітекtonіки таких інтеграційних утворень забезпечує їх кращі конкурентні позиції – через заміну тих учасників, які стали неспроможними відповідати новим запитам споживчих ринків. Водночас – і через конкуренцію інших ринкових суб'єктів за право увійти на правах нового учасника – із новими виробничими чи управлінськими технологіями, посилюючи тим самим через збільшення рівня різноманітності конкурентні позиції усієї інтегрованої структури.

6. ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Сучасний стан і перспективи розвитку економіки України в післявоєнний період вимагають посиленої уваги до питань конкурентоспроможності промислових корпорацій, які є важливими ланками національної економіки, що визначально впливають на її стійкість і безпеку. У роботі конкретизовано основні напрями інноваційних змін у бізнес-моделях і бізнес-процесах вітчизняних промислових корпорацій для збереження їх здатності до входження у глобальні ланцюжки створення споживчих цінностей у період відновлення. Згідно сучасних поглядів на значущість окремих складових інтелектуального капіталу у формуванні конкурентоспроможності суб'єктів господарювання виділено у їх сукупності креативність, запропоноване авторське трактування потенціалу креативності та визначено його місце у системі менеджменту

конкурентоспроможності промислової компанії. Визначено, що організаційно-структурними умовами реалізації потенціалу креативності промислових корпорацій є радикальна децентралізація управління, яка побудована за принципами гетерархічного організаційного структурування. Виокремлено особливості гетерархії як ефективної форми розвитку креативності у організаційній оболонці корпоративних та інших інтегрованих структур. Широкі можливості гетерархії саме в контексті розвитку креативного потенціалу і формування середовища активного інноваційного пошуку є для вирішення завдань конкурентоспроможності промислових корпорацій надважливими. Це новітні організаційно-управлінські технології, які довели свою ефективність у сучасному висококонкурентному і глобалізованому світі. Та їх практична реалізація в Україні потребує формування нових підходів у організаційному проектуванні, що і має бути предметом наступних досліджень.

Література

1. Тараненко І. Модифікація глобалізаційно-інноваційної моделі світової економіки на засадах сталого розвитку: нові виміри конкурентоспроможності. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2013. Вип. 1(12). С. 172–185.
2. Зось-Кіор М.В., Брижань К.О. Управління конкурентоспроможністю підприємства в умовах нестабільності. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія «Економічні науки»*. 2017. № 6. С.62-65.
3. Зайцева Л.О. Конкурентоспроможність підприємства: теоретичний аспект управління: монографія. Старобільськ: ДЗ ЛНУ імені Т.Шевченка, 2018. 235 с.
4. Вакулєнко Ю.В., Олійник А.С., Гевленко О.Є. Системна характеристика управління конкурентоспроможністю підприємства. *Агросвіт*. 2018. № 18. С. 10—15. DOI: 10.32702/2306&6792.2018.18.10.
5. Головчук Ю.О., Пчелянська Г.О. Особливості формування стратегії підвищення конкурентоспроможності підприємства на основі парадигми інноваційного розвитку. *Економіка та держава*. 2020. №3. С.66-70.
6. Stadnyk V., Sokoliuk G., Goncharuk A., Matviiets O. Institutional factors of competitiveness and development of the national economy. *Advances in economics, business and management research*. 2019. Vol. 99. Pp. 376–380. <https://doi.org/10.2991/mdsmes-19.2019.71>.
7. Співак С. Менеджмент конкурентоспроможності підприємств: теорія, методика, практика: монографія. Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2020. 404 с.
8. Храпкіна В.В. Управління конкурентоспроможністю підприємств. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. № 50. С. 245-248.
9. Шульга М. Розроблення напрямів підвищення конкурентоспроможності підприємства. *Підприємництво та інновації*. 2020. №12. С. 135-141.
10. Березіна Л.М., Вараксіна О.В., Олійник А.С., Рак А.Г. Теоретико-методологічні основи управління конкурентоспроможністю підприємства. *Агросвіт*. 2021. № 21-22. С.35-42.
11. Porter M. E. *Competitive Advantage of Nation*. New York: Free Press, 1990. 426 p.
12. Stadnyk V.V., Zamazyi O.V. Innovative factors in the system of value-based management of an industrial enterprise. *Actual problems of economics*. 2015. No. 9. Pp. 242-249.
13. Стадник В.В., Соколюк Г.О., Гризовська Л.О. Інформаційний менеджмент у реалізації потенціалу креативності й різноманітності суб'єктів індустрії гостинності. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2020. № 2. С.155-160.

14. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України : в 3 т.; [за ред. В. М. Геєця, В. П. Семиноженка, Б. Є. Кваснюка]. – Т. 3: Конкурентоспроможність української економіки. Київ : Фенікс, 2007.
15. Наука, технології та інновації URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/ni/ind_rik/ind_u/2002.html.
16. Обсяг реалізованої інноваційної продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
17. Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності у 2010-2020 роках URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
18. Хамел Г. Прахалад К. Конкуруя за будущее. Создание рынков завтрашнего дня. Москва: Олимп-Бизнес, 2002. 437 с.
19. Wernerfelt B. The Resours-Based View of the Firm: Ten Years Later. *Strategic Management Journal*. 1995. Vol. 16, № 3. P.171-174.
20. Williamson, O. E. The economic institutions of capitalism: firms, markets, relational contracting. Free press: New York, 1985.
21. Азоев Г.Л., Челенков А.П. Конкурентные преимущества фирмы. Москва: ОАО «Типография «НОВОСТИ». 2000. 256 с.
22. Старк Д. Неоднозначность активов и организация разнообразия в постсоциалистических странах. *Экономическая социология*. 2001. № 2, т.2. С. 115-129
23. Fontana W., Buss L.W. The Arrival of the Fittest: Toward a Theory of Biological Organization. *Bulletin of Mathematical Biology*. 1994. № 56(1). Pp. 1-64.
24. Стан науково-інноваційної діяльності в Україні у 2020 році : науково-аналітична записка / Т.В. Писаренко, Т.К. Куранда, Т.К. Кваша та ін. Київ : УкрІНТЕІ, 2021. 39 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/2021/06/23/AZ.nauka.innovatsiyi.2020>.
25. Стадник В.В. Гетерархія як організаційна оболонка ефективної взаємодії різноманітностей у забезпеченні конкурентоспроможності сучасних корпорацій *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2015. № 6. С.132-137.

References

1. Taranenko I. (2013). Modyfikatsiia hlobalizatsiino-innovatsiinoi modeli svitovoi ekonomiky na zasadakh staloho rozvytku: novi vymiry konkurentospromozhnosti. *Yevropeyskyi vektor ekonomichnoho rozvytku.. Vyp. 1(12)*. S. 172–185.
2. Zos-Kior M.V., Bryzhan K.O. (2017). Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpryiemstva v umovakh nestabilnosti. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Seriya «Ekonomichni nauky»*. № 6. S.62-65.
3. Zaitseva L.O. (2018). Konkurentospromozhnist pidpryiemstva: teoretychnyi aspekt upravlinnia: monohrafiia. Starobilsk: DZ LNU imeni T.Shevchenka, 235 s.
4. Vakulenko Yu.V., Oliinyk A.S. and Gevlenko O.E. (2018). Systemna kharakterystyka upravlinnja konkurentospromozhnistju pidpryiemstva. *Ahrosvit*, vol. 18, pp. 10-15. DOI: 10.32702/23066792.2018.18.10.
5. Holovchuk Yu.O., Pchelianska H.O. (2020). Osoblyvosti formuvannia stratehii pidvyshchennia konkurentospromozhnosti pidpryiemstva na osnovi paradyhmy innovatsiinoho rozvytku. *Ekonomika ta derzhava*. №3. S.66-70.
6. Stadnyk V., Sokoliuk G., Goncharuk A., Matviiets O. (2019). Institutional factors of competitiveness and development of the national economy. *Advances in economics, business and management research*. Vol. 99. Pp. 376–380. <https://doi.org/10.2991/mdsmes-19.2019.71>.
7. Spivak S. (2020). Menedzhment konkurentospromozhnosti pidpryiemstv: teoriia, metodyka, praktyka: monohrafiia Ternopil: FOP Palianytsia V.A.
8. Khrapkina V.V. (2020). Upravlinnja konkurentospromozhnistju pidpryiemstva. *Prychornomors'ki ekonomichni studii*, vol. 50, pp. 245—248.
9. Shulha M. (2020). Rozroblennia napriamiv pidvyshchennia konkurentospromozhnosti pidpryiemstva. *Pidpryiemnytstvo ta innovatsii.. №12*. S. 135-141.
10. Berezina L.M., Varaksina O.V., Oliinyk A.S., Rak A.H. (2021). Teoretyko-metodolohichni osnovy upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpryiemstva. *Ahrosvit*, № 21-22. S.35-42.
11. Porter M. E. (1990). *Competitive Advantage of Nation*. New York: Free Press.
12. Stadnyk V.V., Zamazyi O.V. (2015). Innovative factors in the system of value-based management of an industrial enterprise. *Actual problems of economics*. No. 9. Pp. 242-249.
13. Stadnyk V.V., Sokoliuk G.O., Hryzovska L.O. (2020). Informatsiinyi menedzhment u realizatsii potentsialu kreatyvnosti y riznomanitnosti subiektiv industrii hostynnosti. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences*. № 2. S.155-160.
14. Stratehichni vyklyky XXI stolittia suspilstvu ta ekonomitsi Ukrainy : v 3 t.; [za red. V. M. Heietsia, V. P. Semynozhenka, B. Ie. Kvasniuka]. Т. 3: Конкурентоспроможність української економіки (2007). Kyiv : Feniks.

15. Nauka, tekhnolohii ta innovatsii. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/ni/ind_rik/ind_u/2002.html (data zvernennja 21. 08.2022).
 16. Obsiah realizovanoi innovatsiinoi produktsii (tovariv, posluh) za vydamy ekonomichnoi diialnosti. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (data zvernennja 21.08.2022)
 17. Obsiah realizovanoi promyslovoi produktsii (tovariv, posluh) za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2010-2020 rokakh. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (data zvernennja 21.08.2022).
 18. Khamel H., Prakhala K. (2002). Konkuryruia za budushchee. Sozdanye rynkov zavtrashneho dnia. Moskva: Olymp-Byznes.
 19. Wernerfelt B. (1995). The Resours-Based View of the Firm: Ten Years Later. *Strategic Management Journal*. Vol. 16, № 3. P.171-174.
 20. Williamson O. E. (1985). The economic institutions of capitalism: firms, markets, relational contracting. Free press: New York.
 21. Azojev G.L., Chelenkov A.P. (2000). Konkurentnyje preimushchestva firmy. Moskva: OAO «Tipographija «NOVOSTI». 256 s.
 22. Stark D. (2001). Neodnoznachnost aktyvov y orhanyzatsyia raznoobrazyia v postsotsyalystycheskykh stranakh. *Ekonomycheskaia sotsyolohyia*. № 2, t.2. S. 115-129.
 23. Fontana W., Buss L.W. (1994). The Arrival of the Fittest: Toward a Theory of Biological Organization. *Bulletin of Mathematical Biology*. № 56(1). Pp. 1-64.
 24. Stan naukovo-innovatsiinoi diialnosti v Ukraini u 2020 rotsi : naukovo-analitychna zapyska / T.V. Pysarenko, T.K. Kuranda, T.K. Kvasha ta in. Kyiv: UkrINTEI, 2021. 39 s. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/2021/06/23/AZ.nauka.innovatsiyi.2020>.
 25. Stadnyk V.V. (2015). Heterarkhiia yak orhanizatsiina obolonka efektyvnoi vzaiemodii riznomanitnosti u zabezpechenni konkurentospromozhnosti suchasnykh korporatsii *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences*. № 6. S.132-137.
-

Abstract

KRASOVSKA Galyna, STADNYK Valentyna, MYCHALCHUK Ihor Organizational and structural conditions for the development of creativity potential in the competitiveness management system of industrial corporations

The article specifies the main directions of innovative changes in business models and business processes of domestic industrial corporations in order to preserve their ability to enter global chains of consumer value creation during the recovery period. According to modern views on the significance of individual components of intellectual capital in the formation of the competitiveness of business entities, creativity is highlighted in their totality, the author's interpretation of the potential of creativity is proposed, and its place in the management system of the competitiveness of an industrial company is determined. The creativity potential of an economic organization is proposed to be considered as its ability to accumulate the necessary amount of intellectual resources for generating creative (non-standard) ideas sufficient for the formation of an effective business model of economic activity in the current and strategically forecasted business environment, while showing creativity in the development of structural capital and relationship capital. It is argued that the organizational and structural conditions for realizing the creative potential of industrial corporations are radical decentralization of management, which is built on the principles of heterarchical organizational structuring. Based on a comparison of the characteristics of organizational "hierarchy" and "heterarchy", their fundamental differences in management approaches are illustrated. The peculiarities of heterarchy as an effective form of increasing the potential of creativity and forming an environment of active innovative search in the organizational shell of corporate and other integrated structures are highlighted.

Key words: *intellectual capital, structural capital, innovation, environment of creativity, heterarchy, organizational interaction, synergy of diversity.*

Стаття надійшла до редакції 06.07.2022 р.

Бібліографічний опис статті:

Красовська Г., Стадник В., Михальчук І. Організаційно-структурні умови розвитку потенціалу креативності в системі менеджменту конкурентоспроможності промислових корпорацій. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 3. С. 14-25.

Krasovska G., Stadnyk V., Mychalchuk I. (2022) Organizational and structural conditions for the development of creativity potential in the competitiveness management system of industrial corporations. *Innovation and Sustainability*, no. 3, pp. 14-25.

УДК (330.34+004.77):(334.71+327.88)

КРАУС Катерина Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управління
Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна
ORCID ID: 0000-0003-4910-8330
e-mail: k23k@ukr.net

КРАУС Наталія Миколаївна

доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів та економіки
Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна
ORCID ID: 0000-0001-8610-3980
e-mail: k2205n@ukr.net

ШТЕПА Олена Валентинівна

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управління
Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна
ORCID ID: 0000-0003-2220-2052
e-mail: o.shtepa@kubg.edu.ua

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ НА МІКРОРІВНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті описуються можливі трансформаційні процеси кібербезпеки суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану. Автори стверджують, щодо критеріїв безпеки сучасного цифрового підприємництва варто відносити наступні обов'язково наявні факти: дані завжди мають бути зашифровані при зберіганні та передачі; шифрування має відбуватися на клієнтському рівні; лише клієнт має мати доступ до ключів шифрування; фактичні дані не мають передаватися по відкритим каналам пошти; компанія повинна контролювати сховище зашифрованої інформації і ключі доступу до неї.

Вказано низку сучасних зовнішніх та внутрішніх загроз для ведення бізнесу, серед чого зокрема названо проникнення в мережу, втрата пристроїв зі збереженими паролями, віруси-шифрувальники. Визначено основні задачі підприємств в частині забезпечення кібербезпеки, а саме: виявлення потенційних загроз кібербезпеки підприємств і вразливостей; попередження кіберінцидентів; нейтралізація або мінімізація загроз інформаційної безпеки підприємства.

Автори розглядають вплив системи управління інформаційною безпекою ISO/IEC 27001:2013 на роботу організацій. З'ясовано, що дана система дає можливість впровадити найкращу практику для удосконалення захисту даних та усунення загрози порушення безпеки інформаційних систем.

У статті зосереджено увагу на тому факті, що в рамках забезпечення кібербезпеки в умовах воєнного стану та в ході подальшого відцифрування діяльності на мікрорівні, до базових та першочергових задач повинні відноситися, в основному, нова якість виробничих процесів технологічних лабораторій: планування робіт у відповідності з вимогами галузевих стандартів, інструкцій і передових практик; відбір проб в систему шляхом присвоєння їй визначеного ідентифікатора; розрахунок результатів та їх оформлення.

Практикою підприємницької діяльності засвідчено, що до прикладу, Ransomware являється найбільш розповсюдженою загрозою в ході реалізації бізнес-процесів. Ransomware ділять на два основних типи – шифрувальники (криптори – “cryptoransomware”) і блокувальники (блокери – “blockers”). Шифрувальники, потрапляючи до головного комп'ютера підприємства, кодуєть цінні файли такі як документи, фотографії, бази даних. Загрози Ransomware через вплив на бізнес полягають до прикладу в часових втратах даних, що може повністю порушити надзвичайно важливі для бізнесу процеси; постійних втратах даних, що ведуть до падіння конкурентоспроможності компанії, скорочення доходів від продажу у довгостроковій перспективі, порушені неперервного доступу до даних.

Автори статті дійшли висновку, що в світлі таких злочинних кібератак звісно логічним є напрацювання різного роду видів захисту з метою забезпечення даних від їх перехоплення. Цей захист має бути: невидимим для сторонніх очей; мати канал безпечної пошти; e-mail сертифікат; e-mail сейф; e-mail шредер; центр кібербезпеки; шифрування листів і вкладень; захищений перегляд.

Ключові слова: цифрова трансформація, кібербезпека, мікрорівень, кібератаки, кіберзагрози, кібергігієна

JEL classification: H56; L86; N40; O11; O12; O14; O40

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.26.37>

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Цифрова економіка являє собою деяку господарську діяльність, в якій ключовими факторами виробництва є дані в цифровому вигляді або діяльність по створенню, розповсюдженню і використанню цифрових технологій і пов'язаних з ними продуктів та послуг. Переслідуючи мету ефективного функціонування в сьогоденних умовах, бізнес змушений швидко давати відсіч кібератакам та низці існуючих кіберзагроз. Так, за 2017 рік в США відбулося 130 витоків інформації. 31 % організацій зіштовхнулись з атаками на інфраструктуру експлуатаційних і операційних технологій. Витрати на безпеку у 2017 році у порівнянні з 2016 виросли на 23 % і становлять \$ 11,7 млн. До прикладу, масштабний витік даних 147,9 млн. американців стався через “взлом” бюро кредитних історій Equifax. Зловмисники використали вразливість у системі безпеки додатків на веб-сайті компанії і отримали доступ до номерів соціального страхування, дат народження та адрес.

Тож сучасні технологічні тенденції, такі як електронна комерція, блокчейн, Інтернет речей, комп'ютерний інжиніринг, сучасні технології бездротового зв'язку, поширення нових бізнес-моделей в умовах використання передових цифрових технологій, хмарні обчислення, аналіз великих даних створюють всі можливості для нової якості ведення бізнесу. В той же час, поряд з інноваційністю, з'являється деяке ускладнення і прискорення в умовах цифрового середовища, що викликає проблему становлення цифрової безпеки в умовах воєнного стану в Україні.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Цінними, в науковому сенсі, дослідженнями проблематики кіберзагроз, кібератак, кібербезпеки в умовах цифровізації та військового стану є наукові праці та практичні дослідження і розробки таких українських вчених-економістів як: С. Вітер [1], А. Десятко [2], І. Дрозд [3], Ю. Когут [4], Н. Краус [7], К. Краус [6, 8], О. Маковець [3], О. Манжура [5, 16], О. Марченко, В. Осецький [15], А. Расцький [11], О. Сунічук [9], І. Світличин [1], О. Штепа [14], Д. Швець [9] та інші.

Українські науковці І. Дрозд та О. Маковець в своїх дослідженнях розглядається необхідність забезпечення належного рівня фінансової безпеки підприємства крізь призму існування такого виду втручання у діяльність суб'єктів господарювання як кіберзагрози [3]. Для всебічного та об'єктивного висвітлення науковці провели огляд таких теоретичних понять як фінансова безпека підприємства, кіберзагроза, кібербезпека, кіберзахист у їх взаємозв'язку. Основну увагу зосередили на висвітленні збитків та втрат для бізнесу, які за собою тягнуть кібератаки. Дослідники запропоновано враховувати категорії кіберзагроза та кібербезпека у дослідженні питання інвестиційної привабливості підприємства, що на наше переконання є досить цінним науковим здобутком.

Не менш цінною в науковому та практичному сенсі є праця українських дослідників С. Вітера та І. Світличина під назвою “Захист облікової інформації та кібербезпека підприємства” [1]. Так науковці вказали відмінність між інформаційною безпекою та кібербезпекою, запропонували авторське бачення “кібербезпеки облікової

інформації”, обґрунтовано актуалізували питання організації на підприємствах системи кібербезпеки облікової інформації. Дослідникам вдалось визначити принципи і заходи захисту облікової інформації в контексті кібербезпеки.

Проблемам кібергігієни, кібербезпеки і безпеки держави присвячені матеріали наукового семінару, організованого колективом вітчизняних науковців під керівництвом О. Криворучко, А. Десятка й В. Зверевим [2]. Матеріали круглого столу присвячені питанням у сфері економічного, соціального, нормативно-правового, адміністративного безпечного функціонування кіберпростору, технічного забезпечення кібербезпеки, боротьби з кіберзлочинністю, захисту інформації в комп'ютерних системах і мережах.

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Разом з тим, значна кількість проблем щодо бачення концепції цифрового розвитку в частині кібербезпеки суб'єктів господарювання та їх інклюзивного доступу в умовах цифрової трансформації економіки, залишаються недостатньо розкритими.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження перспективних можливостей для безпечного функціонування суб'єктів господарювання, цифрової трансформації кібербезпеки в умовах воєнного стану. Аналіз досвіду минулих кібератак та визначення критеріїв безпеки сучасного цифрового підприємництва. Визначення задач підприємств в частині забезпечення кібербезпеки. Обґрунтування змістових можливостей роботи лабораторних інформаційних менеджмент систем (LIMS) для посилення кібербезпеки українських суб'єктів господарювання. Напрацювання низки шляхів, інструментів посилення кібербезпеки на мікрорівні та рекомендаційних вказівок в частині процедурного управління кіберінцидентами.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Протягом двох останніх десятиліть стрімко розвивалися цифрові технології. Це

викликало великий ажітаж з приводу можливостей, які відкриває нова епоха цифрових гаджетів. Перехід від аналогових технологій до цифрових, тобто ера цифрової революції, передумовами якої є широке розповсюдження інформаційно-комунікаційних технологій, вже настала і дуже активно прогресує. Посилена цифровізація та зв'язок збільшують ризики кібербезпеки, тим самим роблячи суспільство загалом найбільш вразливим до кіберзагроз.

Нині у сучасному інформаційному суспільстві комп'ютерні злочини стали характерною ознакою сьогодення. Розрізняють різні категорії комп'ютерних злочинців: “хакери”, “кракери”, “пірати”, “шкідники”. Злочини, що утворюються злочинними угрупованнями з використанням інформаційних технологій (ІТ): кібертероризм, загроза фізичної розправи, дитяча порнографія, “відмивання” грошей, крадіжка грошей з банківських рахунків, шахрайські операції з пластиковими платіжними картками, розповсюдження інформації про наркотики через Інтернет. З розвитком ІТ з'являються нові системи управління корпоративним підприємством, контролем над операціями в підприємстві, передачі інформації та її захист [2, с. 12].

Кібербезпека являє собою складний процес, але вона є обов'язковою складовою успішного бізнесу. Час, в який ми живемо можна ознаменувати епохою Інтернету. До того ж кожна організація відцифровує свою діяльність, і так чи інакше використовує в своїй роботі новітні технології і процеси, застосовують нові принципи організації праці. Кожна складова бізнес-процесів, представляє лише окрему ланку в нескінченному ланцюзі взаємопов'язаних елементів. Сьогодні підприємствам складніше ніж коли-небудь чітко визначити критичні точки у власній багатогранній інфраструктурі через яку вони взаємодіють з оточуючим світом. Такі умови створюють підґрунтя для хакерських атак [11].

Статистикою підтверджено, що 96 % кібератак і витоку даних розпочинається з e-mail. E-mail захищений так само, як поштова листівка, адже електронні листи “проходять” через вразливі та потенційно небезпечні поштові сервери. При цьому, SSL/TSL не гарантує безпеки. Сьогодні перехоплення даних та “взлом” можливі всього за \$ 200, а

мережеві імпланти для перехоплення трафіку коштують всього від \$ 60. Не дивно, що браузері назвичайно вразливі до “взломів”. E-mail інфраструктура не верифікує відправника. Засоби захисту периметру компанії не захищають e-mail після відправки листів.

Так, станом на 01.01.2019 рік, 46 % всіх зкомпроментованих систем не мали шкідливого ПЗ; 63 % зкомпроментованих облікових даних користувачів використовувалися для проникнення; 86 % комп'ютерів в ботнетах мають встановлений антивірус; \$ 6 млрд. втратили жертви шахрайства з електронної пошти з 2013 року по 2018 рік; \$ 100 тис. становить середній збиток від атаки на електронну пошту. З цих фактів стає очевидним, що недооцінка кібербезпеки підприємством призводить до великих збитків і втратам, до порушення конфіденційності і відтоку даних, розголошенню комерційної таємниці, можливості промислового шпionaжу, непередбачуваних проблем бізнес-процесів, інтелектуального піратства, зниження якості продукції і послуг.

Цифрова економіка є по суті, інноваційною надбудовою реальної економіки, котра, в той же час, не може існувати відсторонено від матеріального виробництва. Потенційні переваги даних цифрових технологій, безумовно, величезні, але їх впровадження створюють загрози безпеки особистої інформації членів суспільства, а найменший відтік даних підриває віру до інновацій та економіки загалом. До того ж, стрімкий ріст кількості порушень кібербезпеки в умовах цифровізації економіки, який простежується сьогодні, є тісно пов'язаний з постійним ускладненням та ростом масштабів застосування цифрових технологій, які до того ж, постійно вдосконалюються [5, с. 212]. З цих причин, для підтримки конкурентоспроможності на ринку важливо використовувати всі доступні можливості, що надаються сучасними засобами забезпечення кібербезпеки.

До критеріїв безпеки сучасного цифрового підприємництва варто відносити наступні обов'язково наявні факти:

- дані завжди мають бути зашифровані при зберіганні та передачі;
- шифрування має відбуватися на клієнтському рівні;

- лише клієнт має мати доступ до ключів шифрування;

- фактичні дані не мають передаватися по відкритим каналам пошти;

- компанія повинна контролювати сховище зашифрованої інформації і ключі доступу до неї;

- рішення має відповідати законодавству (наприклад GDPR).

Більше того, зовнішніми загрозами для бізнесу є: шкідливе ПО; DDoS-атаки; фішингові атаки; проникнення у мережу; втрата пристроїв зі збереженими паролями. Внутрішніми найпопулярнішими загрозами називають вразливе програмне забезпечення та витоки через співробітників або їх з вини.

Головними загрозами кібербезпеки цифрової економіки на мікрорівні на сьогодні є віруси-шифрувальщики, наприклад, cryptolocker, який проникає не лише до персональних комп'ютерів, але і до мереж стратегічних об'єктів, АЕС, аеропортів, оборонних підприємств, великих заводів, - віруси, здатні викликати техногенні катастрофи. Втрати і збитки від таких проникнень обчислюються сотнями мільйонів доларів. До найбільш актуальних для підприємств кіберзагроз відносять фішинг (22 %), кібератаки (з метою дезорганізації діяльності) (13 %), кібератаки (з метою розкрадання грошових коштів) (12 %), шахрайство (10 %), кібератаки (з метою розкрадання об'єктів інтелектуальної власності) (8 %), спам (6 %), атаки з середини підприємства (5 %), стихійні лиха (2 %), шпигунство (2 %) [4, с. 36].

Основними задачами підприємств в частині забезпечення кібербезпеки повинні стати:

- виявлення потенційних загроз кібербезпеки підприємств і вразливостей;

- попередження кіберінцидентів;

- нейтралізація або мінімізація загроз інформаційної безпеки підприємства.

Переслідуючи мету кібербезпеки суб'єкта господарювання в умовах цифровізації економіки та воєнного стану, на нашу думку, для відцифрування процесів управління якістю потрібна повна автоматизація виробничих і бізнес-процесів технологічних лабораторій. Не всі суб'єкти господарювання належним чином оцінюють важливість та потрібність залучення інвестицій до впровадження лабораторних інформаційних менеджмент систем (LIMS),

хоч вони вирішують низку важливих для підприємства проблем, серед чого: вихід на світові ринки, що висуває вимоги до організації системи управління якістю за міжнародними нормами, тобто з обов'язковим використанням LIMS; дані про якість не враховуються в процесі оперативного прийняття рішень зі сторони виробничих служб, що неминує призводить до втрат і зниження ефективності; без LIMS немає можливості зберігання даних з якості, забезпечення інформаційного шлейфу і прозорості процесу виробництва, збору даних з генеалогії продукції для наступного аналізу; невиправдано високі витрати часу персоналу на ввід даних і формування вихідної документації, замість того, щоб займатись аналізом для підвищення ефективності виробництва; недостатня достовірність даних з якості через людський фактор при передачі даних і розрахунках; непорядкована методична база технологічних лабораторій.

Та ми переконані, що найбільш важливою причиною для впровадження такого інструменту як LIMS, є зважене рішення з переходу до політики постійного покращення процесів управління якістю продукції на протязі всього його життєвого циклу. Саме про це йдеться у міжнародних стандартах в сфері якості ISO 14001 (Система екологічного менеджменту), ISO 9001 (Система менеджменту якості) і ISO/IEC 17025 (Загальні вимоги до компетентності пробних та калібрувальних лабораторій).

Міжнародні стандарти по якості не встановлюють напряму стандарти якості окремих товарів або послуг, але визначають ефективність організації виробництва і управління, від яких власне і залежить якість продукції, тобто передбачають використання LIMS.

Так, до прикладу компанія Індасофт-Україна має великий досвід впровадження різного роду цифрових інструментів, які дозволяють забезпечити їх діяльність на нафтогазових, хімічних, металургійних виробництвах і цей досвід однозначно свідчить про найбільш ефективний шлях впровадження

і LIMS як частини єдиної інформаційної управляючої системи підприємства. Такого роду єдина цифрова система управління має за ціль підвищення ефективності виробництва і зниження втрат за рахунок покращення прозорості ведення процесів. В основі завжди лежить єдиний ресурс всієї важливої виробничої інформації, а саме сервер даних реального часу. В рамках комплексної системи управління виробництвом LIMS є джерелом даних про якісні та кількісні результати випробувань і характеристик об'єктів контролю, надає можливості в режимі реального часу інтегрувати дані в диспетчерські системи і системи планування ресурсів підприємства (ERP).

Розширення і наступні задачі впровадження LIMS повинні охоплювати автоматизацію бізнес-процесів, саме центрів відцифрування, з метою посилення кібербезпеки суб'єкта господарювання в умовах воєнного стану (рис. 1).

Система управління інформаційною безпекою ISO/IEC 27001:2013 дає можливість впровадити найкращу практику для удосконалення захисту даних та усунення загрози порушення безпеки інформаційних систем. А ефективно управління безпекою інформаційних систем підтримується при регулярному моніторингу або аудиті системи [10]. Вплив ISO/IEC 27001:2013 на роботу компанії/організації можна спостерігати в різних сферах прояву бізнесу:

- репутація – встановлення процедури швидкого виявлення порушень інформаційної безпеки;

- зацікавлені сторони – визначення всіх внутрішніх та зовнішніх зацікавлених сторін, яких стосуються система управління інформаційною безпекою;

- відповідності – надає основу, яка допомагає керувати своїми юридичними та нормативними вимогами, змушує переглядати та повідомляти свої регулярні вимоги іншим зацікавленим сторонам;

- ризик управління – оцінювання ризику інформаційної безпеки, щоб була можливість виявити потенційні недоліки та реагувати [17].

Шляхи відцифрування:

- нову якість управління персоналом (тобто від слідкування всіх даних про персонал (освіта, атестація, підвищення кваліфікації), формування всієї звітності про персонал);
- управління обладнанням (ідентифікація лабораторного обладнання, контроль стану парку з обладнанням, процесів метрологічної повірки);
- управління реактивами, матеріалами і стандартними зразками (в тому числі, облік матеріалів, контроль їх надходження, зберігання і планування закупок);
- облік нормативної документації (в тому числі ведення реєстрів нормативних документів, від слідкування історії зміни документів, їх версії, контроль за терміном їх дії);
- внутрішньо лабораторний контроль (реалізує основні види внутрішньо лабораторного контролю якості шляхом оперативного контролю, контролю стабільності з використанням контрольних карт на основі контрольних зразків і контрольних процедур, між лабораторних порівняльних випробувань);
- розвиток функціональності у відповідності з вимогами замовника.

Рис. 1. Шляхи посилення кібербезпеки суб'єкта господарювання в умовах воєнного стану (розробка авторів)

Розуміння сфери застосування стандарту ISO/IEC 27001 впливає на процес управління підприємством та даними про клієнтів. Також важливим питанням сьогодення є створення культури поінформованості про безпеку на підприємстві, яка є відповідною ISO/IEC 27001, зміцнюючи довіру клієнтів до здатності захищати їхні дані [2, с. 23].

В рамках забезпечення кібербезпеки в умовах воєнного стану та в ході подальшого відцифрування діяльності на мікрорівні, до базових та першочергових задач повинні відноситися, в основному, нова якість виробничих процесів технологічних лабораторій в частині:

- планування робіт (планування відбору проб при реалізації графіка аналітичного контролю (ГАК) у відповідності з вимогами галузевих стандартів, інструкцій і передових практик. Здійснення реєстрації надійшовши до лабораторії позапланових зразків через присвоєння їм унікальних ідентифікаційних номерів. Здійснення реєстрації заявок на проведення випробувань з метою від слідкування порядку проведення додаткових досліджень і взаємодії зацікавлених осіб);

- підготовка до вимірювання (розрахунок градуйованих характеристик з побудовою калібрувальних графіків. Побудова і затвердження градуйованої характеристики (ГХ). Автоматичний контроль за терміном дії ГХ. Проведення розрахункових значень визначного компонента за значенням аналітичного сигналу. Здійснення перевірки стабільності ГХ);

- відбір проб (реалізація процесу внесення інформації про проби (зразки) в систему шляхом присвоєння їй визначеного

ідентифікатора. При здійсненні реєстрації зберігаються наступні параметри проби:

- *ідентифікаційні* (посилання на об'єкт аналізу, точка технологічної лінії, місце відбору, дослідні показники);

- *індивідуальні дані про відбір* (дата, час, метод відбору, використовуване обладнання);

- *параметри реєстрації* (час вводу, виконавець, унікальний ідентифікатор);

- *за необхідності внесення інших реєстраційних атрибутів зразків* (етикетування і штрих кодування зразків: розробка форми етикетки, печатка етикетки, ідентифікація проб етикеткою, пошук зразків по штрих-коду);

- проведення вимірювань (здійснення управління зразками: введення первинних вимірів; математична обробка даних, обрахунок результатів через алгоритм обробки результатів вимірів у відповідності з методикою випробувань);

- *розрахунок результатів* (оцінка наступності результатів вимірювань, визначення середнього значення і меридіани, дотримання алгоритму проведення досліджень, автоматизована оцінка результатів досліджень і метрологічних характеристик. Розподіл повноважень в частині прийняття рішення по затвердженню, корегуванню або відхиленню результатів. Затвердження результатів вимірювань: випуск зразків; авторизація результатів, після проведення авторизації фактичних результатів приймають участь у формуванні супровідних і звітних документів);

- оформлення результатів (формування протоколів випробувань: налаштування

бланків, формування перегляд і затвердження протоколу випробувань; експорт переліку протоколів. Формування звітності про результати: створення різних вихідних документів по встановленій формі регламентуючих органів; формування пакету документів, відповідно до датків паспорту якості; генерація різних звітів, збереження звітів різних форматів. Представлення даних про результати у вигляді таблиць і графіків для оцінки ефективності бізнес-процесів лабораторій).

Практикою підприємницької діяльності засвідчено, що до прикладу, Ransomware являється найбільш розповсюдженою загрозою в ході реалізації бізнес-процесів. Ransomware можна розділити на два основних типи – шифрувальники (криптори – “cryptoransomware”) і блокувальники (блокери – “blockers”). Шифрувальники, потрапляючи до головного комп'ютера підприємства, кодують цінні файли: документи, фотографії, бази даних тощо. За розшифровку творці шифрів вимагають викуп – в середньому близько \$ 300.

Види Ransomware існують наступні:

1. Блокування екрану (показує загрознає вікно й вказує, що комп'ютер користувача заблокований; зазвичай можна вирішити проблему без негативних наслідків).

2. Файлове шифрування (шифрує файли користувача, відображаючи вікно із загрознає надписом; зазвичай не розшифровується, оскільки лише у кіберзлочинців є ключ дешифрування).

3. BootRansomware (перепише MBR (головний завантажувальний запис), шифрує жорсткий диск, показує повідомлення про загрозу при завантаженні системи; зазвичай не розшифровується, оскільки лише у кіберзлочинців є ключ дешифрування).

Загрози Ransomware через вплив на бізнес полягають в наступному, а саме:

- часова втрата даних може повністю порушити надзвичайно важливі для бізнесу процеси (втрачені продажі, зниження продуктивності, значні витрати на відновлення системи, втрата репутації);

- постійні втрати даних ведуть до падіння конкурентоспроможності компанії, скорочення доходів від продажу у

довгостроковій перспективі, порушення неперервного доступу до даних.

До головних проблем з якими зіштовхуються шифрувальники варто віднести:

- виплата викупу (це дорого, то ж заохочує злочинців створювати нових шифрувальників);

- відповідно до статистики 20 % тих, хто все ж заплатив злочинцям викуп, так і не отримав назад свої файли.

З вище вказаного, стає зрозумілим, що в рамках даної публікації є доречним з'ясування причин росту кількості злочинів. Так велика кількість різноманітних гаджетів призвела до того, що користувачами стають абсолютно невідготовлені люди. Не рідкість, коли в Інтернет виходять 3-4 річні діти. Основна проблема сьогодні – вкрай низька комп'ютерна грамотність населення. Розробники програмного забезпечення занепокоєні швидким виходом продукту на ринок. Проблема безпеки користувача, що купив продукт, їм нецікава. Кіберзагрози ближчі і реальніші, чим можна про них думати. Навіть акції протесту вже переходять у кіберпростір. Кібератаку можна здійснити на будь-який ресурс або цифровий сервіс, доступний 24 години на добу 365 днів у році, так же вільно, а головне – анонімно можна придбати кіберзброю або замовити атаку “під ключ”. Цей факт безумовно сприяє розвитку тіньового, нелегального і злочинного ринку в кіберпросторі, адже в ньому вже є значні технічні можливості для “ідеального” злочину.

Чим викликане таке стрімке зниження комп'ютерної грамотності? Статистика засвідчує, що число персональних цифрових засобів у сім'ях незмінно росте. Рівень знань про кіберзагрози і способи захисту від них серед одних Інтернет-користувачів відсутній як такий, а у інших – помітно знижується. Як показують дослідження, користувачі віддають все більше перевагу мобільним засобам: 59 % респондентів сьогодні виходять в Інтернет переважно зі смартфона, а у 2012 році цей показник складав лише 36 %. Однак, саме в цьому сегменті нехтування захистом найбільш помітне.

Загрози при використанні смартфонів наступні: перехоплення і прослуховування розмов абонентів; фальсифікація розмов

абонентів з метою компрометації; дистанційне включення мікрофона і камери телефону й подальше несанкціоноване прослуховування розмов, фото- і відеозйомка; відправка повідомлень SMS і MMS, які містять віруси й “крадуть” інформацію; неавтоматизований доступ до мобільного телефону; шкідливе програмне забезпечення, здатне виконувати несанкціоновані абонентами віддалені команди; помилкові аутентифікації і авторизація призводять до несанкціонованого доступу до інформації, в т.ч. шляхом підробки унікального ідентифікатора абонента; помилкова базова станція, т.з. пастка IMSI, яка понижує стандартний рівень шифрування і полегшує перехоплення та прослуховування даних мобільних телефонів; втрата даних із втрачених та украдених мобільних телефонів; злам захисту модулів безпроводного високочастотного зв'язку малого радіусу дії Near Field Communication (NFC), вбудованих в мобільні телефони. Серед відомих атак на конфіденційну інформацію та персональні дані можна пригадати також: переписку Dentons, що була опублікована в Інтернеті; продаж особистої кореспонденції державних діячів в Україні.

Що стосується викрадення акаунтів співробітників компаній, то вони відбувається регулярно. Так, до прикладу, VAL.UA: 2 533 загальна кількість підданих атаці записів компанії; OSCHDBANK.UA: 33 загальна кількість підданих атаці записів компанії; PRIVATBANK.UA: 24 338 загальна кількість підданих атаці записів компанії; NAFTOGAZ.COM: 114 загальна кількість підданих атаці записів компанії; ZAPORIZHSTAL.COM: 293 загальна кількість підданих атаці записів компанії; UZ.GOV.UA: 1 381 загальна кількість підданих атаці записів компанії.

Заслуговує на увагу і світовий досвід кібератак. Так, зламаний поштовий сервер MOSSACKFONSECA, призвів в результаті до того, що стали доступними особисті дані акціонерів і директорів 214 000+ компаній в 200 країнах світу в 21 офшорній зоні; стала відомою власність 140 політиків та держслужбовців; “витік” документів за угодами на \$ 2 трлн. Досвід зламаною поштовою серверу DELOITTE зробив доступною конфіденційну інформацію

Держдепартаменту США, американських міністрів енергетики, внутрішньої безпеки та оборони; стали відомими дані 350 клієнтів, включно з 30 провідними компаніями, 4 міжнародними банками і 3 авіакомпаніями; відсутня двофакторна аутентифікація.

В світлі таких злочинних кібератак звісно логічним є напрацювання різного роду видів захисту з метою убезпечення даних від їх перехоплення. Цей захист має бути:

- невидимим для сторонніх очей;
- мати канал безпечної пошти;
- e-mail сертифікат;
- e-mail сейф;
- e-mail шредер;
- центр кібербезпеки;
- шифрування листів і вкладень;
- захищений перегляд.

Досягатися кібербезпека на мікрорівні повинна шляхом:

- організації збору інформації про внутрішнє і зовнішнє середовище підприємства;

- проведення інформаційно-аналітичного дослідження клієнтів, бізнес-партнерів і конкурентів, інформаційного аудиту та інформаційного моніторингу на підприємстві, аналітичної обробки інформації;

- організацією системи інформаційного забезпечення рішень керівництва і власників підприємства;

- визначенням категорій інформації, що обробляється підприємством і відпрацюванням відповідних заходів по її захисту;

- дотримання відповідних режимів діяльності компанії;

- дотримання всіма співробітниками підприємства норм і правил роботи з інформацією з обмеженим доступом; своєчасне виявлення можливих каналів відтоку інформації з обмеженим доступом [4, с. 70].

Підсумовуючи вище сказане варто зазначити, що всім без виключення суб'єктам господарювання, особливо в умовах воєнного стану в Україні, варто дотримуватися принципів забезпечення кібербезпеки відповідно до статті 7 Закону України “Про основні засади забезпечення кібербезпеки України” [8], серед чого:

- відкритості, доступності, стабільності та захищеності кіберпростору, розвитку

мережі Інтернет та відповідальних дій у кіберпросторі;

- державно-приватної взаємодії, широкої співпраці з громадянським суспільством у сфері кібербезпеки та кіберзахисту, зокрема шляхом обміну інформацією про інциденти кібербезпеки, реалізації спільних наукових і дослідницьких проєктів, навчання та підвищення кваліфікації кадрів у цій сфері;

- пропорційності та адекватності заходів кіберзахисту реальним і потенційним ризикам, реалізації невід'ємного права держави на самозахист відповідно до норм міжнародного права у разі вчинення агресивних дій у кіберпросторі;

- пріоритетності запобіжних заходів;

- міжнародного співробітництва з метою зміцнення взаємної довіри у сфері кібербезпеки та вироблення спільних підходів у протидії кіберзагрозам, консолідації зусиль у розслідуванні та запобіганні кіберзлочинам, недопущення використання кіберпростору в терористичних, воєнних, інших протиправних цілях.

Державні інститути повинні здійснити розробку загальних принципів політики в сфері цифрової економіки, які торкаються всіх секторів економіки і спрямованих на досягнення стійкого економічного росту, а також аналізувати проблеми, що виникають в результаті цифрової трансформації, ризиків і ефектів цифровізації економіки, в тому числі, тих що пов'язані з забезпеченням громадян навиками та знаннями, які потрібні в умовах цифрової економіки [12].

На підприємствах повинні бути реалізовані наступні перераховані нижче вказівки в частині процедурного управління кіберінцидентами. А саме:

1. Розробити процедури обробки різних видів кіберінцидентів, включаючи: відмова інформаційної системи; зловмисний код; помилка в результаті неповних або неточних бізнес-даних; порушення конфіденційності та цілісності; зловживання інформаційними системами.

2. Додатково, до звичайних планів дій в аварійних обставинах, включити наступні процедури: аналіз та ідентифікація причин кіберінцидентів; локалізація; планування та впровадження корегуючі дій для попередження рецидивів (за потреби); зв'язок з тими, хто постраждав від інциденту

або залучений до відновлення; звітність про дії тому, хто має відповідні повноваження.

3. Журнали аудиту та аналогічні докази повинні збиратися і за необхідності, захищатися з метою внутрішнього аналізу проблеми, представлення в якості судового доказу відносно потенційного порушення контрактних чи нормативних вимог, або у випадку громадянського, або кримінального позову; ведення переговорів про компенсацію від постачальників програмного забезпечення і послуг.

4. Діяльність з відновлення після порушення безпеки і відмов в коректній роботі системи повинна детально контролюватися з офіційним оформленням. Процедури повинні забезпечувати, щоб лише чітко ідентифікованому і автоматизованому персоналу дозволяється доступ до діючих систем й оперативних даних; всі прийняті аварійні дії були чітко задокументовані; про аварійні дії звітували керівництву і системно переглядалися; цілісність бізнес-систем та заходів безпеки підтверджувались з мінімальною затримкою [4, с. 74–75].

Окрім того, уряду України для переведення економіки на рейки кіберпростору в умовах воєнного стану потрібен новий рівень знань населення та соціальні мережі, які позбавлені ознак розваги. Соціальні мережі повинні розглядатися як робочий інструмент навчання суспільства потрібним навичкам та вмінням, можливим “містком спілкування” з державними структурами. Варто також зазначити, що загальноосвітній тренд розвитку теорії та практики кібербезпеки полягає в тому, що сформовані в різних країнах підрозділи кібербезпеки не повинні стати надбудовою над державним управлінням чи пак над бізнес-процесами на підприємствах. Підрозділи кібербезпеки повинні бути органічною частиною єдиного механізму, так би мовити “вписатись” в загальну стратегію розвитку держави як на макро-, так і на мезо- та мікрорівнях.

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

В умовах воєнного стану та прискореного розвитку цифрових технологій, що націлені на

подолання кіберзагрози, що чиняться на всі сектори національної економіки, слід розглядати комплексно. Адже втрата коштів і витік інформації є лише одним сценарієм реалізації кібератаки. Під загрозою знаходяться об'єкти критичної інфраструктури країни, а саме: енергетичний сектор, транспортна система. З цих причин попередження та усунення загроз для цифрової трансформації кіберзахисту є основою конкурентоспроможності як підприємницької діяльності, так і держави загалом.

Сьогодні вже ні в кого не виникає сумнівів, що цифрова трансформація промисловості та врахування кібербезпеки в ході даної зміни є найбільш передовим шляхом до росту виробництва, покращення якості й зниження собівартості продукції безпечним шляхом, а також до підвищення ефективності

використання інвестицій і покращення рейтингів конкурентоспроможності на ринку.

Перехід на принципи Четвертої промислової революції на засадах кібербезпеки означає перехід на цифровий формат всіх важливих виробничих і бізнес-процесів суб'єкта господарювання, формування єдиного інформаційного простору з вільним обміном даних між рівнями управління в реальному часі. Система управління якістю на засадах кібербезпеки є однією з основних складових будь якого сучасного виробництва, особливо в сферах, де основні параметри сировини, напівфабрикатів і кінцевої продукції неможливо автоматично виміряти, а управління процесами ведеться за лабораторним аналізом.

Література

1. Вітер С., Світличин І. Захист облікової інформації та кібербезпека підприємства. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 11, С. 497–502.
2. Десятко А.М. *Кібергігієна. Кібербезпека. Безпека держави*: матеріали наукових семінарів. Київ: КНТЕУ. 2020. 101 с.
3. Дрозд І., Маковець О. Кібербезпека як фактор фінансової безпеки підприємства. *Економіка. Фінанси. Право*. 2020. № 5/3, С. 31–35.
4. Когут Ю.И. *Кибербезопасность цифровой экономики для собственников бизнеса*. Киев: ООО “Консалтинговая компания “СИДКОН”. 2019. 88 с.
5. Краус К.М., Краус К.М., Манжура О.В. *Електронна комерція та Інтернет-торгівля: навчально-методичний посібник*. К.: Аграр Медіа Груп. 2021. 454 с.
6. Краус К.М., Краус Н.М. (2019) *Ретроспектива і сучасність оподаткування в Україні та за кордоном*: монографія. К.: Аграр Медіа Груп.
7. Краус Н., Краус К. (2018) Цифровізація в умовах інституційної трансформації економіки: базові складові та інструменти цифрових технологій. *Інтелект ХХІ століття*, 1, С. 211–214.
8. Краус Н.М. (2019) *Інноваційна економіка в глобалізованому світі: інституціональний базис формування та траєкторія розвитку*: монографія. К.: Аграр Медіа Груп. 2019. 420 с.
9. Криворучко О.В., Сунічук О.М., Швець Д.В. (2020) Аналіз стану захищеності інформаційно-телекомунікаційних систем. *Управління розвитком складних систем*, 42, С. 56–62.
10. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 24.10.2020, підстава – 912-IX, Документ 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>.
11. Раєцький А. (2022) Кібербезпека бізнесу це не лише технічні заходи. *LegalIT group*. URL: <https://legalitgroup.com/kiberbezpeka-biznesu-tse-ne-lishe-tehnicni-zahodi/>.
12. Стратегії майбутнього Нова ера цифрової трансформації Центральна та Східна Європа. *DELOITTE*. URL: https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ua/Documents/research/c500/CETop500_2016_ua.pdf.
13. ISO/IEC 27032:2012. Information technology. Security techniques. Guidelines for cyber security. *ISO*. URL: <https://www.iso.org/standard/44375.html>.
14. Kraus K., Kraus N., Shtepa O. *Teaching Guidelines for Digital Entrepreneurship*. Cracow University of Economics, Kiev-Cracow. 2021. URL: <https://ted.uek.krakow.pl/output-1-teaching-guidelines/> (assessed 8 January 2022).
15. Kraus N., Kraus K., Osetskyi V. New quality of financial institutions and business management. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2020. vol. 6, no. 1, pp. 59–66.
16. Manzhura O., Kraus K., Kraus N. Digitalization of Business Processes of Enterprises of the Ecosystem of Industry 4.0: Virtual-Real Aspect of Economic Growth Reserves. *WSEAS Transactions on Business and Economics*, 2021. vol. 18, P. 569-580. DOI: 10.37394/23207.2021.18.57.

References

1. Viter, S. and Svitlyshyn, I. (2017) Zakhyst oblikovoi informatsii ta kiberbezpeka pidpriemstva [Protection of accounting information and cybersecurity of the enterprise], *Ekonomika i suspilstvo*, vol. 11, pp. 497–502.
2. Desiatko, A.M. (2020), *Kibergigiena. Kiberbezpeka. Bezpekaderzavy* [Cyberhygiene. Cybersecurity. State security], KNTEU, Kyiv, Ukraine.
3. Drozd, I. and Makovets, O. (2020) Kiberbezpeka yak faktor finansovoi bezpeky pidpriemstva [Cybersecurity as a factor of financial security of the enterprise], *Ekonomika. Finansy. Pravo*, no. 5/3, pp. 31–35.
4. Kohut, Yu.I. (2019) *Kiberbezopasnost tsyfrovoy ekonomiki dlia sobstvennikov biznesa* [Cybersecurity of digital economy for business owners]. LLC “Consulting company “SIDCON”, Kyiv, Ukraine.
5. Kraus, K. M., Kraus, N. M. and Manzhura, O.V. (2021), *Elektronna komertsiya ta Internet-torhivlya* [E-commerce and Internet commerce], Agrar Media Hryp, Kyiv, Ukraine.
6. Kraus, K. M. and Kraus, N. M. (2019) *Retrospektyva I suchasnist opodatkovannia Ukrainy ta za kordonom* [Retrospective and modern taxation in Ukraine and abroad], Agrar Media Hryp, Kyiv, Ukraine.
7. Kraus, N. M. and Kraus, K. M. (2018) Tsyfrovizatsiia v umovakh instytutysiinoi transformatsii ekonomiky: bazovi skladovi ta instrumenty tsyfrovyykh tekhnolohii [Digitalization in the conditions of institutional transformation of economy: basic components and tools of digital technologies], *Intelekt XXI stolittia*, vol. 1, pp. 211–214.
8. Kraus, N. M. (2019), *Innovatsijna ekonomika v hlobalizovanomu sviti: instyutsional’nyj bazys formuvannia ta traiektoriia rozvytku* [Innovative economy in a globalized world: institutional basis of formation and development trajectory], Agrar Media Group, Kyiv, Ukraine.
9. Kryvoruchko, O.V., Sunichuk, O.M. and Shvts, D.V. (2020), “Analysis of the state of security of information and telecommunication systems”, *Uprzvlinniariozvytkomskladnykh system*, no. 42, pp. 56–62.
10. On the basic principles of cybersecurity in Ukraine: Law of Ukraine from 24 October 2020, basis on 912-IX, Document 2163-VIII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>
11. Raietskyi, A. (2022), Kiberbezpeka biznesu tse ne lyshe tekhnichni zakhody [Business cybersecurity is not just about technical measures], *Legal IT group*, available at: <https://legalitgroup.com/kiberbezpeka-biznesu-tse-ne-lyshe-tehnichni-zahodi>.
12. Strategies for the future. A new era of digital transformation Central and Eastern Europe, *DELOITTE*, available at: https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ua/Documents/research/c500/CETop500_2016_ua.pdf.
13. ISO/IEC 27032:2012. Information technology. Security techniques. Guidelines for cybersecurity”, *ISO*, available at: <https://www.iso.org/standard/44375.html>.
14. Kraus, K., Kraus, N. and Shtepa, O. (2021) Teaching Guidelines for Digital Entrepreneurship, Cracow University of Economics, available at: <https://ted.uek.krakow.pl/output-1-teaching-guidelines>.
15. Kraus, N., Kraus, K. and Osetskyi, V. (2020) New quality of financial institutions and business management, *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 6, vol. 1, pp. 59–66.
16. Kraus, K. and Kraus N. (2021) Digitalization of Business Processes of Enterprises of the Ecosystem of Industry 4.0: Virtual-Real Aspect of Economic Growth Reserves, *WSEAS Transactions on Business and Economics*, vol. 18, pp. 569-580. DOI: 10.37394/23207.2021.18.57.

Abstract

KRAUS Kateryna, KRAUS Nataliia, SHTEPA Olena. Digital transformation of cyber security at the micro-level under martial status

The article describes the possible transformational processes of cybersecurity of business entities in martial law. Authors argue that the security criteria of modern digital entrepreneurship include the following mandatory facts: data must always be encrypted during storage and transmission; encryption must take place at the client level; only the client should have access to the encryption keys; actual data should not be transmitted through open mail channels; the company must control the storage of encrypted information and access keys to it.

A number of current external and internal threats to doing business are listed, including network intrusion, loss of devices with saved passwords, and encryption viruses. Main tasks of enterprises in terms of cybersecurity, namely: identification of potential threats to cybersecurity of enterprises and vulnerabilities; cyber incident prevention; neutralization or minimization of threats to information security of the enterprise.

Authors consider the impact of the information security management system ISO / IEC 27001: 2013 on the work of organizations. It has been found that this system provides an opportunity to implement best practices to improve data protection and eliminate the threat of security breaches of information systems.

The article focuses on the fact that in the framework of cybersecurity in martial law and in the further digitization of activities at the micro level, the basic and priority tasks should be mainly new quality of production processes of technological laboratories: planning work in accordance with requirements industry standards, guidelines and best practices; sampling into the system by assigning it a specific identifier; calculation of results and their design.

Entrepreneurial practice shows that, for example, Ransomware is the most common threat in the implementation of business processes. Ransomware is divided into two main types – cryptographers (“cryptoransomware”) and blockers (blockers – “blockers”). Encryptors, when they get to the main computer of the enterprise, encrypt valuable files such as documents, photos, databases. Ransomware’s business threats include, for example, temporary data loss, which can completely disrupt critical business processes; constant data losses, leading to a decline in the company’s competitiveness, reduced sales revenue in the long run, disrupted continuous access to data.

Authors of the article came to the conclusion that in the light of such criminal cyberattacks, of course, it is logical to develop various types of protection in order to protect data from their interception. This protection must be: invisible to the naked eye; have a secure mail channel; e-mail certificate; e-mail safe; e-mail shredder; cybersecurity center; encryption of letters and attachments; protected view.

Key words: digital transformation, cybersecurity, micro level, cyber-attacks, cyber threats, cyber hygiene

Стаття надійшла до редакції 30.06.2022 р.

Бібліографічний опис статті:

Краус К. М., Краус Н. М., Штепа О. В. Цифрова трансформація кібербезпеки на мікрорівні в умовах воєнного стану. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 3. С. 26-37.

Kraus K., Kraus N., Shtepa O. (2022) Digital transformation of cyber security at the micro-level under martial status. *Innovation and Sustainability*, no. 3, pp. 26-37.

УДК 314.7:33.556

МУЛЬСКА Ольга Петрівнадоктор економічних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник

відділу проблем соціально-гуманітарного розвитку регіонів

ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», Україна

ORCID ID: 0000-0002-1666-3971

e-mail: oliochka.mulka@gmail.com

СИСТЕМА МОНІТОРИНГУ МІГРАЦІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МОЛОДІ У ПРОЕКЦІЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ: КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДИЧНА ЕМПІРИКА

У роботі аргументовано, що комплексний підхід до побудови методики аналізування впливу міграції на соціально-економічний розвиток повинен враховувати складність і динамізм міграції, каузальний вплив на економічні процеси. Комплементарне дослідження впливу міграційних процесів на соціально-економічний розвиток та людський потенціал країни запропоновано здійснювати на основі підходу «реакція-результат», що ґрунтується на: визначенні рівня інтенсивності зовнішньої міграції населення за допомогою коефіцієнтів загальної і трудової міграції; оцінюванні казуальності (причинності) міграції населення і соціально-економічного розвитку країни (у формі інтегрального коефіцієнту); економетричному аналізуванні взаємовпливу інтенсифікації зовнішньої міграції населення і параметрів соціально-економічного розвитку країни; моделюванні обсягів потенційної міграції до найбільших за обсягом країн-реципієнтів людських ресурсів. На основі систематизації напрацювань у сфері аналітичної міграціології виділено методичний інструментарій оцінювання впливу міграції, формування і розвитку міграційних векторів на соціально-економічний розвиток (відносна економічна продуктивність між країнами-донорами та країнами-реципієнтами; диференціація в економічному зростанні; дивергенція у системі оплати праці; трудомісткість економіки; дефіцит/профіцит робочої сили; інвестиційна спроможність сфери наукових досліджень і розробок).

Ключові слова: міграційна мобільність, молодь, економічне зростання, моніторинг, каузальність, міграціологія, підхід

JEL classification: O15, J41

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.38.49>

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Міграція молоді, особливо зовнішня, – процес неоднозначний, який має одночасно позитивні та негативні наслідки, а також виступає оптимумом соціально-економічних і фінансових асиметрій розвитку країн-донорів і країн-реципієнтів людських ресурсів, а також тригером зменшення або збереження людського потенціалу. Мінімізація негативних наслідків, ризиків і загроз еміграції молоді як і використання міграційного потенціалу в цілях пришвидшення темпів економічного

зростання і збереження людського потенціалу залежить від ефективності реалізації моніторингу та методів управління міграційною мобільністю.

Зовнішня міграція населення, у т.ч. молоді, є соціальним та економічним феноменом, що впливає на рівень офіційної зайнятості населення працездатного віку, наявний дохід, капітальні інвестиції та валову додану вартість, рівень збереження людських ресурсів та ін. Перекази трудових мігрантів як фінансові детермінанти міграційних процесів визначають якість, рівень і стандарти життя населення. Так, інтенсивні міграційні потоки, які являються сукупністю міграції людських ресурсів,

товарів, послуг, трансфертів, інвестицій, бізнесу, інтелектуальної власності, мають каузальний вплив на демографічну ситуацію країни, ринки праці, капіталу та кредиту, інтелектуальної власності та сферу підприємництва. Однак, міграційні процеси мають неоднозначний вплив на соціально-економічний розвиток країни загалом, у т.ч. на добробут домогосподарств, економічне зростання громад.

Сила впливу міграції молоді на економічне зростання країни-донора і людський потенціал може бути значною і опосередкованою, а характер впливу – як прямим (сприятливим), так і реверсним (несприятливим). Міграція як негативне явище впливає на трудовий потенціал, стримує розвиток виробництва та збуту, створює загрози національній і порушує стійкість інтелектуально-кадрової безпеки країни. Водночас, як позитивне явище, сприяє встановленню балансу ринку праці, оскільки відбувається скорочення обсягів безробіття, а також зниженню рівня бідності та підвищенню платоспроможності населення через збільшення грошових трансфертів трудових мігрантів.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

У численних наукових дослідженнях наводяться аргументи щодо недостатності врахування економічної дивергенції і соціальної нерівності серед країн-учасників міграційних систем, щоб виявити соціально-економічні ефекти міграції для країни-донора. Так, С. Кастлерс обґрунтував необхідність врахування впливу факторів, які сприяють, і навіть визначають джерела походження, природу, еволюцію і розміри міграційної системи [1; 2]. Особливу увагу автор приділив історичному та геополітичному контексту, внутрішнім диспропорціям і розмірам країн-донорів людських ресурсів. Натомість, Р. Скелдон довів, що сила впливу міграції на соціально-економічний розвиток країни зростає у міру посилення міжрегіональної дивергенції, яку можна послабити шляхом розвитку внутрішньої міграції, зокрема до регіонів з високим попитом на робочу силу [3]. Так, незначні обсяги міжнародної міграції спостерігаються у тих країнах, які мають високі значення соціально-економічної

внутрішньорегіональної дивергенції. На думку Р. Скелдона показник співвідношення обсягів міжнародної і внутрішньої міграції може бути одним із ключових індикаторів оцінки інтенсивності впливу міграції на розвиток території і поширення внутрішніх соціально-економічних диспропорцій.

У науковому арсеналі широко представлені методи дослідження впливу внутрішньодержавної міграції населення на ендогенний соціально-економічний розвиток [4; 5]. Погоджуємося з висновками, зробленими у [6; 7], що в основі методології аналізу впливу внутрішньої міграції на соціально-економічний розвиток країни має бути комплексна діагностика регіональних ринків праці, їх місткість, кон'юнктура, структура, якісні характеристики, зокрема рівень оплати та умови праці, відповідності виконуваної роботи рівню підготовки, наявних професійно-кваліфікаційних і компетентних характеристик працівника. Натомість, розроблена методологія М. Ауера та С. Бекера дозволяє дослідити вплив внутрішньої міграції на економічне зростання країни з врахуванням критерію просторового розвитку [8;9]. Ринок праці країни загалом може функціонувати ефективно, однак одночасно спостерігаються проблеми на певних територіях, які стають епіцентрами міграційної активності населення, зокрема це сільські, гірські та прикордонні території, малі міста та райони зі значно нижчим рівнем стандартів життя, окремі периферійні зони. Методика передбачає побудову векторної лагової регресійної моделі, яка визначає вплив міграції (молоді, економічно активного населення, висококваліфікованих кадрів) на перспективи економічного зростання території.

Вагомий внесок у соціально-економічний розвиток країни-донора міграції мають грошові перекази мігрантів. У численних дослідженнях, зокрема [10; 11; 12], розроблено методику аналізування обсягів і структури переказів, зроблено висновки для державної політики відносно їх стимулювання, контролю, забезпечення прозорості та скерування в інвестиційне русло. В економічній літературі найчастіше вплив міграції на соціально-економічний розвиток країни оцінюється через потенціал грошових переказів мігрантів. Плеяда вітчизняних науковців у дослідженнях фокусуються на виявленні впливу обсягів

міграції на рівні розвитку соціальної сфери, ринку праці та кадрової безпеки [13-17]. Задля виявлення впливу міграції на соціально-економічний розвиток через оцінювання ефектів (позитивних і негативних), а також наслідків для країни походження і призначення мігрантів варто враховувати демографічні, соціальні, економічні, культурні, поведінкові та політичні чинники, а також фактор реверсної міграції.

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

У науковому дискурсі, на загальнонаціональному та місцевому рівнях, відсутній комплементарний підхід до дослідження впливу міграції населення, у т.ч. в розрізі вікових груп, на соціально-економічний розвиток країни, регіону чи території, на формування і реалізацію людського потенціалу. Обчислення емпіричного показника міграції молоді має інформаційно-аналітичні обмеження, пов'язані з неповнотою та нестачею формалізованої статистичної інформації щодо міграційних процесів, а також із недостатністю подібного роду досліджень у вітчизняній науковій практиці. Відтак, формування системи моніторингу міграційної мобільності молоді у проекції збереження людського потенціалу дозволить заповнити прогалини інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації міграційної політики України.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження методичних підходів та систематизація концептуальних моделей щодо дослідження впливу міграції населення, зокрема молоді, на соціально-економічний розвиток країни на тлі актуалізації формування моніторингу міграційної мобільності (система інформаційно-аналітичних показників).

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБҐРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Сучасний методологічний інструментарій дослідження впливу міграції на соціально-економічний розвиток країни та людський

потенціал ґрунтується на формуванні моніторингу міграційної мобільності молоді у формі системи показників, яка дозволяє кількісно оцінити структурно-динамічні характеристики соціально-економічної дивергенції розвитку учасників міграційних систем, а, відтак, силу та характер каузального взаємозв'язку міграції та розвитку. Систематизація напрацювань у сфері аналітичної міграціології дозволила виділити методичний інструментарій оцінювання впливу міграції, формування і розвитку міграційних векторів на соціально-економічний розвиток та людський потенціал:

1. *Відносна економічна продуктивність між країнами-донорами та країнами-реципієнтами.* У науковому дискурсі поширена практика вимірювання показника оцінки асиметрії продуктивності за допомогою різних рівнів агрегацій: національна економіка, галузі (сільське господарство, промисловість тощо) та сектори економіки.

2. *Диференціація в економічному зростанні.* Розрив у рівнях економічного розвитку, у т.ч. значення ВВП у розрахунку на одну особу, оцінений диференційовано для конкретних галузей економіки, є більш значущим для дослідження соціально-економічних асиметрій територій, які знаходяться в основі процесу трансформації економічних структур двох учасників міграційного вектору.

3. *Дивергенція у системі оплати праці.* Розриви в оплаті праці є основними мотиваційним фактором зовнішньої міграції.

4. *Трудомісткість економіки.* Моніторинг стану сфери зайнятості виступає інформаційно-аналітичним базисом розрахунку емпіричного показника стійкості ринку праці. У результаті консолідації методики проведення моніторингу можна отримати валідні розрахунки щодо ступеня неформальності економіки, рівня регулювання трудових відносин, підвищеної вразливості тощо.

5. *Дефіцит/профіцит робочої сили* – показник, який вимірює здатність ринку праці поглинати зростання обсягів економічно активного населення у країні (з урахуванням тенденцій демографічного відтворення), а також дозволяє оцінювати рівень працепрофіцитного/працедефіцитного ринку

праці в країнах-донорах і призначення мігрантів.

б. *Інвестиційна спроможність сфери наукових досліджень і розробок (R&D)*. Дивергенція розвитку сфери-R&D є причинами міграції висококваліфікованих кадрів. Методичним базисом оцінювання виступають показники співвідношення обсягів інвестицій у сферу R&D і ВВП, обсяги інвестицій у розрахунку на одного працівника сфери R&D, а також інтегральні коефіцієнти інноваційного розвитку країни.

Варто наголосити, що показник впливу грошових переказів на темпи економічного зростання демонструє мультиплікативний внесок міграційних трансфертів на зростання ВВП країни, що дозволяє оцінити темп та швидкість збільшення обсягів міграційних трансфертів задля підтримки сталого зростання економіки (формула 1).

$$\mu MT_t^{GDP} = 1 / \left(1 - \frac{\Delta GDP_t}{\Delta MT_t} \right), \quad (1)$$

де μMT_t^{GDP} – мультиплікативний вплив міграційних трансфертів на зростання ВВП країн; ΔGDP_t – темпи зростання ВВП країни за t-період часу; ΔMT_t – темпи зростання обсягів міграційних трансфертів за t-період часу.

Варто наголосити, що методи аналізування впливу міграції на соціально-економічний розвиток мають включати якісну та кількісну компоненти. Якісна дозволяє зрозуміти, на які ключові параметри впливає міграція, а кількісна – чітко визначити масштаби позитивних зрушень та деструктивних змін. У частині якісного аналізування наслідків міграції корисними є результати досліджень [16; 18; 19], у яких доведено зв'язки міграції з економічною активністю і наявним доходом населення, рівнями оплати праці та споживчих цін, сукупними витратами домогосподарств, обсягами інвестицій і зовнішньоекономічної діяльності, продуктивністю праці та ін.

Методологія аналізування впливу міграції на соціально-економічний розвиток не є усталеною у науковому дискурсі, оскільки варто враховувати складність і динамізм явища міграції, подвійний причинно-наслідковий зв'язок. Методологія оцінювання впливу міграції населення на

соціально-економічний розвиток країни повинна ґрунтуватися на підході “реакція-результат” (рис. 1).

Зважування індикаторів задля побудови емпіричного показника соціально-економічного розвитку з метою виявлення впливу на нього міграції є методологічним викликом; формування системи показників, яка б комплексно описувала стан соціально-економічного розвитку країн-донорів і реципієнтів із можливістю компаративного аналізу залишається прогалиною у методології впливу міграції на параметри розвитку економічної системи і соціальної сфери. Примітно, що окремі напрацювання науковців стали інформаційно-аналітичним базисом для проведення багатокритеріальної оцінки, у т.ч. економічної стійкості, національної безпеки та соціальної інклюзії. Так, на думку П. Чекланда, міграція не є “жорсткою системою”, відповідно інтегральний підхід на основі зважування індексів являється не лише математичним завданням [20]. Методичний підхід щодо оцінювання впливу міграції на соціально-економічний розвиток країни, на думку науковця, повинен забезпечити врахування інтересів учасників міграційних векторів, у т.ч. мігрантів і державних структур. Таку методологію у науковій літературі інтерпретують як “методологія участі”, основоположником якої став Л. Рідаура. Ідея вченого полягала у моделюванні рішень урядових структур і мотиваційних установок щодо міграції на темпи економічного зростання на основі використання імітаційного економетричного аналізу [21]. Натомість Дж. Карлін переконаний, що методичний підхід до оцінювання впливу міграції на соціально-економічний розвиток повинен бути легким для розуміння та використання не-експертами, але водночас комплексним і валідним. Для цього вчений вводить у науковий дискурс поняття “числового індексу міграції” [22], що трактується як ефективність формування “міграційного коридору” для забезпечення розвитку економічної системи країни-донора чи країни-реципієнта. Погоджуючись з такими твердженнями, варто наголосити, що універсальний показник-індекс міграції населення сприяє забезпеченню комплексного аналізу каузальних взаємозв'язків і виступає інформаційним

базисом для поперечного аналізу. Недоліком цього підходу є відсутність методики формування консолідованих статистичних індикаторів для різних країн учасників, а також їхнього нормування з метою приведення до однорідного ряду, що унеможливорює постановку гіпотези щодо причин і наслідків міграції.

Більш комплексну методику до оцінювання і візуалізації впливу міграції на розвиток економічної і соціальної сфери розроблена Лосером С., в основі якої лежить багатоетапний підхід до дослідження ефективності формування міграційних векторів [19].

Рис. 1. Підхід “реакція-результат” у формуванні методики оцінювання ефектів впливу міграції на соціально-економічний розвиток країни (авторська розробка)

Шаблон оцінки передбачає розрахунок інтегральних коефіцієнтів задля забезпечення компаративного структурно-динамічного аналізу ефективності міграційних коридорів. Візуалізація результатів за допомогою “радарної діаграми” ґрунтується на інтегровано-зважених оцінках результативності складових, значення яких відповідає радіусу кола. Відтак, методику аналізу впливу на розвиток економічної і соціальної сфери на основі коефіцієнтів ефективності та результативності можна розширити, включивши у модель критичний поріг міграційних ризиків, перевищення яких призводять до деструктивних змін в економічній системі.

У наукових дослідженнях низки вітчизняних міграціологів [23-25] на основі використання інструментарію економіко-математичного моделювання встановлено, що міграція до країн ЄС найчастіше

обумовлена диспропорціями на національних ринках праці та економічною дивергенцією загалом. Так, вагомий внесок у дослідження причин та наслідків міграції населення, теорії і практики управління міграційними процесами здійснили О. Позняк [26], Ю. Білан [27]. На тлі активних євроінтеграційних процесів міжнародний міграційний обмін стає вагомим чинником впливу на ринки праці та сферу зайнятості населення. Європейський вибір України і переважання західного міграційного вектору серед українських трудових мігрантів, на думку О. Федюк і М. Кіндлера [28], сприяють суттєвим ринковим трансформаціям, а також досягненню світових стандартів у сфері використання людського ресурсу.

Результати сучасних напрацювань підтверджують, що у короткостроковій перспективі міграція має позитивні наслідки (покращення добробуту українських

високою інтенсивністю міграції призводить до пропорційного скорочення інвестицій, а потім зменшення потенціалу ринку капіталу і, в свою чергу, до зниження обсягу виробництва в наступному періоді. Вплив міграційних трансфертів розраховують за допомогою функції заощаджень, обсяги якої зменшуються за рахунок старіння населення і міграції, що збільшує взаємозв'язок з ринком капіталів і загальним обсягом виробництва.

В основі MaGE-моделі лежить константа, яка описує фінансово відкриту економіку та міжнародну мобільність капіталу і людських ресурсів. Ключовою тезою моделі є те, що ендогенні заощадження фінансують лише частину інвестиційної діяльності країни, залежно від ступеня відкритості економіки, а решта інвестицій – це міграційні трансферти. Інвестиції сприяють розвитку ринку капіталу, розмір якого в поточному році залежить від темпів розвитку в попередньому році, за вирахуванням амортизованих інвестицій. Доступність робочої сили до виробництва, показники заощаджень і продуктивності залежать від загальної чисельності населення, вікової структури та частки працівників робітничих професій, які змінюються через міграцію населення. Відзначимо, що пріоритетними параметрами моделі є еластичність ринку праці, взаємозв'язок між продуктивністю і віковою структурою, у т.ч. часткою некваліфікованих робітників, а також рівнем заощаджень і ступенем відкритості економіки (формули 2-8).

$$Y_t = \{[A_t K_t^\alpha L_t^{1-\alpha}]^\rho + [B_t E_t]^\rho\}^{1/\rho}, \quad (2)$$

$$A_t = e^{r_t} A_{t-1}, \quad (3)$$

$$r_t = \ln\left(\frac{A_t}{A_{t-1}}\right) = \omega_1 + \beta_1 \left(\frac{A_{t-1}}{\max A_{t-1}}\right) +$$

$$\sum_{k=1}^k \varphi_k d_{k,t} + \beta_2 Unsk_t, \quad (4)$$

$$K_t = (1 - \delta)K_{t-1} + I_{t-1}, \quad (5)$$

$$\Delta\left(\frac{I}{Y}\right)_t = \omega_2 + \theta \left\{ \left(\frac{I}{Y}\right)_{t-1} - \beta_3 - \beta_4 \left(\frac{S}{Y}\right)_{t-1} \right\} + \beta_5 \Delta\left(\frac{S}{Y}\right)_t, \quad (6)$$

$$\left(\frac{S}{Y}\right)_t = \omega_3 + \beta_6 \ln\left(\frac{y_{us,t-1}}{y_{t-1}}\right) + \beta_7 g_{t-1} + \sum_{k=1}^k \lambda_k d_k g_{t-1}, \quad (7)$$

$$g_t = \Delta Y_t - \Delta Pop_t, \quad (8)$$

Джерело: авторська інтерпретація на основі [31]

Ядром моделі є дворівнева еластичність заміщення з двома різними типами розширеного інноваційно-технічного прогресу. На першому рівні представлена модель ВВП (Y_t) у синергії з ринком капіталу (K_t^α) і робочої сили (L_t^α), що використовується в поєднанні з

енергією (E_t). Другий рівень – це виробнича функція Кобба-Дугласа, яка показує залежність обсягів виробництва від капіталу та праці. Формула 2 демонструє загальну виробничу функцію, включаючи три фактори виробництва і дві форми технічних змін. Змінна A_t , у т.ч. продуктивність капіталу та праці, зростає щорічно зі швидкістю, рівною r_t (формула 3). Темпи зростання матеріально-трудова продуктивності залежать від відстані $\left(\frac{A_{t-1}}{\max A_{t-1}}\right)$, вікової структури населення ($d_{k,t}$), а також частки населення робітничих професій ($Unsk_t$). Формула 4 демонструє розвиток ринку капіталу, який залежить від величини амортизації δ , яка з часом вважається постійною, і обсягів інвестицій за попередній період (I_{t-1}). Темпи зростання інвестицій $\Delta\left(\frac{I}{Y}\right)_t$ пояснюються у рівнянні 6 функцією частки заощаджень $\left(\frac{S}{Y}\right)_t$ із специфікацією стандартної помилки кореляції. Частка заощаджень проектується із рівнянням 7 як функція $\frac{y_{us,t-1}}{y_{t-1}}$, тобто ВВП країни у розрахунку на одну особу до загального рівня ВВП, g_{t-1} темп зростання ВВП у розрахунку на одну особу, d_k структура населення. Рівняння 8 описує функцію змінної ВВП із врахуванням структурно-динамічних характеристик населення, у т.ч. міграції.

Методичний підхід оцінювання впливу зміни вікової структури населення у фокусі міграційних процесів на економічний розвиток розвинув Р. Феір [32], у якому вік населення є параметрами поліноміальної функції, яка враховує співвідношення висококваліфікованих і низькокваліфікованих кадрів (працівників з вищою освітою та робітничих спеціальностей) (формула 9).

$$z_n = N_h / N_l, \quad (9)$$

де z_n – коефіцієнт кваліфікації або природного вміння (екзогенна величина);

N_h – кількість населення з вищою освітою;

N_l – кількість населення робітничих професій.

Варто наголосити, що загальна модель впливу зміни вікової і кваліфікаційної структури населення демонструє множинну рівновагу і є статичною версією MaGE-

моделі.

На науковому фронті найчастіше використовуються динамічні показники аналізу міграції населення, а саме коефіцієнт інтенсивності як відношення сальдо міграції до загальної кількості населення (формула 10).

$$Migr_t^{intens} = \frac{E_t - I_t}{Q_t}, \quad (10)$$

де $Migr_t^{intens}$ – коефіцієнт інтенсивності міграції у t-період часу;

E_t – кількість вибулих у t-період часу;

I_t – кількість прибулих у t-період часу;

Q_t – чисельність населення у t-період часу.

Так, показниками локалізації й концентрації міграційних процесів як критичних норм міграції, зокрема в структурі населення, є частка прибулих і вибулих у структурі населення. Цікавим з точки зору впливу на демографічну ситуацію в країні є відносний показник, який показує чутливість середовища розвитку людського потенціалу до міграційних потоків (формула 11) [33 с. 30]:

$$DS_t = 1 - \frac{E_t + (-1 * (B_t - D_t))}{Q_t}, \quad (11)$$

де DS_t – коефіцієнт демографічної стійкості у t-період часу;

B_t – показник народжуваності у t-період часу;

D_t – показник смертності у t-період часу.

Натомість показник густоти міграційного потоку демонструє силу впливу міграції на ринок праці через розрахунок співвідношення кількості мігрантів і безробітних. Такий критерій має недолік, пов'язаний з врахуванням лише явного безробіття, а також із відсутністю рангової шкали оцінки сили впливу.

Класичним підходом до розрахунку емпіричних показників міграції населення є аналіз статистичної інформації на основі розрахунку детермінованих показників – масштаби та коефіцієнти прибуття і вибуття, сальдо міграції, валова міграція, коефіцієнт загального міграційного обороту, локалізації міграційних потоків і результативність міграції [34, с. 94-95]. Примітно, що класичний підхід до аналізування міграційних процесів у країні має обмеження щодо наявних джерел даних. Тому статистичною основою для розрахунку рівня інтенсивності зовнішньої міграції

населення можуть слугувати дані підрозділів територіальних управлінь Державної прикордонної служби України щодо кількості виїздів громадян України за кордон. Комплексні дослідження рівнів інтенсивності зовнішньої загальної міграції населення (як співвідношення кількості виїздів громадян за кордон і чисельності населення у країні походження мігрантів), трудової міграції (як відношення кількості офіційно працевлаштованих мігрантів до кількості виїздів громадян) здійснено науковцями Львівської школи регіоналістики [35-36].

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Проведений аналіз методичного забезпечення оцінювання впливу міграції на соціально-економічний розвиток та людський потенціал країни виявив існування значної кількості підходів щодо формування моделей, методів і безпосередньо методології дослідження. Зокрема, наведені в економічній літературі методи характеризуються такими недоліками: нівелювання рівнів зовнішньої і внутрішньої міграції одночасно; відсутність універсального емпіричного показника міграції; необґрунтованість методики оцінювання соціально-економічного розвитку країни, що унеможливує встановлення сили каузального зв'язку міграції з економічним зростанням країни; методична прогалина оцінювання міграційних ризиків.

В умовах соціально-економічної нестабільності модель оцінювання впливу міграції на соціально-економічний розвиток країни та компоненти людського потенціалу, варто сформулювати на засадах забезпечення високого рівня соціально-економічної стійкості, обґрунтування пріоритетів економічного поступу. Методичні підходи до оцінювання впливу міграції населення на соціально-економічний розвиток країни мають враховувати поточний рівень еластичності загальної, трудової і освітньої, а також вікової міграції, відносно зміни медико-демографічної, фінансової та політичної ситуацій у країні призначення та експортера людських ресурсів.

Література

1. Castles S. *Environmental Change and Forced Migration: Making sense of the debate. New Issues in Refugee Research*. Working Paper No. 70, 2002. Refugees Studies Centre, University of Oxford and UNHCR, Evaluation and Policy Analysis Unit, Geneva.
2. Castles S. International Migration at the Beginning of the Twenty First Century: Global trends and issues' *International Social Science Journal*, 2000, 165, pp. 269-81.
3. Skeldon R. *Interlinkages between internal and international migration and development in the Asian region*. Paper presented to the Ad Hoc Expert Group; Meeting on Migration and Development, Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, Bangkok, August 2003.
4. Arthur P. L., Ensor J., van Faassen M., Hoekstra R., Peters N. Migrating People, Migrating Data: Digital Approaches to Migrant Heritage. *Journal of the Japanese Association for Digital Humanities*, 2018, 3(1), pp. 98-113. https://doi.org/10.17928/jjadh.3.1_98.
5. Enflo K, Henning M. The development of economic growth and inequality among the Swedish regions 1860-2010: Evidence from regional national accounts. In: Ljungberg, J (ed.) *Structural Analysis and the Process of Economic Development. Essays in Memory of Lennart Schön*, 2016. London: Routledge, pp. 126-148.
6. Boschma R, Eriksson R., Lindgren U. Labour market externalities and regional growth in Sweden: The importance of labour mobility between skill-related industries. *Regional Studies*, 2014, 48(10), pp. 1669-1690.
7. Mattoo A., Mishra D. Foreign Professionals in the United States: Regulatory Impediments to Trade. *Journal of International Economic Law*, 2009, 12(2), pp. 435-456.
8. Aure M., Forde A., Magnussen T. Will migrant workers rescue rural regions? Challenges of creating stability through mobility. *Journal of Rural Studies*, 2018, 60, pp. 52-59.
9. Becker S., Ferrara A. Consequences of forced migration: A survey of recent findings. *Labour Economics*, 2019, 59, pp. 1-16. <https://doi.org/10.1016/j.labeco.2019.02.007>.
10. Luin G., Landolt P. *Immigrants and Precarious Employment in the New Economy*, 2009. Toronto. URL: <http://www.arts.yorku.ca/research/ine/index.php>.
11. Cranford C., Vosko L., Zukewich N. Precarious employment in the Canadian labour market: a statistical portrait. *Just Labour*, 2003, Vol. 3.
12. Irving J., Mohapatra S., Ratha D. *Migrant Remittance Flows, Findings from a Global Survey of Central Banks*. World Bank Working Paper, 2010, 194, World Bank.
13. Малиновська О. А. *Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування*. К.: НІСД, 2011. 40 с.
14. Лібанова Е.М. Зовнішня трудова міграція українців: масштаби, причини, наслідки. *Демографія та соціальна економіка*. 2018. № 2 (33). С. 11-26.
15. Boiko V., Mulka O., Baranyak I., Levytska O. Ukrainian migration aspirations towards Germany: Analysis and development scenarios. *Comparative Economic Research*, 2021, 24(1), pp. 65-84. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=946127>
16. Vasylytsiv T., Mulka O., Levytska O., Kalyta O., Kohut M., Biletska I. External migration and endogenous development nexus: challenges for the sustainable macroeconomic policy. *Estudios de Economía Aplicada*, 2021, 39(8). DOI: <https://doi.org/10.25115/eea.v39i8.4770>
17. Буров І. Трудова міграція як наслідок соціально-економічної політики України 2014-2018 рр. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. 2018. № 6 (20). С. 166-170.
18. Balderas, U., Nath H. *Remittances, relative price variability and inflation in Mexico. Paper presented at the 75th Annual Meeting of the Southern Economics Association*. Washington, D.C. November 18-20, 2005.
19. Loser C., Lockwood C., Minson A., Balcazar L. *The macro-economic impact of remittances in Latin America: Dutch disease or Latin cure?* 2010. URL: <http://www.g24.org/lose0906.pdf>
20. Checkland P. *Soft Systems Methodology*, in J. Rosenhead and J. Mingers (eds), *Rational Analysis for a Problematic World Revisited*. Chichester: Wiley, 2010.
21. Ridaur S., Masera O., Astier M. Evaluating the sustainability of complex socioenvironmental systems: The MESMIS Framework. *Ecological Indicators*, 2002, 2(1-2), pp.135-148.
22. Carling, J. *Migration corridors: Conceptual and Methodological Issues. Memo for the NORFACE-funded THEMIS Project 1*. Oslo: Peace Research Institute Oslo May 2010.
23. Саріюгло В.Г., Огай М.Ю. Оцінка потреб у заміщенні робочої сили в Україні, обумовлених її вибуттям за віком та трудовою міграцією. *Статистика України*. 2019. № 1. С. 35-43.
24. Voznyak H., Mulka O., Bil M. Migration aspirations of territory population: A case study of Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, 2021, 19(2), pp. 217-231. DOI:10.21511/ppm.19(2).2021.18
25. Мульська О. П. Сутність і каузальність міграційних процесів і макроекономічних параметрів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2021. № 28. С. 48-55. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5075172>.

26. Pozniak O. *External labour migration in Ukraine as a factor in socio-demographic and economic development*. Technical Report, Migration Policy Centre, CARIM-East Research Report, 2012/14. URL: <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/24857>.
27. Bilan Y. *Migration of the Ukrainian population: Economic, institutional and sociocultural factors*. London: Ubiquity Press, 2017. 321 p. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/182426/1/637906.pdf>.
28. Fedyuk O., Kindler M. *Migration of Ukrainians to the European Union: Background and key issues*. In *Ukrainian Migration to the European Union, 2017*. Springer, Cham. DOI: 10.1007/978-3-319-41776-9_14
29. Rahman M. Estimation of internal migration by the national growth rate method: an alternative approach. *The Bangladesh Development Studies*, 2013, pp. 79-87. <https://doi.org/10.2307/44730021>
30. Mongelli I., Ciscar J. *Economic consequences of zero international migration in the EU – An assessment for Europe based on the Eurostat population projections*, Luxembourg, 2018. DOI:10.2760/65431, JRC109196
31. Baas T., Melzer S. *The Macroeconomic Impact of Remittances: A Sending Country Perspective*, 2016, No. B22-V1, ZBW. URL: <http://hdl.handle.net/10419/145631>
32. Fair R., Dominguez K. Effects of the changing US age distribution on macroeconomic equations. *The American Economic Review*, 2018, 81, pp. 1276-1294.
33. Западнюк С. О. Міграції населення України: внутрішньорегіональний вимір. *Український географічний журнал*. 2012. № 2(78). С. 28-33.
34. *Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації: монографія*. НАН України, Інститут регіональних досліджень; наук. ред. У.Я. Садова. Львів, 2011. 528 с.
35. *Середовище зовнішньої міграції населення України: емпірика, моделювання і пріоритети політики регулювання: наукове видання / за ре. Васильців Т.Г.* ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України». Львів, 2021. 51 с.
36. Васильців Т.Г., Мульска О.П. Напрями та інструменти економічного механізму державного регулювання міграційних процесів в Україні. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2021. № 2 (82). С. 23-29. <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2021-2-3>

References

1. Castles, S. (2002). *Environmental Change and Forced Migration: Making sense of the debate*. *New Issues in Refugee Research*. Working Paper No. 70. Refugees Studies Centre, University of Oxford and UNHCR, Evaluation and Policy Analysis Unit, Geneva.
2. Castles, S. (2000). International Migration at the Beginning of the Twenty First Century: Global trends and issues. *International Social Science Journal*, 165, 269-81.
3. Skeldon, R. (2003). Interlinkages between internal and international migration and development in the Asian region. Meeting on Migration and Development, Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, Bangkok.
4. Arthur, P. L., Ensor, J., van Faassen, M., Hoekstra, R., Peters, N. (2018). Migrating People, Migrating Data: Digital Approaches to Migrant Heritage. *Journal of the Japanese Association for Digital Humanities*, 3(1), 98-113. https://doi.org/10.17928/jjadh.3.1_98.
5. Enflo, K, Henning, M (2016). The development of economic growth and inequality among the Swedish regions 1860-2010: Evidence from regional national accounts. In: Ljungberg, J (ed.) *Structural Analysis and the Process of Economic Development. Essays in Memory of Lennart Schön*. London: Routledge. pp. 126-148.
6. Boschma, R, Eriksson, R., Lindgren, U (2014) Labour market externalities and regional growth in Sweden: The importance of labour mobility between skill-related industries. *Regional Studies*, 48(10), 1669-1690.
7. Mattoo, A., Mishra, D. (2009). Foreign Professionals in the United States: Regulatory Impediments to Trade. *Journal of International Economic Law*, 12(2), 435-456.
8. Aure, M., Forde, A., Magnussen T. (2018). Will migrant workers rescue rural regions? Challenges of creating stability through mobility. *Journal of Rural Studies*, 60, 52-59.
9. Becker, S., Ferrara, A. (2019). Consequences of forced migration: A survey of recent findings. *Labour Economics*, 59, 1-16. <https://doi.org/10.1016/j.labeco.2019.02.007>.
10. Luin, G., Landolt P. (2009). *Immigrants and Precarious Employment in the New Economy*. (Introduction and three Research Briefs.) Toronto: Immigrants and Precarious Employment Project. June. URL: <http://www.arts.yorku.ca/research/ine/index.php>
11. Cranford, C., Vosko, L., Zukewich N. (2003). *Precarious employment in the Canadian labour market: a statistical portrait*. *Just Labour*.
12. Irving, J., Mohapatra, S., Ratha, D. (2010). *Migrant Remittance Flows, Findings from a Global Survey of Central Banks*. World Bank Working Paper, No. 194, World Bank.

13. Malynovska, O. (2011). *Trudova mihratsiya: sotsial'ni doslidzhennya ta shlyakhy reahuvannya* [Labor migration: social studies and ways of response]. Kyiv. NISD.
14. Libanova, E. (2018). *Zovnishnya trudova mihratsiya ukrayintiv: masshtaby, prychyny, naslidky* [External labor migration of Ukrainians: scope, causes, consequences]. *Demography and social economy*, 2 (33), 11-26.
15. Boiko, V., Mulka, O., Baranyak, I., Levytska, O. (2021). Ukrainian migration aspirations towards Germany: Analysis and development scenarios. *Comparative Economic Research*, 24(1), 65-84. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=946127>
16. Vasylytsiv, T., Mulka, O., Levytska, O., Kalyta, O., Kohut, M., Biletska, I. (2021). External migration and endogenous development nexus: challenges for the sustainable macroeconomic policy. *Estudios de Economia Aplicada*, 39(8). DOI: <https://doi.org/10.25115/eea.v39i8.4770>
17. Burov, I. (2018). *Trudova mihratsiya yak naslidok sotsial'no-ekonomichnoyi polityky Ukrayiny 2014-2018 rr.* [Labor migration as a consequence of the socio-economic policy of Ukraine 2014-2018]. *Ukrainian society: monitoring of social changes*, 6 (20), 166-170.
18. Balderas, U., Nath, H. (2005). *Remittances, Relative Price Variability and Inflation in Mexico*. Paper presented at the 75th Annual Meeting of the Southern Economics Association. Washington.
19. Loser, C., Lockwood, C., Minson, A., Balcazar, L. (2010). *The macro-economic impact of remittances in Latin America: Dutch disease or Latin cure?* URL: <http://www.g24.org/lose0906.pdf>
20. Checkland, P. (2001). *Soft Systems Methodology*, in J. Rosenhead and J. Mingers (eds), *Rational Analysis for a Problematic World Revisited*. Chichester: Wiley
21. Ridaura, S., Masera, O., Astier, M. (2002). Evaluating the sustainability of complex socioenvironmental systems: The MESMIS Framework. *Ecological Indicators*, 2(1-2), 135-148
22. Carling, J. (2010). *Migration corridors: Conceptual and Methodological Issues*. Memo for the NORFACE-funded THEMIS Project 1. Oslo: Peace Research Institute.
23. Sarioglu, V., Ogai, M. (2019). Otsinka potreb u zamishchenni robochoyi syly v Ukrayini, obumovlenykh yiyi vybuttyam za vikom ta trudovoyu mihratsiyeyu [Assessment of labor force replacement needs in Ukraine, due to its retirement due to age and labor migration]. *Statistics of Ukraine*, 1, 35-43.
24. Voznyak, H., Mulka, O., Bil. M. (2021). Migration aspirations of territory population: A case study of Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, 19(2), 217-231. DOI:10.21511/ppm.19(2).2021.18
25. Mulka, O. (2021). Sutnist' i kauzal'nist' mihratsiynykh protsesiv i makroekonomichnykh parametriv [Essence and causality of migration processes and macroeconomic parameters]. *Scientific notes of the Lviv University of Business and Law*, 28, 48-55. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5075172>.
26. Pozniak, O. (2012). External labour migration in Ukraine as a factor in socio-demographic and economic development. Technical Report, Migration Policy Centre, CARIM-East Research Report, 2012/14. URL: <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/24857>
27. Bilan, Y. (2017). *Migration of the Ukrainian population: Economic, institutional and sociocultural factors*. London: Ubiquity Press. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/182426/1/637906.pdf>
28. Fedyuk, O., Kindler, M. (2016). Migration of Ukrainians to the European Union: Background and key issues. In *Ukrainian Migration to the European Union* (pp. 1-14). DOI: 10.1007/978-3-319-41776-9_14
29. Rahman, M. (2013). Estimation of internal migration by the national growth rate method: an alternative approach. *The Bangladesh Development Studies*, 79-87. <https://doi.org/10.2307/44730021>
30. Mongelli, I., Ciscar, J. (2018). Economic consequences of zero international migration in the EU – An assessment for Europe based on the Eurostat population projections, EUR 29246 EN. DOI:10.2760/65431, JRC109196
31. Baas, T., Melzer, S. (2016). *The Macroeconomic Impact of Remittances: A Sending Country Perspective*, *Beiträge zur Jahrestagung des Vereins für Socialpolitik*, No. B22-V1, ZBW. URL: <http://hdl.handle.net/10419/145631>
32. Fair, R., Dominguez, K. (1991). Effects of the changing US age distribution on macroeconomic equations. *The American Economic Review*, 81 (5), 1276-1294.
33. Zapadnyuk, S. (2012). Mihratsiyi naseleння Ukrayiny: vnutrishn'o rehional'nyy vymir [Population migrations of Ukraine: intra-regional dimension]. *Ukrainian Geographical Journal*, 2(78), 28-33.
34. Sadova, U. (Ed.) (2011). *Rehional'na mihratsiyina polityka ta mekhanizmy yiyi realizatsiyi* [Regional migration policy and mechanisms for its implementation]. National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Regional Studies; Lviv, 528 p.
35. Vasylytsiv, T. (Ed.) (2021). *Seredovyshche zovnishn'oyi mihratsiyi naseleння Ukrayiny: empiryka, modelyuvannya i priorytety polityky rehulyuvannya* [The environment of external migration of the population of Ukraine: empiricism, modeling and regulatory policy priorities]. State Institution 'Institute of Regional Studies named after M.I. Dolishniy National Academy of Sciences of Ukraine'. Lviv, 51 p.

36. Vasylytsiv, T., Mulka, O. (2021). Napryamy ta instrumenty ekonomichnoho mekhanizmu derzhavnoho rehulyuvannya mihratsiynykh protsesiv v Ukraini [Directions and tools of the economic mechanism of state regulation of migration processes in Ukraine]. *Problems of the systemic approach in economics*, 2 (82), 23-29. <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2021-2-3>

Abstract

MULSKA Olha. The system of monitoring youth migration mobility in the projection of human potential conservation: conceptual and methodological empiricism

The paper argues that an integrated approach to form a methodology for analyzing the impact of migration on socio-economic development should consider the complexity and dynamism of migration and causal impact on economic processes. Methodology of assessing the impact of migration processes on the socio-economic development of the country based on the 'reaction-result' approach is based on the following phasedization: determining the level of intensity of external migration of the population using the coefficients of general and labour migration, assessing the causality (causality) of population migration and socio-economic development of the country (in the form of an integral coefficient); population migration and parameters of socio-economic development of the country; modeling the volume of potential migration to the largest recipient countries of human resources. Systematization of developments in the field of analytical migrationology made it possible to identify methodological tools for assessing the impact of migration, the formation and development of migration vectors on socio-economic development (relative economic productivity between donor countries and recipient ones; differentiation in economic growth; divergence of the wage system; labour intensity of the economy; labour surplus/surplus; investment capacity of research and development).

The developed methodological approach to assessing the impact of young migration mobility on socio-economic development and human potential provides for the analysis of internal and external parameters of convergence-divergence of economic growth of countries. Based on the systematization of methodological approaches to analyzing the impact of migration mobility on the socio-economic development of the territory, it was established that the effectiveness of the study has a causal relationship with migration monitoring in terms of age and other criteria. The formation of a system for monitoring the impact of migration mobility of young people on human potential and economic growth of the donor country of human resources involves five key stages: strategic (determining the purpose of the study, formulating a hypothesis regarding the influence of the ejection / attraction environment on migration processes), compositional (justification of the structural elements of the social and economic environment model for the development of migration processes), qualitative assessment (selection of indicators for the qualitative impact on the resulting component of the conditions of the development of migration processes), empirical (calculation of the empirical indicator of the level of pushing the population abroad and attracting immigrants to the country of destination) and econometric (modelling the influence of the development conditions on migration; determining critical and optimal migration processes).

Key words: migration mobility, youth, economic growth, monitoring, causality, migrationology, approach

Стаття надійшла до редакції 11.07.2022 р.

Бібліографічний опис статті:

Мульська О. П. Система моніторингу міграційної мобільності молоді у проекції збереження людського потенціалу: концептуально-методична емпірика. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 3. С. 38-49.

Mulka O. (2022) The system of monitoring youth migration mobility in the projection of human potential conservation: conceptual and methodological empiricism. *Innovation and Sustainability*, no. 3, pp. 38-49.

УДК 005:502.1

Hanna DOROSHENKO

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Economics and Management
Kharkiv National University named after V. N. Karazin, Kharkiv, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-5535-8494
e-mail: anyadoroshenkonev@gmail.com

Anastasiia LITVINOVA

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics
and Management
Kharkiv National University named after V. N. Karazin, Kharkiv, Ukraine
ORCID ID:0000-0002-2513-0632
e-mail: anastasia.tymchenko@karazin.ua

**ENVIRONMENTAL MANAGEMENT: A VIEW THROUGH THE PRISM OF
TODAY**

The article is a view of environmental management according to modern scientific concepts. The authors considered the essence of environmental management as a system. The main tasks of the environmental management system at enterprises and the advantages of its introduction into the production activities of enterprises are defined. Today, the majority of ukrainian enterprises are only adapting to the already existing international norms and legal acts in the field of resource conservation and rational use of nature, which have been widely used around the world for some time. In our opinion, the implementation of the environmental management system should not be compulsory, but instead, it should be fixed in the form of internal rules for conducting modern business, taking into account its environmental friendliness, energy efficiency and profitability. Today, the state of affairs in the field of ecology and business is such that one is impossible without the other. The close relationship between the financial industry and the environment, where production actually takes place, determines the harmonious coexistence of both components in its process.

According to modern production trends, the implementation of the environmental management system at the enterprise requires certain costs and investments for environmental protection. It is worth noting that the costs are also associated with training employees, and not only with improving the technological process. At ukrainian enterprises, unfortunately, insufficient attention is paid to the impact of production on the surrounding environment in particular and environmental protection activities in general. This fact is possible due to the low economic interest in implementing measures for the implementation of the environmental management system. However, this is so at first glance and contradicts the modern philosophy of business and, in fact, production.

In the work, the authors summarize the scientific achievements that highlight certain issues of modern environmental management in the form of the main principles of its regulation, implementation and modeling in the form of a system. The analysis of the latest scientific works on environmental management was carried out in order to determine the main principles and stages of the implementation of the environmental management system at the enterprise and the likely directions of further development of this industry.

Key words: management, environmental management, enterprise, production, economy.

JEL classification: O15, J41

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.50.58>

1. STATEMENT OF THE PROBLEM IN A GENERAL APPEARANCE AND ITS CONNECTION WITH IMPORTANT SCIENTIFIC OR PRACTICAL TASKS

The ecological situation in Ukraine is characterized as a crisis. Over a long period, structural deformations of the national economy took place, during which priority was given to the development of environmentally hazardous industries. A departure from the traditional development strategy requires certain changes in society, the development of new concepts of public administration and entrepreneurial activity. What happened to the national economy led to large-scale destructive processes that pose a real threat to human health and the development of society. Therefore, at present, ecological management needs to be considered as one of the new scientific areas of understanding of man, society, nature and their coexistence.

In the conditions of increased anthropogenic load on the environment, aggravation of environmental problems, violation of the stability of the ecological and economic system, the issue of finding alternative ways of conducting economic activity becomes especially relevant. One of the ways to solve the mentioned problem is the implementation of the environmental management system, which ensures the operational management of the processes of using natural resources and protecting the natural environment. The implementation of the environmental management system at Ukrainian enterprises has attracted the attention of Ukrainian scientists, entrepreneurs and the public for many years.

Without the implementation and development of the environmental management system, it is impossible to operate successfully in the conditions of a market economy. If a company carries out strategic planning without taking into account the solution of environmental problems, then its management should understand in advance the possibility of a number of problems arising in the near future, primarily related to survival in competitive conditions, as well as the fact that increases the contradiction between its private and general interest. Priority should be given to measures that will provide regulatory and financial support for the implementation of the main areas of reducing the negative impact on the

environment. Among the management methods of implementing the principles of sustainable development of enterprises and reducing the negative impact on the environment, the undisputed leader is the implementation of the environmental management system (EMS), which is based on the fulfillment of the requirements of the DSTU ISO 14001:2006 standard [1]. Adherence to the principles of the formation of EMS provides an opportunity to ensure effective and efficient management of environmental aspects of the enterprise's activities, control and minimization of the negative impact on the environment of all activity processes. At the moment, the main incentive for the implementation of EMS at Ukrainian enterprises is the interest in relations with foreign partners.

2. ANALYSIS OF LATEST RESEARCH AND PUBLICATIONS

The works of such domestic scientists as: O. Balatskyi, P. Barna, V. Boronos, V. Buriakovskiy, L. Gatska, O. Kitaev, T. Kirsanova, L. Kozhushko, L. Melnyk, P. Skrypchuk, L. Fedulova and others are devoted to ecological aspects of enterprise management [2-5]. Their works highlight the issues of building an effective environmental management system. The works of Ukrainian and foreign scientists N. Pakhomova, K. Richter, T. Galushkina and other scientists are of great importance in relation to the implementation of the environmental management system. The works of these scientists are devoted to the study of the essence of the environmental management system, the mechanism of implementation of environmental management at the enterprise, and the identification of problems that arise at the enterprise during the implementation of the environmental management system. The study of the scientific works of the mentioned authors made it possible to conclude that the study of the conceptual foundations of the implementation of environmental management in Ukraine is only partially developed and requires further research. The objective need for further deepening of the research is primarily related to the solution of such issues of analyzing the basics of environmental management and finding ways to stimulate the implementation of the principles of environmental management at Ukrainian enterprises.

3. FORMULATION OF THE PURPOSES OF THE ARTICLE

The purpose of the article is to study the basics of environmental management, analyze the state of implementation of the environmental management system at Ukrainian enterprises and determine its prospects in modern conditions.

4. OUTLINE OF THE MAIN MATERIAL OF THE RESEARCH WITH FULL JUSTIFICATION OF THE OBTAINED SCIENTIFIC RESULTS

According to V.O. Lukyanikhina, environmental management is a set of principles, methods, forms, techniques, means of managing production and production personnel of an enterprise with the aim of achieving high ecological and economic efficiency of production [3].

Modern concept means the main goal of environmental management is the protection of natural resources, limiting emissions of harmful substances into the atmosphere and water environment, ensuring the normal health of employees, consumers and residents of the area where the enterprise operates. The main principles of environmental management are: reliance on economic motivation; timeliness of solving problems; responsibility for environmental consequences arising from management decisions at any level; the priority of solving environmental problems [5].

The environmental management system is a part of the general management system, which includes the organizational structure, planning, division of responsibilities, practical activities, procedures, processes and resources necessary for the development, implementation, achievement of the environmental policy's goals, its review and correction. Important conditions for the existence of a system that is engaged in the administration of environmentally oriented works and projects, as well as being responsible for the results of their implementation, are: formation of a unified environmental policy and target program; availability of management personnel of the environmental management system with relevant qualifications and work experience in this direction; clear understanding by the employees of the enterprise of their tasks, duties and rights in the process of implementing the

target program; development and implementation at the enterprise of uniform methods, processes and creation of means and conditions for the implementation of the target program. To fulfill these conditions, motivation, training, informational and technological support of employees, who represent the main force in the process of environmental protection, are necessary. The environmental management system of the enterprise is designed to perform these functions. In modern scientific economic literature, the concept of environmental management is often used, but not enough attention is paid to the problematic aspects of its implementation at Ukrainian enterprises, and in particular, the use of foreign experience in such topical issues. An effective method of reducing the load on the environment is the elimination of influencing factors in the direction of reducing their aggressiveness towards the environment. The main means of greening the activities of enterprises is the implementation of EMS. As a result of the implementation of an ecologically oriented management system, the company undertakes to unquestionably comply with the requirements of environmental legislation, standards of environmental safety and rational use of nature, which is the driving force for gaining competitive advantages both on the domestic and international markets. The implementation of EMS allows to reduce the amount of compensation to the environmental protection fund; reduce the amount of waste and improve the system of handling it; reduce emissions of harmful substances into the atmosphere. The principle is the approach to elimination of pollution. If in environmental management there is an identification of actions on the environment, the result of which is a payment for the damage caused to it, then in the case of environmental management, the negative impact of the company's actions on the environment is assumed, and it makes a payment for preventive measures. Thus, the possibility of various emergency and unforeseen situations is significantly reduced. Moreover, as already emphasized, modern studies indicate that the prevention of environmental pollution in the vast majority of cases is much cheaper for enterprises than measures aimed at eliminating the consequences of pollution (in the form of payment for pollution or compensation for damage caused to third parties).

Regardless of the approach to the definition of environmental management, as well as different definitions of this concept, they all prove the need to use environmental management to ensure the competitiveness of enterprises. The following are defined as the main goals of environmental management: minimization of negative impact on the environment; reduction of waste disposal costs; savings in the use of energy and materials; increasing the economic efficiency of enterprises.

Reducing the costs associated with the irrational use of resources and materials is one of the most significant advantages of the implementation of EMS. The main advantages are provided by a really working EMS organization, the creation of which requires systematic activity, which includes:

- broad involvement of personnel in the development and functioning of the EMS;
- setting specific and achievable environmental goals and objectives;
- definition of responsibility and allocation of resources;
- development, review and implementation of procedures;
- achievement of goals;
- management results analysis and efficiency improvement.

The environmental management system helps to reduce costs, improve the quality of not only products and services, but also the enterprise as a whole, consistently reduce the negative impact of activities on the environment and human health throughout the entire life cycle.

The following stages of EMS implementation can be distinguished: proactive; preparatory; conceptual; analytical; practical; organizational; active; certification. Initiative, preparatory, conceptual, analytical stages can take place entirely at the level of the company's management. Such an approach should be avoided, especially at the conceptual and analytical stages.

The preparatory level is decisive for the essence of EMS, as it forms the basis for its concept and executors for implementation.

At this stage, it is critical to involve specialists on the ground, even if the work on the implementation of EMS is performed by specially invited experts and consultants.

The assessment of the initial environmental situation is carried out in the form of an internal environmental audit, the purpose of which is:

- identification of environmental aspects of activity in normal, non-standard and emergency conditions;
 - analysis of all freelance and emergency cases;
 - analysis of existing practices or elements of EMS that operate within the company as a whole or the company's supplier partners;
 - identification of legislative norms that regulate the activity of the enterprise in Ukraine, and their application in practice;
- establishment of other national, international or partnership environmental requirements, which the company is generally ready to accept.

In fact, such an assessment includes a full analysis of: activities; personnel; technological processes; documentation; management; cooperation between structural divisions; implementation of legal norms.

All this has a potential impact on the company's interaction with the environment. At the same time, it is very important not to analyze official data, but to assess the real situation, which involves visiting each facility and working with the staff personally.

As a result of the audit: the actual level of environmental protection activities is determined; its problems are revealed; the cost and economic effect of the introduction of EMS are estimated; approaches to the implementation of EMS are defined.

The environmental policy of the company formed based on the results of the evaluation and description of processes becomes the basis for further work and development of the general structure and processes of EMS.

The most important components of the success of EMS implementation are: a clear definition of authority and responsibility among senior management; careful documentation together; development of a document flow system for all activities related to the implementation, and later functioning, evaluation and improvement of the EMS [6; 7].

The second most important component is effective, timely and comprehensive information and training of personnel at the enterprise.

At the conceptual stage, the main work is performed by the company as a whole. At this

stage, the need and responsibility of management to successfully involve in the process and transfer the obtained results to the employees is reflected.

The analytical stage of work adapts the general principles of the planned EMS to individual objects, and at the same time forms its main content at the next stage - the goals and objectives that form the basis of the EMS program for all enterprises along with specific deadlines and those responsible for their achievement.

Comparing the existing parameters of the enterprise's activities and impacts on the quality of the environment with the planned ones makes it possible to formulate the general goals of the enterprise and tasks for their achievement.

The basis of their development is the definition of priority environmental aspects of activity and the main freelance situations that must be avoided.

Analysis of environmental impacts allows us to identify the following general priority aspects of their activities, namely: emissions into the air; discharge of wastewater into the city sewer or free flow of rainwater onto the adjacent soil; soil pollution; groundwater pollution; loss of raw materials in case of receipt, storage and delivery of transport; water and electricity consumption; impact on the health of employees and residents of the surrounding areas; impact on living conditions and living standards in nearby celibate zones; risks of freelance and emergency situations.

The organizational stage lays the foundations for the successful implementation of the EMS, as it provides: development and documentation of control mechanisms for the implementation of the EMS and detection of violations, their elimination.

All formulated provisions are drawn up in the form of guidelines for the implementation of EMS, which are common to all companies, and specific tasks may differ for individual enterprises [8].

Regardless of the approach to the definition of environmental management, as well as different definitions of this concept, they all prove the necessity and expediency of using environmental management to ensure the competitiveness of enterprises. The following are defined as the main goals of environmental management:

- minimization of the negative impact on the environment;
- reduction of waste disposal costs;
- savings in the use of energy and materials;
- increasing the economic efficiency of enterprises.

The environmental management system can be considered at three levels: international, national and local.

At the international level, regulation of environmental management is carried out with the help of international standards developed by the International Organization for Standardization ISO 14000 series.

International standards of environmental management are aimed at providing companies with elements of an effective EMS, which can be combined with other elements of the general management system of enterprises in order to contribute to the achievement of the goals of environmental policy. These standards are voluntary and contain clear practical recommendations.

The ISO 14000 series of standards defines various aspects of environmental management. It provides practical recommendations for companies that seek to improve their environmental performance and improve the ecological situation in the environment.

The decision to develop ISO 14000 is the result of the Uruguay Round of negotiations on the World Trade Agreement and the meeting at the highest level on environment and development in Rio de Janeiro in 1992. The main subject of ISO 14000 is the environmental management system [5].

At the national level, environmental management is regulated by State Standards and Technical Conditions (DSTU) [9]. In Ukraine, international standards of the ISO 14000 series were adopted as national standards in 1997. In this regard, enterprises must adhere to certain clear standards. Thus, according to ISO 14000:2004, they must develop and implement and maintain in working order procedures that allow identifying the possibility of disasters or emergency situations that may affect the surrounding world [5, p.51].

Environmental policy in Ukraine is based on the achievement of environmental security, which provides for the balanced development of production and the prevention of environmental deterioration. This, in turn, is achieved by

establishing standards for environmental pollution depending on the nature of production processes, as well as restrictions through licensing of the use of natural resources in order to ensure their natural reproduction.

At the state level, environmental policy should define the main tools and levers of influence on the state of the environment, which should be both administrative and market. Currently, the environmental condition in Ukraine is regulated by means of standardization and environmental regulation.

At the local level, environmental policy is directly reduced to environmental management - defining its goals and main tasks, developing companies' own standards in environmental management and increasing production efficiency taking into account the environmental component.

In order to increase competitiveness, enterprises should implement environmental management, focusing not only on their own regulations, but also on state and international standards at the international, national and local levels.

In order to implement an effective environmental management system, Ukrainian enterprises should be guided by foreign experience regarding the active use of environmentally safe management levers. The improvement of environmental management will be facilitated by the use of a clearly formed foreign system of environmental management. The first element of this model - environmental policy - means that the enterprise in its activities should focus on the compliance of its actions with the norms and rules of the current legislation on environmental safety. That is, when determining environmental goals and objectives, it is necessary to take into account the interests of society and the state as a whole in order to preserve and protect the environment. The environmental policy establishes the principles of the enterprise's work in its interaction with the environment. It establishes the level of environmental responsibility and performance that is required of the enterprise and by which all further actions of the enterprise will be evaluated. The environmental policy should include the entire chain of interactions with the environment and services. Environmental policy must comply with regulations and strive for continuous

improvement of the environmental management system and prevention of environmental pollution. The document must be made known to all employees of the enterprise and available to the general public. When implementing environmental policy, it is necessary to adhere to the principles of environmental management: responsibility for environmental consequences when making management decisions; the priority of solving environmental problems; timeliness of solving environmental problems.

The principles of environmental management can be grouped by the nature of management, in particular: mechanism, process and management system. The principles of purposefulness, timeliness and consistency are distinguished by the management process. According to the mechanism of management – environmental consciousness, preventiveness and motivation. According to the management system – functional integration, professionalism and responsibility.

Adherence to these principles involves solving any tasks of the enterprise with an orientation, first of all, on environmental goals. Ensuring the competitiveness of the enterprise is possible only under the condition of introducing environmentally safe technologies, achieving environmental safety, and minimizing harmful effects on the environment. In order to implement these principles, it is necessary to prevent negative effects on the environment, stimulate environmental protection initiatives, transform environmental restrictions into new opportunities for business development, and ensure environmental monitoring and auditing.

Planning involves the development of an environmental management program by the enterprise, which must determine the goals, actions, responsible persons, terms of measures' implementation, methods and expected results of the implementation of environmental management.

Planning should include the following elements: identification of environmental aspects and highlighting of the most important of them; identification of legislative and other regulatory requirements that the enterprise has undertaken to fulfill; determination of internal performance criteria; setting environmental goals and objectives, developing a program for their achievement.

The planning process can help an enterprise to focus its main resources in those areas that are most important for achieving its goals. The data obtained in the planning process can also be used to develop and improve other elements of the environmental management system, such as personnel training, operations management, monitoring and measurement. Planning is an ongoing process that is implemented during the development and implementation of elements of the environmental management system for their support and improvement taking into account the constantly changing conditions of the external environment, as well as inputs and outputs (in business processes) of the environmental management system.

Implementation and functioning involves determining the structure of responsibility, opportunities and resources for achieving the goals and objectives defined by the environmental policy. For the effective management of environmental problems, the EMS must be designed and adjusted in such a way that it effectively interacts and is capable of integration into the existing processes of the general management system. Such integration can help an enterprise establish a balance and resolve conflicts between environmental and other goals and priorities. The elements of the management system that benefit from integration are enterprise policy, resource allocation, operations and documentation management, information and support systems, training and development of structural schemes and reporting, incentive systems, monitoring, internal audit processes, information exchange and reporting. It is also worth noting that here an important role is played by the training of personnel and their preparation for emergency situations that arise as emergencies and are often man-made accidents. Therefore, at this stage, it is important to allocate sufficient resources, both financial and technological, for personnel training.

Inspections are necessary for the effective implementation of the environmental management system at the enterprise, contribute to timely response to deviations from the planned indicators during implementation. The enterprise must constantly monitor the environmental policy and environmental indicators, as well as conduct an audit of the environmental management system for

compliance with enterprise norms and standards. And the last element – analysis from the management side - involves checking the operation of the EMS for its effectiveness. The work of the environmental management system as a whole, the goals and objectives of the environmental policy, as well as the necessary changes in it, as the state of the environment is constantly changing, should be analyzed. The company needs to constantly improve its environmental management system. The goals and objectives of environmental management must be constantly linked to the processes of continuous improvement, which must be achieved in all aspects of the enterprise's activities that affect the environment.

5. CONCLUSIONS OF THE RESEARCH AND PROSPECTS FOR FURTHER EXPLORATION IN THIS DIRECTION

The purpose of EMS is to constantly evaluate performance, improve existing practices, programs, and establish new, higher goals. Active EMS at enterprises allows:

- to minimize the negative impact of the objects on the environment;
- increase the efficiency of the enterprise in general;
- to reduce the risks to the health of employees and the population of the surrounding areas;
- reduce the risks of unusual and emergency situations.

The implementation of EMS does not aim at a one-time increase in the level of environmental safety of the object, but at the constant work in the direction of increasing the priorities of environmental protection in the general activity of the company. In order to ensure the realization of the goals of environmental management, Ukrainian enterprises need to implement environmentally safe production, eliminate the negative impact on the natural environment, and implement measures to save various types of resources through the introduction of modern technologies.

To ensure competitiveness, it is necessary to carry out environmental management at enterprises in order to determine the optimal ratio between resource consumption and the obtained effect. In the course of implementing EMS, it is necessary to take into account foreign experience and principles on which this system

should be based, as well as the sequence of actions determined by the environmental management system. It is appropriate to justify

the goals and tasks on which the environmental policy of the enterprise is built with the aim of constant improvement of the EMS.

References

1. Hryshchuk O. K., Mateichyk V. P., Dmytrychenko M. F. (2010) *Ekolohichnyi menedzhment* [Environmental management]. K.: Vyd-vo NTU.
2. Dudnikova I. I. (2014) Stanovlennia i rozvytok ekolohichnoho menedzhmentu: teoretyko-metodolohichni kontekst [Formation and development of environmental management: theoretical and methodological context]. *Humanitarian Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy*, vol. 58, pp. 259-268.
3. Kirsanova T. O. (2004) Environmental controlling in the enterprise management system, Abstract of Dr. D. Thesis, Economics of nature use and environmental protection, Sumy state university, Sumy, Ukraine.
4. Kozhushko L. F. (2007) *Naukovo-praktychni osnovy ekolohichnoho menedzhmentu o sushuvanykh zemel Polissia Ukrainy* [Scientific and practical foundations of ecological management of drained lands of the Polyssia of Ukraine]. Rivne: Vyd-vo NUVHtaP.
5. Kupalova G. I. (2011) Formuvannia efektyvnoi systemy ekolohichnoho menedzhmentu ta audytu [Formation of an effective system of environmental management and audit]. *Bulletin of the University of Banking of the National Bank of Ukraine*, vol. 1 (11), pp. 48-53.
6. Litvinova A. M. (2022) Dosvid vprovadzhennja ekolohichnoho menedzhmentu dlja studentiv klasychnoho universytetu [The experience of implementing environmental management for students of a classical university]. *Suchasni problem ekolohichnoho kontroliu ta audytu* [Modern problems of environmental control and audit], II Mizhnarodna internet-konferentsiia [International Internet conference], Kharkiv, February 23, 37-38.
7. Maslihan O., Litvinova A., Todierishko E., Shafranova K. (2022) Resource provision of financial potential of a production enterprise. *Agrosvit*, vol. 5-6, pp. 10-14.
8. Derzhavnyi standart Ukrainy (2017) *Systemy ekolohichnoho upravlinnia. Zahalni nastanovy shchodo zaprovadzhuvannia* [Environmental management systems. General guidelines for implementation], Kyiv: UkrNDNTS.
9. Derzhavnyi standart Ukrainy (2006) *Systemy ekolohichnoho upravlinnia. Vymohy ta nastanovy shchodo zastosovuvannia* [Environmental management systems. Application requirements and guidelines], Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy.

Анотація

ДОРОШЕНКО Ганна Олександрівна, ЛІТВІНОВА Анастасія Миколаївна. Екологічний менеджмент: погляд крізь призму сьогодення

Стаття являє собою погляд на екологічний менеджмент згідно сучасних наукових концепцій. Авторами розглянуто сутність екологічного менеджменту як системи. Визначено основні задачі системи екологічного менеджменту на підприємствах та переваги її впровадження у виробничу діяльність підприємств. На сьогоднішній день, більшість українських підприємств лише пристосовуються до вже існуючих міжнародних норм та нормативно-правових актів у сфері ресурсозбереження та раціонального природокористування, які вже певний час широко використовуються по всьому світі. На наш погляд впровадження системи екологічного менеджменту не повинно носити примусовий характер, натомість, має бути закріплено у вигляді внутрішніх правил ведення сучасного бізнесу, з оглядом на його екологічність, енергоефективність та прибутковість. На сьогодні, стан речей в сфері екології та бізнесу такий, що одне неможливе без іншого. Тісний взаємозв'язок фінансової галузі та навколишнього середовища, де власне і відбувається виробнича діяльність, визначає гармонійне співіснування обох компонентів в її процесі. Згідно сучасних тенденцій ведення виробництва, впровадження системи екологічного менеджменту на підприємстві потребує певних витрат та інвестицій на охорону навколишнього середовища. Варто зазначити, що витрати також поєднанні із навчанням співробітників, а не тільки із вдосконаленням технологічного процесу. На українських підприємствах, на жаль, впливу виробництва на навколишнє середовище зокрема та природоохоронній діяльності взагалі, приділяється недостатньо уваги. Даний факт є можливим завдяки низькій економічній зацікавленості у здійсненні заходів щодо впровадження системи екологічного менеджменту. Однак, це є таким на перший погляд та суперечить сучасній філософії ведення бізнесу та, власне, виробництва.

В роботі авторами узагальнено наукові здобутки, що висвітлюють окремі питання сучасного екологічного менеджменту у вигляді основних принципів його регулювання, впровадження та моделювання у вигляді системи. Здійснено аналіз останніх наукових праць щодо екологічного менеджменту з метою визначення основних принципів та етапів впровадження системи екологічного менеджменту на підприємстві та ймовірні напрямки подальшого розвитку даної галузі.

Ключові слова: менеджмент, екологічний менеджмент, підприємство, виробництво, економіка

Стаття надійшла до редакції 19.07.2022 р.

Бібліографічний опис статті:

Doroshenko H., Litvinova A. (2022) Environmental management: a view through the prism of today. *Innovation and Sustainability*, no. 3, pp. 50-58.

Дорошенко Г. О., Літвінова А. М. Екологічний менеджмент: погляд крізь призму сьогодення. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 3. С. 50-58.

УДК 656.338

ШВАРЦ Ірина Володимирівна

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри підприємництва,
логістики та менеджменту
Вінницький національний технічний університет, Україна
ORCID ID: 0000-0003-4344-5213
e-mail: s.irinach502@gmail.com

БЕЗСМЕРТНА Оксана Владиславівна

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри підприємництва,
логістики та менеджменту
Вінницький національний технічний університет, Україна
ORCID ID:0000-0002-4142-9925
e-mail: bezsmertna@vntu.edu.ua

КРАЄВСЬКА Алла Станіславівна

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри підприємництва,
логістики та менеджменту
Вінницький національний технічний університет, Україна
ORCID ID:0000-0003-2812-6986
e-mail: kraevska@vntu.edu.ua

ЛОГІСТИЧНІ МОДЕЛІ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТОВАРОРУХУ

В статті розглянуто важливу проблему логістичного управління – оцінювання ефективності товароруку. В умовах перебудови багатьох логістичних ланцюгів поставок необхідно застосовувати такі моделі оцінювання товароруку, які будуть враховувати найважливіші критерії. До складу запропонованої моделі ми віднесли річні експлуатаційні витрати, річні транспортні витрати, повні капітальні вкладення, строк окупності проекту. Обґрунтована таким чином модель дає змогу порівняти різні системи розподілу і обрати найкращу. Також було удосконалено модель визначення координат розподільчого центру з урахуванням таких чинників, як вантажообіг, координати розташування та кількість споживачів. Для удосконалення логістичної системи підприємств України у статті було обґрунтовано модель визначення рівня логістичного сервісу.

Ключові слова: логістичні моделі, товарорух, системи розподілу, приведені витрати, розподільчий центр, модель оцінювання, логістичний сервіс.

JEL classification: L210, M110, Q130

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.59.64>

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Діяльність будь-якого виробничого підприємства пов'язана з формуванням та використанням матеріальних потоків. Матеріальні потоки та інформаційні потоки, які їх супроводжують, являються основним об'єктом управління логістики і виникають в процесі транспортування, виробництва,

складування та інших операцій. Усі матеріальні потоки можна об'єднати у дві частини: ті, які стосуються руху продукції виробничо-технічного призначення, та ті, що стосуються товароруку. Саме останні матеріальні потоки потребують особливої уваги керівництва, оскільки напряму впливають на ділову активність та рентабельність продажу продукції.

Логістичний відділ виконує ряд функцій відносно матеріального потоку, а саме:

попереджає вузькі місця, вишукує резерви зниження логістичних витрат, веде відповідну документацію, забезпечує інтенсивність матеріальних потоків, узгоджує виробничу програму підприємства із обсягами замовлень, вносить коригування у виробничий план підприємства з метою максимально повного задоволення запитів споживачів як за кількістю, так і за якістю та термінами виконання. Важливими та актуальними завданнями відділу логістики є оцінювання ефективності товароруху з точки зору логістичного управління. З огляду на це, використання і удосконалення логістичних моделей оцінювання ефективності товароруху на підприємствах є наразі актуальним і своєчасним питанням.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням логістичного управління та зокрема розробці моделей оцінювання ефективності матеріальних потоків підприємств присвячено праці і наукові розробки таких вчених, як Є. Крикавський, Н. Чухрій, О. Гірна, О. Єлєтенко, Т. Дудар, Н. Волошин та інших. У зазначених працях досліджуються, зокрема, моделі у рамках класичного підходу до оцінювання ефективності товароруху.

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Моделі оцінювання ефективності товароруху та їх практичне застосування у логістичному управлінні на підприємствах все ще вимагають розвитку і доопрацювання. Зокрема, з огляду на ситуацію, що склалася в Україні у зв'язку з військовими діями на частині території країни, суттєвих змін зазнали багато логістичних ланцюгів поставок і схем товароруху. Постає питання оцінювання ефективності нових схем товароруху з урахуванням нових критеріїв.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

З огляду на зазначене, метою даної статті є огляд найпоширеніших логістичних моделей оцінювання ефективності

товароруху та їх застосування на виробничому підприємстві.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБҐРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Процеси закупівлі, виробництва та розподілу створюють логістичну систему, і щодо неї необхідно постійно здійснювати стратегічне планування та прогнозування. Тому до матеріальних потоків ставиться ряд вимог. До таких вимог ми віднесли забезпечення ритмічності, надійності, неперервності потоків, неперервності планового управління та забезпечення гнучкості з метою усунення різних відхилень від плану[1].

Виготовлена продукція підприємства потрапляє у сферу розподілу, де також необхідно приймати оптимальні логістичні рішення.

На етапі товароруху пропонуємо розглянути такі задачі:

- вибір системи розподілу;
- визначення координат розподільчого центру;
- розрахунок рівня логістичного обслуговування[2].

Для вибору системи розподілу побудуємо модель (табл. 1).

В табл. 2 подано вхідні параметри моделі вибору системи розподілу та здійснено підрахунок приведених витрат.

За проведеними розрахунками, приведені витрати по першій системі розподілу менші за приведені витрати у другій системі, тому можна зробити висновок, що перший варіант системи розподілу є більш економічно вигідний та ефективний. Важливим фактором є те, що строк окупності другої системи менший за строк окупності першої, тобто підприємство швидше почне отримувати прибуток.

Наступною задачею в сфері товароруху розглянемо задачу про визначення координат розподільчого центру.

В цій задачі враховуються такі параметри, як відстань до споживача та вантажооб'єм розподільчих центрів[3] (табл. 3).

Таблиця 1

Модель вибору системи розподілу

Елементи моделі	Позначення елементів моделі	Економічний зміст елементів моделі
Результативний показник	$V_{\Pi} = E + T + \frac{K}{C}$	приведені витрати, тис. грн.
	E	Річні експлуатаційні витрати, тис. грн;
	T	Річні транспортні витрати, тис. грн;
	K	Повні капітальні вкладення, тис. грн;
	C	Строк окупності проекту, рр.
Цільова функція	$V_{\Pi} \Rightarrow \min$	Загальні витрати наближаються до мінімуму
Система обмежень моделі	$\begin{cases} V_{\Pi} > 0, \\ E, T, K > 0 \end{cases}$	усі витрати повинні бути додатними

Таблиця 2

Вибір системи розподілу за приведеними витратами

Система розподілу	Річні експлуатаційні витрати, тис. грн	Річні транспортні витрати, тис. грн	Капітальні вкладення в будівництво розподільчого центру		Приведені витрати, тис. грн.
			за фактором часу, тис. грн	строк окупності системи, рр.	
№1	6125	3974	28845	5,5	15343,5
№2	4369	4763	41836	4,2	19092,9

Таблиця 3

Модель визначення координат розподільчого центру

Елементи моделі	Позначення елементів моделі	Економічний зміст елементів моделі
Результативний показник	$x = \frac{\sum_{i=1}^n B_i \times x_i}{\sum_{i=1}^n B_i}$, $y = \frac{\sum_{i=1}^n B_i \times y_i}{\sum_{i=1}^n B_i}$	Координати розподільчого центру
	B_i	Обсяг споживання (вантажобіг) і-того споживача, т;
	x_i, y_i	Координати розташування і-того споживача;
	n	Кількість споживачів.
Цільова функція	$B_i \Rightarrow \max$ $\Delta x, \Delta y \Rightarrow \min$	- Вантажобіг повинен бути найбільшим; - Координати розподільчого центру повинні бути максимально наближеними до розрахованого оптимального розподільчого центру.
Система обмежень моделі	$\begin{cases} B_i > 0, \\ x_i, y_i \geq 0 \end{cases}$	- Вантажобіг повинен бути додатними; - Координати повинні бути додатними.

В табл. 4 подано вихідні дані та проведено розрахунок координат розподільчого центру. За даними таблиці видно, що розраховані координати розподільчого центру (62,9; 37,5) найбільше наближаються до магазину № 3 (52; 39). Саме цей магазин забезпечує максимальний

із усіх можливих вантажооборот (28 т/міс.). За таких умов відбувається економія на транспортних витратах, оскільки, забезпечується мінімальна відстань і кількість поставок.

Покажемо на графіку розташування розподільчого центру (рис. 1).

Таблиця 4

Вихідні дані та розрахунок координат розподільчого центру

Номер магазину	Координата X, км	Координата Y, км	Вантажообіг, т/міс	Координати розподільчого центру
1	32	48	15	x=62,9км y=37,5км
2	49	26	7	
3	52	39	28	
4	89	46	19	
5	97	12	11	

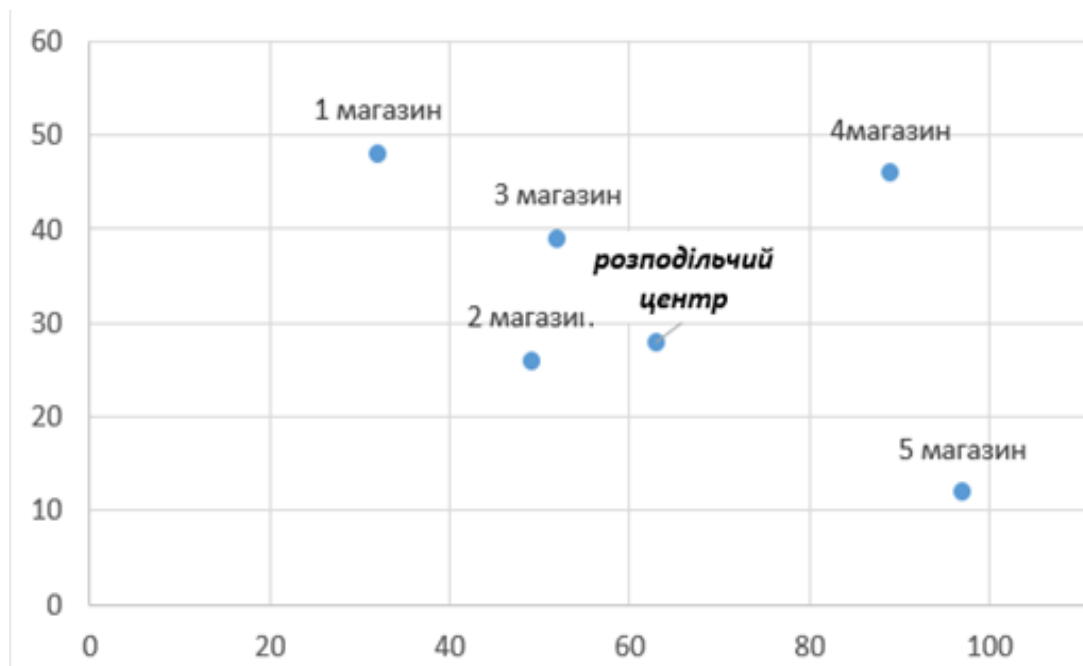

Рис. 1. Графічний метод визначення розташування розподільчого центру

Заключним етапом визначення ефективності матеріальних потоків в логістичній системі є оцінювання якості логістичного сервісу. В табл. 5 подано модель визначення рівня логістичного сервісу.

В табл. 6 подано перелік послуг, що надаються фірмою, та затрати часу на виконання цих послуг. Уявімо, що в сфері, в якій функціонує підприємство, максимальна кількість послуг складає 10. Однак, фактично фірма надає лише послуги № 1, 3, 7, 8 і 10.

Відповідно, рівень сервісу не можна вважати повним.

Для оцінки рівня логістичного обслуговування необхідно зіставити час на логістичні послуги, які надаються фірмою фактично, з часом, який необхідно було б витратити на надання всього комплексу можливих послуг[5, 6]. Розрахунки за поданими в табл. 6 даними показали, що рівень логістичного сервісу склав 51%. Це достатній рівень сервісу. Для його підвищення необхідно або збільшити кількість послуг, або надавати більш

трудомісткі послуги, які будуть більш значимі для споживача[7].

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Таким чином, в даній статті були змодельовані задачі товароруку. Вони дозволяють оптимізувати такі аспекти матеріальних потоків, як витрати системи розподілу, відстань до споживача, вантажообіг, рівень логістичного сервісу.

До задач оцінювання ефективності матеріальних потоків в сфері товароруку можна віднести: вибір системи розподілу, визначення координат розподільчого центру та розрахунок рівня логістичного обслуговування [8, 9]. При виборі системи розподілу цільовою функцією ми визначили мінімізацію загальних витрат. Важливим фактором, який позитивно впливає на

зменшення загальних витрат, ми виділили строк окупності розподільчої системи, який повинен бути якомога меншим.

В моделі задачі про координати розподільчого центру для забезпечення ефективності матеріальних потоків необхідно досягти максимального вантажообігу розподільчого центру, а також мінімальної відстані між діючим розподільчим центром та розрахованим оптимальним розподільчим центром. Для визначення рівня логістичного сервісу, який залежить від затрат людино-годин на виконання логістичних послуг, високим рівнем вважаємо такий, який досяг рівня більше 60% [10].

Усі розглянуті логістичні задачі дають можливість прийняти ефективні управлінські рішення щодо організації матеріальних потоків на підприємстві.

Література

1. Гірна О.Б. Оптимізація діяльності підприємств на основі впровадження концепцій логістики. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2010. № 669 : Логістика. С. 25-33.
2. Слетенко О.В. Проблеми сучасної логістики та шляхи їх вирішення. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. №4. С. 135-141.
3. Кучмеев О.О. Особливості управління матеріальними потоками в логістичних системах торговельних підприємств. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 30(1). С. 99-103.
4. Карп І. М. Використання логістичних систем в управлінні підприємством : автореф.дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08. 06. 01 «Економіка, організація та управління підприємствами». Тернопіль. 2006. 22с.
5. Крикавський Є.В., Чухрай Н.І. *Логістика: компендіум і практикум*: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: Кондор, 2009. 340 с.
6. *Логістика*: навчальний посібник / О.М. Тридід, Г.М. Азаренкова, С.В. Мішина, І.І. Борисенко. К.: Знання, 2008. 566 с.
7. Конспект лекцій з дисципліни «Логістика». URL: <http://www.dstu.dp.ua/Portal/Data/7/33/7-33-k193.pdf>
8. Дудар Т. Г., Волошин Р. В. *Основи логістики*. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/451/1/основи_логістики_дудар_волошин.pdf
9. Кучмеев О. О. *Економіка та управління підприємствами*. URL: http://bses.in.ua/journals/2018/30_1_2018/23.pdf
10. Кузьмичов А.І., Медведєв М.Г. *Математичне програмування в Excel*: Навч. посіб. К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2005. 320 с.

References

1. Girna O.V. (2010) Optymizatsiia diialnosti pidpriemstv na osnovi uprovadzhennia kontseptsii lohistyky [Optimizing the activity of enterprises based on the implementation of logistics concepts]. *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic"*. No. 669: Logistics, p. 25-33.
2. Yeletenko O.V. (2009) Problemy suchasnoi lohistyky ta shliakhy yikh vyrishennia [Problems of modern logistics and ways to solve them]. *Actual problems of the economy*. No. 4, p. 135-141.
3. Kuchmееv O.O. (2018) Osoblyvosti upravlinnia materialnymy potokamy v lohistychnykh systemakh torhovelnykh pidpriemstv [Peculiarities of material flow management in logistics systems of trade enterprises] *Black Sea Economic Studies*. Issue 30(1), p. 99-103.

4. Karp I.M. (2006) The development of logistics systems in enterprise management: autoped.dis. for obtaining sciences. candidate degree econ. Sciences: specialist 08. 06. 01 "Economy, organization and management of enterprises". Tepnopil.
5. Krykavskiy E.V., Chukhrai N.I. (2009) Logistics: compendium and practicum: training. manual for students higher education closing K.: Condor.
6. Logistics: study guide (2008) / O.M. Tridid, H.M. Azarenkova, S.V. Mishina, I.I. Borysenko. K.: Znannia.
7. Synopsis of lectures on the discipline "Logistics". Access mode: <http://www.dstu.dp.ua/Portal/Data/7/33/7-33-k193.pdf>
8. Dudar T.G., Voloshyn R.V. Basics of logistics. Access mode: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/451/1/osnovy_logistiki_dudar_voloshyn.pdf
9. Kuchmeev O.O. Economics and enterprise management. Access mode: http://bses.in.ua/journals/2018/30_1_2018/23.pdf
10. Kuzmychev A.I., Medvedev M.G. (2005) *Mathematical programming in Excel*: Training. manual - K.: View of Europe. University.

Abstract

SHVARTS Iryna, BEZSMERTNA Oksana, KRAEVSKA Alla. Logistics models for evaluating the efficiency of goods movement

The article deals with an important applied problem of logistics management - evaluating the efficiency of goods movement. Given the importance of the problem of managing material flows at enterprises and constant changes in the conditions of the organization of supply chains, this topic is very relevant. In the conditions of the restructuring of many logistics supply chains, it is necessary to apply the following models for evaluating the movement of goods, which will take into account the most important criteria. In particular, a significant impact on the reconstruction of logistics chains and patterns of goods movement was made as a result of military operations in part of the territory of our country. Thus, the question arises of evaluating the effectiveness of new schemes of goods movement, taking into account new criteria. With this in mind, we included annual operating costs, annual transport costs, total capital investments, and the payback period of the project as part of the proposed distribution system selection model. The proposed model makes it possible to compare two distribution systems and choose the best one. The next task in the field of goods movement was the task of determining the coordinates of the distribution center, taking into account such parameters as the distance to the consumer and the traffic of distribution centers. The model for determining the coordinates of the distribution center proposed in the article makes it possible to take into account the changing factors of the external environment as much as possible and to choose the location of the distribution center that saves on transport costs, since the minimum distance and number of deliveries are ensured. The article also presented a graphic justification of the location of the distribution center. In order to maintain the appropriate level of quality of the logistics system of Ukrainian enterprises, the model for determining the level of logistics service was substantiated in the article. To assess the level of logistics service, we compared the time for logistics services that are actually provided by the firm with the time that would have to be spent on providing the entire set of possible services. All considered logistical tasks provide an opportunity to make effective management decisions regarding the organization of material flows at the enterprise

Key words: *logistics models, goods movement, distribution systems, reduced costs, distribution center, evaluation model, logistics service.*

Стаття надійшла до редакції 30.06.2022 р.

Бібліографічний опис статті:

Шварц І. В., Безсмертна О. В., Краєвська А. С. Логістичні моделі оцінювання ефективності товароруку. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 3. С. 59-64.

Shvarts I., Bezsmertna O., Kraevska A. (2022) Logistics models for evaluating the efficiency of goods movement. *Innovation and Sustainability*, no. 3, pp. 59-64.

УДК 330.341

ДЬОМІН Максим Юрійович

магістрант

Університет митної справи та фінансів, Україна

ORCID ID: 0000-0003-2515-5650

e-mail: maksnachromeos@gmail.com

ЄДИНАК Володимир Юрійович

кандидат економічних наук, доцент

доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності

Університет митної справи та фінансів, Україна

ORCID ID: 0000 0001 6473 0078

e-mail: v.iedinak@gmail.com

ПОБУДОВА КОМУНІКАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В ОРГАНІЗАЦІЇ

У роботі розглянуто основні підходи (маркетинговий, економічний, соціальний, психологічний, філософський, лінгвістичний) до визначення поняття комунікації і комунікаційного процесу; визначена необхідність використання системного підходу у процесі побудови комунікацій в будь-якій організації; у підтвердження визначального впливу комунікації на успіх організації було наведено узагальнені результати опитувань керівників і працівників різних організацій із різних країн стосовно недоліків в організаційних комунікаціях і потенціалу виникнення організаційних проблем у ході здійснення комунікаційного процесу; приведено ряд положень, які підтверджують необхідність наявності ефективної системи комунікації в організації; наведені аспекти діяльності організації, на які першочергово спрямовуються організаційні комунікації; розглянуті складові комунікаційної мережі (відправник, повідомлення, канал, одержувач) та етапи комунікаційного процесу; розглянуто визначення поняття комунікативного шуму; надано визначення комунікаційним бар'єрам, як явищу; перелічені та охарактеризовані основні види комунікаційних бар'єрів (особистісні, фізичні і семантичні), зокрема проаналізовані ті бар'єри, які притаманні саме організаційним комунікаціям; змістовно наведені принципи побудови системи комунікацій в організації, дотримання яких є одним із головних факторів ефективності комунікаційної системи; зазначено роль комунікативного простору у процесі реалізації стратегічних програм розвитку організації; визначені заходи і рекомендації, які, охоплюючи різні аспекти діяльності організації, сприяють підвищенню ефективності комунікаційних процесів у внутрішньому і зовнішньому середовищах організації.

Ключові слова: комунікація; комунікації в організації; комунікаційний процес; комунікаційні бар'єри; удосконалення комунікації

JEL classification: O15, J41

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.65.71>

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Щоденно кожна людина є учасником того чи іншого комунікаційного процесу. У ході діяльності організації комунікації набувають особливо важливого значення. Ефективне досягнення цілей організацією неможливе без узгоджених комунікацій,

адже, якщо у працівників немає можливості обмінюватися інформацією, то це унеможлиблює їх скоординовану роботу та досягнення поставлених цілей. Тому, метою кожного керівника є – зробити процес комунікації в своїй організації злагодженим і безперебійним. Неналежні комунікації сприяють зупинці багатьох організаційних процесів. Тому, питання побудови комунікаційного процесу є важливим для

ефективної роботи компанії. У свою чергу, правильній побудові будь-якого процесу передують з'ясування його природи, структури, факторів, які на нього впливають.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Завдяки аналізу останніх досліджень та публікацій знайдені праці таких вітчизняних і зарубіжних авторів, як: А. Файоль, Г. Почепцов, А. Соколова, Б. Мільнер, Ф. Хміль, О. Кузьмін, Т. Бурцева, Дж. М. Лейхіф, Т. Пацкун, М. Туріянська, П. Журавльов, О. Граната, зміст яких окреслює різноманітні моделі процесу комунікації.

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Однак, слід зазначити, що праці цих авторів висвітлюють переважно дослідження теоретичних питань комунікацій, не розглядаючи при цьому, шляхи вдосконалення побудови організаційного комунікаційного процесу.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження методичних засад процесу комунікації в організації та формування рекомендацій щодо його вдосконалення.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБҐРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Дослідженню теоретичних засад процесу комунікації передують, перш за все, визначення суті самого поняття «комунікація». Досить багато вчених досліджували сутність цього терміну, в результаті чого в інформаційному просторі існує велика кількість трактувань, які поділяється згідно підходів (лінгвістичний, філософський, психологічний, соціальний, економічний, маркетинговий), що були використані авторами у процесі дослідження (табл. 1).

Розглянуті підходи відображають багатогранність поняття «комунікація», що, у

свою чергу, викликає необхідність використання системного підходу під час побудови комунікаційного процесу в організації.

Необхідність і важливу роль ефективних комунікацій в організації підтверджують ряд положень [1]:

1. Комунікація – фундаментальний фактор існування і розвитку організації.

2. За допомогою комунікації здійснюється взаємодія із зовнішнім середовищем, визначається рівень і якість управлінських рішень, що приймаються.

3. Комунікації, забезпечуючи унікальну взаємодію між людьми, структурою, цілями, технологіями та завданнями, відображають стан внутрішнього середовища організації.

4. Комунікація породжує неформальне спілкування в процесі діяльності організації і сприяє, при належному керівництві, зближенню з нею формальної структури.

За Дж. Лафтом існують ряд моментів, на які першочергово спрямовуються організаційні комунікації [4]:

1. Продуктивний інформаційний обмін між об'єктами і суб'єктами управління, Внутрішнім та зовнішнім середовищами організації.

2. Удосконалення співробітниками та партнерами у процесі інформаційного обміну.

3. Створення окремих каналів для обміну інформацією між окремими працівниками та/чи групами працівників для координації їх завдань і дій.

4. Регуляція та оптимізація інформаційних потоків.

Прикладом, що підтверджує загальноприйнятий факт про визначальний вплив комунікацій на успіх організації, можуть слугувати опитування, в результаті яких 73% американських, 63% англійських і 85% японських керівників заявили, що недоліки в організаційних комунікаціях є головною перешкодою на шляху до забезпечення ефективності роботи організації.

Згідно ще одного опитування приблизно 250 тис. працівників із 2000 різних компаній відзначили, що комунікаційний процес, на їх погляд, є явищем з великим потенціалом виникнення організаційних проблем [2].

**Підходи до визначення поняття «комунікація»
(складено автором за [1-3])**

Автор	Трактування
Лінгвістичний підхід	
Плотніков М. В.	Комунікація – процес обміну інформацією, який має свій результат.
Почепцов Г. Г.	Комунікація – це передача інформації між двома особистостями, які представляють собою дві автономні системи.
Берлесон Б.,	Комунікація – обмін інформацією, ідеями, почуттями тощо.
Стейнер Г.	Комунікація розглядається тільки у контексті використання символів (слів, зображень, цифр та ін.)
Філософський підхід	
Філософська енциклопедія	Комунікація – аспект соціальної взаємодії, який носить смисловий та ідеально-змістовний характер
Петрук Н. К.	Комунікація – відображає здатність суспільної людини до співіснування, яке є однією з головних умов життя
Психологічний підхід	
Рева В. Е.	Комунікація розглядається як процес спілкування, носить багатогранний характер і має, вкладений відправниками, зміст
Кулі Ч.	Комунікація – фундаментальний механізм і умова існування і розвитку людських стосунків, що використовує інформацію і засоби передачі її у просторі і часі.
Беляков О. О.	Комунікація – вербальне і невербальне спілкування, взаємозалежні зв'язки між індивідами.
Соціальний підхід	
Бурцева Т. А.	Комунікація – процес взаємодії людей, груп людей один з одним.
Різун В. В.	Комунікація – процес встановлення і підтримки зв'язку, контакту між членами суспільства або певної соціальної групи, який зумовлений духовними, професійними, соціально-психологічними особливостями особистостей-учасників комунікації.
Льюїс Д., Гауер Н.	Комунікація – це такий процес обміну інформацією, який є однією з головних умов кооперативної взаємодопомоги і забезпечує координацію більш складних дій
Економічний підхід	
Мільнер Б. З.	Комунікація – процес, який забезпечує передачу інформації великій кількості працівників всередині організації, і окремим людям та/чи інститутам за її межами
Кузьмін О. Е.	Комунікації – зв'язок, що поєднує працівників, підрозділи, організації тощо.
ЛейхіфДж. Л., ПенроузДж. М.	Комунікація – засіб співробітництва, що обслуговує і сприяє досягненню цілей сучасного бізнесу, який передбачає виробництво, що має колективний характер праці, та характеризується використанням значних ресурсів.
Маркетинговий підхід	
Гірченко Т. Д., Дубовик О. В.	Комунікації – це продуктивне спілкування з наявними чи потенційними покупцями продукції.
Яловега Н. І.	Комунікація – комплекс заходів, який, використовуючи необхідні інструменти, забезпечує двосторонній зв'язок між підприємствами та іншими суб'єктами ринку з метою посилення ефективності господарської діяльності і збільшення впливу на ринку.

Слід зазначити, що комунікація є складно-структурованим організаційним процесом. Кожна комунікаційна мережа складається з 4-х елементів:

1. Відправник – особа, яка є джерелом інформації, що передається;

2. Повідомлення – інформація, що передається. Варто відзначити, що для успішної комунікації, вона повинна бути викладена у зрозумілій формі;

3. Канал – засіб передачі інформації, наприклад, телефонна лінія, електронна пошта, смс-повідомлення тощо;

4. Одержувач – особа, яка отримує інформацію. Дуже важливо, щоб одержувач правильно і адекватно її зрозумів. Це має безпосередній вплив на успіх комунікації [5].

Процес комунікацій складається з наступних етапів:

1. Зародження ідеї. Обміну інформацією передують формулювання ідеї, здійснення вибору інформації для передачі. Відправник, як ініціатор комунікації, вирішує, яка саме ідея буде предметом обміну.

2. Кодування і вибір каналу. Після вибору ідеї відправник, використовуючи слова, інтонації, жести, символи, кодує її і обирає засіб передачі повідомлення.

3. Передавання. Безпосередня передача повідомлення одержувачу за допомогою обраного раніше каналу.

4. Декодування. Отримавши повідомлення, одержувач повинен декодувати його. Декодування – це перетворення символів відправника, з метою усвідомити ідею, що була ним відправлена [6].

5. Зворотний зв'язок. Зворотній зв'язок не завжди здійснюється у процесі комунікації, хоча і значно підвищує його ефективність. За наявності зворотного зв'язку – відправник і одержувач міняються ролями [1].

У комунікаційному процесі має місце бути певний рівень шуму. Комунікативний шум – це певні деформації (порушення) повідомлення, які ускладнюють процес передачі або сприйняття інформації. Внаслідок шуму, інформація може бути деформована настільки, що вже зовсім не буде мати нічого спільного з тим, що хотів донести відправник. Слід зазначити, що шум може супроводжувати будь-який етап комунікаційного процесу [7].

Організаційні комунікації характеризуються наявністю певних бар'єрів, що мають різне походження. Комунікаційні бар'єри – це деформація комунікації як процесу, наслідком якої можуть бути неадекватні дії адресата.

Виокремлюють три типи бар'єрів – особистісні, фізичні і семантичні [8].

Особистісні бар'єри – це комунікативні перешкоди, джерелом яких є людські емоції, системи цінностей і невміння слухати співрозмовника. Існує, також, імовірність їх виникнення через відмінність у місці походження, статі, соціально-економічний статусі, расі, віросповідання суб'єктів

комунікації. Психологічна дистанція (емоційна несумісність людей) також може бути віднесена до особистісних бар'єрів. Її ефект є рівноважним фізичній відстані між сторонами [8].

Фізичні бар'єри являють собою комунікативні перешкоди, головною причиною виникнення яких є фізичні (матеріальні) перепони для здійснення повноцінної комунікаційної взаємодії. До фізичних бар'єрів можуть бути віднесені: шум, що є голоснішим за процес передачі інформації, відстань між людьми, статичні перешкоди, такі як стіни. Зазвичай, суб'єкти комунікації обізнані про такого типу перешкоди і завчасно здійснюють заходи для їх оминання.

Семантичні бар'єри виникають внаслідок обмежень, що передбачаються символами, які суб'єкти комунікації обирають для передачі інформації. Існує немало символів, які мають декілька значень, проте учасники комунікаційного процесу повинні чітко визначити значення того чи іншого символу для більш коректного доведення ідеї до відома одержувача. Потенційно семантичний бар'єр може спровокувати виникнення емоційного. У такому випадку можливість продовження комунікації буде втрачена. Комунікації між представниками різних культур мають великий потенціал для виникнення особливо складних комунікаційних проблем. Обидва суб'єкти мають бути не тільки обізнані щодо буквального значення тих чи інших виразів мови що використовується, але й інтерпретувати їх належним чином, враховуючи контекст і невербальні чинники [8].

Окремо слід виділити організаційні бар'єри комунікації, такі як:

- деформація змісту повідомлення;
- невідповідність між способом передачі інформації та її сприйняттям;
- некомпетентність співробітників;
- неефективність організаційної структури;
- проблема направленості повідомлення;
- комунікативна, професійна та методологічна некомпетентність персоналу;
- неефективний поділ праці;
- внутрішньо-організаційні конфлікти;
- авторитарний стиль керівництва;
- неналежне виконання керівниками своїх обов'язків;

- відсутність здорової атмосфери у процесі розробки ділової політики і мотивації для спілкування представників персоналу між собою;
- неправильне визначення прав, обов'язків і відповідальності.

Усі вище перелічені бар'єри повинні бути враховані при побудові комунікаційного процесу. Це складна задача, але одним з головних факторів її розв'язку є дотримання принципів побудови системи комунікацій в організації (табл. 2).

Таблиця 2

Принципи побудови системи комунікацій в організації (складено автором за [9])

<i>Принцип</i>	<i>Сутність</i>
Системності	Передбачає, що організаційні комунікації є комплексом взаємопов'язаних елементів, які, утворюючи систему, у подальшому, вступають в консолідацію із системами вищого порядку
Стандартизації	Впорядкування та регламентація побудови комунікацій організації
Планування	Передбачає плани здійснення загальної комунікаційної політики
Вимірювання та оцінок	Передбачає постійну оцінку стану комунікаційної системи
Зобов'язаності	Полягає в обов'язковій побудові та здійсненні організацією власної комунікаційної політики
Комплексної автоматизації	Передбачає автоматизацію таких процесів як: збір та обробка інформації, джерелами якої є як внутрішнє так і зовнішнє середовище; оцінка ефективності системи комунікації організації
Спеціалізації	Передбачає використання спеціалізованих інформаційних систем в якості інструментів комунікації
Доступності	Система комунікацій організації повинна передбачати вільний доступ до інформації для усіх, задіяних у комунікаційному процесі, суб'єктів
Розвитку та вдосконалення	Безперервне вдосконалення комунікаційної системи та постійне відстеження підрозділів і підсистем, що працюють найбільш ефективно; упровадження інновацій
Неперервності	Оптимальна організація процесів функціонування системи комунікацій

Підвищення ефективності комунікаційних процесів в організації можуть сприяти: вміння чітко визначати ідею комунікації як процесу; об'єктивне визначення мети здійснення кожної з комунікацій; чітке пояснення повідомлення, демонстрація розуміння, відвертість у спілкуванні; регулювання інформаційних потоків; звертання уваги на інтонацію мовлення та однозначність інтерпретації; наповнення повідомлення корисною та цінною інформацією для одержувача; постійне сприяння наявності зворотного зв'язку; регулярне вживання управлінських дій, спрямованих на полегшення обміну інформацією, як по вертикалі, так і по горизонталі; розгортання системи збору та накопичення пропозицій; використання внутрішньо-організаційних інформаційних систем, таких як: корпоративні друковані видання, стінгазети, стенди тощо; планування комунікаційного процесу наперед; застосування досягнень сучасних інформаційних технологій.

Однією з головних умов реалізації стратегічних програм розвитку будь-якої організації є якісний комунікативний простір, створення якого досягається шляхом удосконалення комунікаційних бізнес-процесів та побудови системи ефективних комунікацій.

Вдосконаленню комунікаційних процесів в організації може сприяти дотримання наступних рекомендацій: паралельно використовувати декілька каналів зв'язку при передачі повідомлень (наприклад, у письмовій та усній формах); свідомо впроваджувати в діяльність працівників організації: ділові зустрічі з колегами, обговорення перспективних змін, звітування за результатами контролю; оптимізувати структуру організаційного комунікаційного процесу шляхом усунення зайвих та дублюючих операцій; удосконалювати документообіг; враховувати думку і пропозиції членів трудового колективу щодо вдосконалення обміну інформацією; систематичне підвищення кваліфікації управлінських працівників; оптимізувати та

удосконалювати організаційну структуру управління; впроваджувати використання сучасних інформаційних технологій та вживати заходів з оновлення технічної інфраструктури.

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Підводячи підсумки, можна зазначити, що у даній роботі було узагальнено теоретичні засади комунікацій та комунікаційного процесу в організації, визначено основні види бар'єрів, які можуть трапитися на шляху до ефективних комунікацій та розроблено необхідні рекомендації щодо вдосконалення комунікаційного процесу.

Варто відзначити, що налагоджений процес комунікацій безпосередньо сприяє успішному функціонуванню організації, формуванню та існуванню організаційної

структури, засвоєнню та проповідуванню корпоративних цінностей. Крім того, розвиток співробітників (що відбувається виключно у належно сформованому комунікаційному середовищі), зокрема їх професійних та ділових якостей, розкриття творчого потенціалу, сприяє досягненню організаційних цілей.

Вдало спланована та ефективно реалізована система комунікацій є одним із визначальних факторів досягнення головної мети організації, адже забезпечує результативний обмін інформацією між усіма контрагентами, як у внутрішньому, так і в зовнішньому середовищах організації. Система комунікацій може бути ефективною тільки, якщо її формування супроводжується ретельним регулюванням та організацією всіх інформаційних потоків, належними вхідними ресурсами, технологіями та управлінськими взаємодіями.

Література

1. Пересада А.С. Формування комунікаційного процесу в організації. *Управління розвитком*. 2012. №13. С. 40-45 / <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/1512>.
2. Комунікації в організаціях: процес, типи, зв'язки, бар'єри. <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/management/15040/>.
3. Кривіцька В. В.. Організація комунікаційного процесу на підприємстві. XLVII Науково-технічна конференція факультету менеджменту та інформаційної безпеки. <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fm/all-fm-2018/paper/download/3896/3214>.
4. Ліпич Л. Г., Хілуха О. А., Кушнір М. А., Загоруйко В. Комунікаційні процеси в бізнес-моделях. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*, 202129, 81-89. <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/423>.
5. Агрокебети - новітня магістерська програма. Комунікації всередині компанії: що це, як працює і як поліпшити комунікації в організації. <https://inlnk.ru/jEKdRL>.
6. Дистанційне навчання КФКСумДУ. Конспект. Ч.2. Комунікації у системі управління. <https://dl.kpt.sumdu.edu.ua/mod/book/view.php?id=4011&chapterid=2055>.
7. Комунікативний шум. <https://studfile.net/preview/7842564/page:5/>.
8. Види комунікаційних бар'єрів. http://срк.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=275.
9. Концепція системи комунікацій еколого-економічного управління підприємством. <https://msd.in.ua/koncepciya-sistemi-komunikacij-ekologo-ekonomichnogo-upravlinnya-pidpriyemstvom/>
10. Лозовський О.М., Заяц О.М. Управління комунікаційним процесом на підприємстві Specialized and multidisciplinary scientific researches: with proceedings of the international scientific and practical conference, december 11, 2020. Amsterdam. Netherland, 2020. Vol. 1. P. 133 - 137. DOI 10.36074/11.12.2020.v1.43 // <https://ir.vtei.edu.ua/card.php?lang=en&id=26726>.

References

1. Peresada A. S. (2012) Formuvannia komunikatsiinoho protsesu v orhanizatsii [Formation of the communication process in the organization]. *Upravlinnia rozvytkom*, vol. 13, pp. 40-45, available at URL: <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/1512>.
2. Komunikatsii v orhanizatsiiah: protses, typu, zviazky, bariery, available at URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/management/15040/>.

3. Kryvitska V. V. Orhanizatsiia komunikatsiinoho protsesu na pidpriumstvi. XLVII Scientific and technical conference of the Faculty of Management and Information Security. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fm/all-fm-2018/paper/download/3896/3214>.
4. Lypych, L. H., Khilukha, O. A., Kushnir, M. A., Zahoruiko, V. (2021). Komunikatsiini protsesy v biznes-modeliakh [Communication processes in business models] *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*, vol. 29, pp. 81-89, available at URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/423>.
5. Ahrokebety - novitnia mahisterska prohrama : Komunikatsii vseredyni kompanii: shcho tse, yak pratsiuie i yak polipshyty komunikatsii v orhanizatsii, available at URL: <https://inlnk.ru/jEKdRL>.
6. Dystantsiine navchannia KFKSumDU. *Konspekt. Ch.2. Komunikatsii u systemi upravlinnia*, available at URL: <https://dl.kpt.sumdu.edu.ua/mod/book/view.php?id=4011&chapterid=2055>.
7. *Komunikatyvnyi shum*, available at URL: <https://studfile.net/preview/7842564/page/5/>.
8. Vydy komunikatsiinykh barieriv: Kyivskiy miskiy tsentr perepidhotovky ta pidvyshchennia kvalifikatsii pratsivnykiv orhaniv derzhavnoi vlady, orhaniv mistsevoho samovriaduvannia, derzhavnykh pidpriumstv, ustanov i orhanizatsii, available at URL: http://cpk.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=275
9. Kontseptsiiia systemy komunikatsii ekoloho-ekonomichnoho upravlinnia pidpriumstvom, available at URL: <https://msd.in.ua/koncepciya-sistemi-komunikacij-ekologo-ekonomichnoho-upravlinnya-pidpriumstvom/>
10. Lozovskiy O. M., Zaiats O. M. Upravlinnia komunikatsiinykh protsesom na pidpriumstvi, available at URL: <https://ir.vtei.edu.ua/card.php?lang=en&id=26726>

Abstract

DOMIN Maksym, YEDYNAK Volodymyr. Building a communication process in the organization

The main approaches (marketing, economic, social, psychological, philosophical, linguistic) to the definition of the concept of communication and communication process are considered in the work; identified the need to use a systematic approach in the process of building communications in any organization; to confirm the decisive influence of communication on the success of the organization, the generalized results of surveys of managers and employees of different organizations from different countries on the shortcomings in organizational communications and the potential for organizational problems during the communication process; a number of provisions are presented, which confirm the need for an effective communication system in the organization; the aspects of the organization's activity to which organizational communications are primarily directed are given; the components of the communication network (sender, message, channel, recipient) and stages of the communication process are considered; the definition of the concept of communicative noise is considered; the definition of communication barriers as a phenomenon is given; the main types of communication barriers (personal, physical and semantic) are listed and characterized, in particular, those barriers that are inherent in organizational communications are analyzed; the principles of building a communication system in the organization, compliance with which is one of the main factors in the effectiveness of the communication system; the role of communicative space in the process of implementation of strategic programs of organization development is indicated; identified measures and recommendations that, covering various aspects of the organization, help to improve the effectiveness of communication processes in the internal and external environments of the organization.

Keywords: communication; communications in the organization; communication process; communication barriers; improving communication

Стаття надійшла до редакції 12.07.2022 р.

Бібліографічний опис статті:

Дьомін М. Ю., Єдинак В. Ю. Побудова комунікаційного процесу в організації. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 3. С. 65-71.

Domin M., Yedynak V. (2022) Building a communication process in the organization. *Innovation and Sustainability*, no. 3, pp. 65-71.

УДК 336.1

КУНИЦЬКА-ІЛЯШ Марта Василівна

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри економіки підприємства, інновацій та дорадництва в АПК
Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С. З. Гжицького<https://orcid.org/0000-0003-2559-1065>**ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТА БЕЗПЕКИ
ПРІОРИТЕТНИХ ГАЛУЗЕЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ:
АНАЛІЗ СТРАТЕГІЙ І ПРОГРАМ**

У статті акцентовано на актуальності формування й реалізації державної політики управління розвитком пріоритетних галузей національної економіки. Метою дослідження є здійснення аналізу стратегій і програм забезпечення розвитку пріоритетних галузей національної економіки України за для формування інформаційно-аналітичної основи щодо подальшого вдосконалення стратегічного програмування розвитку і забезпечення безпеки пріоритетних галузей національного господарства. Здійснено аналіз практик сучасного державного регулювання в цій сфері в Україні шляхом прийняття і реалізації національних та регіональних стратегій і програм розвитку пріоритетних видів економічної діяльності, а саме Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», Національної економічної стратегії на період до 2030 року, Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року, Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року, Державної програми розвитку авіаційної промисловості України до 2030 року, Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року та ін. Узагальнено проблемні аспекти державної політики забезпечення розвитку стратегічних галузей економіки України. Зроблено висновки в контексті перспектив усунення проблемних аспектів вітчизняної державної політики управління поступом пріоритетних галузей національної економіки.

Ключові слова: національна економіка, пріоритетні галузі, державна політика розвитку, економічна безпека, державна структурна політика, проблемні аспекти та перспективи удосконалення

JEL classification: A10

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.72.78>**1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У
ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ
ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ
ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ**

В Україні в продовж практично всього періоду незалежності урядом та іншими органами (центральними, галузевими регіональними) приймалися рішення, орієнтовані на підтримку галузей, розвиток яких здатний сприяти реалізації національних економічних інтересів, нарощенню ВВП та формуванню ресурсних можливостей для втілення в життя програм соціальної підтримки населення тощо.

Так, в різні часи приймалися закони України «Про державну підтримку космічної діяльності», «Про державну підтримку підприємств, науково-дослідних інститутів і організацій, які розробляють та виготовляють боєприпаси, їх елементи та вироби спецхімії», «Про державну підтримку розвитку індустрії програмної продукції», «Про державну підтримку сільського господарства України», «Про державну підтримку суднобудівної промисловості України», «Про Національну програму будівництва суден рибпромислового флоту України», «Про національну програму інформатизації», «Про

національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні», Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» та ін. Однак, належного стратегічного планування державної політики в цій сфері все ще не забезпечено, що підтверджується результатами аналізування стратегій і програм, яких піднімаються питання та завдання становлення, розвитку, зміцнення безпеки та посилення конкурентоспроможності пріоритетних галузей національного господарства.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Генеральна аспекти відносно сутнісної та структурної характеристики національної, економічної та фінансової безпеки держави, галузі, суб'єктів господарювання досліджуються такими науковцями, як І. Баланюк, М. Максимюк [1,с.142-145], С. Жураківський [7,с.63-70], М. Кіржецька, Ю. Кіржецький [9,с.71-74], О. Олійничук [11,с.93-100], Н. Юрків [13,с.100-120], Я. Березівський [14,с.825-836], Р. Лупак [15,с. 860-864] та ін. Пріоритетні чинники, умови, інструменти та механізми забезпечення фінансової безпеки, особливо галузевих систем і комплексів, які є стратегічно важливі для сталого соціально-економічного розвитку країни, є предметом наукових досліджень Т. Васильціва [3-4], М. Єрмошенка [6,с.40], Р. Лупака, А. Дідич [16,с.320-325; 10,с. 248-252] та ін. Різні аспекти як економічної, так і фінансової безпеки мікро-, мезо- та макроекономічних систем досліджують І. Білах [2,с.136-141], С. Васильчак [5,с.20], Н. Іляш [8,с.82], Т. Ставерська [12,с.98-103], Н. Прямухіна, Ю. Кравчик [17, с. 50-60] ін.

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Незважаючи на значну кількість публікацій з цієї проблематики на сьогодні недостатньо розробленими залишаються методико-прикладні аспекти стратегічного планування і програмування розвитку та зміцнення економічної безпеки пріоритетних (стратегічних) галузей національної економічної системи.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є здійснення аналізу стратегій і програм забезпечення розвитку пріоритетних галузей національної економіки України за для формування інформаційно-аналітичної основи щодо подальшого вдосконалення стратегічного програмування розвитку і забезпечення безпеки пріоритетних галузей національного господарства.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

В Україні приймалися національні й регіональні комплексні документи стратегічного планування розвитку економіки на загальній та її ключових секторів, галузей, видів економічної діяльності. Вони піднімали цілий спектр питань підтримки – від більше пасивної державної політики (головно – формування сприятливого для бізнесу економіко-правового середовища) до проактивного стимулювання (податкові пільги, спрощення адміністративно-дозвільних процедур, доступніша фінансово-кредитна підтримка, державне субсидування і т. п.). Проте, за час незалежності в країні не було прийнято програмного документа, який би передбачав цілеспрямований інструментарій гарантування фінансової безпеки або принаймні фінансово-економічного оздоровлення чи розвитку окремої галузі (сектора) економіки, але, при тому, за звичай, присутні непрямі заходи і засоби покращення фінансової системи суб'єктів господарювання.

Якщо проаналізувати історію сучасної незалежної економіки України, то було прийнято й реалізувалися широкий спектр стратегій і програм. З-поміж них доцільно виокремити найбільш знакові, включно з чинними на нині. Так, це програма економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», у якій словосполучення «пріоритетних галузей економіки» згадується достатньо часто, однак не наводиться його тлумачення чи визначення переліку таких видів діяльності. Позаяк, передбачені комплекси заходів за такими важливими напрямками, як розвиток фінансового сектору (у т. ч. посилення

стабільності та капіталізації фінансової системи, зниження рівня її ризиків, зростання капіталізації фондового ринку), а також розвиток сільського господарства, транспорту і транспортної інфраструктури, енергетики. Таким чином, саме ці галузі національної економіки вважалися на той час пріоритетними, а посеред засобів державного регулювання здійснювалися суттєві кроки на шляху модернізації цих та інших галузей національної економіки для активізації її розвитку, у т. ч. промисловості через прискорення еволюції її високотехнологічних секторів.

У 2015 р. на зміну програми економічних реформ прийшла Стратегія сталого розвитку «Україна-2020». Її положення хоча й були орієнтовані на проведення реформ, зокрема податкової, захисту конкуренції та вдосконалення антимонопольного законодавства, покращення корпоративного права, розвитку фінансового сектору, ринку капіталу, трудових взаємовідносин, транспортної і телекомунікаційної інфраструктури, цифрової трансформації, е-урядування, стратегічні галузі не виділялися та реформи не мали галузево-секторальної спеціалізації, не передбачали інструментарію регулювання видів економічної діяльності.

У 2021 р. було схвалено Національну економічну стратегію на період до 2030 року. Примітно, що в цьому документі застосовується широкий спектр понять, як от – «пріоритетних секторів економіки та індустрій», «пріоритетних видів економічної діяльності», «пріоритетних напрямів смарт-спеціалізації», «пріоритетів розвитку національної економіки», «пріоритетності розвитку індустріальних парків», «пріоритетних підсекторів машинобудування, хімічної, агро- та харчової промисловості, суднобудівної галузі», що є свідченням повернення достатньої уваги до проблематики безпосередньо пріоритетних галузей. Конкретний склад таких видів діяльності, знову ж таки, не передбачався, проте зі самої структури векторів економічного розвитку України до 2030 року зрозуміло, що це інформаційно-комунікаційні технології, аграрний сектор, промисловість, енергетика, транспорт та інфраструктура, креативні індустрії та індустрія гостинності, сфера послуг, цифрова економіка.

У сенсі безпосередньо фінансової безпеки

пріоритетних галузей позитивно, що з-поміж ключових кроків, які передбачені стратегією та спрямовані на їх розвиток, згадуються: оптимізація регулювання та зниження рівня податкового навантаження на телекомунікаційні компанії; фінансова підтримка суб'єктів ІКТ, які створюють власний цифровий продукт; розробка і використання платіжних систем та цифрових валют; покращення якості державних субсидійних та страхових інструментів для АПК; залучення інвестицій у вітчизняну промисловість та формування інвестиційного попиту на продукцію внутрішнього виробництва; розширення доступного фінансового капіталу для підприємств промисловості, кредитування під реалізацію програм енергоефективності; надання фінансово-економічних стимулів для розвитку машинобудування, хімічної, агро- та харчової промисловості; забезпечення фінансової стабільності учасників енергетичного ринку; створення умов для нарощення інвестування у вітчизняну енергетику, транспорт і транспортну інфраструктуру. Однак, зрозуміло, що це розрізнені кроки, які в сукупності не зорієнтовані на формування системи фінансової безпеки визначених у стратегії пріоритетних галузей національної економіки України.

З іншого боку, в Україні реалізувалася й низка стратегій та програм, у фокусі яких перебувало становлення та ефективізація функціонування фінансової системи та/чи її провідних секторів – фінансово-кредитного, банківського, страхового і т. п. Вони, беззаперечно, здійснили власний позитивний вплив на стабілізацію і розвиток фінансових відносин, елементів фінансової системи та її інфраструктуру, на загальну фінансово-економічну стабілізацію. У той же час, їх положення практично не стосувалися конкретних заходів у частині зміцнення фінансової безпеки стратегічних підприємств та/чи пріоритетних видів економічної діяльності. Так, у 2021 р. НБУ розробив та схвалив Стратегію розвитку фінансового сектору України до 2025 року. У цілому це достатньо комплексний стратегічний документ, що визначає візію, місію, стратегічні напрями, цілі та заходи дорожньої карти державної політики в аналізованій

сфері. Стратегічні напрями документа істотно виходять за межі суто фінансових питань, що позитивно. Це досягнення фінансової стабільності, макроекономічного розвитку, інклюзії, еволюції фінансових ринків та інноваційного розвитку.

У повній мірі поділяючи актуальність та пріоритетність визначених стратегічних напрямів державної політики, потрібно додати, що такий підхід одночасно сприяє зміцненню фінансової безпеки держави в цілому, а також секторів та галузей національної економіки, адже завданнями держави у межах фінансової стабільності є ефективне функціонування фінансового сектору країни (а це посилення таких складових фінансової безпеки галузевих систем, як кредитна, боргова, страхова), макроекономічного розвитку – широкомасштабне кредитування економіки (зміцнення інвестиційної, виробничої, економічної компонент безпеки) фінансової інклюзії – покращення доступності спектру фінансових послуг для населення і суб'єктів господарювання (покращення системно-структурної безпеки), розвитку фінансових ринків – збільшення місткості і покращення якості функціонування ринків капіталу (стабілізація індикаторів фондової, грошової, податкової складових безпеки), інноваційного розвитку – фінансова підтримка створення і впровадження високотехнологічних інновацій, процесів цифрової трансформації бізнесу і суспільства (прямої шлях до посилення параметрів інноваційно-технологічної безпеки галузі).

Водночас, в Україні як на центральному, так і на регіональному рівні відсутні стратегічні планові документи фінансової стабілізації галузей чи секторів національної економіки. Відповідно, спостерігається певний парадокс та вакуум методико-прикладних розробок зі стратегування державної політики забезпечення фінансової безпеки на галузево-секторальному рівні, коли стратегії і програми соціально-економічного розвитку не зачіпають в повній мірі (мається на увазі системно і комплексно) аспекти фінансової безпеки, а стратегічні планові документи в сфері фінансів не передбачають їх галузевої спеціалізації. Через це немає підстав стверджувати про достатній рівень моніторингу і аналізу проблематики

фінансової безпеки галузей національної економіки, на цій інформаційно-аналітичній основі – планування заходів державної політики, а надалі – організації відповідних процесів, контролю їх перебігу та знову ж таки аналізування ефективності і наслідків для подальшого коригування в межах державного регулювання зі застосуванням інструментарію економічної, у т. ч. суто фінансової публічної політики і заходів безпосередньо суб'єктів господарювання.

Не виконуються в повній мірі і завдання відносно формування надійних систем фінансової безпеки у межах цільових програм політики підтримки провідних галузей національної економіки. До прикладу, у Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року визначено завдання і цільові орієнтири регулювання, які мають суто результуючий характер. Йдеться про збільшення обсягів виробництва продукції, розширення та більш ефективного використання площ, покращення їх структури, нарощування експорту сільськогосподарської продукції та реалізацію потенціалу сектору у підвищенні рівня якості життя населення сільських поселень. На жаль такого ж типу характер мають й інші стратегії і програми галузево-секторального розвитку, коли ставляться завдання зростання, однак вони не підкріплені відповідними джерелами і базою, як от, наприклад, зміцнення ресурсозабезпеченості виробництва, посилення безпеки чи покращення фінансово-економічного стану, удосконалення маркетингової діяльності.

У Державній програмі розвитку авіаційної промисловості України до 2030 року визначено мету державної політики, як створення умов для реалізації інноваційних досліджень і впровадження нових конкурентоспроможних авіаційних технологій, забезпечення рентабельного серійного виробництва високотехнологічної авіаційної техніки, модернізованих пасажирських і вантажних літаків, вертольотів, двигунів, іншої техніки, у т. ч. для її експорту на зовнішні ринки. Потрібно визнати, що «створення умов» в якості мети регулювання має вірне бачення, адже такими є фінансові, ресурсні, інтелектуально-кадрові, ринкові, інфраструктурні та інші умови. Утім,

з-поміж заходів та очікуваних результатів програми не знаходимо достатніх підстав для того, що буде посилено фінансову стійкість, ліквідність і платоспроможність галузі. Лише згадується про подолання кризових явищ, залучення приватного капіталу, підвищення інвестиційної привабливості та зростання частки і ролі нематеріального капіталу.

У Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року визначаються проблеми, на подолання яких спрямовуються завдання та заходи. Сюди головню віднесені аспекти недостатності ресурсного (у т. ч. кадрового) забезпечення, все ще не розвиненості цифрової інфраструктури, відсутності координаційного органу, стандартів та класифікаторів для належного функціонування інформаційних, телекомунікаційних, інформаційно-телекомунікаційних систем, особливо органів державної влади тощо. Однак, питання проблематики фінансового характеру не згадуються, що частково може бути виправданим з огляду на високі фінансово-економічні результати галузі інформації та телекомунікацій. Проте цифрова трансформація економіки та суспільства сама по собі генерує низку вельми актуальних і принципово нових викликів, ризиків і загроз у т. ч. фінансової безпеки як суб'єктів, так і галузі на загал.

Аналогічні висновки можна зробити й відносно інших, як чинних на сьогодні, так і таких, що реалізувалися раніше, суто галузево-секторальних стратегій і програм в Україні.

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Одним з чинників все ще не високого рівня та не сформованості належної системи економічної безпеки пріоритетних галузей національної економіки України є недосконалість державної політики в цій сфері. При цьому недоліки державного управління характерні для такої базової його функції, як планування. Зокрема, відсутність стратегічних планових документів та плану заходів з реалізації стратегій і програм розвитку та зміцнення безпеки пріоритетних галузей призвела до неузгодженості процесів їх економічного розвитку та забезпечення фінансової безпеки, що призводить до погіршення значень не лише окремих індикаторів безпеки, але й до «просідання» цілісних складових (структурних компонент).

Подальші наукові дослідження в цій сфері мають стосуватися обґрунтування інституційно-правового забезпечення політики зміцнення фінансової безпеки пріоритетних галузей національної економіки України.

Література

1. Баланюк І. Ф., Максимюк М. М. Види економічної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка*. 2016. Вип. 1 (47). Т. 2. С. 142-145.
2. Білах І. Б. Концептуальні принципи процесу формування механізму економічної безпеки у видавничій галузі. *Економічний простір*. 2020. № 162. С. 136-141.
3. Васильців Т. Г., Уразалієв Р. М. Узагальнення концептуальних основ економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.2. С. 153-158.
4. Васильців Т. Г., Ярошко О. Р. Фінансова безпека підприємства: місце в системі економічної безпеки та пріоритети посилення на посткризовому етапі розвитку економіки. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.2. С. 132-136.
5. Васильчак С. В., Куницька-Іляш М. В., Дубина М. Р. Використання криптовалют в сучасних економічних системах України: перспективи та ризики. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій. Серія «Економічні науки»*, 2017. Том 19. Вип. 76. С. 19-25.
6. Єрмошенко М. М., Горячева К. С. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство: монографія. К.: Національна академія управління, 2010. 232 с.
7. Жураківський Є. С. Концептуальні засади забезпечення економічної безпеки аграрної галузі в умовах інституційних трансформацій. *Агросвіт*. 2015. № 12. С. 63-70.
8. Іляш Н. І. Системні ризики і загрози інвестиційно-інноваційної діяльності у реальному секторі економіки України. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. № 4. Т.1. С. 76-86.

9. Кіржецька М. С., Кіржецький Ю. І. Економічна безпека підсистем харчової промисловості України: проблеми та пріоритети зміцнення: монографія. Львів: Ліга-Прес, 2018. 214 с.
10. Лупак Р. Л., Дідич А. М. Економічні основи забезпечення конкурентоспроможності підприємства в умовах ринкових відносин. Науковий вісник НЛТУ України. 2010. Вип. 20.6. С. 248-252.
11. Олійничук О. Система економічної безпеки держави та рівні її формування: концептуальні аспекти. *Галицький економічний вісник*, 2015. Т. 48. № 1. С. 93-100.
12. Ставерська Т. О. Експрес-оцінювання в системі моніторингу фінансової безпеки торговельної галузі. *Держава та регіони*. 2018. № 2 (101). С. 98-103.
13. Юрків Н. Я. Економічна безпека реального сектора економіки України: стратегічні пріоритети і теоретико-методологічні засади забезпечення: монографія. Львів: ПАІС, 2012. 400 с.
14. Berezivskiy Y., Zbarsky V., Zbarska A. Integral evaluation as the basis of analytical support for managing the competitiveness of socially-oriented retailers. *Accounting*. 2021. № 7(4). P. 825-836.
15. Lupak R., Boiko R., Kunyska-Ilyash M., Vasylytsiv T. State Management of Import Dependency and State's Economic Security Ensuring: New Approaches to Evaluating and Strategizing. *Accounting*. 2021. Vol. 7. Issue 4. P. 855-864.
16. Лупак Р. Л. Економічне обґрунтування стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємства. *Бізнес Інформ*. 2013. № 4. С. 320-325.
17. Priamukhina, N., & Kravchuk, Yu. (2022). Modernization of public administration of systemic development of the national economy of Ukraine. *Scientific Works of Interregional Academy of Personnel Management. Political Sciences and Public Management*, (1(61), 50-60. [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-1\(61\)-8](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-1(61)-8)

References

1. Balanyuk, I. F., Maksymyuk M. M. (2016). Types of economic security. *Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Economics series*, no. 1 (47), Vol. 2, pp. 142-145.
2. Bilah, I. B. (2020). Conceptual principles of the process of forming the mechanism of economic security in the publishing industry. *Economic space*, no 162, pp. 136-141.
3. Vasylytsiv, T. G., Urazaliev, R. M. (2011). Generalization of enterprise economic security conceptual basis. *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, Vol. 21.2, pp. 153-158.
4. Vasylytsiv, T. G., Yaroshko O. R. (2011). Financial safety of enterprise: place in the system of economic security and priorities of strengthening on the post-crisis stag of development of economy. *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, Vol. 21.2, pp. 132-136.
5. Vasylichak, S. V., Kunyska-Ilyash, M. V., Dubyna M. R. (2017). The use of cryptocurrencies in modern economic systems of Ukraine: prospects and risks. *Scientific Bulletin of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology. Economic Sciences Series*, Vol. 19, no. 76, pp. 19-25.
6. Yermoshenko, M. M., Goriacheva, K. S. (2010). *Financial component of economic security: state and enterprise*. Kyiv. National Academy of Management.
7. Zhurakivskiy, Ye. S. (2015). Conceptual principles of ensuring economic security of the agricultural sector in the conditions of institutional transformations, *Agrosvit*, no 12, pp. 63-70.
8. Ilyash, N. I. (2014). Systemic risks and threats of investment and innovation activities in the real sector of Ukraine's economy. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences*, no 4, Vol.1, pp. 76-86.
9. Kirzhetska, M. S., Kirzhetskiy, Yu. I. (2018). *Economic security of food industry subsystems of Ukraine: problems and priorities of strengthening*. Lviv: Liga-Press.
10. Lupak, R. L., Didych, A. M. (2010). Economic bases of providing of competitiveness of enterprise in the conditions of market relations. *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, Vol. 20.6, pp. 248-252.
11. Oliynychuk, O. (2015). The system of economic security of the state and the levels of its formation: conceptual aspects. *Galician Economic Bulletin*, Vol. 48, no 1, pp. 93-100.
12. Stavarska, T. O. (2018). Express assessment in the system of monitoring the financial security of the trade industry. *State and regions*, no 2 (101), pp. 98-103.
13. Yurkiv, N. Ya. (2012). *Economic security of the real sector of the economy of Ukraine: strategic priorities and theoretical and methodological principles of support*. Lviv: PAIS.
14. Berezivskiy Y., Zbarsky V., Zbarska A. Integral evaluation as the basis of analytical support for managing the competitiveness of socially-oriented retailers. *Accounting*. 2021. no 7(4). pp. 825-836.
15. Lupak R., Boiko R., Kunyska-Ilyash M., Vasylytsiv T. State Management of Import Dependency and State's Economic Security Ensuring: New Approaches to Evaluating and Strategizing. *Accounting*. 2021. Vol. 7. Issue 4. pp. 855-864.
16. Lupak R.L. (2013). Economic justification of strategic management of enterprise competitiveness. *Business Inform*. no. 4. pp. 320-325.

17. Priamukhina, N., & Kravchyk, Yu. (2022). Modernization of public administration of systemic development of the national economy of Ukraine. *Scientific Works of Interregional Academy of Personnel Management. Political Sciences and Public Management*, 1(61), 50-60. [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-1\(61\)-8](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-1(61)-8)

Abstract

KUNYTSKA-ILYASH Marta State policy of ensuring the development and security of priority industries of the national economy of Ukraine: analysis of strategies and programs

The purpose of the article is to analyze strategies and programs for the development of priority sectors of the national economy of Ukraine in order to form an informational and analytical basis for further improvement of strategic development programming and ensuring the security of priority sectors of the national economy.

The article focuses on the relevance of the formation and implementation of the state policy of managing the development of priority sectors of the national economy.

An analysis of the practices of modern state regulation in this area in Ukraine was carried out through the adoption and implementation of national and regional strategies and programs for the development of priority types of economic activity, namely the Program of Economic Reforms for 2010-2014 "Prosperous Society, Competitive Economy, Effective State", Sustainable Strategies of the development of "Ukraine-2020", the National Economic Strategy for the period until 2030, the Strategy for the Development of the Financial Sector of Ukraine until 2025, the Concept of the State Target Program for the Development of the Agrarian Sector of the Economy for the Period until 2022, The State Program for the Development of the Aviation Industry of Ukraine until 2030, the Strategy for the Implementation of Digital Development, Digital Transformations and Digitalization of the State Finance Management System for the Period Until 2025, etc. The problematic aspects of the state policy of ensuring the development of strategic branches of the Ukrainian economy are summarized. Conclusions are made in the context of the prospects for eliminating problematic aspects of the domestic state policy of managing the progress of priority sectors of the national economy.

The applied significance of the research results is to form conclusions for the higher central bodies of public administration on further improvement and increase of efficiency of the state policy of development of strategic for the national economy of the state branches.

The scientific novelty of the research results lies in the further development of theoretical and applied bases for the formation of state policy to strengthen the financial security of the industry through the creation of favorable economic and legal conditions.

Key words: *national economy, priority sectors, state development policy, economical security, state structural policy, problematic aspects and prospects for improvement.*

Стаття надійшла до редакції 15.08.2022 р.

Бібліографічний опис статті:

Куницька-Іляш М. В. Державна політика забезпечення розвитку та безпеки пріоритетних галузей національної економіки України: аналіз стратегій і програм. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 3. С. 72-78.

Kunytska-Ilyash M. (2022) State policy of ensuring the development and security of priority industries of the national economy of Ukraine: analysis of strategies and programs. *Innovation and Sustainability*, no. 3, pp. 72-78.

УДК 658.8.011.1

ПАНЧЕНКО Володимир Анатолійович

доктор економічних наук, професор, професор кафедри математики та методик її викладання
Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4927-0330>
e-mail: op_panchenko@ukr.net

ПАНЧЕНКО Оксана Петрівна

кандидат економічних наук, заступник директора з навчально-методичної роботи
Кіровоградський кооперативний фаховий коледж економіки і права ім. М.П. Сая
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0263-6646>
e-mail: op_panchenko@ukr.net

**ДО ПИТАННЯ АНАЛІЗУВАННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ
БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО СЕКТОРУ**

У дослідженні розкрито актуальність проблеми удосконалення методико-прикладного забезпечення аналізування та реалізації державної політики зміцнення фінансово-економічної безпеки підприємницького сектора національної економіки. Метою статті є удосконалення методичних засад аналізування фінансово-економічної безпеки підприємницького сектора національної економіки. Надано характеристику окремих з існуючих методичних підходів до аналізування фінансово-економічної безпеки на рівні сектора (галузі) економіки. Розроблено авторську методикку та здійснено розподіл підприємств за видами економічної діяльності за рівнем входження у ризикову критичну зону за показниками – індикаторами «частка недіючих підприємств», «частка збиткових підприємств» та «сума збитку у розрахунку на одне збиткове підприємство». Визначено напрями та засоби державної політики зміцнення фінансово-економічної безпеки підприємницького сектора економіки.

***Ключові слова:** фінансово-економічна безпека; конкурентні позиції; підприємницький сектор; методика аналізування; політика розвитку.*

JEL classification: A10

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.79.86>**1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У
ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ
ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ
ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ**

Розвиток підприємництва у кожній країні світу є важливою передумовою демократизації суспільства, формування середнього класу та зміцнення економічної безпеки держави. Відповідно, належний рівень фінансово-економічної безпеки підприємницького сектора національної економіки дозволяє не лише забезпечити ефективне функціонування суб'єктів, а й створює підґрунтя для зростання економіки, оскільки сприяє покращенню структури економічної системи, ресурсного забезпечення господарювання, стабільному фінансовому забезпеченню факторних переваг конкурентоспроможності

національної економіки.

Однак, ситуація з фінансово-економічною безпекою вітчизняного підприємництва на нині критично не стабільна. Відтак, політика як держави, так і регіональних та місцевих органів державного управління в цій сфері не може бути задовільною. У тому числі не ведеться аналітична робота з аналізування стану та рівня, проблемних аспектів фінансово-економічної безпеки підприємницького сектора, а це, власне, є основою вироблення ефективних та якісних управлінських рішень в цій сфері. Усунення цього недоліку державної політики потребує передусім активізації функцій представників влади щодо моніторингу та ґрунтового вивчення стану справ з метою подальшого управління ситуацією з надмірно великою часткою

недіючих та збиткових підприємств. Регіональні та місцеві органи державного управління можуть використовувати для цього методичний інструментарій, який передбачає групування видів економічної діяльності (а в подальшому в межах виду економічної діяльності - за секторами підприємництва чи окремими групами підприємств) за рівнем входження в критично небезпечну зону.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретико-методичною основою дослідження параметрів фінансово-економічної безпеки підприємницького сектора національної економіки слугують дослідження, де розкриваються теоретико-методичні основи державної політики управління розвитком підприємницького сектора, у т. ч. з позиції стабільності функціонування його суб'єктів (Р. Лупак, А. Дідич [6,с.248-252], Л. Чумак, Л. Гаркава [13,с.212-215]), умови покращення позицій суб'єктів господарювання на ринку (О. Янковий [5]). Концептуальні засади управління фінансово-економічною безпекою підприємницького сектора національної економіки досліджують О. Біленький [1,с.36-41], Т. Дяченко [4,с.150-154], П. Родіонов [8,с.64-68], Т. Фролова [10] та ін. У багатьох сучасних публікаціях розглядаються не лише структурно-функціональні та змістові аспекти управління фінансово-економічної безпеки підприємств, а проблеми аналізування їх фінансового становища. Йдеться про праці Д. Панасенка [7,с.19-24], О. Циганюка [11,с.155-162], А. Череп, Ю. Салипа [12,с.77-79] та ін. Низка наукових досліджень розкриває й різні аспекти менеджменту безпеки підприємств. Це дослідження Т. Васильціва [2-3], Р. Лупака, М. Куницької-Ляш [14,с.8-15], О. Ярошка [2,с.132-136], О. Романка [9,с.113-126].

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Разом з тим, на сьогодні методичне забезпечення аналізування фінансово-економічної безпеки на рівні сектора національної економіки, а саме – підприємницького, не достатнє і потребує свого подальшого вдосконалення.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є удосконалення методичних засад аналізування фінансово-економічної безпеки підприємницького сектора національної економіки.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБҐРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У сучасній науковій літературі представлено результати розробки методик аналізування фінансово-економічної безпеки сектора економіки. До прикладу, часто пропонується проводити групування підприємств за видами економічної діяльності на класи на підставі індикаторів розвитку бізнесу з використанням функціоналу якості групування $Q(S)$, визначеного на множині всіх можливих групувань (формула 1). Для оцінки функціоналу $Q(S)$ пропонується обчислювати відстань між індикаторами з використанням звичайної евклідової відстані. При цьому найкращому групуванню відповідає мінімальне значення функціоналу $Q(S)$:

$$Q(S) = \sum_{k=1}^n \sum_{i \in S_k} d^2(z_{it}, \bar{z}_{kt}), \quad (1)$$

де S_k – множина класу групування k ; d – відстань між індикаторами z ; z_{it} – індикатор розвитку для i -го виду економічної діяльності у часовий період t ; \bar{z}_{kt} – значення середніх індикаторів для класу k у часовий період t ; n – кількість класів груп видів економічної діяльності. Водночас, така методика недосконала і її розвиток передбачає доповнення задля її використання органами державного управління з метою групування підприємств різних видів економічної діяльності за рівнем прибутковості та активності щодо здійснення підприємницької діяльності. Для цього потрібно включити до переліку індикаторів оцінки такі показники, як: частка недіючих підприємств; частка збиткових підприємств; середній обсяг збитку у розрахунку на одне збиткове підприємство, які характеризують розподіл суб'єктів підприємництва за галузями за рівнем входження у критичну зону (щодо діяльності/не діяльності та прибутковості/збитковості) – у таблиці 1.

Таблиця 1

Розподіл підприємств за видами економічної діяльності за рівнем входження у ризикову критичну зону за показниками – індикаторами «частка недіючих підприємств», «частка збиткових підприємств» та «сума збитку у розрахунку на одне збиткове підприємство»

Група, рівень входження у критичну зону	Види економічної діяльності	Характеристика групи
Група 4, екстремальний	-	-
Група 3, загострений	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	<ul style="list-style-type: none"> • велика сума збитку у розрахунку на одне збиткове підприємство; • велика частка збиткових підприємств; • частка недіючих підприємств більша за середню
Група 2, ускладнений	Переробна промисловість; будівництво; оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; тимчасове розміщення й організація харчування; фінансова та страхова діяльність; операції з нерухомим майном; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування; мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	<ul style="list-style-type: none"> • сума збитку у розрахунку на одне збиткове підприємство відповідає середньому рівню в економіці; • середня частка збиткових підприємств; • частка недіючих підприємств дещо нижча за середню в економіці
Група 1, безпечний	Інформація та телекомунікації; сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	<ul style="list-style-type: none"> • великі обсяги діяльності; • велика частка прибуткових підприємств; • велика частка діючих підприємств

Джерело: авторська розробка

З проведеного аналізу видно як позитивні, так і негативні характеристики. Так, підприємства жодного з видів економічної діяльності не потрапили до групи 4 (екстремальний рівень входження у критичну зону). Проте, лише підприємства галузей інформація та телекомунікації, а також сільське, лісове та рибне господарство потрапили до групи 1 (безпечний стан). Найбільш загрозливими є позиції промислових та підприємств, які здійснюють діяльність на транспорті та у сфері зв'язку. Подальша деталізація методичної підходу дозволяє виявляти ті види економічної діяльності та/чи групи підприємств, які потребують збільшення частки діючих та зменшення – збиткових підприємств, що сприятиме збільшенню кількості прибуткових підприємств в економіці регіону.

Водночас до конкретних заходів державного сприяння збільшенню кількості та частки діючих і прибуткових підприємств віднесемо зниження рівня енерго- та ресурсомісткості виробництва, популяризацію продукції підприємств на зовнішніх ринках та підвищення інвестиційної активності на місцевому рівні,

покращення якості продукції (послуг) та ефективності управління підприємствами.

Стосовно організаційних заходів, то передусім доцільно забезпечити розвиток підприємницьких та управлінських навиків населення, проводити тестування якості ведення підприємницької діяльності, посилення поінформованості населення про перспективні види підприємницької діяльності та ринкові ніші.

Серед показників, які засвідчують низький рівень фінансово-економічної безпеки підприємницького сектора національної економіки, виявлено низькі значення ліквідності і фінансової стійкості суб'єктів підприємництва. З огляду на важливість цього індикатора, вважаємо, що регіональним органам державного управління потрібно реалізувати як інституційні, так і організаційні та економічні заходи, спрямовані на виправлення ситуації в цій сфері. Зазначимо, що передусім важливим є проведення адекватної оцінки стану справ у досліджуваній сфері, оскільки наявні у державній статистичній базі показники, які відображають обсяги дебіторської і кредиторської заборгованостей підприємств не дозволяють зробити ґрунтовні висновки

щодо можливостей суб'єктів підприємництва до швидкого погашення власних зобов'язань. Тому вважаємо, що регіональні та місцеві органи державного управління мають ініціювати зміни до складу та обсягів статистичної інформації, яка збирається, зокрема, з метою уможливлення розрахунку таких показників:

1) частка простроченої дебіторської та кредиторської заборгованостей суб'єктів підприємництва, у тому числі за видами економічної діяльності;

2) середній умовний фактичний показник ліквідності суб'єктів підприємницького сектора, розрахований за формулою 2:

$$K_{л} = \frac{OA_3 - OA_6}{KЗ_3 - KЗ_6}, \quad (2)$$

де OA_3 – загальна сума оборотних активів суб'єктів підприємництва, грн; OA_6 – сума оборотних активів суб'єктів підприємництва, які є безнадійними, простроченими, «спорідненими» тощо, тобто їх недоцільно враховувати як справедливую фактичну суму зобов'язань, грн; $KЗ_3$ – загальна сума короткострокових зобов'язань суб'єктів підприємництва, грн; $KЗ_6$ – сума короткострокових зобов'язань, які недоцільно враховувати як справедливую фактичну суму зобов'язань, грн.

Вказаний показник доцільно розраховувати як в загальному в економіці, так і за видами економічної діяльності та секторами підприємництва. Його імплементація у державну регіональну політику зумовлена такими двома підставами: 1) з метою моніторингу важливої складової системи фінансового забезпечення бізнесу; 2) для обґрунтування необхідного резерву (включаючи обсяги необхідного фінансування) зміцнення ліквідності суб'єктів підприємницького сектора:

$$R = (1 - K_{л}) \times 100, \quad (2)$$

де R – резерв зміцнення ліквідності підприємництва, %.

3) середній умовний фактичний показник фінансової стійкості підприємництва, розрахований за формулою

$$K_{\phi c} = \frac{BK}{3K}, \quad (3)$$

де BK – загальна сума власного капіталу суб'єктів підприємництва, грн; $3K$ – загальна сума залученого капіталу суб'єктів підприємництва, грн.

Вважаємо, що цей показник також доцільно розраховувати як в загальному в економіці, так і за видами економічної діяльності та секторами підприємництва, а необхідний резерв покращення фінансової стійкості підприємницького сектора можна розрахувати за формулою:

$$R = (0,5 - K_{\phi c}) \times 2 \times 100 \quad (4)$$

У випадку існування резерву (потреби) покращення показників фінансової стійкості чи ліквідності підприємництва рекомендуємо органам державного управління стимулювати збільшення частки оборотних активів у структурі балансу суб'єктів підприємництва, а також реалізувати управлінські функції та проводити просвітницьку діяльність стосовно стимулювання підвищення рівня ліквідності і платоспроможності бізнесу.

Зважаючи на те, що показники рівня фінансово-економічної безпеки підприємств сектора малого бізнесу є чи не найнижчими, сукупність заходів розвитку системи фінансово-економічної безпеки підприємництва має передбачати: доповнення програм підтримки малого бізнесу розділом та заходами з посилення фінансового забезпечення підприємств цього сектора економіки, ліквідацію проявів монополізму, „клієнтських” відносин та корупції у стосунках „влада-бізнес”, активізацію управлінських функцій органів місцевої влади у напрямі формування сприятливого підприємницького середовища.

Зауважимо також, що підвищення показників фінансово-економічної ефективності діяльності малих підприємств є важливим з точки зору потреби залучення фінансових ресурсів до місцевих бюджетів. Тому суб'єктами заходів цього рівня є органи місцевої влади, малі підприємства та підприємці, навчальні заклади, консалтингові та маркетингові підприємства, бізнес-асоціації та об'єднання. Відповідно робота у цьому напрямі передбачає розвиток

підприємницьких та управлінських навиків населення, надання йому відповідних консультаційних послуг. До заходів цього напрямку можна віднести: удосконалення системи підготовки та перепідготовки кадрів для підприємництва у відповідності до специфіки соціально-економічного розвитку та територіального розміщення району, міста і території регіону (наприклад, шляхом створення агрошкіл і т. ін.); надання фінансової та організаційної підтримки асоціативним та підприємницьким організаціям, які реалізують просвітницькі заходи щодо формування сприятливого підприємницького середовища; формування у суспільстві мотивації щодо вкладення грошових коштів у підприємницьку діяльність; надання податкового сприяння окремим категоріям малих підприємств, які здійснюють діяльність в районних центрах та малих містах передусім у пріоритетних галузях економіки (сільське господарство, туризм, готельний і ресторанний бізнес, промисловість та ін.). Наприклад, з метою сприяння дрібним та середнім сільськогосподарським і фермерським господарствам активно розвиватися та конкурувати з великими сільськогосподарськими структурами.

Щодо розвитку інституційної інфраструктури фінансового забезпечення бізнесу, то, вважаємо, що регіональним органам державного управління необхідно передусім інституційно обґрунтувати обов'язковість створення (активізацію діяльності) у районних центрах таких інституцій, як муніципальний бізнес-інкубатор, інформаційно-консультаційний центр, міський (районний) фонд підтримки підприємництва.

Серед економічних засобів одним з найбільш прийнятних видається розробка організаційно-економічних механізмів стимулювання залучення коштів трудових мігрантів у підприємницьку діяльність. Для цього також необхідне прийняття на загальнодержавному рівні нормативно-правового акту із визначенням правового статусу, принципів та механізмів функціонування фондів майнових порук, страхових та гарантійних фондів, кредитної кооперації малого підприємництва.

Щодо організаційних заходів, то доцільним є створення сільських

кооперативів, маркетингових груп; розвиток регіональної мережі страхових та гарантійних фондів, кредитної кооперації малого підприємництва; сприяння у формуванні мережі коопераційних та конкурентних зв'язків між малими та великими підприємствами. До виконавців останніх завдань потрібно залучити державні та приватні підприємства і організації, торгові палати, некомерційні організації, професійні та соціальні асоціації, навчальні заклади, комітети з розвитку, фінансово-кредитні установи тощо.

Додамо, що важливими напрямками подальшого розвитку в Україні системи фінансово-економічної безпеки підприємницького сектора залишаються усунення рейдерства, а також зниження рівня тінізації економіки. Щодо останнього, то рівень тінізації економічної активності в Україні залишається високим. Це проявляється, передусім, у приховуванні частини виручки від реалізації продукції підприємств; непрозорості, корупції, хабарництва та ухиленні від оподаткування у сфері земельних відносин; наявності порушень чинного законодавства при користуванні державним чи комунальним майном; наявності значного неформального сегменту на ринку праці. Тінізація призводить до зменшення обсягів надходжень до місцевих бюджетів, суттєво ускладнює доступ суб'єктів підприємництва до господарських ресурсів та створює перешкоди розвитку підприємницької ініціативи; деформує розвиток ринку праці та призводить до зростання безробіття.

Відповідно, органам державного управління потрібно комплексно реалізувати такі заходи: інституційні - розробка та використання методики оцінки рівня тінізації економіки регіону (з метою уможливлення моніторингу цього процесу, відслідковування характеру та характеристик тінізації економіки, а також окремих видів економічної діяльності); економічні - спрощення погоджувальних та дозвільних процедур при здійсненні підприємницької діяльності, запровадження податкових стимулів до інвестування коштів в економіку регіону, районів та малих міст; організаційні - посилення контролю за обсягами діяльності суб'єктів підприємництва, які здійснюють

діяльність на пільгових умовах оподаткування, звітності та обліку.

У сукупності обґрунтовані заходи дозволять сформувати ефективний механізм удосконалення системи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємницького сектора країни. Водночас, всі ці заходи можуть виявитися недостатніми без адекватного реагування підприємств, фінансові інтереси яких власне і є одним з об'єктів цієї системи. Тому необхідно розробити та реалізувати також заходи, спрямовані на зміцнення фінансово-економічної безпеки безпосередньо на мікрорівні.

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Гарантування належного рівня фінансово-економічної безпеки підприємницької діяльності є запорукою життєдіяльності та розвитку його суб'єктів. Тому функцією держави, крім створення сприятливих макропередумов, потрібно визначити стимулювання розробки та реалізації підприємствами заходів, спрямованих на усунення перешкод посилення їх фінансово-економічної безпеки та зміцнення конкурентоспроможності.

Посилення фінансово-економічної безпеки, зокрема з позиції менеджменту на мікрорівні необхідно здійснювати у такій послідовності: збір, опрацювання інформації

та розрахунок внутрішньої, зовнішньої компонент та узагальнюючого рівня фінансового забезпечення підприємств; запровадження постійно діючого моніторингу його рівня та характеристик; розробка заходів з посилення незабезпечених функціональних складників та індикаторів фінансово-економічної безпеки суб'єктів бізнесу (обґрунтування пріоритетів подальшого зміцнення фінансової стійкості; визначення заходів, спрямованих на підвищення рівня ліквідності і платоспроможності; планування подальшого збільшення обсягів господарської діяльності, збільшення фінансового результату та рентабельності діяльності; визначення пріоритетів та джерел фінансування інвестиційно-інноваційної політики; зміцнення позицій підприємства на фондовому ринку); планування ресурсного забезпечення та очікуваних результатів заходів; реалізація заходів, контроль їх результативності та коригування; розвиток системи інформаційно-аналітичного забезпечення, системи стратегічного і тактичного, організаційного і мотиваційного управління системою фінансово-економічної безпеки бізнесу та її поступова імплементація в основу всієї планової роботи на підприємствах.

Подальші наукові дослідження у цьому напрямі стосуються удосконалення методики аналізування фінансово-економічної безпеки суб'єктів підприємництва.

Література

1. Біленький О. Ю. Аналіз конкурентних стратегій ТНК в умовах глобалізації економічної діяльності. *Економічний аналіз*. 2015. Т. 21. № 2. С. 36-41.
2. Васильців Т. Г., Ярошко О. Р. Фінансова безпека підприємства: місце в системі економічної безпеки та пріоритети посилення на посткризовому етапі розвитку економіки. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2018. Вип. 21.2. С. 132-136.
3. Уразалієв Р. М., Васильців Т. Г. [Узагальнення концептуальних основ економічної безпеки підприємства](#). *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.2. С. 153-158.
4. Дяченко Т. А. Конкурентні стратегії промислових підприємств, що надають ремонтні послуги. *Бізнес Інформ*. 2015. № 6. С. 150-154.
5. Янковий О. Г. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення: монографія. Одеса: Атлант, 2013. 470 с.
6. Лупак Р. Л., Дідич А. М. Економічні основи забезпечення конкурентоспроможності підприємства в умовах ринкових відносин. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2017. Вип. 20.6. С. 248-252.
7. Панасенко Д. Системний підхід до показників конкурентоспроможності. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2008. № 3. С. 19-24.
8. Родіонов П. Ю. Особливості розробки стратегії підприємства в умовах інформаційної економіки. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2015. Вип. 1 (42). С. 64-68.
9. Романко О. П. Чинники формування конкурентоспроможності машинобудівного підприємства.

Актуальні проблеми економіки. 2009. № 3. С. 113-126.

10. Фролова Т. О. Корпоративні стратегії глобального інвестиційного бізнесу. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1130>.

11. Циганок О. О. Аналіз позиції підприємства в конкурентній боротьбі за методом конкурентних переваг. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 9. С. 155-162.

12. Череп А. В., Салип Ю. О. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності підприємств. *Інноваційна економіка*. 2012. № 8 (34). С. 77-79.

13. Чумак Л. Ф., Гаркава Л. В. Основні аспекти управління конкурентоспроможністю підприємства. *Бізнес Інформ*. 2013. № 1. С. 212-215.

14. Lupak R. L., Kynytska-Iliash M. V. [Conceptual Relationships between the Systems of Ensuring the Economic Security of the State and the Implementation of the State Policy of Import Substitution](#). *Problemy Ekonomiky*, 2017. № 2. С. 117-123.

References

1. Bilen'kyj, O. Yu. (2015). Analysis of the competitive strategies of TNCs in the context of globalization of economic activity. *Economic analysis*. Vol. 2. pp. 36-41.
2. Vasylytsiv, T. G., Yaroshko O. R. (2018). Financial safety of enterprise: place in the system of economic security and priorities of strengthening on the post-crisis stag of development of economy. *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*. Vol. 21.2. pp. 132-136.
3. Urazaliyev R.M., Vasylytsyv T.G. (2011). Generalization of enterprise economic security conceptual basis. *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*. Vol. 21.2. pp. 153-158.
4. Diachenko, T. A. (2015). Competitive strategies of industrial companies that provide repair services. *Biznes Inform*. Vol. 6. pp. 150-154.
5. Yankovyj, O.H. (2013). Competitiveness: assessment of the level and areas of improvement. Atlant. Odesa. Ukraine.
6. Lupak, R. L., Didych, A. M. (2017). Economic bases of ensuring the competitiveness of the enterprise in market relations. *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*. Vol. 20.6. pp. 248-252.
7. Panasenko, D. (2008). Systematic approach to competitiveness indicators. *Formation of market relations in Ukraine*. Vol. 3. pp. 19-24.
8. Rodionov, P. Yu. (2015). Features of the development strategy of the enterprise in terms of the information economy. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*. Vol. 1 (42). pp. 64-68.
9. Romanko, O. P. (2009). Determinants of competitiveness of machine!building enterprise. *Actual problems of economy*. Vol. 3. pp. 113-126.
10. Frolova, T. O. (2009). Corporate strategy global investment business. *Effective economy*. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1130&p=1>
11. Tsyhanok, O. O. (2009). Analysis of the position of the company in the competition for the method of competitive advantage. *Actual problems of economy*. Vol. 9. pp. 155-162.
12. Cherep, A. V. (2012). Methodological approaches to assessing the competitiveness of enterprises. *Innovative economy*. Vol. 8 (34). pp. 77-79.
13. Chumak, L. F. and Harkava, L. V. (2013). Key aspects of the competitiveness of enterprises. *Biznes Inform*. Vol. 1. pp. 212-215.
14. Lupak, R. L., Kynytska-Iliash, M. V. (2017). [Conceptual Relationships between the Systems of Ensuring the Economic Security of the State and the Implementation of the State Policy of Import Substitution](#). *Problemy Ekonomiky*, no. 2. pp. 117-123.

Abstract

PANCHENKO Volodymyr, PANCHENKO Oksana On the question of analyzing the financial and economic security of the business sector

The study reveals the relevance of the problem of improving the methodological and applied support for the analysis and implementation of the state policy of strengthening the financial and economic security of the entrepreneurial sector of the national economy.

The purpose of the article is to improve the methodological principles of analyzing the financial and economic security of the entrepreneurial sector of the national economy.

A description of some of the existing methodological approaches to the analysis of financial and economic security at the level of a sector (branch) of the economy is provided. The author's methodology was developed and the distribution of enterprises by types of economic activity was carried out according to the level of entry

into the risk critical zone according to the indicators – «share of non-operating enterprises», «share of unprofitable enterprises» and «amount of loss per unprofitable enterprise».

In order to form a higher-quality informational and methodological basis of the state policy of strengthening the financial and economic security of the entrepreneurial sector of the national economy, changes to the composition and volume of statistical information have been initiated in order to enable the calculation of the following indicators: the share of overdue receivables and payables of business entities, including types of economic activity; average conditional actual indicator of liquidity of entities of the business sector; the average conditional actual indicator of the financial stability of entrepreneurship.

The applied value of the research results is that the directions and means of the state policy of strengthening the financial and economic security of the entrepreneurial sector of the economy have been determined.

The scientific novelty of the research results lies in the further development of the method of analyzing financial and economic security, which, in contrast to its application at the microeconomic level, is proposed and substantiated to be carried out at the meso-level management of the national economy.

Keywords: financial and economic security; competitive positions; business sector; analysis technique; development policy.

Стаття надійшла до редакції 26.08.2022 р.

Бібліографічний опис статті:

Панченко В. А., Панченко О. П. (2022) До питання аналізування фінансово-економічної безпеки підприємницького сектору. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 2. С. 79-86.

Panchenko V, Panchenko O. (2022) On the question of analyzing the financial and economic security of the business sector. *Innovation and Sustainability*, № 3, pp. 79-86.

УДК 005.3:631

КРАВЧИК Юрій Васильович

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та адміністрування
Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0000-0002-2780-5605>
e-mail: yurii_kravchuk@khnmu.edu.ua

ПОЛЬОВА Наталія Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент
Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет»
<https://orcid.org/0000-0002-5140-2136>
e-mail: cherkasy@e-u.edu.ua

КАТКОВА Тетяна Іванівна

здобувач наукового ступеня кандидата наук
Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0000-0001-5209-3139>
e-mail: T_katkova@khnmu.edu.ua

ДІАГНОСТИКА ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЄЮ

На сучасному інноваційному етапі розвитку одним із найважливіших напрямів менеджменту є розробка ефективної системи управління організації. Основи цієї системи, сформовані під час адміністративно-командної економіки, хоч і містять у собі цінний досвід, проте недостатньо адаптовані до ринкового середовища. В умовах ринкової економіки суттєво підвищуються обсяг та складність функцій управління (підтримка держави зводиться до мінімуму, посилюється конкуренція між виробниками, з'являється необхідність у маркетингу тощо), при цьому зростає роль управління передбачає економічну свободу та повну відповідальність керівництва організації за результати її діяльності. Розглянуто сучасні підходи до визначення ефективності системи управління організацією. Водночас потрібно зазначити, що досі не сформовано єдиного підходу до оцінки ефективності управління, не створено дієвого інструменту аналізу, який дозволив би комплексно характеризувати ефективність функціонування системи управління сільськогосподарської організації та служив би основою для подальшого її вдосконалення. Встановлено, що сучасна ідея ефективності системи управління організацією має враховувати як людський, так і економічний фактор, оскільки ефективність системи управління є соціально-економічною категорією; зміни цілей функціонування та розвитку систем управління в сучасних умовах. Сформовано методіку діагностики ефективності управління сільськогосподарськими організаціями, яка аналізує три напрями, що містять показники, що дозволяють оцінити конкретний вид ефективності. Впровадження запропонованого методологічного спрямування до оцінки ефективності системи управління сприятиме оперативному відстеженню відхилень, що виникають, своєчасному реагуванню на них і загалом підвищить якість управління та ефективність функціонування сільськогосподарської організації.

Ключові слова: система управління, управлінська діяльність, ефективність управління, діагностика

JEL classification: L20; M14; O31

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.87.94>

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Ефективність управління сільськогосподарськими організаціями необхідно у вигляді результату функціонування цілісної системи, що характеризується комплексом показників, що відбивають кінцевий фінансовий результат.

Сільськогосподарські організації є головним та досить важливим структуроутворюючим елементом сільського господарства. Вона являє собою основний багатоплановий суб'єкт, певної організаційно-правової форми, що відповідає різним критеріям законодавчих актів, що регулюють підприємницьку діяльність у галузі сільського господарства, який здійснює діяльність у всіх його галузях, пов'язаних із виробництвом, переробкою, зберіганням, транспортуванням, реалізацією сільськогосподарської продукції. Враховуючи різноманітні відмінні особливості сільськогосподарських організацій за масштабом та видами діяльності, обсягом сільськогосподарської продукції, чисельністю зайнятих працівників, станом матеріально-технічної бази територіального та географічного розташування, рівнем державної підтримки та іншим, необхідно приділяти особливу роль показникам та критеріям оцінки ефективності управління.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема оцінювання ефективності управлінської праці має багато різнобічних підходів для розв'язання.

У праці «Оцінка ефективності праці менеджерів різних рівнів» пропонують оцінювати менеджмент за параметрами - організаційна ефективність (оптимальність системи управління, керованість підприємства, якість виконання управлінських функцій, виконання управлінських рішень та ін.), соціальна ефективність (плинність кадрів, морально-психологічний клімат у колективі та ін.), економічна ефективність (прибуток, обсяг реалізації продукції, економічність апарату управління та ін.) [1,2].

Огарков О. пропонує підхід, за яким ефективність управлінської праці потрібно оцінювати за певними параметрами три

об'єкти, а саме: місію, цілі об'єкту управління та цілі суб'єкта управління.

Борисова Е. пропонує метод індексної оцінки, який передбачає використання індексів, застосування яких допоможе порівняти показники що досліджуються за фактичною та проектною структурою.

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Ефективність окремих заходів, пов'язаних з раціоналізацією системи управління (зміна структури управління, норм управління й обслуговування, забезпеченості кваліфікованими кадрами тощо можна оцінити за допомогою факторного аналізу. При цьому треба обов'язково забезпечити елімінування впливу інших факторів на формування кінцевих результатів виробничо-фінансової діяльності підприємств (якість земель, забезпеченість основними фондами, робочою силою, характер спеціалізації тощо) [5].

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті дослідити процес діагностики ефективності системи управління організацією.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБҐРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Управлінська праця відноситься до найбільш складних видів людської діяльності, і її оцінка не завжди може бути зроблена прямим шляхом через відсутність формалізованих результатів, кількісної оцінки окремих видів виконуваної роботи, тому для виміру її ефективності часто застосовуються непрямі методи [3].

У літературі представлені різні підходи щодо трактування суті ефективності, способу її реалізації та вимірювання. Також використовуються багато подібних термінів як: продуктивність, рентабельність, результативність [4].

Оцінка ефективності має особливе значення у зв'язку з формуванням систем управління об'єктами що працюють в нових умовах. Міжнародний стандарт ISO 9000:2000 п 3.2.15 [5] дає наступне визначення ефективності «залежність між

одержаним результатом та використаними ресурсами», що також можна показати такою формулою:

$$\text{Ефективність} = \frac{\text{Отриманий результат}}{\text{Обсяг ресурсів}}$$

Сільськогосподарські агрохолдинги, оснащені сучасним обладнанням, які зазнали модернізації та впроваджують у свою діяльність передові технології сільськогосподарського виробництва, енергоефективне обладнання, збагачені корми та інноваційні добрива, а головне підготовлений управлінський апарат, який розділений на функціонал, що відповідає за свої структурні підрозділи, легше адаптуються. умов. У той же час більшу частину сільськогосподарських організацій складають невеликі сільськогосподарські виробничі кооперативи, універсальні та спеціалізовані сільськогосподарські організації (як правило, товариства з обмеженою відповідальністю), селянські та

фермерські господарства, некомерційні партнерства, індивідуальні підприємці, яким досить складно вливатися в сучасний етап розвитку через відсутність ефективної системи управління та обмеженості ресурсів. Ефективність управління сільськогосподарських організацій необхідно оцінювати з урахуванням управлінських рішень, що приймаються, використовуючи комплексну оцінку ефективності системи управління [6].

У практиці оцінювання управлінської діяльності доцільно комбінувати використання всіх підходів, оскільки ні один з них не має у порівнянні з іншими абсолютних переваг, крім того поєднання цих підходів підвищує ступінь достовірності отриманих результатів [7].

Єдиного показника чи підходу до визначення та оцінювання ефективності управління поки що не існує, однак у роботах як вітчизняних так і зарубіжних вчених наводяться наступні показники оцінювання різноманітних аспектів управління підприємством (табл. 1).

Таблиця 1

Напрями оцінювання управлінської діяльності на підприємстві

Напрямок оцінювання	Показники
Раціональне функціонування організаційної структури управління	<ul style="list-style-type: none"> – ступінь централізації управлінських функцій; – коефіцієнт цілеспрямованості структури управління; – коефіцієнт дотримання норм ієрархії; – коефіцієнт раціональності структури; – коефіцієнт повноти охоплення функцій управління; – коефіцієнт гнучкості організаційної структури.
Організація процесу управління	<ul style="list-style-type: none"> – коефіцієнт плинності персоналу управління; – коефіцієнт кількісної та якісної укомплектованості персоналу управління; – коефіцієнт співвідношення темпів зміни загального результату і темпів зміни витрат на управління
Соціально-економічна складова управління	<ul style="list-style-type: none"> – економічність апарату управління; – плинність управлінських кадрів; – розвиток системи управління; – кваліфікація персоналу; – коефіцієнт стратегічної надійності.
Управлінські рішення	<ul style="list-style-type: none"> – обсяг опрацьованої інформації; – коефіцієнт альтернатив в управлінських рішеннях; – коефіцієнт рівня досягнення цілей управлінських рішень; – частка фінансових витрат на прийняття управлінських рішень; – чіткість управлінських рішень; – рівень структуризації рішення; – коефіцієнт часових витрат на прийняття управлінських рішень; – коефіцієнт доцільності прийнятих рішень; – коефіцієнт кількості конфліктів

Сформовано на основі [10]

Ефективність менеджменту є комплексним поняттям, що поєднує у складному взаємозв'язку економічну,

організаційну та соціальну ефективності. Економічна ефективність виражається показниками, які відображають результати

господарської діяльності (прибуток, рентабельність тощо) та функціонування системи менеджменту. Організаційна складова відображає характеристики організаційної структури, якість управлінських рішень, організаційні зміни. Водночас до соціальної ефективності можна віднести поліпшення умов праці, підвищення соціальної активності колективу, соціально-психологічний клімат у колективі тощо [9,10].

Все вищезгадане дозволяє запропонувати методику діагностики ефективності управління сільськогосподарськими організаціями. Дана методика аналізує три напрями, що містять показники, що дозволяють оцінити конкретний вид ефективності. Вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що обрані критерії та показники ефективності управління можуть змінюватися через необхідність та конкретизувати ефективність інших напрямів системи управління.

Розглянемо вищезгадані три напрями:

Організаційно-виробнича ефективність, що відображає результати виробничої та фінансової діяльності, тобто управління виробничими ресурсами;

Соціально-економічна ефективність, що дозволяє оцінити соціальну діяльність чи управління трудовими ресурсами, яких безпосередньо залежить продуктивність праці.

Інвестиційна ефективність, що характеризує розвиток сільськогосподарських організацій за рахунок державної підтримки та зовнішніх інвестицій, частка яких останнім часом значно зросла і є одним із основних джерел фінансування економічних суб'єктів сільського господарства.

Оцінка ефективності управління сільськогосподарськими організаціями за окремим напрямом у запропонованій методиці виступає у вигляді послідовного аналізу зібраної інформації, яку необхідно обробити в наступному, аналогічному для кожного напрямку оцінки, порядку:

1) розкрити особливості аналізованих критеріїв;

2) визначити найбільш значущі аспекти аналізованого критерію;

3) опрацювати отримані результати шляхом угруповання та зіставлення отриманої інформації;

4) запропонувати рекомендації, що дозволяють покращити критеріальні показники.

Оцінку ефективності управління необхідно розглядати як відокремлено за кожним напрямом, так і в сукупності за узагальнюючими показниками, які узагальнюються інтегральним показником, з метою вивчення причинно-наслідкових зв'язків при формуванні кінцевого результату.

1. Організаційно-виробнича ефективність – це економічна категорія, яка розкриває результати системи управління від виробничої діяльності, що відповідає за випуск сільськогосподарської продукції та є основною у досягненні стабільних фінансових результатів. Організаційний аспект системи управління у виробничій діяльності зводиться до раціонального використання матеріальних ресурсів, включаючи основні фонди економічного суб'єкта, результативність яких залежить від низки факторів та має враховувати всі витрати, пов'язані з виробництвом сільськогосподарської продукції. Оцінити ефективність управління сільськогосподарськими організаціями з погляду організації виробництва можна з низки основних показників, що відбивають його основну діяльність .

Організаційно-виробничу ефективність можна оцінити за допомогою таких показників:

- Коефіцієнта зростання обсягу випуску продукції;

- Коефіцієнта зростання рентабельності основних фондів;

- Коефіцієнта зростання рентабельності продукції;

- Коефіцієнта зростання рентабельності продажів.

2. Соціально-економічна ефективність дозволяє дати оцінку системи управління в галузі трудових ресурсів, та забезпечується реалізацією системи заходів, спрямованих на задоволення інтересів працівників сільськогосподарських організацій, їх потреб та соціально-економічних очікувань, що виражається у розвитку інноваційного потенціалу працівників та засобів реалізації цього потенціалу. Соціально-економічна ефективність управління включає в себе різноманіття чинників, які впливають на

основний показник ефективності використання трудових ресурсів – продуктивність праці. Продуктивність праці, своєю чергою, залежить від кваліфікації кожного працівника, соціально-психологічного клімату в колективі, зростання соціальної активності та мотиваційної складової.

Соціально-економічну ефективність дозволяють оцінити такі показники:

- Коефіцієнт зростання продуктивності праці;
- Коефіцієнт зростання прибутку на 1 працівника;
- Коефіцієнт зростання середньомісячної заробітної плати працівника;
- Коефіцієнт зростання рентабельності праці;
- Коефіцієнт зростання продуктивності АУП.

3. Інвестиційна ефективність управління характеризує систему управління в частині залучених фінансових вкладень (ресурсів) у вигляді державної підтримки (субсидій) та інвестицій сторонніх економічних суб'єктів, які здійснюють вкладення у сільськогосподарські організації на модернізацію сільськогосподарської техніки, придбання енергоефективного

сільськогосподарського обладнання, на наукові дослідження галузі інтеграції виробництва та інноваційної моделі розвитку суб'єктів сільського господарства

Конкурентоспроможна організація – це результат комбінації системи управління з чинниками довкілля, в сільськогосподарських організаціях впливають, зокрема природно-кліматичні умови. Особливу увагу необхідно приділити державним інвестиціям на розвиток сільськогосподарських організацій, визначених цільовими індикаторами активізації інвестиційної діяльності АПК, Національна економічна стратегія до 2030 року[11].

Інвестиційну ефективність оцінюватимемо за допомогою наступних показників:

- Коефіцієнт зростання інвестицій (у тому числі державних);
- Коефіцієнт зростання рентабельності витрат на інновації;
- Коефіцієнт зростання прибутку на 1 грн інвестицій;
- Коефіцієнт зростання обсягу випуску продукції на 1 грн інвестицій.
- Коефіцієнт зростання витрат на науково-дослідні роботи та підвищення кваліфікації працівників.

Рис. 1 Поетапне оцінювання ефективності управління сільськогосподарськими організаціями

Розроблена методика комплексної оцінки ефективності управління сільськогосподарськими організаціями передбачає алгоритм, що складається з п'яти етапів розрахунку ефективності управління сільськогосподарськими організаціями (рис 1).

Узагальнюючи представлену систему показників за кожним напрямом ще раз звернемо увагу на те, що кожен напрямок ефективності управління сільськогосподарськими організаціями оцінюється показниками, розрахунок яких необхідно провести на основі даних звітності сільськогосподарських організацій (рис. 2)

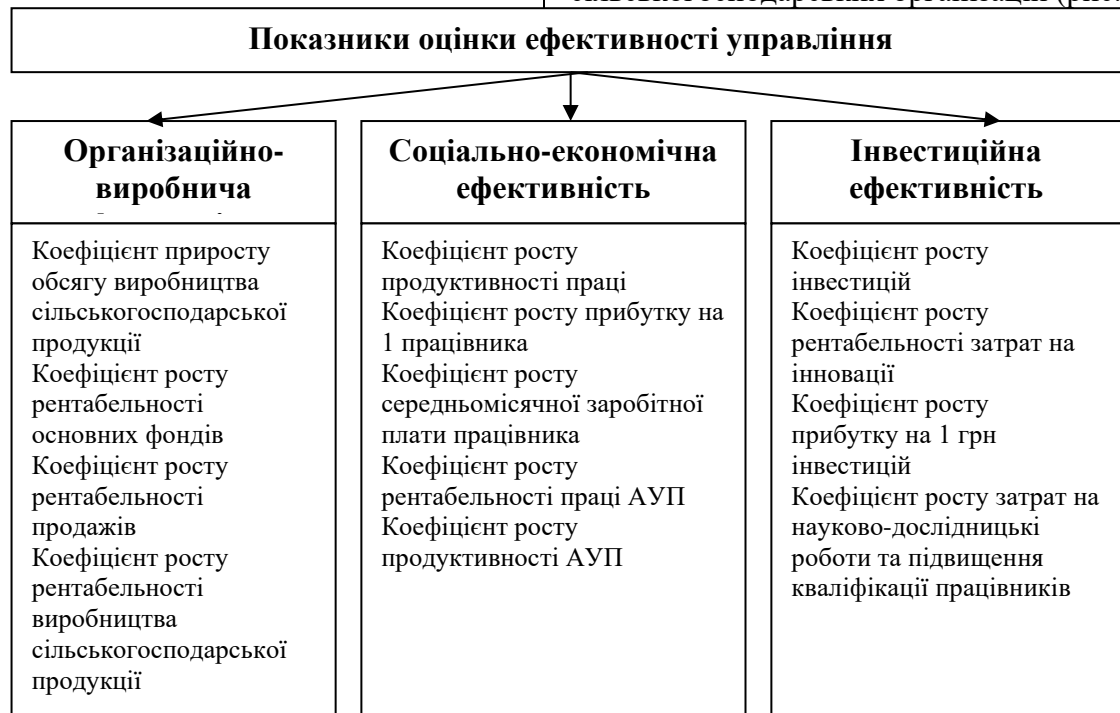

Рис. 2 Показники оцінки ефективності управління сільськогосподарською організацією

Дана система оцінки ефективності управління охоплює досліджувані явища з різних сторін і дозволяє встановити взаємозв'язок окремих показників з метою вироблення управлінських рішень щодо досягнення стратегічних цілей сталого розвитку сільськогосподарської організації; раціонального використання ресурсів на основі одержаної обробленої аналітичної інформації; мотивації управлінського персоналу, який здійснює оцінку ефективності.

Оцінка комплексної ефективності управління, на нашу думку, основний етап оцінки, але при цьому частково він має суб'єктивний характер, що залежить від кваліфікації управлінських кадрів, обсягу та якості аналізованої бухгалтерської, статистичної, управлінської та оперативної інформації, що використовується при розрахунках, тому необхідно проводити і

зовнішню оцінку діяльності сільськогосподарських організацій задля забезпечення достовірності даних.

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Ефективність управління сільськогосподарськими організаціями з використанням запропонованої методики можна визначати, як за фактичними даними, з урахуванням факторів, що впливають на показники в аналізованому періоді, так і з урахуванням динаміки за кілька періодів або з використанням прогнозних даних, використовують індексний прийом.

Усі запропоновані показники дозволять проводити оцінку щодо кожного з основних напрямів оцінки ефективності управління сільськогосподарськими організаціями.

Література

1. Лизанець А. Г., Бисага С. В. Оцінка ефективності праці менеджерів різних рівнів. *Науковий вісн. НЛТУ України*. 2008. № 19. С. 288–293.
2. Шуляк С. О., Баштова Н. А. Оцінка ефективності менеджменту організації: сучасні підходи та методики. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 140(2). С. 112-116.
3. Осовська Г. В. *Основи менеджменту* : навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. К. : «Кондор», 2003. 556 с.
4. Краля В.Г., Бальдер А.В. Ефективність управлінської діяльності та її зв'язок із конкурентоспроможністю підприємства. *Маркетингові інновації в освіті, туризмі, готельно-ресторанній, харчовій індустрії та торгівлі* : Міжнародна науково-практична інтернет-конференція, присвячена 50-річчю заснування ХДУХТ, 3 жовтня 2017 р. Х. : ХДУХТ, 2017.с.256-258
5. Критерії ефективності роботи продавців та шляхи підвищення. URL:<http://www.excellent.com.ua/>
6. Максименко А. Г., Проскурня А. І. Оцінка ефективності управлінської праці в сільськогосподарських підприємствах Баштанського району. *Modern Economics*. 2018. №12. С. 140-145
7. Лизнова А. Ю., Кочеткова Ю.Ю. Оцінювання ефективності організаційної структури управління виробничого підприємства *Економіка і менеджмент: перспективи інтеграції та інноваційного розвитку*. 2016. URL:http://confcontact.com/2014_04_25_ekonomika_i_menedgment/tom4/28_L_uznova.htm
8. Герасименко О. Ефективність управління персоналом на малому підприємстві: індикатори стану та пріоритетні напрями підвищення. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2015. № 7 (172). С. 29–37.
- 9.Тендюк А. О., Васильківський С. М. Методичні підходи до оцінки результативності, якості та ефективності системи менеджменту підприємства. *Економічні науки. Сер. : Економіка та менеджмент*. 2013. Вип. 10. С. 225-232
- 10.Проненко Т. Є. Ефективність прийняття й оцінки управлінських рішень у системі менеджменту. *Агросвіт*. 2016. № 10. С. 53-55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2016_10_9
11. Національна економічна стратегія до 2030 року URL:<https://minagro.gov.ua/napryamki/programi-rozvitku-apk>

References

1. Lyzanets A. H., Bysaha S. V. (2008) Otsinka efektyvnosti pratsi menedzheriv riznykh rivniv. *Naukovyi visn. NLTU Ukrainy*, № 19, p. 288–293.
2. Shuliak S. O., Bashtova N. A. (2019) Otsinka efektyvnosti menedzhmentu orhanizatsii: suchasni pidkhody ta metodyky. *Hileia: naukovyi visnyk*, Vyp. 140(2), pp. 112-116.
3. Osovskaya H. V. (2003) Osnovy menedzhmentu : navch. posibnyk dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv. K. : «Kondor».
4. Kralia V.H., Balder A.V. (2017) Efektyvnist upravlinskoi diialnosti ta yii zviazok iz konkurentospromozhnistiu pidpriemstva. Marketynhovi innovatsii v osviti, turyzmi, hotelno-restorannii, kharchovii industrii ta torhivli : Mizhnarodna naukovo-praktychna internet-konferentsiia, prysviachena 50-richchiu zasnuvannia KhDUKhT, 3 zhovtnia 2017 r. Kh. : KhDUKhT, p. 256-258
5. Kryterii efektyvnosti roboty prodavtsiv ta shliakhy pidvyshchennia. URL:<http://www.excellent.com.ua/>
6. Maksymenko A. H., Proskurnia A. I. (2018) Otsinka efektyvnosti upravlinskoi pratsi v silskohospodarskykh pidpriemstvakh Bashtanskoho raionu. *Modern Economics*. №12, p. 140-145
7. Lyznova A. Yu., Kochetkova Yu.Iu. (2016) Otsiniuvannia efektyvnosti orhanizatsiinoi struktury upravlinnia vyrobnychoho pidpriemstva *Ekonomika i menedzhment: perspektyvy intehratsii ta innovatsiinoho rozvytku*. URL: http://confcontact.com/2014_04_25_ekonomika_i_menedgment/tom4/28_Lyznova.htm
8. Herasymenko O. (2015) Efektyvnist upravlinnia personalom na malomu pidpriemstvi: indykatory stanu ta priorytetni napriamy pidvyshchennia. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*. 2015. № 7 (172), p. 29–37.
- 9.Tendiuk A. O., Vasylykivskiy S. M. (2013) Metodychni pidkhody do otsinky rezultatyvnosti, yakosti ta efektyvnosti systemy menedzhmentu pidpriemstva. *Ekonomichni nauky. Ser. : Ekonomika ta menedzhment*, Vyp. 10, p. 225-232
10. Pronenko T. Ye. (2016) Efektyvnist pryiniattia y otsinky upravlinskykh rishen u systemi menedzhmentu. *Ahrosvit*, № 10, pp. 53-55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2016_10_9
11. Natsionalna ekonomichna stratehiia do 2030 roku URL:<https://minagro.gov.ua/napryamki/programi-rozvitku-apk>

Abstract**KRAVCHYK Yurii, POLYOVA Nataliya, KATKOVA Tetyana. Diagnostics of the efficiency of the organization management system**

At the modern innovative stage of development, one of the most important directions of management is the development of an effective management system of the organization. The foundations of this system, formed during the administrative-command economy, although they contain valuable experience, are not sufficiently adapted to the market environment. In the conditions of a market economy, the volume and complexity of management functions increase significantly (state support is reduced to a minimum, competition between producers increases, there is a need for marketing, etc.), while the increased role of management implies economic freedom and full responsibility of the organization's management for the results of its activities. Modern approaches to determining the effectiveness of the organization's management system are considered. At the same time, it should be noted that a unified approach to management efficiency assessment has not yet been formed, nor has an effective analysis tool been created that would allow comprehensively characterizing the functioning of the management system of an agricultural organization and would serve as a basis for its further improvement. It was established that the modern idea of the effectiveness of the organization's management system should take into account both the human and the economic factor, since the effectiveness of the management system is a socio-economic category; changes in the goals of functioning and development of management systems in modern conditions. A methodology for diagnosing the effectiveness of management of agricultural organizations has been developed, which analyzes three areas containing indicators that allow evaluating a specific type of effectiveness. The implementation of the proposed methodological approach to the assessment of the effectiveness of the management system will contribute to the prompt monitoring of emerging deviations, timely response to them and, in general, will increase the quality of management and the efficiency of the functioning of the agricultural organization.

Keywords: *management system, management activity, management efficiency, diagnosis*

Стаття надійшла до редакції 08.08.2022 р.

Бібліографічний опис статті:

Кравчик Ю. В., Польова Н. М., Каткова Т. І. Діагностика ефективності системи управління організацією. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 3. С. 87-94.

Kravchik Yu, Polyova N., Katkova T. (2022) Diagnostics of the efficiency of the organization management system. *Innovation and Sustainability*, no. 3, pp. 87-94.

УДК 658.8

РЕЗНИК Надія Петрівна

доктор економічних наук, професор, професор кафедри логістики
Національний авіаційний університет
<https://orcid.org/0000-0001-9588-5929>
e-mail: nadya-reznik@ukr.net

РУДЕНКО Сергій Валентинович

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку, аудиту та оподаткування
Державний біотехнологічний університет
<https://orcid.org/0000-0002-2874-1957>
e-mail: sr7000388@gmail.com

ПИЛИПЧУК Катерина Максимівна

студентка факультету транспорту, менеджменту та логістики
Національний авіаційний університет
<https://orcid.org/0000-0001-8099-572X>
e-mail: 7521196@stud.nau.edu.ua

ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОНЯТТЯ ЛОГІСТИКИ І СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЛАНЦЮГАМИ ПОСТАЧАНЬ

Незважаючи на більш ніж двохтисячну історію логістики, досі існує її загальна проблема – проблема незадовільного рівня теорії логістики, нерозуміння істинного сенсу логістики. Це має прояв у різному розумінні логістики у різні історичні епохи; навіть в одній епісі існують різні розуміння логістики різними авторами. І як наслідок – низька ефективність практики логістики за рахунок зайвих, зовсім не пов'язаних з самою логістикою дій. Тому затрати на таку логістику, особливо для невеликих підприємств, можуть перевищувати результати від використання самої логістики. Проблема визначення істинного сенсу логістики стає актуальною.

У статті розглянуто поняття логістики, охарактеризовано її сутність, проаналізовано рівні логістичних систем, їх використання у процесі міжнародного кооперування. Показано, що ефективне функціонування логістичних систем і поліпшення світової логістичної інфраструктури істотно впливають на розвиток міжнародної кооперації.

У статті висвітлюється економічна сутність та значення логістики. Визначено, що правильне функціонування та правильна взаємодія структурних елементів логістичних процесів на підприємстві сприятиме підвищенню ефективності управлінських рішень. Проаналізовано вітчизняні та зарубіжні визначення поняття «логістика». Виділено загальні аспекти сучасного розуміння логістики. Визначено, що логістика дозволяє контролювати всі процеси, де можна здійснити економію.

Представлено класифікацію логістики. Показано інтеграцію логістики з основними сферами діяльності підприємства. У статті представлено дослідження сучасних тенденцій та перспектив розвитку ринку логістичних послуг в Україні, чинників, що стримують розвиток логістичного ринку в нашій державі, а також проаналізовано позиції України у глобальному рейтингу ефективності логістики та зроблено висновки про пріоритетні напрями її покращення.

***Ключові слова:** логістика, поставки, ланцюг поставок, логістичні процеси, діяльність підприємства, управління, система.*

JEL classification: L20; M14; O31

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.95.102>

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Незважаючи на те, що галузь логістики продовжує розвиватися та інтегрувати інноваційні рішення у глобальні та місцеві ланцюги поставок, все ще існує кілька основних проблем, які, як правило, піднімаються у процесі виконання логістичних перевезень. Вивчення та аналіз їх допоможе розкрити та визначити найпоширеніші логістичні негаразди, або уникнути негативних наслідків у майбутніх поставках та споживанні.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам логістичного забезпечення підприємств та організацій присвячується все більше праць, як у вітчизняній, так і в зарубіжній науковій літературі. Ця проблематика розглядається такими авторами, як: Е. Барді, А. М. Гаджинський, О. В. Горбенко, Д. Дж. Бауерсокс, Д. Дж. Клосс, Дж. Л. Кавінато, Дж. Д. Паф, Дж. Шапіро, М. Крістофер, Р. Б. Івуть, А. Г. Кальченко, Є. В. Крикавський, М. К. Купер, Д. М. Ламберт, С. А. Нарушевич, М. А. Окландер, Г. А. Плахута, Ю. В. Пономарьова, В. І. Сергеев, І. В. Федькович, Ю. В. Кравчика та ін. Водночас існує об'єктивна необхідність проведення подальших досліджень щодо визначення сутності логістики, уточнення змісту логістичної концепції, оскільки наявні публікації мають дуже часто суперечливий характер.

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Незважаючи на значну кількість досягнень у теорії та практиці особливостей логістики на підприємстві, існує ряд проблем, що виступають предметом дискусій та обговорень вчених економістів. Це свідчить про бурхливий та динамічний розвиток науки логістика, оскільки визначення, об'єкти дослідження, концептуальні засади змінювалися й уточнювалися з розвитком ринкових відносин.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є встановлення сутності логістики, дослідження чинників, що впливають на якість логістичних перевезень та виділення, що є результатом логістичної діяльності, охарактеризувати основні етапи розвитку логістики; зробити підсумки проведеного дослідження.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБҐРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Компанії розглядають логістику як важливу схему ланцюжка поставок. Він використовується для керування, координації та моніторингу ресурсів, необхідних для плавного, своєчасного, економічно ефективного та надійного переміщення продуктів.

У бізнесі успіх у логістиці означає підвищення ефективності, зниження витрат, вищі темпи виробництва, кращий контроль запасів, раціональне використання складських площ, підвищення задоволеності клієнтів і постачальників, а також покращення взаємодії з клієнтами. Ефективне транспортування вантажів може зменшити або повністю позбавити відходів. Незалежно від того, чи це час, матеріали (вартість) чи просто проникнення на ринок, розуміння логістики може створити величезну цінність, покращивши рішення у власному всесвіті ланцюга постачання.

Прибуток компанії залежить від контролю витрат і зростання доходу. Логістика сприяє обом. Коли присутнє розуміння усіх тонкощів логістики, людина має здатність знайти можливості скорочення витрат у ланцюжку поставок. Найважливіше те, що можна знайти швидші способи доставити продукти туди, куди потрібно, без шкоди для якості. Крім того, своєчасні та надійні поставки також підвищують задоволеність клієнтів, що покращує репутацію компанії та створює конкурентну перевагу.

Вивчення логістики вважається вкрай важливим у сучасному світі. Підприємства залежать від професіоналів у сфері логістики, щоб підтримувати виробництво та доставку. Вивчення логістики є першим кроком до задоволення цієї критичної бізнес-потреби та

створення основи для перспективної кар'єри. Без логістики комерційний світ, яким ми його знаємо, зупинився б.

Термін «логістика» походить від грецького слова «logistike», що означає «мислення, розрахунок, доцільність» [1]. Історично склалося так, що логістика як практична діяльність розвивалася завдяки військовій справі. Так, у першому тисячолітті нашої ери у військовому лексиконі ряду країн з логістикою пов'язували діяльність з управління перевезеннями, озброєння армії, планування й постачання військ матеріальними ресурсами (МР), утримання запасів тощо. Логістичні принципи та моделі широко використовувалися під час першої та другої світових воєн. Подібно до дослідження операцій, математичної оптимізації, сітьовим моделям та іншим методам прикладної математики, що показали свою ефективність у військовій галузі, логістика поступово перейшла у сферу господарської практики та стала широко використовуватися в економіці до 70-х років ХХ століття.

Так, наприклад, Д. Дж. Бауерсокс, Д. Дж. Клосс [2], Дж. Шапіро [14] та деякі інші вчені та фахівці логістичної сфери дотримуються думки, що поняття логістики та управління ланцюгами постачань – синонімічні, тотожні за змістом. Однак, вважаємо, такий підхід не відповідає реальній практиці господарювання, оскільки, будучи логічним продовженням логістичної концепції, концепція управління ланцюгами постачань є значно ширшою. О. В. Горбенко, розглядаючи термінологічний апарат логістики, зазначає, що поняття «логістика» та «управління ланцюгами постачань» у вітчизняній літературі також часто ототожнюються, оскільки обидва вони певною мірою пов'язані з процесом перетворення матеріальних ресурсів і суміжних з ним процесів. У такому тлумаченні логістиці надається дуже широке значення – більше за управління саме потоками матеріальних ресурсів. Однак логістика є лише частиною управління ланцюгами постачань. Дослідник розглядає об'єктом логістики потоки матеріальних ресурсів, а управління ланцюгами постачань – фінансові, інформаційні тощо [3, с. 422]. Проте, вважаємо, такий підхід є не досить правильним. Матеріальні потоки в діяльності

підприємств часто невіддільні від руху фінансових, інформаційних, сервісних, енергетичних та ін. потоків. Тому об'єктом логістики слід розглядати потоки взагалі, незалежно від їх матеріального виразу.

Логістика стосується загального процесу управління тим, як ресурси отримуються, зберігаються та транспортуються до кінцевого пункту призначення. Управління логістикою передбачає виявлення потенційних дистриб'юторів і постачальників і визначення їх ефективності та доступності [2].

Логістика – це процес планування та виконання ефективного транспортування та зберігання товарів від точки походження до точки споживання. Метою логістики є своєчасне та економічно ефективне задоволення вимог клієнтів.

Багато компаній спеціалізуються на логістиці, надаючи послуги виробникам, роздрібним торговцям та іншим галузям, які мають велику потребу в транспортуванні товарів. Деякі володіють усією інфраструктурою, від реактивних літаків до вантажівок, складів і програмного забезпечення, а інші спеціалізуються на одній або двох частинах. FedEx, UPS і DHL є відомими постачальниками логістичних послуг.

Говорячи простою мовою, мета управління логістикою полягає в тому, щоб мати потрібну кількість ресурсу або вхідних ресурсів у потрібний час, доставити їх у відповідне місце в належному стані та доставити правильному внутрішньому чи зовнішньому клієнту [7].

Наприклад, у промисловості природного газу логістика передбачає управління трубопроводами, вантажівками, складськими об'єктами та розподільними центрами, які обробляють нафту під час її перетворення вздовж ланцюга постачання. Ефективний ланцюг постачання та ефективні логістичні процедури є важливими для зниження витрат, а також для підтримки та підвищення ефективності. Погана логістика призводить до несвоєчасних поставок, незадоволення потреб клієнтів і, зрештою, завдає шкоди бізнесу.

Концепція бізнес-логістики була трансформована з 1960-х років. Зростаюча складність постачання компаній необхідними

матеріалами та ресурсами разом із глобальним розширенням ланцюгів постачання призвела до потреби у спеціалістах, відомих як логісти ланцюга постачання.

У сучасну епоху технологічний бум і складність логістичних процесів породили програмне забезпечення для управління логістикою та спеціалізовані фірми, орієнтовані на логістику, які прискорюють рух ресурсів уздовж ланцюжка поставок. Однією з причин того, що такі великі онлайн-магазини, як Amazon, стали домінувати на ринку роздрібною торгівлі, є загальні інновації та ефективність їх логістики вздовж кожної ланки ланцюга постачання.

Компанії-виробники можуть передати управління логістикою спеціалістам або керувати логістикою всередині країни, якщо це економічно вигідно [8].

Виділимо основні завдання логістики:

- управління ланцюгом поставок і цикл замовлення;
- транспортні витрати, графіки та терміни доставки;
- управління запасами товарів і сировини;
- розвиток бізнесу;
- автоматизація обслуговування;
- здоров'я і безпека;
- аудит інвентаризації та запасів;
- безпечне транспортування товарів або людей до місця призначення;
- завантаження та розвантаження готової продукції;
- переміщення продуктів або обладнання всередину та зі складу.

Процес формування логістичної системи має відбуватись в такій послідовності:

визначення мети системи; формування дрібних цілей системи; визначення вимог до системи; формування елементів системи; визначення цілей елементів системи; кооперація елементів системи; організація функціонування цілісної системи.

Наведемо приклад організації логістичної системи на підприємстві машинобудування. Для підтримки збутової діяльності підприємства необхідна така інформація: історія ринку збуту; прогнози динаміки ринку й обсягу збуту; конкуренція (історія, аналіз); частка на ринку (історія й аналіз); ціни та ціноутворення; витрати; моделі ринку; контроль за діяльністю персоналу; джерела запитів переходу на новий продукт; реєстр покупців; аналіз рекламної діяльності; розрахунки, пов'язані із збутовою діяльністю; шлях замовлення: рух рахунків та інших документів [10].

В Україні та за кордоном управління ланцюгами поставок розглядається з трьох основних позицій: як бізнес-концепція; як самостійний науковий напрям; як середовище інформаційної взаємодії підприємств.

Бізнес-процеси та інформаційні технології, на практиці пов'язані один з одним, розглядаються багато в чому опосередковано один від одного. Це ж стосується й питань моделювання та оптимізації ланцюгів постачань. Встановлення взаємозв'язків між цими трьома напрямками – бізнес-концепції, інформаційні технології та моделювання ланцюгів поставок нині є одним з найважливіших завдань.

Звідси, виділимо властивості логістичної системи та стратегій ланцюгом постачань.

Таблиця 1

Стратегії управління ланцюгом постачань

Стратегії	Фокус	Рівень сервісу
Цінова	Собівартість ключовий чинник	Ціна не ключовий чинник
Виготовлення продукції	Оптимізація затрат за рахунок максимального використання потужностей	Гнучкість і страховий запас
Управління запасами	Мінімальні запаси, мінімальні затрати на зберігання	Страхові запаси
Швидкість реакції	Знижувати час реакції, але не за рахунок витрат	Різка зниження, навіть за рахунок витрат
Постачання	Вибір постачальника, витрати і якість	Вибір постачальника: швидкість, гнучкість, якість, надійність

*Власна розробка авторів [5]

Тактичні завдання управління ланцюгом постачань: прогнозування попиту; планування виробництва і закупівель; планування потреби у складських площах / обладнанні / людських ресурсах; планування потреби в транспортних засобах. Оперативний рівень завдань: виробничі плани; маршрутизація; оперативне управління запасами і закупівлями; моніторинг процесів.

Тактичні й оперативні цілі: ефективна реалізація всіх процесів ланцюжка поставок від виробника до кінцевого споживача; моніторинг та адаптація.

Управління логістикою є складним і фундаментальним для компаній в управлінні ланцюгом поставок. Ключові компоненти створюють і забезпечують узгодженість руху товарів від виробника до дистриб'ютора чи споживача. Він визначає логістичну діяльність у ланцюзі поставок.

Наявність глибоких знань і розуміння ключових компонентів управління логістикою має вирішальне значення, оскільки галузь змінюється та наполягає на швидшій та ефективнішій логістиці, щоб отримати продукт у руки споживача чи дистриб'ютора. Щоб допомогти покращити процес, необхідно зануритися у ключові компоненти. Існує п'ять основних компонентів управління логістикою: планування: зберігання, складування та транспортування матеріалів; упаковка та утилізація; контроль запасів; транспорт; інформація та контроль.

Розуміння кожного елемента логістики є простим і ефективним способом зрозуміти, як логістична діяльність і процеси беруть участь у ланцюжку поставок. Ретельний аналіз і розуміння п'яти компонентів управління логістикою є конструктивною діловою практикою, оскільки прогрес продовжує формувати компоненти управління логістикою, змінювати галузь і вдосконалювати технології.

Цілі системи управління ланцюгом постачань: збільшення доходу від продажів за рахунок підвищення рівня сервісу, точності поставок і прогнозування; корочення витрат за рахунок зниження рівня запасів (підвищення оборотності), скорочення витрат у закупівлях, складуванні і збуті, поліпшення використання виробничих і логістичних потужностей.

Обмін інформацією у режимі реального часу та інтерактивні можливості Інтернету змінили ділове середовище, оскільки тепер клієнти та інші підприємства мають кращий доступ до альтернативних товарів та послуг. Таким чином, створені нові канали розподілу пропонують нові способи оптимізації процесів створення вартості та одночасно дозволяють зробити взаємозв'язки прозорішими. Переможцями в цих мережах віртуальних цінностей будуть ті, хто має більш швидкий доступ до інформації та ресурсів, і в той же час здатні генерувати відповідні стратегії конкуренції та постачання.

Рис. 1. Структура механізму управління ланцюгом постачань

*Власна розробка авторів [5]

Транспортування та складування є двома основними функціями логістики. Управління транспортуванням зосереджено на плануванні, оптимізації та виконанні використання транспортних засобів для переміщення товарів між складами, торговими точками та клієнтами. Транспорт є мультимодальним і може включати морський, повітряний, залізничний та автомобільний транспорт [9]. Управління транспортуванням є складним процесом, що включає планування та оптимізацію маршрутів і вантажів, управління замовленнями, аудит вантажів і оплату. Це також може поширюватися на управління складами, процес, що контролює рух транспортних засобів через двори за межами виробничих підприємств, складів і розподільних приміщень. Управління перевізником є важливим аспектом, оскільки ціна, доступність і пропускна здатність перевізників можуть сильно відрізнятись.

Хоча своєчасна доставка неушкоджених пакетів завжди була важливою в усьому ланцюжку постачання, останніми роками вона стала ще більш критичною, оскільки багатоканальна торгівля з доставкою додому або в роздрібну мережу доставки індивідуальних продуктів, замовлених зі смартфонів, стає все більш поширеним. Постачальникам, виробникам, дистриб'юторам і роздрібним торговцям довелося вдосконалити свої логістичні процеси, щоб задовольнити попит на швидшу та зручнішу доставку більшого асортименту товарів. Їм також довелося краще інтегрувати свої процеси та системи, щоб покращити видимість ланцюга постачання. Незважаючи на те, що багато малих підприємств зосереджуються на розробці та виробництві своїх продуктів і послуг, щоб найкращим чином задовольнити потреби споживачів, якщо ці продукти не можуть досягти клієнтів, бізнес зазнає краху. Це головна роль, яку відіграє логістика.

Чим ефективніше сировину можна придбати, транспортувати та зберігати до використання, тим більш прибутковим може бути бізнес. Координація ресурсів для забезпечення своєчасної доставки та використання матеріалів може зробити компанію кращою або розбитою. А з боку клієнта, якщо продукти не можуть бути виготовлені та відправлені вчасно,

задоволеність клієнтів може знизитися, що також негативно вплине на прибутковість і довгострокову життєздатність компанії.

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Останніми роками значення логістики як чинника посилення міжнародної кооперації підвищується. Особливу роль у цьому процесі відіграє науково-технічний прогрес. Логістика на сучасному етапі надає значно більше можливостей підприємствам у межах міжнародної співпраці, ніж, наприклад, десять років тому. Наявність глобальних логістичних систем є своєрідним каркасом міжнародної кооперації на сучасному рівні.

Обґрунтовано, що логістичну систему розглядають за трьома типовими визначеннями:

- в якості комплексу процесів і явищ, а також зв'язків між ними, що існує об'єктивно, незалежно від суб'єкта управління. Виділяються елементи системи, що вивчаються, визначаються, які з характеристик є істотними, виділяється система з середовища, тобто як мінімум визначаються входи і виходи, а як максимум піддається аналізу її структура, виявляється механізм функціонування і, виходячи з цього, вплив на систему у широкому напрямі. Тут логістична система виступає як об'єкт дослідження і об'єкт управління;

- в якості інституту, способу дослідження. Фахівець з логістики розробляє логістичну систему як деяке абстрактне відображення реальних об'єктів. У цьому трактуванні логістична система східна з поняттям моделі;

- в якості компромісу між двома першими групами. Логістична система є штучно створюваним комплексом елементів (наприклад, команд, технічних засобів, наукових теорій), призначеним для вирішення складної економічної задачі. Отже, фахівець з логістики не тільки виділяє з середовища систему, але і синтезує її. Логістична система є реальним об'єктом і одночасно абстрактним відображенням зв'язків дійсності.

Ми погоджуємось з усіма точками зорами на поняття логістичної системи та пропонуємо власне: Логістична система – сукупність

логістичних підсистем, що пов'язані між собою внутрішньо виробничими зв'язками, впорядкованими відповідно до правил та процедур підприємства або їх об'єднання е

межах визначеної території, та функціонують задля досягнення єдиної логістичної мети підприємства або їх об'єднання.

Література

1. Сучасна концепція логістики URL: https://pidru4niki.com/72233/logistika/suchasna_kontseptsiya_logistiki.
2. Бауерсокс Доналд Дж., Дейвид Дж. Клосс *Логистика: интегрированная цепь поставок* / Доналд Дж. Бауерсокс., [2е изд.; пер. с англ.]. М. : ЗАО «Олимп Бизнес», 2005. 604 с.
3. Горбенко О. В. *Термінологічний апарат вітчизняної логістики. Управління проектами, системний аналіз і логістика*. К. : НТУ. 2012. Вип. 10. С. 420-427.
4. Бутов А. Формування ефективної системи управління логістикою на підприємствах. *Галицький економічний вісник*. 2012. № 3 (36). С. 161-166.
5. Резнік Н. П. *Логістика: навчальний посібник*. Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2021. 146 с.
6. Кальченко А.Г. *Логістика: Підручник*. К. : КНЕУ, 2004. 284 с.
7. Кислий В. М., Біловодська О. А., Олефіренко О. М., Смоляник О. М. *Логістика: Теорія та практика: Навч. посіб.*. К. : Центр учбової літератури, 2010. 360 с.
8. Крикавський Є.В. *Логістика. Основи теорії: Підручник*. Львів: Львівська політехніка, 2004. 416 с.
9. Окландер М.А. *Контуры экономической логистики*. К: Наукова думка, 2000. 174 с.
10. Плахута Г.А. Логістичний аутсорсинг: переваги та недоліки застосування. *Вісник СХУ ім. В.Дала*, 2010. No 11/158. С. 47.
11. Тридід О.М., Таньков К. М., *Логістичний менеджмент: Навчальний посібник*. Інжек, 2005. 224 с.
12. Харрисон А., Ван Хоук Ремко. *Управление логистикой*. Дніпропетровск: Баланс Бизнес Букс, 2007. 368 с.
13. Федькович І.В. Удосконалення логістичної діяльності на підприємстві. *Економіка та держава*. 2018. № 1. С. 111-113.
14. Резнік Н.П. Особливості лізингового інвестування сільського господарства. *Вісник аграрної науки*. 2011. № 11. С. 72-73.
15. Savin, S., Kravchuk, Y., Dzhereliuk, Y., Dyagileva O., & Naboka, R. (2021). Management of the Processes on the Quality Provision of the Logistic Activity in the Context of Socio-Economic Interaction of Their Participants. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, 21(12), 45-52. <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2021.21.12.7>

References

1. Modern concept of logistics URL: https://pidru4niki.com/72233/logistika/suchasna_kontseptsiya_logistiki.
2. Bauersoks D.D. and Kloss D.D. (2005). *Logistika: integrirovannaja cep postavok* [Logistics: the integrated supply chain], 2nd ed, transl. from English, Olimp Biznes, Moscow, Russia.
3. Horbenko O.V. (2012) Terminolohichniy aparat vitchyznianoï lohistyky. Upravlinnia proektamy, systemnyi analiz i lohistyka, Vyp. 10, pp. 420-427.
4. Butov A. (2012) Formation of an effective management system for logistics enterprises, *Halyts'kyj ekonomichnyj visnyk*, vol. 3, no. 36, pp. 161-166.
5. Reznik N.P. (2021) *Logistics: a study guide*. National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine. Kyiv, 2021. 146 p.
6. Kalchenko A.G. (2004) *Logistics: Textbook*. K: KNEU.
7. Kyslyi V., Bilovodska O., Olefirenko O., Smolyanyk O. (2010) *Logistics: Theory and practice: Study guide*. K: Center for Educational Literature.
8. Krykavskiy E.V. (2004) *Logistics. Basics of theory: Textbook*. Lviv: Lviv Polytechnic.
9. Oklander M. A. (2000) *Contours of economic logistics*. K: Naukova dumka, 2000.
10. Plakhuta, G. A. (2010), Logistics Outsourcing: Advantages and Disadvantages of Using It, *V. Dal SNU Bulletin*, vol. 11/158, p. 47.
11. Tridid O.M., Tankov K.M. (2005) *Logistics management: Training manual*. Inzhhek.
12. Harrison A., Van Hoek Remko (2007). *Logistics management*. Dnipropetrovsk: Balance Business Books.
13. Fedkovich I. (2018) Improvement of logistics activity at the enterprise, *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 111-113.
14. Reznik N.P. (2011) Peculiarities of leasing investment in agriculture. *Herald of agrarian science*. No. 11. P. 72-73.
15. Savin, S., Kravchuk, Y., Dzhereliuk, Y., Dyagileva O., & Naboka, R. (2021). Management of the Processes on the Quality Provision of the Logistic Activity in the Context of Socio-Economic Interaction of

Abstract

REZNIK Nadiia, RUDENKO Serhii, PYLYPCHUK Kateryna. Main characteristics of the concept of logistics and supply chain management systems

Despite the more than two-thousand-year history of logistics, its general problem still exists – the problem of an unsatisfactory level of logistics theory, misunderstanding of the true meaning of logistics. This is manifested in different understanding of logistics in different historical eras; even in one era, there are different understandings of logistics by different authors. And as a result, the low efficiency of logistics practice due to unnecessary actions not related to logistics itself. Therefore, the costs of such logistics, especially for small enterprises, may exceed the results of using the logistics itself. The problem of determining the true meaning of logistics is becoming urgent.

The article examines the concept of logistics, characterizes its essence, analyses the levels of logistics systems, their use in the process of international cooperation. It is shown that the effective functioning of logistics systems and the improvement of the global logistics infrastructure significantly affect the development of international cooperation.

The article highlights the economic essence and significance of logistics. It was determined that the correct functioning and correct interaction of structural elements of logistics processes at the enterprise will contribute to increasing the effectiveness of management decisions. Domestic and foreign definitions of the term «logistics» are analysed. General aspects of the modern understanding of logistics are highlighted. It was determined that logistics allows you to control all processes where savings can be made.

The classification of logistics is presented. The integration of logistics with the main spheres of the enterprise is shown. The article presents a study of modern trends and prospects for the development of the logistics services market in Ukraine, factors that hold back the development of the logistics market in our country, and also analyses the position of Ukraine in the global ranking of logistics efficiency and draws conclusions about the priority directions for its improvement.

To achieve the goal, the following general scientific and special research methods and techniques were used in the work: comparative analysis of scientific literature and information sources based on methods of comparison, systematization and generalization; generalization of analysis results and logical generation of conclusions.

Keywords: *logistics, supplies, supply chain, logistics processes, enterprise activity, management, system*

Стаття надійшла до редакції 11.08.2022 р.

Бібліографічний опис статті:

Резнік Н. П., Руденко С. В., Пилипчук К. М. Основні характеристики поняття логістики і системи управління ланцюгами постачань. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 3. С. 95-102.

Reznik N., Rudenko S., Pylypchuk K. (2022) Main characteristics of the concept of logistics and supply chain management systems. *Innovation and Sustainability*, no. 3, pp. 95-102.

УДК 658.14

БЕЗДУШНА Юлія Сергіївна

доктор економічних наук, завідувач відділу обліку і оподаткування,
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5924-0805>
e-mail: bezdushna@vipo.biz.ua

ЗАМЛИНСЬКИЙ Віктор Анатолійович

доктор економічних наук, професор кафедри маркетингу, менеджменту, публічного
управління та адміністрування,
Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7642-2443>
e-mail: zam.agrariy@gmail.com

ЗАМЛИНСЬКА Ольга Володимирівна

кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства,
Одеський державний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6701-7198>
e-mail: olgazamlynska@gmail.com

ЩУРОВСЬКА Алла Юріївна

кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу, менеджменту,
публічного управління та адміністрування
Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку
ORCID ID: 0000-0003-1617-6265
mm@suitt.edu.ua

**РОЛЬ ЗВІТНОСТІ ТА СТАТИСТИКИ В КАПІТАЛІЗАЦІЇ АКТИВІВ
ПІДПРИЄМСТВ ТА НАЦІОНАЛЬНОГО БАГАТСТВА**

Публікація присвячена обґрунтуванню ролі звітності та статистики в капіталізації активів підприємств та національного багатства. Проаналізовано існуючі підходи до розуміння поняття «капіталізації», внесені авторські пропозиції по їх доповненню. Наведено аргументи по визнанню інститутів бухгалтерського обліку та державної статистики ключовими у процесах нароцнення вартості та капіталізації активів на мікро- та макрорівнях. Поняття капіталізації запропоновано розглядати як політику спрямовану на нароцнення вартості капіталу будь-якого економічного суб'єкта, території чи держави. Менеджери повинні удосконалити систему збору і узагальнення обліково-аналітичної інформації та управління капіталом компанії, за допомогою чого буде визначено найбільш істотні активи та визначено доцільні показники з урахуванням різнонаправленої динаміки розвитку та економічного потенціалу компанії. Розкриття інформації, фінансові показники та статистичні данні нададуть змогу провести експертну оцінку компанії та визначити її прибутковість і конкурентоспроможність. Роль звітності і статистики у процесах капіталізації на мікро- та макрорівні обґрунтовано через характеристику тенденцій трансформації функціональності, предмету та об'єктів бухгалтерського обліку від окремих суб'єктів господарювання до загальнонаціонального виміру національного багатства.

Ключові слова: капіталізації активів підприємств, національне багатство, звітність, бухгалтерський облік, державна статистика

JEL classification: L20; M14; O31

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.103.109>

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В суцільному інформаційному хаосі, в якому знаходимося сьогодні, важко переоцінити значення офіційної інформації. Спостерігаємо парадокс, коли при абсолютній інформаційній відкритості, стрімкому розвитку всіх можливих і неможливих інформаційних технологій, користувачі опинились в полоні недостовірних фактів, неперевірених меседжів та необґрунтованих аналітик. Такі суспільні тенденції не могли оминути і економіку. Але економіка не може будуватись на припущеннях. Економіка має опиратись на достовірні дані бухгалтерського обліку (на мікрорівні) та державної статистики (на макрорівні). Фінансова звітність як вершина бухгалтерського обліку є своєрідною мовою бізнесу, про це заявляв Василь Леонтєв на початку минулого століття, у 60-ті роки з трибуни ООН говорив президент Кенеді і це взяли за озброєння передові країни світу. Приклад успішної капіталізації компаній Google, Facebook та інших, у значній мірі пов'язаний з професійним відношенням до складання і презентації фінансової звітності. Звітне очікування доходності, капіталізація нематеріальних активів дозволяє направляти капітал до віртуальної економіки більше ніж до реальних активів. Міжнародні стандарти фінансової звітності дозволяють і нашим підприємствам, їх бухгалтерам і фінансистам, досягати своїм професіоналізмом подібних результатів. Але вітчизняні підприємства таких можливостей не використовують, в тому числі і через відсутність їх наукового адаптування до вітчизняних реалій.

На макрорівні існує така ж проблема з відображенням у статистичній системі національних рахунків вартості активів національної економіки – національного багатства.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питанню звітності, статистики в контексті їх зв'язку з рівнем інвестиційної привабливості підприємств присвячені дослідження багатьох вчених економістів: О.І. Барановського, І.О. Бланка, П.І. Гайдучького, О.Є. Гудзь, О.В.

Захарчука, М.І. Кісіля, Ю.О. Лупенка, М.М. Могилової, Р.С. Папехіна, Н.С. Самбуриної.

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Проте дослідження цих проблем в контексті врахування впливу звітності та статистики на капіталізацію не проводились. Разом з тим, вагомим вбачається вирішення проблеми на стику наук (спеціалізацій). У даному випадку запозичення методів, методик, інструментів, принципів фінансової та бухгалтерської спеціалізації, дозволяє значно посилити наукове забезпечення у вирішенні проблеми капіталізації підприємств та національного багатства через інститути бухгалтерського обліку та державної статистики.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Саме тому метою публікації є обґрунтування ролі фінансової звітності у капіталізації підприємств на мікрорівні, а також ролі державної статистики у процесах капіталізації національного багатства України.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНІХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Отже, що собою являє поняття «капіталізація». Як писав А. Сміт кожна окрема людина постійно намагається знайти найвигідніше застосування капіталу, яким вона може розпоряджатися. Вона має на увазі власну вигоду, а зовсім не вигоди суспільства. Та коли вона бере до уваги власну вигоду, це природно, або, точніше, неминуче приводить її до вибору того заняття, що є найвигіднішим для суспільства. Переслідуючи власні інтереси, людина часто реальніше служить інтересам суспільства, ніж тоді, коли свідомо прагне це робити [1].

Щодо сфери діяльності підприємства для розуміння капіталізації дослідники використовують два підходи [2]. Перший підхід у визначенні капіталізації акцентує увагу на використанні частини додаткової вартості для збільшення капітальних потужностей господарюючих суб'єктів. У великій радянській енциклопедії подано визначення капіталізації як «перевтілення

доданої вартості у капітал, тобто використання її на розширення капіталістичного виробництва». Таке трактування повністю відображує основи теорії доданої вартості, сформованої К. Марксом, який стверджував, що «... за нормальних умов одна частина доданої вартості завжди має витратитися як дохід, а інша частина - капіталізуватися».

К. Маркс не сформулював визначення капіталізації, проте зауважив на перевтіленні вартості у капітал, що згідно його розуміння, означає саме капітальні витрати підприємства і ілюструє розроблену їм формулу руху вартості «гроші – товар - гроші» ($G - T - G'$): «вартість стає... саморухомою вартістю, саморухомими грошима, і як така вона - капітал». Очевидно, що у розумінні вартості К. Марксом вона є абстрактним поняттям (і навіть поняттям, прихованим у товарі), а не конкретним, яке притаманне сьогоденному етапу розвитку економічної науки. Відображується вартість у ціні товару, яка виступає грошовим виразом вартості, матеріалізованої праці у товарі, а також встановлює конкретні пропорції обміну товару на гроші при кожному акті купівлі-продажу.

Могилова А. Ю. [2] вважає, що головним обмеженням наведених трактувань капіталізації як ринкової вартості слід вважати використання її виключно до підприємств, які організовані як акціонерні товариства і які до того ж (на відміну від закритих компаній) є публічними, тобто акції яких обертаються на фондових біржах. Авторка дає досить влучне розуміння поняття капіталізації як процесу нарощування капіталу підприємства, результатом якого є підвищення ринкової оцінки його вартості.

Цікавим є трактування поняття «капіталізації», що наводить Крупка Я. Д. Під капіталізацією автор розуміє перетворення витрат у активи з віднесенням їх на фінансові результати частинами або повністю у майбутніх періодах. Наприклад, витрати на придбання фірмою автомобіля спочатку формують його балансову вартість, яка відображається в обліку у складі основних засобів. Списання цієї вартості на фінансові результати проводиться поступово, окремими частинами і розтягується на багато звітних періодів, виходячи з терміну корисного використання цього активу. Доходи можуть

капіталізуватися у пасиві балансу як доходи майбутніх періодів [3].

Дослідник приводить власне бачення капіталізації також з господарського, юридичного та облікового погляду. З господарського (економічного) погляду капітал об'єднує майно підприємства, що включає придатні для здійснення діяльності блага, активи, здатні в майбутньому давати економічні вигоди. Економічний підхід до визначення величини капіталу передбачає необхідність контролю за процесом формування такого капіталу, оскільки стосовно управління фінансовими ресурсами важливим є не стільки потенційна величина внесеного засновниками капіталу, а й реальне його поповнення за рахунок внутрішніх та зовнішніх джерел у процесі діяльності підприємства.

З юридичного погляду, капітал – це абстрактне право розпоряджатися майном підприємства, власність, що належить засновникам підприємства після погашення зобов'язань. З юридичного погляду капітал характеризує, з одного боку, величину умовно відокремленого майна, право власності на яке перейшло до підприємства, як юридичної особи; з іншого боку – це сума зобов'язань перед засновниками, учасниками щодо належних їм коштів.

З позиції бухгалтерського обліку капітал становить суму ресурсів, інвестованих у бізнес, у діяльність підприємства. Такими ресурсами формування майна підприємства є власні та залучені зі сторони джерела, що прирівнюються до власного і залученого капіталу. З бухгалтерської (балансової) точки зору капітал власників визначається як залишкова частка прав на активи підприємства, оскільки зобов'язання перед кредиторами мають виконуватися передусім.

Головним методологічним завданням капіталізації І.К. Бистряков на сьогодні вбачає розробку механізмів забезпечення відтворення природних ресурсів як умови життєдіяльності людини на принципах економічного самозабезпечення. У зв'язку з цим розв'язання зазначеної проблеми повинно базуватись на трьох позиціях, включаючи питання капіталізації природних ресурсів, управління природними ресурсами на засадах корпоративізації господарської діяльності та інституціоналізації сучасних

економічних природо-ресурсних відносин. Тому з урахуванням означених методологічних позицій формування природного капіталу доцільно розглядати як процес трансформації природних ресурсів у матеріальні й нематеріальні активи. При цьому матеріальна складова є відносно зрозумілою, а процеси капіталізації нематеріальних природо-ресурсних активів потребують методологічного визначення.

Очевидно, відзначають автори, що капіталізація матеріальних та нематеріальних активів є одним із ключових завдань, яке стоїть перед Україною. Існуючі інституційні рамки перешкоджають перерозподілу ресурсів від неефективних користувачів до більш ефективних і забезпечують стимули для неформальної економічної діяльності. Це стосується як матеріальних, так і нематеріальних активів. До ключових проблем капіталізації нематеріальних активів відносять: управління нематеріальними ресурсами, їх оцінку, оцінку власності, ефективність використання активів та інші питання. Нематеріальні активи не мають фізичної форми, до них серед інших належать управлінські та організаційні ресурси, капіталізовані права й привілеї, права на користування тощо. Під нематеріальними активами розуміють у тому числі й майнові права, які включають права користування земельними, водними та іншими природними ресурсами, надрами, майном тощо [4, с. 39].

Отже, на мікрорівні поняття «капіталізації підприємства», слід розглядати як грошове вираження вартості економічного суб'єкта та основний фінансово-майновий показник його інвестиційної привабливості. При цьому, розглядаючи поняття капіталізації, як майнового показника інвестиційної привабливості, доцільним є розширення його тлумачення, від класичного, як ринкової вартості акцій корпоративного підприємства, до загального – як політики спрямованої на нарощення вартості капіталу будь-якого економічного суб'єкта, території чи держави. Таке розуміння дозволяє говорити про вартість капіталу будь-якого підприємства, як одного з показників його інвестиційної привабливості, що характеризує його майновий стан.

Обґрунтовуючи роль звітності і статистики у процесах капіталізації на мікро- та макрорівні варто

відмітити, що у світі відбувається трансформація функціональності, предмету та об'єктів бухгалтерського обліку від окремих суб'єктів господарювання до загальнонаціонального виміру національного багатства.

У 2003 році австрійський інвестиційний аналітик Г. Біяк (George Bijak) запропонував нову модель системи бухгалтерського обліку, що складається з декількох суб'єктів господарювання, яка виникла на основі ідеї бухгалтерії з потрійним записом, розробленої Іджірі Ю., моделі контракту фірми, запропонованої Сандером С., та досліджень теорії грошей Добіі М. Модель багатосуб'єктного бухгалтерського обліку, на відміну від систем бухгалтерського подвійного обліку, складає більше одного суб'єкта господарювання, що діє в сфері економічного впливу. Створення капіталу – це «гра з нульовою сумою» в рамках адекватно визначеної сфери економічної діяльності. Модель є інструментом стратегічного управління, який може бути використаний для прийняття управлінських та політичних рішень. Це дає змогу враховувати динаміку розподілу капіталу між різними економічними інтересами. Можливі програми включають макроекономічне моделювання питань промислової, грошово-кредитної, фіскальної, податкової, валютної та національної торгової політики. На корпоративному рівні модель може використовуватися для розробки, аналізу та моніторингу бюджетів, планів, корпоративних стратегій для забезпечення стійких конкурентних переваг та максимізації вартості акціонерів. На міжнародному рівні модель може допомогти проаналізувати динаміку багатства націй [5].

Фінансова звітність є вагомим інструментом капіталізації національного багатства України також і в світовій статистиці. Саме на базі даних фінансової звітності будується баланс активів і пасивів країни, визначається розмір її основного капіталу, валового національного та внутрішнього продукту та більшість інших макроекономічних показників соціально-економічного та фінансового розвитку України. Відтак, роль інституту бухгалтерського обліку не можна переоцінити, і відповідальність за його ведення, за повноту та достовірність звітності

має бути виключно висока. Бухгалтер має розуміти – від його професіоналізму та відповідальності залежить те, як нас сприйматимуть, не лише розрізі підприємств, але й на міжнародній арені.

Стає очевидним нерозривний зв'язок системи звітності та системи державної статистики в питаннях капіталізації активів підприємств та національного багатства. В Україні формування статистичних національних рахунків відбувається на основі міжнародного стандарту Системи національних рахунків (СНР 2008) та Європейської системи національних і регіональних рахунків (ESA 2010), які прийняті: Європейською комісією, Міжнародним валютним фондом, Організацією економічного співробітництва та розвитку, Організацією Об'єднаних Націй, Світовим банком.

Разом з тим, методологія обліку національного багатства в системі національних рахунків має свої особливості. Загалом серед національних рахунків в Україні виділяють: рахунки виробництва, доходів, споживання, нагромадження капіталу та фінансів. Основний капітал у СНР групується виходячи з міжнародної практики та згідно з міжнародними рекомендаціями вимірювання капіталу за такими видами:

- житлові будівлі;
- нежитлові будівлі та споруди (з урахуванням витрат на поліпшення матеріальних невикористаних активів, включаючи землю, та витрат, пов'язаних із передачею прав власності на невикористані активи);
- машини й обладнання;
- культивовані активи (довгострокові біологічні активи тваринництва і рослинництва);
- нематеріальні основні засоби: витрати на розвідування корисних копалин; засоби програмного забезпечення; інші [6].

Отже, національне багатство формує вартість основного капіталу України. Інформація про його розмір формується на підставі статистичної та фінансової звітності підприємств і узагальнюється на рахунках капіталу в СНР у «Балансі активів і пасивів». В Україні він називається експериментальний через те, що в ньому не врахована вартість землі через відсутність її оцінки, а також майна домашніх господарств (по тій же причині) (Межі активів за даними офіційного сайту Держстату:

Нефінансові активи включають: житлові будівлі; інші будівлі та споруди; машини та обладнання; системи озброєння; культивовані біологічні ресурси; витрати, пов'язані з передачею прав власності на невикористані активи; продукти інтелектуальної власності: наукові дослідження та розробки; розвідка та оцінка запасів корисних копалин; комп'ютерне програмне забезпечення та бази даних; розважальні програми й оригінали літературних і художніх творів. До них не відносяться історичні пам'ятки та цінності, крім цінностей, які належать домашнім господарствам і банкам.

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Узагальнюючи наведені аргументи обґрунтування ролі звітності та статистики в капіталізації активів підприємств та національного багатства доцільно відмітити наступне. Виходячи з інституціональної теорії бухгалтерського обліку, що розширює його місію до масштабів довіри, розуміння і керованості соціально-економічних просторів [7], визнання звітності і статистики як ключових інститутів у забезпеченні капіталізації національного багатства вимагає розширення меж застосування його формальних складових та доповнення неформальних складових на мікро-, мезо- та макрорівнях.

Формальна складова в цьому аспекті повинна бути наповнена (розширена) розробленою послідовністю застосування принципів, методів, технологій обліку та формування відповідної облікової політики, що забезпечить досягнення головної мети – капіталізація національного багатства, інформаційне забезпечення про вартість та склад усіх складових потенціалу територій та держави в цілому. Розширення неформальної складової інституту галузевого бухгалтерського обліку передбачає її доповнення суб'єктами професійної думки (оцінювач, аналітик, актуарій), які приймають участь у обліковому процесі як незалежні консультанти і від професіоналізму яких залежить достовірність фінансової звітності, а відтак і, ступінь довіри до інформації, що представляє вартість потенціалу та багатства

нації. На наше переконання, до поняття «інститут бухгалтерського обліку» варто відносити усі складові інформаційного забезпечення – статистика, інформаційне забезпечення управління у фінансово-економічному аспекті, звітність. Це інститут на стику систем – обліку та статистики, так як підготовка статистичної звітності – це компетенція бухгалтера, відповідно бухгалтер продукує і статистичний інформаційний продукт.

Подальше узгодження концепцій методології виміру багатства в системах бухгалтерського обліку та національних рахунків можливе шляхом обґрунтування гармонізації складу об'єктів обліку, вибору методології оцінки по складових багатства, узгодження фінансової та статистичної звітності. Це дозволить сформулювати концептуальні основи та розробити стратегії й програми обліку й капіталізації активів підприємств та національного багатства в інтересах держави та народу України.

Література

1. Сміт А. Багатство народів. Дослідження про природу та причини добробуту націй. 722 с.
2. Могилова А. Ю. Капіталізація підприємств: теорія і практика. Економічні науки. Сер.: Економіка та менеджмент. 2012. Вип. 9(1.1). С. 219-227.
3. Крупка Я. Д. Капітал і капіталізація: теоретичне обґрунтування та подання в системі обліку і звітності. Науковий вісник НЛТУ України. 2012. Вип. 22.12. С. 158-166.
4. Бистряков І., Пилипів В., Луців О. Капіталізація природних ресурсів: механізми залучення інвестицій у сталий розвиток. Економіст. 2013. № 10. С. 38-41.
5. Bijak G. A Concept of Multiple-Entity Accounting for Capital Distribution (April 1, 2003). <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.818804>
6. Обліково-аналітичне забезпечення й оподаткування розвитку суб'єктів агробізнесу та сільських територій: [колективна монографія] / за заг. ред. Мармуль Л. О. Херсон: Айлант, 2019. 334 с.
7. Жук В. М. Основи інституціональної теорії бухгалтерського обліку: монографія. К.: Аграрна наука, 2013. 408 с.

References

1. Smit A. Bahatstvo narodiv. Doslidzhennia pro pryrodu ta prychny dobrobutu natsii.
2. Mohylova A. Yu. (2012) Kapitalizatsiia pidprijemstv: teoriia i praktyka. Ekonomichni nauky. Ser.: Ekonomika ta menedzhment, Vyp. 9(1.1), p. 219-227.
3. Krupka Ya. D. (2012) Kapital i kapitalizatsiia: teoretychne obgruntuvannia ta podannia v systemi obliku i zvitnosti. Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy, Vyp. 22.12, p. 158-166.
4. Bystriakov I., Pylypiv V., Lutsiv O. (2013) Kapitalizatsiia pryrodnykh resursiv: mekhanizmy zaluchennia investysii u stalyy rozvytok. Ekonomist, № 10, p. 38-41.
5. Bijak G. A. (2003) Concept of Multiple-Entity Accounting for Capital Distribution. URL: <https://ssrn.com/abstract=818804> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.818804>
6. Oblikovo-analitychne zabezpechennia y opodatkuvannia rozvytku subiektiv ahrobiznesu ta silskykh terytorii: [kolektyvna monohrafiia](2019) / za zah. red. Marmul L. O. Kherson: Ailant.
7. Zhuk V. M. (2013) Osnovy instyutsionalnoi teorii bikhalterskoho obliku: monohrafiya. K.: Ahrarnaia nauka.

Abstract

ZAMLYNSKYI Victor, ZAMLYNSKA Ol'ga, BEZDUSHNA Yulia, Shchurovska Alla. The role of reporting and statistics in the capitalization of enterprise assets and national wealth

The role of reporting and statistics as a component of measuring the progress of sustainable development is constantly growing. Economic thought is increasingly based on the concept of wealth - the base of assets, as the foundation of creating well-being and aims to measure it, determine the size of investment attractiveness, and present it in analytical tables and reports as a component of modern business reputation. The approach of the World Bank involves the assessment of wealth according to three components: natural capital, manufactured assets, human assets. It was established that the national statistical methodology refers to the value of national capital: residential, non-residential buildings and structures, land and rights to natural resources, machinery and equipment, cultivated and intangible assets. At the same time, natural and human capital is not fully represented in the national wealth of Ukraine. Therefore, the goal of monetary measurement and capitalization of national wealth is seen as the direction of further development of the theoretical foundations of accounting. Accounting functionality is worth it to be defined as a macroeconomic tool for the capitalization of national

wealth. The potential of a business entity, in our opinion, should be considered in the accounting field as a set of resources enterprise, which, depending on the type, is or is not an object of accounting and participates in the formation of the value of the enterprise. The methodological task for the formation of the policy of accounting capitalization is the generalization and certain ordering of the branches of the economy, in relation to which it is necessary to have separate sectoral norms of accounting and statistical reporting. Such a generalization should be based on industry factors that shape the value of products in the industry, the presence of specific accounting objects, principles of adaptation of existing accounting tools for specific business conditions. Economic services and management of enterprises can influence the level of capitalization of the enterprise due to the development of innovative accounting and financial technologies, proper presentation of the natural and economic potential of Ukraine in the global information space.

Keywords: capitalization of enterprise assets, national wealth, reporting, accounting, state statistics.

Стаття надійшла до редакції 26.08.2022 р.

Бібліографічний опис статті:

Бездушна Ю. С., Замлинський В. А., Замлинська О. В., Щуровська А. Ю. Роль звітності та статистики в капіталізації активів підприємств та національного багатства. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 3. С. 103-109.

Bezdushna Y., Zamlynskyi V., Zamlynska O., Shchurovska A. (2022) The role of reporting and statistics in the capitalization of enterprise assets and national wealth. *Innovation and Sustainability*, no. 3, pp. 103-109.

УДК 364.46

КАЛІНІЧЕНКО Сергій Миколайович

кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри туризму
Державний біотехнологічний університет, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-3958-4763>
e-mail: kalinichenko.sergiy@gmail.com

СПОДАР Катерина Вікторівна

кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри торгівлі, готельно-ресторанної та митної справи
Державний біотехнологічний університет, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-6799-7701>

ГРІБІНИК Андрій Володимирович

асистент кафедри туризму
Державний біотехнологічний університет, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-0266-3006>
e-mail: gribinyk.andrey@gmail.com

ПОПКОВА Світлана Олегівна

аспірант
Одеський національний технологічний університет, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-6387-8337>

АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ПІДПРИЄМСТВАХ СФЕРИ ТУРИЗМУ

В умовах динамічних соціальних змін у світовій практиці управління все в більшою мірою затверджується інноваційний метод освоєння соціального простору – його технологізація. Соціальні технології виступають як інтелектуальний наукомісткий ресурс, використання якого дозволяє не лише вивчити та передбачити різні соціальні зміни, а й активно впливати на практичне життя, отримувати ефективний прогнозований соціальний результат. З огляду на глобальні соціально-економічні трансформації, відбулося ускладнення всіх життєвих процесів, зокрема управлінських. Це спричинило розуміння необхідності оптимізації управління, що означає зробити його технологічнішим. У зв'язку з цим у сучасних організаціях останнім часом широко використовуються соціальні технології, створені задля перетворення соціального об'єкта з метою отримання гарантованого ефекту. Важливою особливістю підприємств промисловості туризму є висока значимість людського чинника, що робить виправданим застосування соціальних технологій. Актуальність практичної проблеми соціальних технологій підкреслюється усвідомленням подій змін у соціально-економічний простір, в тому числі і у сфері послуг. До них відносяться, посилення ролі людського ресурсу у господарській сфері, взагалі, в управлінні організацією, у її успіхах та життєздатності, зростання ролі і відповідальності кожного учасника організації; зміна параметрів, а також характер соціально-економічної динаміки сучасного суспільства, прискорення ринкових процесів, виникнення нових соціально-економічних наслідків глобалізації; безпрецедентні зміни соціально-економічного середовища на всіх рівнях систем управління у зв'язку з поширенням інформаційних і комунікаційних технологій і заснованих на них систем управління інформаційними процесами в організаціях; затребуваність особистісно професійного потенціалу фахівців усіх рівнів, зокрема, підприємницьких талантів, вміння впевнено поводитися у ситуаціях невизначеності та ризику; сміливості брати на себе відповідальність за складні проблеми в непередбачуваному конкурентному середовищі, особливо характерного для сфери послуг.

Ключові слова: соціальні технології, управління соціальним об'єктом, підприємства промисловості туризму

JEL classification: A10

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.110.115>

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Оптимізація розвитку та функціонування сучасних організацій вимагає технологічного підходу до управління соціальною діяльністю, оскільки масштаб змін, залучення людських, матеріальних, інформаційних та інших ресурсів настільки великі, що спонтанність, стихійність такого руху, надмірна кількість помилок призвели б до невиправданої витрати сил.

Щоб діяльність отримала право називатися технологією, необхідно її розчленування на елементи, що реалізуються певної послідовності. Рівень досягнутого суспільством знання свідчить необхідність обґрунтування вибору кожної трудової операції, кожного способу і засоби перетворювальної діяльності. Завжди є необхідність розробки інноваційних управлінських технологій, вкладених у створення ефективно діючої туристичної організації. У цьому їх використання передбачається і натомість позитивної мотивації персоналу до змін. Такі технології сьогодні називають соціальними.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Термін «соціальна технологія» є своєрідною мовленнєвою інновацією в сучасній науці. Інтерес до нього з'явився порівняно нещодавно, збігшись у часі з переходом до нової парадигми управління. При цьому з одного боку стали приділяти значну увагу людині в організації, а з іншого боку - використовувати позитивний досвід прогресивних організацій, зокрема Японських компаній. Останнє змусило більш уважно поглянути на феномен корпоративної культури багатьох фірм цієї країни (Nissan, Sony, Toyota і ін.). В результаті, багато вітчизняних та зарубіжних практик помітили, що саме соціальний ресурс забезпечив процвітання даним компаніям. Взавши на озброєння цей підхід, передові організації почали намагатися

запозичити досвід управління людськими ресурсами на основі соціальних технологій.

У сучасній науковій літературі соціальна технологія окреслюється сукупність методів та засобів впливу, спрямованих на перетворення соціального об'єкта, що гарантують досягнення заданого результату [1]. Аналіз поглядів на сутність соціальної технології дозволяє виявити її відмінну особливість - досягати соціальних ефектів за допомогою сукупності засобів та методів на соціальну систему. При цьому основною умовою їх отримання буде прагнення мінімізації моральних і матеріальних витрат. Це дозволяє у її складі виділити основні елементи: алгоритм виконуваних операцій, сукупність прийомів, які впливають соціальний об'єкт, взаємопов'язаність процесів та отримання гарантованого результату.

Одні вчені визначають соціальні технології як діяльність, у результаті якої досягається поставлена ціль і визначається об'єкт діяльності. Інші характеризують соціальні технології як елемент механізму управління і засобів перекладу абстрактної мови науки на конкретну мову досягнення поставлених цілей. Треті представляють сутність соціальних технологій як інноваційну систему методів: виявлення і використання прихованих потенціалів соціальної системи, одержання оптимального соціального результату при найменших управлінських витратах. Вони, на думку І. Пінчук, можуть бути також розглянуті як сукупність операцій, процедур соціального впливу на шляху одержання оптимального соціального результату (зміцнення соціальної організації, поліпшення умов життя людей, запобігання конфліктам тощо). Соціальна технологія — найважливіший елемент механізму керування. Вона характеризується як сукупність методів вирішення тієї чи іншої соціальної проблеми [2].

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Однак більшість наукових праць

присвячені важливості вивчення терміну «соціальна технологія», проте потребує більшого дослідження використання даного терміну у підприємствах сфери туризму.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження використання соціальних технологій в діяльності підприємств туристичного напрямку.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Сьогодні соціальні технології, як у теоретичному, і у прикладному плані, дедалі більше входять у сферу діяльності підприємств, переломлюючись у кадрової політиці, у системі управління та корпоративної культури організації [3].

Соціальні технології – це сукупність методів і прийомів, що дозволяють досягати прогнозованих ефективних результатів у взаємодії між суб'єктами. Тобто за змістом соціальні технології – це структура комунікативних дій, що змінюють соціальні системи або ситуації. У більш широкому сенсі соціальні технології - це послідовність етапів соціальної взаємодії, під час якої кожен суб'єкт, що бере участь у взаємодії, реалізує власну управлінську стратегію відносно інших суб'єктів і формує соціальну дійсність.

Соціальні технології суттєво відрізняються одна від одної за своїм змістом.

За масштабністю виділяють глобальні соціальні технології, що пов'язані з рішенням загальнолюдських проблем, із життєдіяльністю людей, їхньою соціальною захищеністю.

Регіональні технології вивчають реалізацію і закономірності територіального соціального життя.

Колективні (групові) технології орієнтовані на регуляцію соціального життя в спільнотах (групах, трудових колективах).

Індивідуальні соціальні технології орієнтовані на вирішення типових соціальних проблем окремих індивідів.

Інноваційні соціальні технології спрямовані на створення і матеріалізацію нововведень у суспільстві, на реалізацію таких нововведень, що зумовлюють якісні зміни в різних сферах соціального життя,

призводять до раціонального використання матеріальних та інших ресурсів у суспільстві.

Рутинні соціальні технології характеризуються такими методами впливу на соціальні процеси, що вирізняються малою наукоємністю, використовують застарілі методи соціального впливу, не мотивують соціальний об'єкт і соціальну систему до вдосконалення та змін.

Інтелектуальні соціальні технології спрямовані на стимулювання розумової діяльності людей, розвиток їхніх творчих здібностей.

Соціальні технології згоди являють собою методи та шляхи досягнення згоди більшості населення у вирішенні найактуальніших питань громадського життя та їхньої взаємодії. До цього типу технологій належать соціальні технології вирішення конфліктів, зокрема соціально-етнічних.

Можна виділити також соціальні технології за галузевим критерієм: у власне соціальному середовищі, в духовній, економічній галузі тощо.

Управлінські технології безпосередньо пов'язані зі здійсненням завдань соціальної роботи. До такого роду технологій можна віднести психологічні технології як засоби впливу на психологічні процеси, властивості, явища, ставлення, волю особистості, міжособистісні взаємовідносини. Їх застосування створює атмосферу співробітництва та співтворчості, стимулює діяльність, підвищує якість та ефективність роботи організації. Але, перш за все, соціальні технології активізують управлінський персонал організацій (зокрема туристичних), дозволяючи більш повно та всебічно розкривати та використовувати творчий потенціал працівника. Соціальні технології виступають сполучною ланкою між соціологічною теорією, методологією та соціальною практикою, являючи собою певний алгоритм переходу від соціологічної парадигми до соціологічної концепції та теорії, а потім – до управління соціальними об'єктами. Соціологія управління, своєю чергою, покликана описувати, пояснювати, проорокувати поведінка об'єкта, яким виявляється цілеспрямоване і усвідомлене соціально-управлінське вплив. На прикладному рівні технологія соціального управління полягає в описі чи супроводі

процесу практичної реалізації управлінського циклу.

Застосування соціальних технологій дозволяє суттєво змінити соціальне середовище практично будь-якої організації. Їхні можливості в організаціях різних сфер діяльності та форм власності, у тому числі і у сфері сервісу та туризму, по суті, безмежні. Проте, як свідчать спостереження, застосовуються вони нерегулярно і нерационально. Разом з тим, впровадження соціальних технологій у практику управління - це не просто "ноу-хау", соціальна інновація, а принципово інший сучасний спосіб організації соціального життя, що відповідає практичним потребам людства.

Актуальність практичної проблеми соціальних технологій підкреслюється усвідомленням змін у соціально-економічному просторі, до яких відносяться:

- зростання ролі людського ресурсу у господарській сфері, взагалі, в управлінні організацією, у її успіхах та життєздатності, зростання ролі та відповідальності кожного учасника організації;

- зміна параметрів, а також характер соціально-економічної динаміки сучасного суспільства, прискорення ринкових процесів, виникнення нових соціально-економічних наслідків глобалізації;

- зміни соціально-економічного середовища на всіх рівнях систем управління у зв'язку з поширенням інформаційних та комунікаційних технологій та заснованих на них систем управління інформаційними процесами в організаціях;

- потребу особистісно-професійного потенціалу фахівців усіх рівнів,

зокрема, підприємницьких талантів, уміння впевнено поводитись у ситуаціях невизначеності та ризику; сміливості брати на себе відповідальність за складні проблеми в непередбачуваному конкурентному середовищі.

Можливості соціальних технологій визначаються їх сутнісною ознакою - виявлення та використання прихованих потенціалів соціальної системи та на підставі цього отримання оптимального соціального результату за найменших управлінських витрат. При цьому найважливішим є вміння ефективно працювати з людьми, розкривати їх потенційні ресурси та можливості з метою оптимізації та підвищення ефективності їх діяльності. Як можна бачити, соціальні технології мають значний потенціал і можливості створення нового соціального простору (рис. 1). Соціальні процеси, якщо вони підконтрольні, приносять прибуток. Економічний капітал значно збільшиться, якщо скористатися інструментами соціальних технологій.

В умовах динамічних соціальних змін у світовій практиці управління дедалі більше затверджується інноваційний метод освоєння соціального простору - його технологізація.

Соціальні технології виступають як інтелектуальний наукомісткий ресурс, використання якого дозволяє не тільки вивчити та передбачити різні соціальні зміни, але й активно впливати на практичне життя, отримувати ефективний прогнозований соціальний результат.

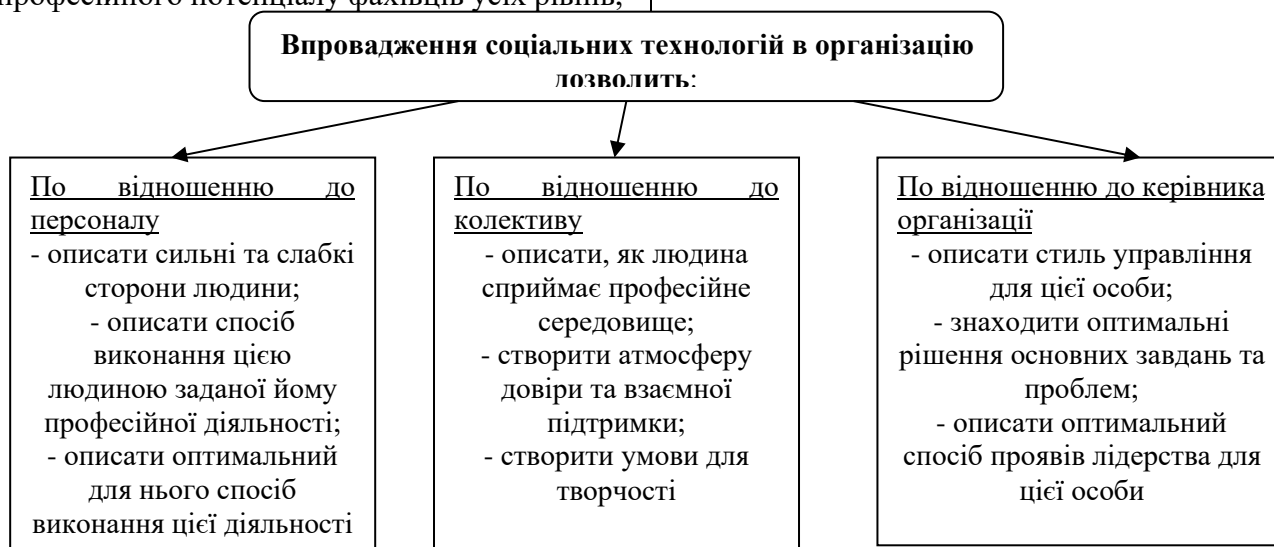

Рис 1 Можливості впливу соціальних технологій на організацію

Оскільки сенс соціальних технологій у свідомому застосуванні їх до соціальної реальності, то сутність та призначення будь-якої соціальної технології - оптимізувати управлінський процес, зробити його технологічнішим, виключаючи ті види діяльності та операції, які не є необхідними для отримання соціального результату. Отже, можна сказати що використання технологій у сфері туризму – це головний ресурс, що дозволяє знизити витрати на управління, підвищити ефективність управлінського впливу.

Прикладом активного застосування соціальних технологій є Японія, яка досягла видатних успіхів за рахунок творчого використання відомих у всьому світі не лише технічних, а й соціальних технологій, особливо технологій оптимізації ділового співробітництва та досягнення згоди. Сама країна може бути наочним прикладом ефективної співпраці, соціального супроводу будь-якої технічної нововведення, управлінського рішення.

Прикладами соціальних технологій, що перетворюють зовнішнє середовище бізнесу та створюють сприятливі умови для його розвитку, є брендинг та соціальна реклама. Вдало розробляючи та комбінуючи інструменти соціальних технологій, підприємці вступають у конкурентну боротьбу. Проте соціальні технології переважно необхідні при оптимізації соціальних відносин усередині організації та зовнішніх зв'язків. Класик американського менеджменту Генрі Форд, відзначаючи значимість соціальних технологій у досягненні успіху організації, наголошував на необхідності вміння взаємодіяти з людьми, розуміти їх, а також на них впливати. Разом з тим, при проектуванні такого роду взаємодії та впливу необхідно враховувати фактори, які є передумовою впровадження соціальних технологій.

Управління організаціями промисловості туризму багато в чому здійснюється за загальним законам, властивим управлінню організаціями будь-яких інших сфер діяльності. Однак є сутнісна відмінність, яка полягає у прийнятті соціально значущих рішень, що зачіпають інтереси багатьох людей. Тут переплітаються інтереси багатьох людей, узгоджуються суперечливі цілі, присутня залежність від багатьох чинників: політичних, психологічних, економічних, природних. Отже, враховувати доводиться не

тільки вплив зовнішніх чинників на управлінську діяльність, а й вплив особистісних характеристик керівника.

Важливо підкреслити стохастичність і багатоваріантність процесів, супутніх прийняттю рішення, що вимагає від керівника особливих особистісних якостей, що переломлюються у своєрідному «підкресленні», що називається стилем управління. Останнє багато в чому залежить від волі та бажання суб'єкта управління, тому є суб'єктивним фактором. Стиль управління проявляється на будь-якому етапі управління, оскільки керівник керується не тільки знанням стандартів професійної діяльності, а й власними уявленнями про ситуацію та вибір способів вирішення завдань.

Аналогічні висновки про вплив іміджу керівника можна зробити при створенні соціальних технологій. Так, вибір методів на соціальну систему, визначення послідовності і тривалості операцій, безпосередньо залежить від особистісних показників суб'єкта діяльності. Від стилю управління залежать також функції та способи управління. Наприклад, у кожній із функцій управління можуть бути використані різні методи управлінського впливу. Так, контроль передбачає його організацію, видання відповідного розпорядження, проведення роз'яснювальної бесіди та у разі успішного вирішення професійного завдання, матеріального заохочення.

Якщо взяти до уваги, що діяльність менеджера в індустрії туризму досить специфічна, схильна до постійного ризику через постійну присутність людського фактору, то стає зрозумілим і виправданим застосування соціальних технологій. Наприклад, робота туроператора містить чимало труднощів щодо вирішення раптових проблем. Він крім того, що розробляє екскурсійні програми, плани проведення анімаційних заходів, бронюють місця в готелях і веде переговори з приймаючою стороною, займається проведенням рекламних кампаній, а також дозволом на користь клієнта конфліктних і різного роду форс-мажорних обставин.

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Сутність соціальних технологій у тому, щоб оптимізувати управлінський процес,

зробити його технологічнішим і виключити ті операції, які перешкоджають отриманню соціального результату.

Отже, використання технологій у сфері послуг є умовою підвищення ефективності

управлінського впливу. Цей висновок підтверджує спочатку висунуту тезу про доцільність технологічного підходу до управління сучасними організаціями.

Література

1. Азарова Т. В., Абрамов Л. К. *Соціальні технології*. Частина 1. ІСКМ, Кіровоград, 2004, 104 с.
2. Лукашевич А. П., Мигович І. І., Пінчук І. М. *Соціальна робота в Україні: теоретико-методичні засади* / К.: МАУП, 2001. 126 с.
3. Шандова Н.В., Кириченко Н.О. Дослідження ефективності використання соціальних технологій в діяльності підприємств. *Вісник ХНТУ*. 2020. № 2(73), 2020. С. 134-140.
4. Туманян Ю.Р., Іщенко-Падукова О.О., Мовчан І.В. Критичні соціальні технології в системі сучасної економічної політики. *Проблеми економіки*. 2018. №1. С.115-119.

References

1. Azarova T.V., Abramov L.K.(2004). *Sotsialni tekhnolohii*. Chastyna 1. ISKM, Kirovohrad.
2. Lukashovich A.P., Myhovych I.I., Pinchuk I.M. (2001) *Sotsialna robota v Ukraini: teoretyko-metodychni zasady*. K.: MAUP.
3. Shandova N.V., Kyrychenko N.O. (2020) *Doslidzhennia efektyvnosti vykorystannia sotsialnykh tekhnolohii v dilnosti pidpriemstv*. *Visnyk KhNTU*, № 2(73), p. 134-140.
4. Tumanian Yu.R., Ishchenko-Padukova O.O., Movchan I.V.(2018) *Krytychni sotsialni tekhnolohii v systemi suchasnoi ekonomichnoi polityky* [Critical social technologies in the system of modern economic policy]. *Problemy ekonomiky*, №1, p.115- 119.

Abstract

KALINICHENKO Sergiy, SPODAR Kateryna, GRIBINYK Andrey, POPKOVA Svitlana. Analysis of the use of social technologies in tourism enterprises

In the conditions of dynamic social changes in the world practice of management the innovative method of development of social space - its technologization is more and more approved. Social technologies act as an intellectual knowledge-intensive resource, the use of which allows not only to study and predict various social changes, but also to actively influence practical life, to obtain an effective predictable social result. Given the global socio-economic transformations, there has been a complication of all life processes, including management. This led to an understanding of the need to optimize management, which means making it more technological. In this regard, in modern organizations recently widely used social technologies designed to transform the social object in order to obtain a guaranteed effect. An important feature of the tourism industry is the high importance of the human factor, which justifies the use of social technologies. The urgency of the practical problem of social technologies is emphasized by awareness of changes in the socio-economic space, including services. These include strengthening the role of human resources in the economic sphere, in general, in managing the organization, its success and viability, responsibilities of each member of the organization; changing parameters, as well as the nature of socio-economic dynamics of modern society, accelerating market processes, the emergence of new socio-economic consequences of globalization; unprecedented changes in the socio-economic environment at all levels of management systems in connection with the spread of information and communication technologies and information management systems based on them in organizations; demand for personal and professional potential of specialists at all levels, in particular, entrepreneurial talents, ability to behave confidently in situations of uncertainty and risk; the courage to take responsibility for complex problems in an unpredictable competitive environment, especially in the service sector.

Key words: social technologies, management of social object, enterprises of tourism industry

Стаття надійшла до редакції 26.08.2022 р.

Бібліографічний опис статті:

Калініченко С., Сподар К., Грібнік А., Попкова С. Аналіз використання соціальних технологій на підприємствах сфери туризму. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 3. С. 110-115.

Kalinichenko S., Spodar K., Gribinyk A., Popkova S. (2022) Analysis of the use of social technologies in tourism enterprises. *Innovation and Sustainability*, no. 3, pp. 110-115.

UDC 330

MATIICHUK Liubomur

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Associate Professor of the Department of Computer Science
Ternopil Ivan Puluj National Technical University
<https://orcid.org/0000-0001-6701-4683>
e-mail: mlpstat@gmail.com

SECURITY OF THE GAS MARKET OF UKRAINE AND FEATURES OF ITS IMPLEMENTATION

The ways of implementing the main principles of functioning of the gas market in Ukraine according to the European scenario are outlined. It was determined that Ukraine currently applies the following systems of cooperation with the European Association of Gas Transmission System Operators of the EU – ENTSO–G, as well as the European Association of Electric Network Operators of the EU – ENTSO–S. The challenges facing the gas industry have been clarified, including: gas distribution and gas supply companies have mainly carried out a formal separation of spheres of activity, remaining in fact the property of the same shareholders and vertically integrated enterprises; preferential pricing of natural gas for specific categories of consumers (population, heat supply companies, religious organizations) in combination with a special regime of guaranteed supply creates prerequisites for the accumulation of debts and manipulations at the level of gas distribution and gas supply companies; the incompleteness of the process of establishing gas accounting systems and the existence of regulatory volumes of consumption leaves opportunities for manipulations and abuses and the formation of debts between market participants, primarily gas distribution companies to the operator; the global drop in natural gas prices is one of the reasons that stand in the way of increasing domestic production and, accordingly, reducing dependence on imports; there is still a threat of stopping the transit of Russian gas through the territory of Ukraine after the expiration of the current five-year contract between Russia's Gazprom and Naftogaz of Ukraine, which will bring significant changes to the operation of the gas transportation system. The structure of the gas sector, which covers the management of the corporation Naftogaz of Ukraine, is structurally combined with the state gas production company JSC "Ukrgezvydobuvannya" and the operator of gas storage facilities, has been studied. Several criteria have been identified that will contribute to ensuring the appropriate level of security of the natural gas market in Ukraine, among which we can highlight the following: the low purchasing power of consumers. Unfortunately, the war caused several crises, which were consequently accompanied by the growth rate of prices and tariffs for energy resources. The decline in the general well-being of citizens generates enormous social consequences for Ukraine; the direction of increasing own production of natural gas in Ukraine is provided for in the Energy Strategy of Ukraine for the period up to 2030. The basis in this direction should be an exploration for finding and extracting shale gas deposits. It should be noted that the oil and gas industry is characterized by several differences, primarily in the analysis and evaluation of the effectiveness of investment projects. The systematic use of the energy security criteria of the oil and gas segment will provide an opportunity for the subjects of these market structures to dynamize the relevant components to obtain an energy effect, with the subsequent activation of mechanisms for adapting the entire system to new operating conditions. In summary, it should be noted that a plan is understood as a certain number of interconnected elements that interact with each other and form the integrity and practicality of their existence in terms of synergy. The application of systematicity allows solving the problem of long-term strategy and sustainability of energy security with the possibility of consistency of goals, balanced energy policy, and institutional transformation of the system. The synergy of the system will take place under the condition of adequate assessment of the main components for their functional purpose. The use of the systemic method involves a description of possible changes in the structure of the energy sector system of Ukraine, namely: a gradual change in the ownership of energy sector assets, an increase in the share of the private sector in the functioning of the country's energy sector.

Keywords: gas market, features of the gas market of Ukraine, gas market security, natural gas market, stability of the natural gas market.

JEL classification: L20; M14; O31

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.116.123>

1. INTRODUCTION

In Ukraine, the fuel market operates within the framework of the Law of Ukraine: "On the Natural Gas Market" dated April 9, 2015, which introduced the main principles of European legislation and initiated a series of radical changes in the gas industry [3, 4, 8, 9].

Implementing the main principles of gas market functioning according to the European scenario, Ukraine has taken the following steps:

- vertically integrated companies are divided according to their spheres of activity - production, transportation, distribution, and supply. As a result, regional distribution and supplier companies were branched out. As a result of corporatization processes, the state oil and gas company NJSC "Naftogaz of Ukraine" was separated from its structure by the company operator of main gas pipelines of Ukraine;

- free and non-discriminatory access to gas transportation and gas distribution networks, tariff formation according to the "input-output" method, and relevant points of commercialization of gas accounting were initiated;

- exchange auctions for natural gas trading, which allow concluding contracts at the market price and forming the stability of competitive foundations between suppliers, received adequate coverage;

- rapid diversification of the import of energy resources between Ukrainian and foreign companies took place in 2020. However, the strength of these reverse processes weakened in connection with the war, increasing the problem of scarcity of energy resources;

- coordination of partnership efforts between the operator of the gas transportation system on a contractual basis with the majority of partner companies of neighboring European countries regarding the so-called "virtual reverse." The use of "virtual reverse" will reduce the cost of importing gas to Ukraine and allows specific volumes to be moved without physical movement across the western border of Ukraine;

- use of the "customs warehouse" service by the operator of the gas transportation system. The primary function of this service is the reservation

and further storage of gas by European companies. This, before the military operations, attached to Ukraine important and strategic importance in the perspective of creating a regional gas hub as part of the European gas market;

Ukraine currently applies the following systems of cooperation with the European Association of Gas Transmission System Operators of the EU – ENTSO–G, as well as the European Association of Electric Network Operators of the EU – ENTSO–S.

2. ANALYSIS OF RECENT RESEARCH AND PUBLICATIONS

A large number of studies at both the theoretical and practical levels were devoted to studying issues related to Ukraine's energy sector.

In a certain way, the vast majority of them reveal the main provisions that have already been highlighted in the Ukrainian Energy Strategy. Among the research scientists in this field, it is worth noting: M. Korotya, V. Lagodienko, R. Romanyuk, etc. [6, 11, 13, 14, 17, 19-23].

Among the scientists who support the opinion regarding the consolidation and socialization of the regulatory and legal basis of the energy sphere of the state, it is worth highlighting S. Galyant, V. Kupchak, O. Novosad, K. Pavlov, O. Pavlova, O. Strishnets and others [6, 17-24].

3. FORMULATION OF THE OBJECTIVES OF THE ARTICLE

The purpose of this article is a comprehensive study of the peculiarities of the system of implementation of the security of the gas market of Ukraine.

4. PRESENTATION OF THE MAIN MATERIAL OF THE RESEARCH WITH FULL JUSTIFICATION OF THE OBTAINED SCIENTIFIC RESULTS

Challenges facing the gas industry:

- gas distribution and gas supply companies mainly carried out a formal separation of spheres of activity, remaining, in fact, the property of the

same shareholders and vertically integrated enterprises;

- preferential pricing of natural gas for specific categories of consumers (population, heat supply companies, religious organizations) in combination with a special regime of guaranteed supply creates prerequisites for the accumulation of debts and manipulations at the level of gas distribution and gas supply companies;

- the incompleteness of the process of establishing gas accounting systems and the existence of regulatory volumes of consumption leaves opportunities for manipulations and abuses and the formation of debts between market participants, primarily gas distribution companies to the operator;

- the global drop in natural gas prices is one of the reasons that stand in the way of increasing domestic production and, accordingly, reducing dependence on imports;

- there is still a threat of stopping the transit of Russian gas through the territory of Ukraine after the expiration of the current five-year contract between the Russian Gazprom and Naftogaz of Ukraine, which will bring significant changes to the operation of the gas transportation system.

The sources of the supply of blue fuel to the unified gas transportation system of Ukraine are domestic production, imports from EU countries, and the availability of reserved stocks in storage facilities. Therefore, understanding the security of energy security is related to compliance with specific criteria. The first is the neutralization of obstacles related to the termination or scarcity of the gas resource supply, with the subsequent provision of the supply of this strategic resource necessary for the market [1].

The structure of the gas sector includes the management of the corporation Naftogaz of Ukraine, which is structurally combined with the state gas production company JSC Ukrzvydobuvannya and the operator of gas storage facilities.

It should be noted that JSC "Ukrzvydobuvannya" concentrates 67% of the total domestic production, which calls into question the mechanism of transparent pricing on the gas market. In order to ensure objective market conditions for the functioning of the gas sector, all market participants should be given free access to the resources of JSC

"Ukrzvydobuvannya." This is the second criterion related to the security of competing mechanisms and the formation of a favorable market environment.

The following criterion for the safety of the gas market is the transparency of the activities of the National Commission for the Regulation of Energy and Utilities. In this sense, it is necessary to consider the financial dependence of the operator of the gas transportation system of Ukraine on OJSC Naftogaz of Ukraine, the formation of risks for the non-discriminatory functioning of the natural gas market, and objective tariff formation.

An unsolved problem is still the accumulation of indebtedness, limitation of financial liquidity, and impoverishment in the market of heat-generating enterprises [6].

"Particularly acute is the fact that discriminatory conditions are being created for the financial and economic activity of the thermal utilities, which in the heating season next year will buy gas already at the market price," experts from the Razumkov Center believe. Therefore, this threat can cause a stoppage in the heat supply.

The fourth safety criterion in the gas market is the low purchasing power of consumers. Unfortunately, the war caused several crises, which were consequently accompanied by the growth rate of prices and tariffs for energy resources. The decline in the general well-being of citizens generates significant social consequences for Ukraine [10].

Even though the National Commission has representative offices in almost all regions of the country, there is no corresponding information support for consumers. This is connected with the press service employees' low competence level and unjustified national energy and utility regulation commission politicization.

Therefore, there was a need to apply new forms of organization of relationships between essential components of innovative development: production, educational and scientific space, and information. In this area, the gas sphere has only recently started implementing educational, scientific, and informational cooperation between institutional objects and market subjects. The interdependence between low education, the level of competence of the personnel potential of the gas sector, and misinformation and low productivity is evident and proven.

The sixth criterion focuses on increasing Ukraine's production of natural gas, provided for in

the Energy Strategy of Ukraine for the period up to 2030. The basis in this direction should be an exploration for finding and extracting shale gas deposits [3].

It should not be forgotten that Ukraine has a significant potential for extracting natural gas from shale rocks [2, 5, 7, 16].

On February 24, 2022, with the beginning of a full-scale invasion of the territory of our country by the Russian invaders, the situation on the fuel market reacted instantly. The loss of imports of petroleum products resulted from the cessation of supplies from Belarus, Russia, and by sea. A particular difficulty should be noted in March, April, and May; however, Ukraine was able to resist thanks to the continuous work of the Kremenchuk Oil Refinery Complex, which remained the only working oil refinery after the shutdown of the Shebelinsky Gas Refinery.

The state was forced to make balanced and necessary decisions at the moment. First, this concerned the limitation of taxes and excise on fuel and oil products since fuel should be an affordable option for the population, the military, and entrepreneurs. Subsequently, the process of reformatting the logistic ways of supplying fuel and petroleum products took place and is still ongoing. Then there was the restoration of fuel supply, but mainly attracting European traders.

The fuel situation at gas stations has worsened since the last week of April and continues to this day. At the same time, the largest gas stations limited the sale of fuel to 10-15 liters; this is for regular customers and owners of loyalty cards; for ordinary consumers, the fuel limit was even more significant, from 10 to 5 liters, which was the cause of the commotion.

This is due to the following circumstances:

- by increasing the marginal prices for fuel and diesel fuel by 40-43%.

Considering the marginal allowances of trade mark-ups, the maximum price should reach 37.69 per liter of fuel and 42.63 per liter of ordinary diesel fuel. However, not all market participants adhere to this.

- it is not possible to deliver the purchased barrels of oil from Europe at this time due to the war and traffic jams at the ports of Eastern Europe.

- violation of logistics and neutralization of infrastructure connections.

Here it should be noted that the transportation of fuel and oil products is carried out through the Western border from European ports. The lack of functionality of the Kremenchuk Oil Refinery essentially minimized the logistical supply of fuel to central and eastern Ukraine. Also, the destroyed

infrastructure significantly increased the logistical costs of fuel delivery and its final price.

However, solving the fuel shortage problem is not only in the interests of Ukraine but also of many countries since our country is a massive supplier of agricultural products, and the lack of exports or disruptions in them will have a critical and negative impact on the global product market.

Prime Minister Denys Shmyhal is convinced that there is plenty of fuel and diesel. The country has a strategy for exiting the crisis and will strengthen state regulation of the fuel market.

At the same time, today, the volume of fuel imports into Ukraine corresponds to the daily consumption rate of this strategic resource. Today, fuel imports have increased five times compared to the beginning of April. A separate item is a plan for reserving fuel and oil products. This strategic stockpile cannot be bombed or destroyed. This will make it possible to provide the country with a strategic resource for several months, provided the escalation continues.

Imported fuel to Ukraine is expected shortly from Poland, Lithuania, Germany, Romania, the USA, the Netherlands, and Belgium.

First of all, it should be noted what the fuel cost depends on. Two main components should be mentioned here: world quotations for fuel and oil products and the exchange rate in the country. The devaluation of the national currency of Ukraine as a result of the war makes the price formation, not in our favor.

However, traders emphasize specific difficulties that cause delays in fuel delivery to Ukraine. First of all, it concerns the logistics of railway and transport routes. In particular, there is a shortage of tank cars, locomotives, gasoline trucks, etc. In order to speed up the processes of solving the mentioned problems, the possibility of creating green corridors for the transportation of fuel and simplifying the procedure for issuing permits is being considered.

State regulation of fuel prices is a huge problem. Investigating this problem, it is worth noting that in most developed countries of the world, the fuel market does not exist in its pure form. Each state applies its instruments, which are acceptable to the country's socio-economic situation, which affects the development of this economic sector. Almost all countries have institutions that regulate the level of prices in the country. They act based on antimonopoly

legislation and laws on price regulation of goods and services.

The fuel boom will continue until a system of supply stability and leveling of safe logistical support of this strategic resource to eastern and central Ukraine is established. This will be the impetus for the knowledge of the moratorium on limiting the volume of sales and will eventually stabilize prices. However, they will not be the same as before the war.

The main challenges and threats of the fuel and energy sector of Ukraine. It should be noted that the oil and gas industry is characterized by several differences, primarily in the analysis and evaluation of the effectiveness of investment projects. Specific features of the oil production industry distinguish it from other material production industries. These include: extremely high capital intensity of oil and gas production, which requires significant investments; an interdependent and consistent process of harmonizing the leading indicators and criteria for the effectiveness of investment projects based on natural and geological features, the degree of intensity and exploration of resource provision and available hydrocarbon reserves; high level of variability of natural and climatic factors, which are measured by technical and technological and financial and economic indicators of investment projects; the unpredictable nature of the manifestation of most technical and economic indicators of the development of oil and gas fields; a considerable number of economically unjustified costs in relation to the volumes of explored reserves; long-term investment involvement in projects for the development and development of new oil and gas fields, individual deposits and exploitation facilities (more than ten and in some cases even fifty years); regressive growth of the reproductive structure due to the need to increase costs to compensate for the decrease in production volumes at deposits that are depleted or exhausted; as a rule, the innovative nature of investment projects aimed at the development of difficult-to-extract and depleted oil and gas fields requires significant amounts of capital investment and leads to the appearance of additional types of risk that are difficult to predict; creation and restoration of logistics infrastructure and safe locations of tanks [15].

These challenges create conditions that require a highly in-depth assessment of the

effectiveness of regulatory processes in the oil and gas industry and thorough research.

Ensuring the appropriate level of energy security in the oil industry of Ukraine is possible if the following criteria are met:

- the creation of green corridors for fuel transportation and simplifying the procedure for issuing permits for unloading points of the international movement of fuel and petroleum products.

- to form our strategic reserves of fuel and oil products to increase our energy security and increase the economic stability of the army and the population during military operations;

- intensification of ENTSO–G processes and ENTSO–S with the further provision to consider the possibility of offsetting the electrification of Europe and more favorable terms of oil supply and implementation of the corresponding strategy and adoption of the state program for the electrification of the transport and logistics industry.

- the creation of a particular energy zone of the fuel and energy industry, where it is planned to apply a unique system of benefits and incentives for enterprises, resulting in further coordination of efforts with foreign partners. Under the conditions of recovery and recovery of the country's fuel and energy industry after the war, the main goals of such collaboration will be: economic, social, and technological.

- substantiation of the number of rent payments depending on the oil production fields, based on the determination of the reservoir properties of the formations and the depth of the productive components;

- increasing the energy efficiency of the oil refining complex of Ukraine through the energy conservation policy and ensuring, on its basis, the economic efficiency of oil and gas extraction and processing based on the enterprise's energy audit;

- strengthening state regulation of system taxation enterprises in the oil production industry.

The systematic use of the energy security criteria of the oil and gas segment will provide an opportunity for the subjects of these market structures to dynamize the relevant components to obtain an energy effect, with the subsequent activation of mechanisms for adapting the entire system to new operating conditions.

In summary, it should be noted that a system is understood as a certain number of interconnected elements that interact with each

other and form the integrity and expediency of their existence in terms of synergy.

Let us talk about the systematic nature of the oil and gas industry. We present energy security in the following graphic form through the interaction of elements, the structure of connections, and institutional objects.

5. CONCLUSIONS FROM THIS STUDY AND PROSPECTS FOR FURTHER INVESTIGATION IN THIS DIRECTION

The application of systematicity allows solving the problem of long-term strategy and

sustainability of energy security with the possibility of consistency of goals, balanced energy policy, and institutional transformation of the system. The synergy of the system will take place under the condition of adequate assessment of the main components for their functional purpose. The use of the systemic method involves a description of possible changes in the structure of the energy sector system of Ukraine, namely: a gradual change in the ownership of energy sector assets, an increase in the share of the private sector in the functioning of the country's energy sector.

References

1. Haliant S.R., Novosad O.V., Pavlova O.M., Pavlov K.V. (2020) Investytsiino-innovatsiina spriamovanist hazorozpodilnykh pidpriemstv rehionu. Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal "Internauka". Seriya: "Ekonomichni nauky". №1. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2020-1-5424>
2. Deineko V.V. (2012) Slantsevyi haz: ekolohichni aspekty vydobutku (svitovy dosvid dlia Ukrainy, analitychni otsinky). Rehionalna ekonomika. № 4. p. 98-108.
3. Enerhetychna stratehiia Ukrainy na period do 2030 roku. URL: // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13>.
4. Zakon Ukrainy: «Pro rynek pryrodnoho hazu» vid 9 kvitnia 2015 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-19#Text>.
5. Kryshtal A. M. (2015) Svitovy dosvid vyvchennia ta vykorystannia netradytsiinykh vuhlevodnevykh resursiv. Mineralni resursy Ukrainy, №1, p. 27-37.
6. Kupchak V.R., Pavlova O.M., Pavlov K.V., Lahodiienko V.R. (2019) Formuvannia ta rehuliuвання rehionalnykh enerhetychnykh system: teoriia, metodolohiia ta praktyka: monohrafiia. Lutsk: CPD Hadiak Zhanna Volodymyrivna, drukarnia «Volynpolihraf».
7. Markovska V. S. (2013) Perspektyvy vydobutku i spozhyvannia slantsevoho hazu v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu. Ekonomichni chasopys – XXI, № 3-4 (2), p. 17-20.
8. Natsionalna komisiia, shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuвання u sferakh enerhetyky ta komunalnykh posluh. URL: <https://www.nerc.gov.ua/>.
9. Pavlov K.V., Pavlova O.M., Kupchak V.R. (2019) Priorytetni napriamy derzhavnogo rehuliuвання konkurentsii: vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid. Ekonomichni chasopys Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky : zhurnal, №1(17), p.14-20.
10. Pavlova O.M. (2019) Tovarna forma orhanizatsii suspilnoho vyrobnytstva V umovakh rozvytku natsionalnoi ekonomiky Ukrainy (druhoi polovyny KhVII - kintsia XVIII st.): monohrafiia. Lutsk. Vydavnytstvo «Teren».
11. Pysanko S. V., Pavlova O. M., Pavlov K. V. (2020) Rol ta znachennia investytsiino-innovatsiinykh protsesiv v elektroenerhetychnii haluzi rehionu. Ukrainyky zhurnal prykladnoi ekonomiky, Tom 5, № 3, p. 320 -328.
12. Pidchosa O. V. (2011) Investytsiina diialnist TNK u svitovii naftohazovii haluzi: determinanty rozvytku. Ekonomichni chasopys-XXI, №11-12, p. 19-23.
13. Strishenets O.M. (2016) Svitovi tendentsii rozvytku ekonomiky enerhetyky u XXI st.: adaptatsiia do ukrainskykh realii. Ekonomichni chasopys Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky, № 1, p.73-79.
14. Sukhodolia O. M. (2018) Stiikist funktsionuvannia enerhetychnoi systemy chy stiikist enerhozabezpechennia spozhyvachiv: postanovka problemy. Stratehichni priorytety, № 2, p.101-117.
15. Sukhodolia O.M., Kharazishvili Yu.M., Bobro D. H., Smenkovskiy A.Iu., Riabtsev H.L., Zavhorodnia S.P. (2020) Enerhetychna bezpeka Ukrainy: metodolohiia systemnoho analizu ta stratehichnoho planuvannia : analit. dop. / za zah. red. O. M. Sukhodoli. Kyiv : NISD.
16. Tsyhan R.M., Syniatko A.O. (2015) Perspektyvy vydobutku slantsevoho hazu v Ukraini: Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Ekonomika ta upravlinnia v naftohazovomu kompleksii Ukrainy: aktualni problemy, realii ta perspektyvy". URL: www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2015/51.pdf.
17. Korotyia M.I., Pavlov K.V., Pavlova O.M. (2020) Regulation of activity of regional gas distribution enterprises of Ukraine: monograph. Lutsk: SPD Gadyak Zhanna Volodymyrivna, printing house "Volynpoligraf".

18. Novosad, O., Perevozova, I., Obelnytska, K., & Popadynet, N. et al. (2021) Integral estimation of the competitiveness level of the western Ukrainian gas distribution companies. *Accounting*, 7(5), 1073-1084. DOI:10.5267/j.ac.2021.3.001.
 19. Pavlov K., Korotia M. et al. (2020) Determination and Management of Gas Distribution Companies' Competitive Positions. In: Mrugalska B., Trzcielinski S., Karwowski W., Di Nicolantonio M., Rossi E. (eds) *Advances in Manufacturing, Production Management and Process Control. AHFE 2020. Advances in Intelligent Systems and Computing*, vol. 1216. Springer, Cham. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-51981-0_38.
 20. Pavlov Kostiantyn, Pavlova Olena et al (2020) Optimization of multi-channel queuing systems with a single retail attempt: Economic approach. *Decision Science Letters*. *Decision Science Letters* 9. http://www.growing-science.com/dsl/online/dsl_2020_22.pdf.
 21. Pavlov, K., Pavlova, O., & Kupchak, V. (2019) Integral Indicators Based on Competitiveness Capacity Characteristics of Regional Real Estate Markets of Ukraine. *Journal of Competitiveness*, 11 (3), 87–108. <https://doi.org/10.7441/joc.2019.03.06>.
 22. Romaniuk R., Pysanko S. et al. (2021) Prospects of implementation of a new model of functioning of the electric power industry south-east region of Ukraine. *Znanstvena misel journal*. Vol.1, №50/2021. Ljubljana, Slovenia. P.21-27.
 23. Romanyuk R., Pavlov K., Pavlova O. (2021) Features of development and prospects of transformation of the electricity industry of the region. *International scientific journal "Internauka". Series: "Economic Sciences"*, №1. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2021-1-6854>.
 24. Yepifanova I. Yu., Dzhedzhulla V. V. (2022) Financial support of industrial enterprise`s innovative directions of energy saving : Monograph. Vinnytsia: VNTU.
-

Анотація

МАТІЙЧУК Любомир Павлович. Безпеки газового ринку України та особливості її реалізації

Окреслено шляхи імплементації основних засад функціонування ринку газу Україною за європейським сценарієм. Визначено, що Україна наразі застосовує такі системи співпраці з європейською асоціацією операторів газотранспортних систем ЄС – ENTSO–G, а також європейською асоціацією операторів електричних мереж ЄС- ENTSO–S. З'ясовано виклики, що стоять перед газовою галуззю, серед яких: газорозподільчі і газопостачальні компанії переважно провели формальне розділення сфер діяльності, залишившись фактично власністю тих самих акціонерів і вертикально інтегрованими підприємствами; пільгове ціноутворення на природний газ для окремих категорій споживачів (населення, теплопостачальні компанії, релігійні організації) у поєднанні із спеціальним режимом гарантованого постачання створює передумови для накопичення боргів та маніпуляцій на рівні газорозподільчих і газопостачальних компаній; незавершеність процесу встановлення систем обліку газу та існування нормативних обсягів споживання залишає можливості для маніпуляцій і зловживань і формування заборгованості між учасниками ринку, перш за все газорозподільчих компаній перед оператором; глобальне падіння цін на природний газ є однією з причин, які стоять на перешкоді нарощуванню вітчизняного видобутку та відповідно, зменшення залежності від імпорту; зберігається загроза припинення транзиту російського газу через територію України після завершення терміну дії чинного п'ятирічного контракту між російським «Газпромом» і НАК «Нафтогаз України», що внесе суттєві зміни у режим роботи газотранспортної системи. Досліджено структуру газової сфери, що охоплює управління корпорацією НАК "Нафтогаз України" яка структурно є поєднаною з державною газодобувною компанією АТ "Укргазвидобування" та оператором газосховищ. Виділено ряд критеріїв, що сприятимуть забезпеченню належного рівня безпеки ринку природного газу в Україні, серед яких виділено наступні: низька купівельна спроможність споживачів. На жаль, війна спричинила ряд криз, які наслідково супроводжуються темпами зростання цін і тарифів на енергоресурси. Падіння загального добробуту громадян породжує великі та соціальні наслідки для України; напрям збільшення власного видобутку обсягів природного газу в Україні, передбачених у Енергетичній стратегії України на період до 2030 року. Основу в цьому напрямі має скласти розвідка щодо знаходження та видобутку покладів сланцевого газу. Слід відмітити, що нафтогазовидобувна галузь характеризується рядом відмінностей, в першу чергу, що стосується аналізу й оцінки ефективності інвестиційних проєктів. Використання системності критеріїв енергетичної безпеки нафтогазового сегменту забезпечить можливість суб'єктами даних ринкових структур динамізувати відповідні складові задля отримання енергетичного ефекту з подальшим приведенням в дію механізмів адаптації усієї системи до нових умов функціонування. Узагальнюючи, слід відмітити, що під системою розуміється певна кількість взаємопов'язаних елементів, які взаємодіють між собою та утворюють цілісність та доцільність свого існування з огляду на синергію. Застосування системності дозволяє вирішити проблему стратегії

довгостроковості та сталості енергетичної безпеки з можливістю узгодженості цілей, виваженої енергетичної політики, інституційної трансформації системи. Синергетичність системності відбуватиметься за умови адекватної оцінки основним компонентам на предмет їх функціонального призначення. Використання методу системності передбачає опис з можливих змін у структурі системи енергетичного сектору України, а саме: поетапної зміни права власності на активи енергетичного сектору, збільшення частки приватного сектору на функціонування енергетики країни.

Ключові слова: газовий ринок, особливості газового ринку України, безпека газового ринку, ринок природного газу, стабільність ринку природного газу.

Стаття надійшла до редакції 30.08.2022 р.

Бібліографічний опис статті:

Матійчук Л. П. Безпеки газового ринку України та особливості її реалізації. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 3. С. 116-123.

Matiichuk L. (2022) Security of the gas market of Ukraine and features of its implementation. *Innovation and Sustainability*, no. 3, pp. 116-123.

УДК 339.1

ВІТІЮК Анна Валеріївна

кандидат економічних наук, доцент

доцент кафедри менеджменту, маркетингу та економіки
Вінницький національний технічний університет, Україна

ORCID ID: 0000-0001-5211-4948

e-mail: anna_vitiuk@ukr.net

ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОВІДНИХ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Виявлено базові засади функціонування провідних машинобудівних підприємств, що передбачають можливості в майбутньому виготовляти затребувану продукцію, що ґрунтуються з одного боку на наданні комплексу послуг з проектування, виготовлення та сервісного обслуговування машинобудівної продукції, а з іншого – на тривалому досвіді зовнішньоекономічної діяльності, що дозволяє здійснювати постачання власної продукції на зовнішній ринок. Обґрунтовано доцільність використання методики теорії ефективної конкуренції при дослідженні конкурентоспроможності машинобудівних підприємств. Розглянуто основні аспекти формування конкурентоспроможності – ефективність виробничої діяльності, фінансове положення та збут продукції, наслідком чого стало формування інтегрального показника конкурентоспроможності підприємства. Встановлено, що показники високої ефективності виробничої діяльності забезпечувалися за рахунок зростання обсягів випуску продукції. Забезпечення достатніх значень показників фінансового стану базувалося на основі зростання використання залучених коштів, які шляхом вкладення у ефективну роботу дозволяти збільшувати фінансові результати екстенсивним шляхом. Показники збуту продукції засвідчили відсутність тенденцій залежності зростання прибутку від реалізації та чистого доходу (виручки) від реалізації, що свідчить про різну ефективність машинобудівних підприємств в окремі проміжки часу, що може бути спричинене також різними типами та особливостями виробництва на підприємствах. В результаті аналізу було виявлено сукупність нестійких тенденцій у діяльності досліджуваних підприємств, що відповідним чином відобразилося у коливаннях інтегрального показника конкурентоспроможності досліджуваних підприємств за період 2016-2020 років.

Ключові слова: конкурентоспроможність, машинобудівне підприємство, інтегральний показник, виробнича ефективність, фінансове положення, збут

JEL classification: L60; M11

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.124.131>

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Розвиток машинобудівної галузі країни визначає стан функціонування усіх інших галузей економіки. Економічні та технічні можливості машинобудівних підприємств постачати високопродуктивне обладнання для вітчизняних підприємств створює передумови для подальшого розвитку господарської діяльності в країні. Втім, активні інтеграційні процеси вкрай загострили конкуренцію саме у машинобудівній сфері де українські

виробники зіткнулися з необхідністю боротися за покупця з великими транснаціональними корпораціями, що суттєво ускладнило їх діяльність. Поряд з цим існують різні сегменти ринку, які з певних причин можуть бути заповнені саме українськими машинобудівними підприємствами з огляду на їх переваги у ціні, якості, наближеності до споживача тощо.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Зацікавленість напрямом конкурентоспроможності машинобудівних підприємств

є високою серед як українських, так і закордонних науковців. Втім, саме такі українські вчені як Кузьмін О.Є., Мельник О.Г., Саталкіна Л.О., Скибінський О.С., Петрович Й. М. [4], Циганова О. С., Маркітан О.І., Смерічевська С.В. та інші. Дослідженням саме основних аспектів конкурентоспроможності машинобудівної продукції Вінницької області велику увагу було приділено такими дослідниками як Мороз О.В., Карачина Н.П. [2], Сахно А.А., Єпіфанова І.Ю., Савченко С.М та ін. Попри вже здійснені ґрунтовні дослідження, вважаємо за доцільне виявити основні засади та фактори формування конкурентоспроможності саме провідних машинобудівних підприємств.

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНИШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Відзначаючи важливість машинобудування для розвитку економіки варто підкреслити критично необхідний розвиток саме таких ефективних підприємств на етапі майбутнього післявоєнного відновлення. Наголошуючи на подальшому активному споживанні машинобудівної продукції важливо оцінити можливості підприємств випускати продукцію, що буде конкурентоспроможною на ринку в необхідних кількостях та за визначеними інноваційними характеристиками, що може бути забезпечене за рахунок аналізування конкурентоспроможності машинобудівних підприємств

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження конкурентоспроможності провідних машинобудівних підприємств Вінницької області з метою виявлення основних факторів впливу для забезпечення аналітичного підґрунтя при вживанні управлінських рішень.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Машинобудування – є базовою галуззю розвитку економіки в кожній країні, втім у

кожній країні існують свої умови та перспективи розвитку машинобудівних виробництв. Історично склалося, що переважна більшість машинобудівних підприємств в Україні розташовані у Східному регіоні, що на сьогодні потерпає від військової агресії. За таких обставин вкрай складно передбачити їх можливості працювати та виготовляти продукцію, саме тому машинобудівні підприємства інших регіонів отримали додаткові можливості для розвитку, зокрема суб'єкти господарювання, що розташовані у Вінницькій області, які володіють значним потенціалом розвитку [1, с. 71-77; 2, с. 57].

Наукова практика дослідження конкурентоспроможності підприємств розробила велику кількість методів, що є універсальними та унікальними, втім у цьому дослідженні вважаємо за доцільне скористатися саме аналітичною методикою теорії ефективної конкуренції, що була запропонована Й. Шумпетером. Відповідно до його підходу найбільш конкурентоспроможними є підприємства, де найкращим чином організована робота всіх підрозділів та служб як системи. Ефективність діяльності кожного підрозділу підприємства зумовлена багатьма факторами (управлінням виробничою діяльністю, фінансовим станом, ефективністю збуту тощо), які пов'язані в єдину систему оцінки ефективності всього підприємства [3, с. 50-52].

Відповідно до підходу Й. Шумпетера оцінювання здійснюється на основі формування трьох груп показників, що є базою для обчислення інтегрального показника конкурентоспроможності, зокрема, це показники, що характеризують:

1. Конкурентоспроможність за показниками ефективності виробничої діяльності;
2. Конкурентоспроможність підприємства за показниками фінансового положення;
3. Конкурентоспроможність підприємства за показниками збуту продукції (табл. 1).

Зазначена методика передбачає використання матеріалів фінансової звітності підприємств і може бути рівнозначно використана для усіх підприємств. Набір використовуваних індикаторів виключає дублювання окремих показників, дозволяє швидко та ефективно отримати відображення стану підприємства на галузевому ринку.

Таблиця 1

**Проміжні показники оцінювання конкурентоспроможності машинобудівних підприємств
Вінницької області**

Критерії та показники конкурентоспроможності	Правило розрахунку показника	Роки	Підприємства				
			ПАТ «Вінницький дослідний завод»	ПРАТ «Барський машинобудівний завод»	ПРАТ «Калинівський машинобудівний завод»	ПРАТ «Могилів-Подільський машинобудівний завод»	ПРАТ «Ремтех сільмаш»
Конкурентоспроможність за показниками ефективності виробничої діяльності (ЕП)							
Відносний показник витрат на одиницю продукції (В)	В = валові витрати/обсяг виробництва продукції	2016	0,86	0,84	0,93	0,74	0,46
		2017	0,77	0,86	0,82	0,69	0,52
		2018	0,67	0,87	0,82	0,73	0,41
		2019	0,84	0,88	0,88	0,87	1,00
		2020	0,81	0,87	0,81	0,97	1,00
Відносний показник фондовіддачі (Ф)	Ф = обсяг випуску продукції/ вартість основних виробничих фондів	2016	1,58	13,01	7,91	1,33	2,32
		2017	2,30	8,68	15,98	5,01	2,41
		2018	2,00	7,63	12,82	6,44	2,17
		2019	1,80	6,88	15,47	2,31	1,44
		2020	10,71	6,90	6,93	0,92	1,32
Відносний показник рентабельності продукції (Рп)	Рп = прибуток від реалізації *100/повна собівартість продукції	2016	8,77	4,87	-9,55	-1,25	8,98
		2017	30,18	5,25	7,70	8,37	-16,42
		2018	30,18	4,31	6,69	5,99	2,46
		2019	5,64	1,02	4,05	-12,77	0,43
		2020	11,54	3,68	0,79	-48,83	-3,99
Відносний показник продуктивності праці (Пп)	Пп = обсяг виробництва продукції/ середньорічну кількість працівників	2016	302,3	330,85	202,39	139,57	150,76
		2017	572,32	400,51	430,20	177,41	142,16
		2018	570,58	493,68	469,79	248,41	161,07
		2019	598,81	450,72	621,89	103,34	131,58
		2020	582,37	446,47	293,10	78,41	143,2
Конкурентоспроможність підприємства за показниками фінансового положення (ФП)							
Коефіцієнт автономії (Ка)	Ка = власні засоби / загальна сума джерел фінансування	2016	0,90	0,86	0,51	0,66	0,96
		2017	0,87	0,74	0,34	0,33	0,90
		2018	0,84	0,70	0,22	0,41	0,90
		2019	0,87	0,71	0,25	0,44	0,97
		2020	0,83	0,66	0,35	0,36	0,96
Коефіцієнт платоспроможності (Кп)	Кп = власний капітал/ загальні зобов'язання	2016	9,51	6,05	1,05	2,39	25,87
		2017	6,89	4,09	0,51	0,51	9,50
		2018	5,22	3,68	0,28	0,75	8,75
		2019	6,44	3,10	0,33	0,85	31,40
		2020	4,72	2,38	0,49	0,59	26,81
Коефіцієнт абсолютної ліквідності (Кл)	Кл = грошові засоби та швидкоореалізовані цінні папери/короткострокові зобов'язання	2016	0,85	0,76	0,26	0,10	0,45
		2017	0,81	≈0,00	0,20	0,02	3,33
		2018	0,66	0,10	0,19	0,10	0,05
		2019	0,52	0,02	0,13	0,12	0,57
		2020	0,72	0,10	0,12	0,01	0,97
Коефіцієнт обіговості обігових засобів (Ко)	Ко = виручка від реалізації/ середньорічний залишок обігових засобів	2016	0,59	2,45	1,24	5,52	2,58
		2017	0,96	2,23	1,78	3,49	2,59
		2018	0,81	2,18	1,16	4,08	2,61
		2019	0,84	1,59	1,68	1,70	2,01
		2020	0,71	1,25	0,79	0,88	1,83
Конкурентоспроможність підприємства за показниками збуту продукції (ЕЗ)							
Рентабельність продаж (Рп)	Рп = прибуток від реалізації x 100/обсяг продаж	2016	7,55	4,09	-8,96	-0,92	4,17
		2017	15,07	4,52	6,32	5,80	-8,52
		2018	20,31	3,77	5,46	4,36	1,00
		2019	4,73	0,90	3,55	-11,07	0,43
		2020	0,09	3,22	0,66	-47,40	-3,99
Коефіцієнт затовареності готовою продукцією (Кз)	Кз = обсяг нереалізованої продукції/ обсяг продаж	2016	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05
		2017	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05
		2018	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05
		2019	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05
		2020	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05
Коефіцієнт загрузки виробничих потужностей (Км)	Км = обсяг випуску продукції/ виробнича потужність	2016	0,90	0,90	0,90	0,90	0,90
		2017	0,89	0,89	0,89	0,89	0,89
		2018	0,88	0,88	0,88	0,88	0,88
		2019	0,87	0,87	0,87	0,87	0,87
		2020	0,86	0,86	0,86	0,86	0,86

Серед переваг методу варто відзначити те, що він є зручним для використання при дослідженні конкурентоспроможності виробничого підприємства та охоплює основні напрями діяльності такої організації. Разом з тим в його основу закладена експертна оцінка показників вагомості кожного коефіцієнта, а відокремлено така оцінка не може вважатися абсолютно достовірною.

Для забезпечення більш точних результатів оцінювання вважаємо за необхідне вказати ряд обставин, що передують дослідженню:

1. Високий рівень конкуренції у машинобудівній сфері щоразу посилюється, відтак вважаємо за доцільне дослідити можливості в майбутньому виготовляти затребувану продукцію саме серед провідних машинобудівних підприємств регіону.

2. Для аналізування вважаємо за доцільне обрати період за останні 5 років, що пояснюється відносною стабільністю курсу валют, які є важливими фактором у діяльності машинобудівних підприємств, оскільки вони змушені конкурувати саме з іноземними виробниками;

3. Обрані для дослідження підприємства надають комплекс послуг як з проектування, так і виготовлення та сервісного обслуговування продукції;

4. Зазначені підприємства мають досвід зовнішньоекономічної діяльності та володіють потенційними можливостями постачання власної продукції на зовнішній ринок.

Отже, для дослідження конкурентоспроможності машинобудівних підприємств Вінницької області було обрано 5 об'єктів дослідження - ПРАТ «Вінницький дослідний завод», ПРАТ «Барський машинобудівний завод», ПРАТ «Калинівський машинобудівний завод», ПРАТ «Могилів-Подільський машинобудівний завод» та ПРАТ

«Ремтехмільмаш», які були досліджені відповідно до викладеної методики ефективної конкуренції (табл. 1.).

При розрахунках обсягів нереалізованої продукції було прийнято, що цей обсяг складає 5% від реалізованої продукції, що пояснюється можливим браком. Продукція досліджуваних машинобудівних підприємств здебільшого не може бути нереалізованою оскільки підприємства характеризуються одиничним типом виробництва та виготовляють продукцію на замовлення конкретних клієнтів.

Оцінювання коефіцієнта завантаження виробничих потужностей оцінити достатньо важко оскільки дані фінансової звітності не містять потрібної інформації, а підприємства не здійснюють облік виробничих інтегральних потужностей однопродуктового виробництва, системи взаємопов'язаних машин, багатопродуктового виробництва з груповим розміщенням устаткування, устаткування певної технологічної групи, що є показниками для аналітичних розрахунків. За умов обмеженої інформаційної бази вважаємо за доцільне скористатися науковим доробком Й. М. Петровича [4, с. 172], який досліджував виробничі потужності машинобудівних підприємств, до яких належать досліджувані підприємства, та використати виявлене приблизне значення коефіцієнта завантаження виробничих потужностей у розмірі 0,90 у 2016 році. Відзначаючи важливість зносу в машинобудівній галузі в наступні роки прийmemo незначне зниження коефіцієнта завантаження виробничих потужностей до 0,89 у 2017 році, 0,88 у 2018 році, 0,87 у 2019 році та 0,86 у 2020 році.

Сукупність здійснених розрахунків дозволила виявити значення інтегрального показника конкурентоспроможності машинобудівних підприємств за 2016-2020 роки (табл. 2; рис. 1).

Таблиця 2

Динаміка інтегрального показника конкурентоспроможності машинобудівних підприємств Вінницької області

Роки	ПРАТ «Вінницький дослідний завод»	ПРАТ «Барський машинобудівний завод»	ПРАТ «Калинівський машинобудівний завод»	ПРАТ «Могилів-Подільський машинобудівний завод»	ПРАТ «Ремтех-сільмаш»
2016	7,86	7,05	4,04	2,88	5,31
2017	13,43	7,82	8,95	4,47	2,06
2018	13,56	9,04	9,17	5,36	3,74
2019	11,39	7,87	11,52	0,54	4,53
2020	11,07	8,44	6,14	-5,19	3,86

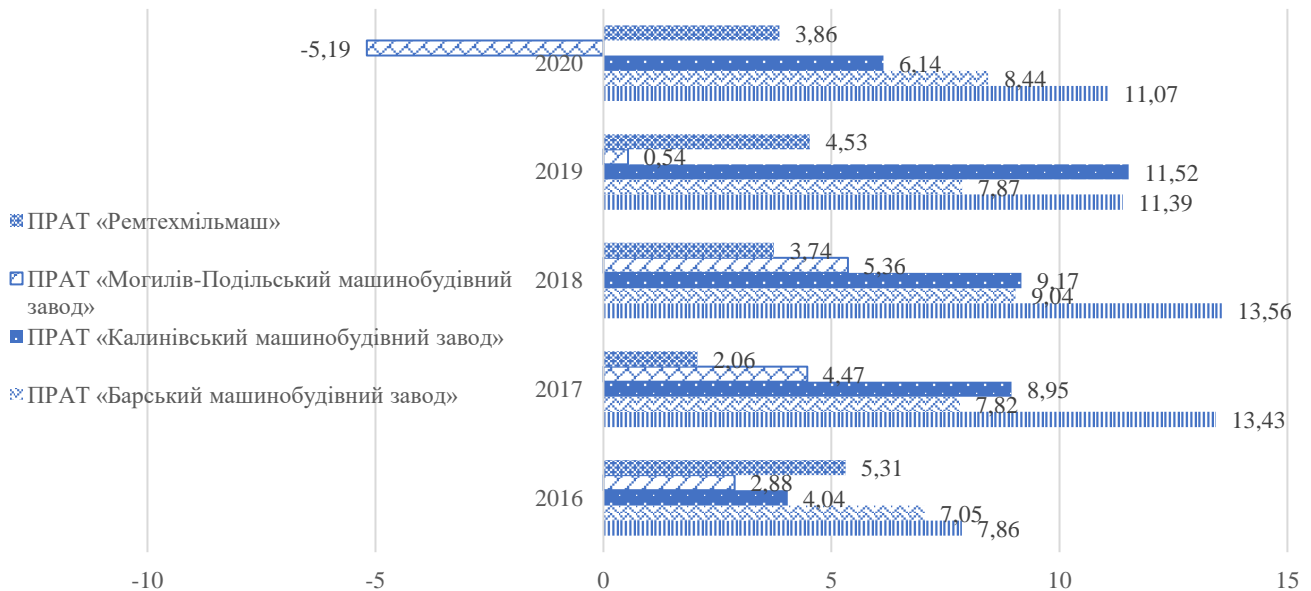

Рис. 1. Графічна інтерпретація інтегрального показника конкурентоспроможності машинобудівних підприємств Вінницької області

Отримані результати є позитивними, оскільки відображають додатні значення інтегрального показника конкурентоспроможності машинобудівних підприємств у всіх роках за виключенням ПРАТ «Могилів-Подільський машинобудівний завод» у 2020 році. При цьому відзначено, що за досліджуваний період 2016-2020 років жодне підприємство не володіло стабільною тенденцією нарощення або зниження конкурентоспроможності, що свідчить про

існування низки дестабілізуючих факторів, виявлення та детермінація яких є очевидною. Відтак, для забезпечення більшої інформативності встановлених висновків вважаємо за доцільне розглянути покроково вплив показників ефективності виробничої діяльності (табл. 3), фінансового положення (табл. 4) та збуту продукції (табл. 5) як критеріїв формування інтегрального показника конкурентоспроможності машинобудівних підприємств.

Таблиця 3

Конкурентоспроможність за показниками ефективності виробничої діяльності

Роки	ПАТ «Вінницький дослідний завод»	ПРАТ «Барський машинобудівний завод»	ПРАТ «Калинівський машинобудівний завод»	ПРАТ «Могилів-Подільський машинобудівний завод»
2016	34,30	37,77	25,19	13,94
2017	69,98	44,07	52,70	22,25
2018	69,72	52,81	54,80	28,69
2019	62,74	47,06	71,59	5,93
2020	65,14	47,70	33,65	-11,22

1. Показники ефективності виробничої діяльності (табл. 3) формувалися під впливом таких факторів:

1.1 Відносний показник витрат на одиницю продукції. Визначальний вплив на формування показника має розмір валових витрат, зростання яких в порівнянні із зростанням обсягу виробництва продукції, спричинило найбільший вплив на зниження показника на ПРАТ «Вінницький дослідний

завод», ПРАТ «Калинівський машинобудівний завод»;

1.2 Відносний показник фондівдачі формувався здебільшого під впливом коливання обсягів продукції, зокрема зростання показника відбувалося за рахунок зростання обсягу випуску на ПРАТ «Вінницький дослідний завод», ПРАТ «Калинівський машинобудівний завод», ПРАТ «Могилів-Подільський машинобудівний завод» та ПРАТ

«Ремтехмільмаш». В свою чергу скорочення відносний показник фондівіддачі за рахунок скорочення випуску продукції відбувалося на ПАТ «Барський машинобудівний завод», а також на ПРАТ «Калинівський машинобудівний завод» в окремі проміжки часу;

1.3 Відносний показник рентабельності продукції на усіх досліджуваних підприємствах змінювався відповідно до коливань прибутку від реалізації, ігноруючи при цьому зусилля на шляху зниження собівартості продукції;

1.4 Зростання відносного показника продуктивності праці відбувалося за рахунок зростання обсягів випуску продукції.

2. Показники фінансового положення підприємства (табл. 4) формувалися під впливом таких факторів:

2.1 На усіх без винятку підприємствах спостерігалось зниження коефіцієнта автономії, що є наслідком зростання залучених коштів;

2.2 Коефіцієнт платоспроможності визначався здебільшого розміром поточних зобов'язань, розмір яких варіювався відповідно до обсягів господарської діяльності

2.3 Виявлені значення коефіцієнта абсолютної ліквідності базувалися на наявності достатніх грошових коштів на підприємствах, що необхідні для негайного погашення своєї короткострокової кредиторської заборгованості;

2.4 Підприємства утримують приблизно однаковий рівень оборотних активів, що є необхідним для підтримання нормальної операційної діяльності підприємств.

Таблиця 4

Конкурентоспроможність підприємства за показниками фінансового положення

Роки	ПАТ «Вінницький дослідний завод»	ПРАТ «Барський машинобудівний завод»	ПРАТ «Калинівський машинобудівний завод»	ПРАТ «Могилів-Подільський машинобудівний завод»	ПРАТ «Ремтех-сільмаш»
2016	5,68	2,10	0,49	1,53	5,68
2017	4,25	1,37	0,30	0,73	3,86
2018	3,29	1,30	0,22	0,92	2,04
2019	3,98	1,07	0,20	0,60	6,85
2020	2,99	0,89	0,26	0,36	6,14

3. Дослідження показників ефективності збуту продукції (табл. 5) за умови встановлення константних значень таких показників як коефіцієнт затовареності готовою продукцією та коефіцієнта загрузки виробничих потужностей дозволило встановити такі закономірності :

3.1 Наявність різких коливань із збиткової діяльності до періодів отримання значних прибутків як це було зафіксовано на ПРАТ «Калинівський машинобудівний завод», ПРАТ «Могилів-Подільський

машинобудівний завод» та ПРАТ «Ремтехсільмаш».

3.2 Відсутність тенденцій залежності зростання прибутку від реалізації та чистого доходу (виручки) від реалізації.

Таким чином, аналіз конкурентоспроможності провідних машинобудівних підприємств дозволив виявити ряд факторів, які забезпечили достатньо високі значення конкурентоспроможності досліджуваних машинобудівних підприємств (рис. 1.).

Таблиця 5

Конкурентоспроможність підприємства за показниками збуту продукції

Роки	ПАТ «Вінницький дослідний завод»	ПРАТ «Барський машинобудівний завод»	ПРАТ «Калинівський машинобудівний завод»	ПРАТ «Могилів-Подільський машинобудівний завод»	ПРАТ «Ремтех-сільмаш»
2016	2,99	1,71	-3,12	-0,15	1,74
2017	5,77	1,87	2,53	2,34	-2,96
2018	7,71	1,59	2,21	1,80	0,56
2019	1,94	0,52	1,50	-3,91	0,35
2020	0,22	1,38	0,43	-17,35	-1,29

Зростання обсягів виробництва, а відповідно і реалізації продукції дозволило підприємствам нарощувати свої доходи протягом 2016-2020 років, що свідчить про:

- наявність стабільного попиту на продукцію машинобудівних підприємств;
- гнучкість в діяльності машинобудівних підприємств, яка дозволяє виконувати одиничні, особливі замовлення;
- наявність довгострокових партнерських відносин;
- високий технологічний рівень виробництва.

Маркетингова діяльність машинобудівних підприємств є достатньо специфічною та характеризується різкими коливаннями обсягів виручки з огляду на технічні особливості продукції, що виготовляється, що в свою чергу призводить до відсутності тенденцій залежності зростання прибутку від реалізації та чистого доходу (виручки) від реалізації.

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Використання теорії ефективної конкуренції для дослідження конкурентоспроможності провідних машинобудівних підприємств Вінницької області шляхом формування

інтегрального показника конкурентоспроможності підприємства за 2016-2020 роки засвідчило високий рівень конкурентоспроможності, який було досягнуто екстенсивним шляхом збільшення обсягів виробничої діяльності. При цьому варто відзначити, що жоден з показників, що були закладені в основу розрахунку інтегрального показника конкурентоспроможності підприємства не володів стабільними тенденціями бажаного зростання або скорочення, що свідчить про вкрай нестійкі зафіксовані тенденції, що можуть перманентно змінюватися, а відтак для підприємств варто вдаватися до певних управлінських рішень з метою мінімізації можливих негативних загроз з боку досліджуваних критеріїв – підвищення витрат на виробництво (показники виробничої ефективності), погіршення фінансового стану (показники фінансового положення) або виникнення проблем зі збутом (показники збуту).

Сукупність нестабільних тенденцій серед провідних машинобудівних підприємств Вінницької області засвідчив наявність певних проблем у сфері машинобудування країни, відтак, з огляду на виявлені результати серед перспектив подальших наукових досліджень вбачаємо дослідження факторів формування конкурентоспроможності неефективних машинобудівних підприємств.

Література

1. Вітюк А. В., Несен Л. М., Куран О. В. Провідні машинобудівні підприємства Вінницької області: аналіз інвестиційної привабливості. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 4. С.71-77.
2. Мороз О.В., Карачина Н. П., Вітюк А.В. *Розвиток процесів забезпечення інвестування підприємств сільськогосподарського машинобудування: монографія*. Вінниця: ВНТУ, 2019. 184 с.
3. Драган О.І. *Управління конкурентоспроможністю підприємств: теоретичні аспекти. монографія*. К.: ДАКККіМ, 2006. 160 с.
4. Петрович Й. М. Методи оцінювання використання виробничих потужностей машинобудівних підприємств на засадах системного підходу. *Вісник національного університету „Львівська політехніка”*. 2009. №.647. С. 171-178.

References

1. Vitiuk A.V., Nesen L.N., Kuran O. V. (2022) Providni mashynobudivni pidpriemstva Vinnytskoi oblasti: analiz investytsiinoi pryvablyvosti. [Leading engineering enterprises of the Vinnytsia region: analysis of investment attractiveness]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no.4. p.71-77.
2. Moroz O.V., Karachyna N. P., Vitiuk A.V. (2019) *Rozvytok protsesiv zabezpechennia investuvannia pidpriemstv silskohospodarskoho mashynobuduvannia*. [Development of processes for ensuring investment of agricultural engineering enterprises]. Vinnytsia. VNTU. 184 p.
3. Drahan O. I. (2006) *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstv: teoretychni aspekty*. [Management of enterprise competitiveness: theoretical aspects]. K. 160 p.
4. Petrovych Y.M. (2009) *Metody otsiniuvannia vykorystannia vyrobnychkykh potuzhnopei na zasadakh systemnoho pidhodu* [Methods of evaluating the use of production capacities of engineering enterprises on the basis of a system approach]. *Visnyk natsionalnoho universytetu "Lvivska politehnika"*, no.647. p.171-178.

Abstract**VITIUK Anna. The study of the competitiveness of leading engineering enterprises**

The basic principles of the functioning of the leading engineering enterprises have been revealed, which foresee the possibility of producing in-demand products in the future, which are based, on the one hand, on the provision of a complex of services for the design, manufacture and service of engineering products, and on the other hand, on the long-term experience of foreign economic activity, which allows to supply own products to the foreign market. The expediency of using the methodology of the theory of effective competition in researching the competitiveness of engineering enterprises is justified. The main aspects of the formation of competitiveness were considered - the efficiency of production activity, financial position and sales of products, as a result of which the formation of an integral indicator of the competitiveness of the enterprise was formed. It was established that the indicators of high efficiency of production activity were ensured due to the growth of production volumes. Ensuring sufficient values of the indicators of the financial condition was based on the basis of increasing the use of the funds involved, which, by investing in effective work, allowed to increase the financial results in an extensive way. Product sales indicators showed the absence of trends in the growth of profit from sales and net income (revenue) from sales, which indicates the different efficiency of engineering enterprises in separate periods of time, which can also be caused by different types and features of production at enterprises. As a result of the analysis, a set of unstable trends in the activities of the studied enterprises was revealed, which was reflected accordingly in the fluctuations of the integral indicator of the competitiveness of the studied enterprises for the period 2016-2020.

Key words: competitiveness, engineering enterprise, integral indicator, production efficiency, financial position, sales

Стаття надійшла до редакції 31.08.2022 р.

Бібліографічний опис статті:

Вітюк А. В. Дослідження конкурентоспроможності провідних машинобудівних підприємств. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 3. С. 124-131.

Vitiuk A. (2022) The study of the competitiveness of leading engineering enterprises. *Innovation and Sustainability*, no. 3, pp. 124-131.

UDC 330.341.1:631.11 (477)

HNATKIVSKYI Bohdan

PhD in Economics, Associate Professor,
Doctoral Student, Sumy National Agrarian University,
E-mail: bhnatkivskyi@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-5146-9077

**ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM FOR THE
FORMATION OF THE INNOVATIVE STRATEGY OF AGRICULTURAL
ENTERPRISES**

The article substantiates the components of the organizational and economic mechanism of forming an innovative strategy of agrarian enterprises and the development of its architecture. The basis of the formation of the specified mechanism is the emergence of signs of the emergence of interactions of industrial and commercial components of management of innovative development through the identification of separate management and production strategies to ensure the appropriate level of effectiveness for the growth of economic efficiency. The latter should be formed in the context of the possibility of solving the problems of extended reproduction and increasing the competitiveness of agricultural enterprises through the introduction of innovations in general. The economic toolkit in this mechanism will perform a stimulating function, ensure the realization of interests between all market participants and the flow of auxiliary processes, as well as regulate the responsibility of business entities through economic relations. They are the basis that should determine the procedures for the formation and implementation of innovative strategies, as well as determine the level of achieved financial results of the production and commercial activities of enterprises. The criteria and groups of indicators for the identification and analysis of the strategic zone of innovative activity of the enterprise are singled out, in particular: provision of production resources; availability and supply of material and technical resources; efficiency of production activity; competitiveness of products, their position on the market. It is emphasized that due to the complexity of the formation and functioning of strategic zones of innovative activity, a number of problematic issues arise before agrarian commodity producers. Among them, the discrepancy between production capacities and their innovative potential should be singled out. That is, it is impossible to quickly change one's own production capabilities in accordance with the competitive situation on the market. This applies not only to the material and technical support of the production process, but also to the innovative direction of enterprises in general, including the possibility of creating improved products. Therefore, in the study, special attention is paid to the strategy of diversification of production in agricultural enterprises, as the main tool for mobilizing the innovative investment and economic potential of the economic entity.

Keywords: *innovation strategy, strategic zone of innovation activity, agricultural enterprises.*

JEL classification: L20; O32

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.132.138>

1. INTRODUCTION

The continuous development of the domestic economy in conditions of sustainable development and globalization requires active mechanisms for the formation, use and improvement of the innovation and investment potential of agrarian business entities. The need for constant introduction of innovations in the field of continuous and systematic production and commercial activity of commodity producers

acquires a specific scientific-theoretical and applied character at the current stage of development of the agricultural sector of the domestic economy. Despite the sufficient level of provision of natural, human, technical and technological and other resources to improve modernization processes at the expense of internal resources of enterprises, the economic growth of agrarian business entities in Ukraine is of an inertial nature. In the structure of domestic

agricultural production and export activity, raw materials with little added value continue to dominate, and not even the products of their primary or advanced processing, which narrows the production prospects of direct commodity producers, the main part of which are agricultural enterprises, and limits the possibilities of their stable development, increasing competitiveness and efficiency of activity.

2. ANALYSIS OF RECENT RESEARCH AND PUBLICATIONS

A number of works by domestic researchers are devoted to the study of the peculiarities of the development of innovative processes in the agrarian sphere, as well as complex mechanisms and separate tools for their development and implementation, among which it is worth mentioning such authors as A.F. Hatsko, T.H. Ihnatieva, V.A. Kovtun, O.O. Krasnorutskiy, V.A. Lunova, Yu.O. Lupenko, V.M. Onehina, E.E. Savytskyi, N.M. Sirenko, O.I. Yankovska and others [1-8]. However, not enough attention has been paid to the cultivation of scientific tasks related to the development and functioning of an effective organizational and economic mechanism for the formation of an innovative strategy of agrarian enterprises.

3. FORMULATION OF THE OBJECTIVES OF THE ARTICLE

The purpose of the article is to substantiate the components of the organizational and economic mechanism of forming an innovative strategy of agrarian enterprises and to develop its architecture.

4. PRESENTATION OF THE MAIN MATERIAL OF THE RESEARCH WITH FULL JUSTIFICATION OF THE OBTAINED SCIENTIFIC RESULTS

When forming an organizational and economic mechanism, it is necessary to determine the specific objects of influence and the purpose with which the determined influence is possible for implementation. The objects can usually be the activities of individual enterprises, and the main tasks should be the processes of ensuring maximum effectiveness.

The study of the mechanisms of formation of innovative strategies of agrarian business subjects allows us to interpret its essence as a

system of interdependent and connected levers, rules and conditions, methods and methods that affect the process of introducing innovations into the production of products.

The economic toolkit in this mechanism will perform a stimulating function, ensure the realization of interests between all market participants and the flow of auxiliary processes, as well as regulate the responsibility of business entities through economic relations. They are the basis that should determine the procedures for the formation and implementation of innovative strategies, as well as determine the level of achieved financial results of the production and commercial activities of enterprises. Especially in terms of market share and profitability.

The basis of the formation of the specified mechanism is the emergence of signs of the emergence of interactions of industrial and commercial components of management of innovative development through the identification of separate management and production strategies to ensure the appropriate level of effectiveness for the growth of economic efficiency. The latter should be formed in the context of the possibility of solving problems of extended reproduction and increasing the competitiveness of agricultural enterprises through the introduction of innovations in general.

The organizational and economic mechanism of managing the innovative development of agricultural enterprises is a set of organizational and economic levers. At the same time, each of them will have their own forms of organizational and managerial influence. They will influence the organizational and economic parameters of the management systems of innovative development of the enterprise, which contributes to the formation of advantages and effectiveness of the activity of a separate subject of agrarian business.

The process of selecting strategic areas of innovative activities, which are the basis of the formation of the innovative potential of the enterprise, is based on the determination of the needs of potential consumers, and, depending on the nature and possibility of satisfying the identified needs, the production and management strategies of the agribusiness subject will be adjusted.

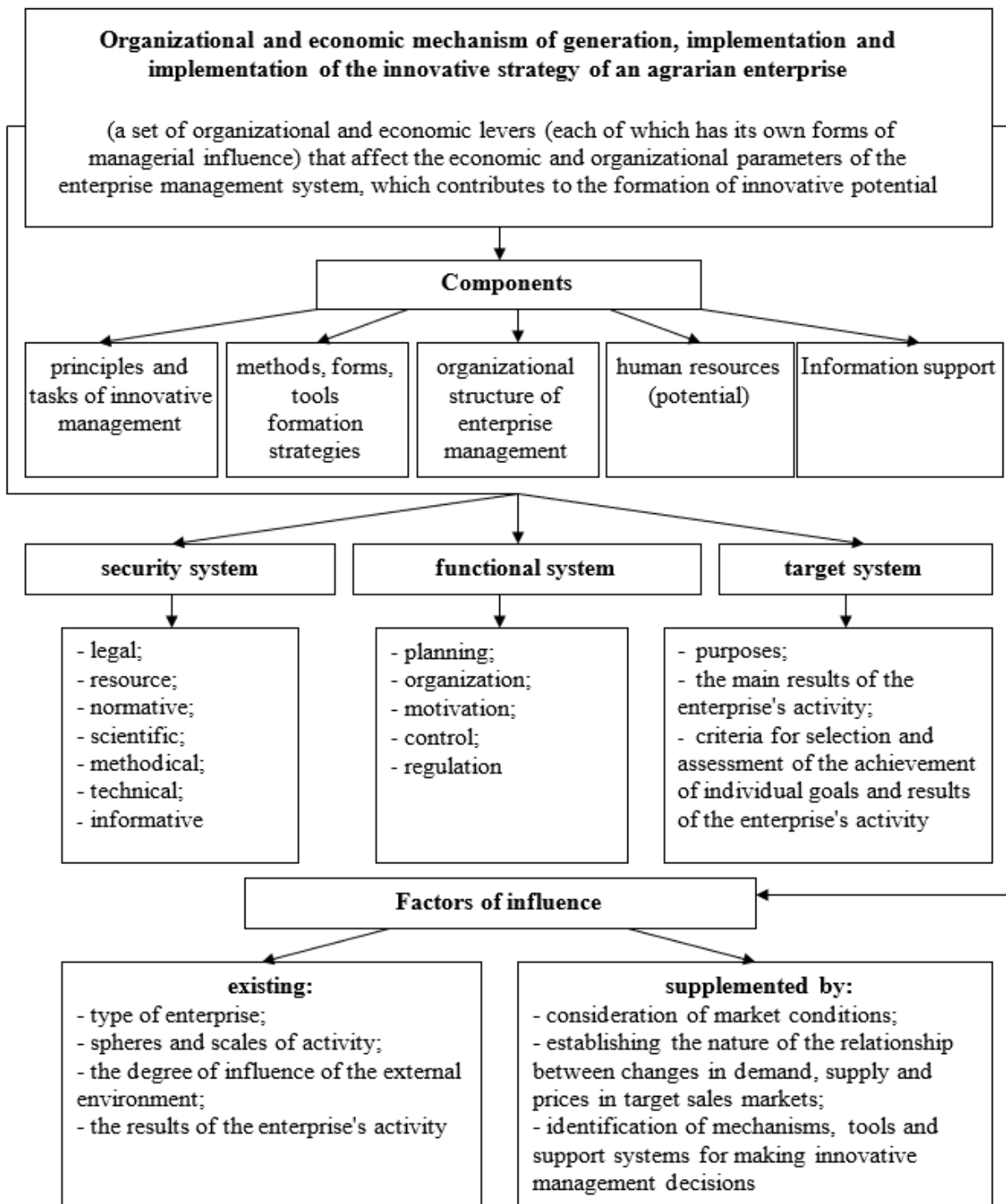

Fig. 1. Components of the organizational and economic mechanism of forming an innovative strategy of agrarian enterprises

Thus, one of the mandatory conditions for the development and implementation of innovative development strategies is the selection and implementation of strategies for each strategic area of the enterprise's innovative activity. Choosing a separate strategic zone of innovative activity is quite a difficult task. This is related to a thorough study of the parameters of the external and internal market environment, as well as diagnostics of the capabilities of enterprises in all innovative directions.

The problems and prospects of expanding the main ideas of this study have been sufficiently developed, both from a theoretical point of view and from a practical application, by domestic and foreign scientists. In international practice, the planning of strategic zones of innovative activity is described according to the following parameters:

- growth prospects of relevant sectors of the economy;
- profitability prospects;

- factors of successful competition due to innovativeness for the future;
- analysis of innovative strategies: growth together with the target market, market capture, market expansion, market segmentation, demand stimulation);
- market differentiation strategy based on the use of innovative potential;
- product differentiation strategy taking into account innovative developments.

The existing toolkit for identifying strategic areas of innovative activity will cover competitive aspects that will characterize the positioning of agrarian business entities in the respective target markets. However, the innovative potential for the formation of sales policy and the possibility of developing the product policy of business entities in the agrarian sphere are still not perfect.

Based on the peculiarities of the formation and functioning of object commodity markets, the main prerequisites for the generation and implementation of innovative development strategies are the correctness of the segmentation of target markets with the determination of the peculiarities of the formation of their conjuncture.

The processes of choosing a strategic area of innovative activity are based on the determination of the needs of potential consumers. Depending on the nature and possibilities of satisfying the specified requests, the company's production strategy is corrected on the basis of attracting innovations. Based on the results of determining the matrix of possibilities, it is possible to predict the type of consumers who will be able to purchase the updated product at the expected prices in the future. The latter is fully adequate to the task of extended reproduction.

At the next stage, the geographical location of the innovation zone should be determined, in which the vast majority of potential consumers will be able to concentrate. In the process of monitoring, factors are determined that have a direct impact on the isolated values of each of the parameters of the strategic zone of innovative activity. A prerequisite for the introduction of innovations into the production and commercial activity of each agribusiness subject is a significant survey of the functioning of the selected market.

As you know, the current state of development of the market economy involves the

functioning of the seller's market, i.e. ensuring the supply (production of products required in terms of volume and quality) only in accordance with the existing consumer demand. Based on this, one of the first stages of the formation and implementation of a competitive development strategy for enterprises should be the segmentation of markets, highlighting the specifics of the business environment for them.

In theory, market segmentation involves the selection of target segments that most correspond to the capabilities of the enterprise and the features of market development [2].

A strategic zone of economic activity is a certain segment of the market to which the enterprise has or wants to have access. At the same time, strategic zones of economic activity should not be equated with the segmentation of target markets. If the first concerns, to a greater extent, the territorial component of object market segmentation, then the second is aimed, first of all, at the selection of the target audience of consumers.

As you know, the process of choosing a strategic zone of economic activity begins with determining the needs of potential consumers of products. Depending on the nature of satisfying these needs, possible technological solutions related to its production are investigated. In the process of analysis, factors that directly affect the specific values of each parameter of the strategic management zone are also investigated.

For the operating conditions of individual industry markets, their differences will be significant. This also applies to the market of agricultural products, which, as is known, is caused by a number of peculiarities inherent only in the field of agricultural production.

If we analyze the existing criteria and groups of indicators in accordance with them, which are used in the analysis of zones of economic activity, then, in our opinion, the following should be highlighted (Table 1).

The task of developing a company's competitive strategy is quite complex, as it is necessary to take into account many external and internal factors [2].

Factors affecting the company's competitive strategy can be divided into two groups:

- features of the industry, characterizing the state and conditions of competition in it;
- competitive capabilities of the enterprise, characterizing its market position and potential.

Table 1

Criteria and groups of indicators of identification and analysis strategic zone of innovative activity

Criteria	Group of indicators
Availability of production resources	- level of technical support; - technology level; - level of production organization; - land area, livestock and poultry, etc
Availability and lack of material and technical resources	- reliability of suppliers; - nature of relations with suppliers; - characteristics of the company's assets
Efficiency of production activity	- production efficiency of all products and their individual types; - economy of production costs; - the efficiency of the use of fixed and working capital; - productivity
Product competitiveness, its position on the market	- product quality; - price of products; - market share; - the competitive status of the enterprise in the selected strategic area of innovation

When forming a competitive strategy, first of all, it is necessary to take into account:

- in what stage of the life cycle is the industry (emergence, rapid growth, maturity, decline);
- industry structure (fragmented versus concentrated),
- the essence and power of five competitive forces,
- the scope of competitors' activities (in particular, whether competition is carried out at the level of the world market).

The assessment of the company's position largely depends on:

- whether it is a leader in the industry, a contender for leadership,
- constantly in secondary roles or fighting for survival, etc.;
- from the company's strengths and weaknesses,
- opportunities and dangers that threaten.

So, the specifics of the formation and functioning of strategic zones of economic activity for domestic agricultural enterprises have caused a number of problems, which include the following. First, production facilities that cannot be quickly updated in accordance with changes in the competitive situation on the market. This applies not only to material and technical support, but also to the production direction of enterprises in general (including the volume of production and the possibility of creating new types of products). Secondly, personnel support, which, currently, in most agricultural enterprises of Ukraine, has a low level of compliance with the

qualification requirements of the constantly changing market environment and, in general, the lack of acceptance at domestic enterprises of new theories and strategies of conducting commercial activities, in particular, misunderstanding and refusal of the use of marketing in their activities. Thirdly, the absence of full state regulation of the functioning of the agricultural market, which results in a number of negative consequences, primarily for the results of the activities of agricultural producers.

Particular attention should be paid to the level of competitiveness in this industry when determining the competitive situation in the selected raw material zone of management. This is a complex and multifaceted issue, the study of which requires a much larger amount of data compared to the existing digital load.

According to the results of the analysis of the matrix of possibilities, the type of buyer who will be able to purchase the improved product at the expected price, which is adequate for the task of extended reproduction, is predicted.

It should be noted that the introduction of innovative developments in agriculture is not aimed at the production of a completely new product, but only provides an opportunity to improve it compared to similar products. This is due to the fact that products in agricultural production are raw materials and are goods for further deep processing. In the process of monitoring, factors, criteria and groups of indicators that have a direct impact on individual values of each parameter of the strategic zone of innovative activity are investigated (Table 2).

Table 2

Evaluation of changes in the expansion of the strategic zone of innovative activity

Factors	Scale of intensity	
	-5	+5
Growth rates of the relevant object market	decrease	increase
Growth of potential consumers	decrease	increase
Dynamics of geographic expansion of the market	expansion	narrowing
Degree of aging of the product nomenclature	decrease	increase
The degree of renewal of the product nomenclature	decrease	increase
Degree of updating of technology	decrease	increase
Degree of demand saturation	increase	decrease
State regulation of prices and costs	decrease	increase
State regulation of growth	strengthening	weakening
Acceptability of the product	decrease	increase
Unfavorable factors for profitability growth	increase	decrease
Favorable factors for profitability growth	reduction	growth

It is substantiated that the specified criteria are a component of the mechanism for the development of the innovation and investment potential of economic entities of the agrarian market. It is the comparative analysis of the determined indicators with the existing production and management system and with the introduction of changes through the prism of innovative activity, that is, intra-farm improvement taking into account the innovative potential, that will make it possible to increase the level of investment attractiveness for each individual subject of the agrarian market, as well as make it possible to compare selected segments object markets for the possibility of investment capital investments, in general.

Due to the complexities of forming and functioning of strategic zones of innovative activity, a number of problematic issues arise before agrarian commodity producers. Among them, the discrepancy between production capacities and their innovative potential should be singled out. That is, it is impossible to quickly change one's own production capabilities in accordance with the competitive situation on the market. This applies not only to the material and technical support of the production process, but also to the innovative direction of enterprises in general, including the possibility of creating improved products.

5. CONCLUSIONS FROM THIS STUDY AND PROSPECTS FOR FURTHER INVESTIGATION IN THIS DIRECTION

Thus, we can state that the mechanism of development of the production component of the innovative potential of agrarian business entities should be based on the vector of investment at the expense of own sources. In turn, the obtained economic results under such conditions are transformed not only into financial mass for further reproduction, but also into the main tool for strengthening competitive positions on the market, which will make it possible to introduce innovative development for the long term. Under such conditions, the definition of strategic zones of innovative activity will cover competitive aspects characterized by the positioning of enterprises in the relevant object markets. However, for the introduction of innovations, the sales potential and the possibilities of forming the product policy of manufacturers are still not perfect.

The process of selecting strategic areas of innovative activities, which are the basis of the formation of the innovative potential of the enterprise, is based on the determination of the needs of potential consumers, and, depending on the nature and possibility of satisfying the identified needs, the production and management strategies of the agribusiness subject will be adjusted. According to the results of the analysis of the matrix of possibilities, the type of buyer who will be able to purchase the improved product at the expected price, which is adequate for the task of extended reproduction, is predicted.

References

1. Bukhalo O.V., Malysh I.A. (2020) The essence of the organizational and economic mechanism of innovative development of agricultural enterprises. KHNAU Bulletin. Series "Economic Sciences", no. 1, p. 341-351
 2. Krasnorutskyi O. O. (2012) Management systems of sales activities of agrarian enterprises: strategy, mechanisms, tools: monograph. Kherson: Hryn D.S.
 3. Larina Ya.S. (2015) Innovative strategies for the development of enterprises in the agrarian sector of the economy of Ukraine. Economic innovations, Issue 60 (1), p. 260-269.
 4. Lypych L.G., Radishchuk T.P. (2013) Formation of the strategy of innovative development of the enterprise on the basis of forecasting the situation of the automotive market: monograph. Lutsk: East European National University named after Lesi Ukrainka.
 5. Lupenko Yu. O. (2014) Priority areas of innovative activity in the agrarian sphere of Ukraine. Economy of agro-industrial complex, no. 12, p. 5-11.
 6. Onegina V. M., Lunyova V. A. (2016) Strategies of innovative development of agricultural enterprises: monograph. Kharkiv: LLC "Striped Typography.
 7. Sirenko N. M. (2010) Management of the strategy of innovative development of the agrarian sector of the economy of Ukraine: monograph. Mykolaiv.
 8. Shamanska O.I. (2016) Formation of a system of innovation-oriented development of agricultural enterprises. Efficient economy, no. 12, p. 123-128..
-

Анотація

ГНАТКІВСЬКИЙ Богдан Михайлович. Організаційно-економічний механізм формування інноваційної стратегії аграрних підприємств

У статті обґрунтовано складові організаційно-економічного механізму формування інноваційної стратегії аграрних підприємств та розробку його архітектури. В основу формування визначеного механізму покладені прояви ознак емерджентності взаємодій виробничих та комерційних складових управління інноваційним розвитком через виокремлення окремих управлінських та виробничих стратегій забезпечення належного рівня результативності для зростання економічної ефективності діяльності. Останнє має формуватись в контексті можливості вирішення задач розширеного відтворення та підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств через запровадження інновацій загалом. Економічний інструментарій в даному механізмі виконуватиме стимулюючу функцію, забезпечуватиме реалізацію інтересів між всіма учасниками ринку і протіканням допоміжних процесів, а також регулюватиме відповідальності суб'єктів бізнесу через економічні відносини. Вони є базою, що має визначати процедури формування та реалізації інноваційних стратегій, а також обумовлюватимуть рівень досягнутих фінансових результатів виробничо-комерційної діяльності підприємств. Виокремлено критерії і групи показників ідентифікації та аналізу стратегічної зони інноваційної активності підприємства, зокрема: забезпеченість виробничими ресурсами; наявність і забезпеченість матеріально-технічними ресурсами; ефективність виробничої діяльності; конкурентоспроможність продукції, позиція її на ринку. Наголошено на тому, що через складності формування та функціонування стратегічних зон інноваційної активності, перед аграрними товаровиробниками постає ряд проблемних питань. Серед них слід виокремити невідповідність виробничих потужностей їх інноваційному потенціалу. Тобто неможливо швидко змінювати у відповідності до конкурентної ситуації на ринку власні виробничі можливості. Це відноситься не лише до матеріально-технічного забезпечення виробничого процесу, а й загалом до інноваційного напрямку підприємств, включаючи можливість створення покращеної продукції. Тому в дослідженні особливу увагу приділено стратегії диверсифікації виробництва в аграрних підприємствах, як основного інструмента мобілізації інноваційно-інвестиційного та економічного потенціалу господарюючого суб'єкта.

Ключові слова: інноваційна стратегія, стратегічна зона інноваційної активності, аграрні підприємства

Стаття надійшла до редакції 30.08.2022 р.

Бібліографічний опис статті:

Гнатківський Б. М. Організаційно-економічний механізм формування інноваційної стратегії аграрних підприємств. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 3. С. 132-138.

Hnatkivskyi B. (2022) Organizational and economic mechanism for the formation of the innovative strategy of agricultural enterprises. *Innovation and Sustainability*, no. 3, pp. 132-138.

УДК 372.8:811.111

БУЛГАРУ Наталія Борисівна

старший викладач кафедри психології, педагогіки та лінгводидактики

Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку

ORCID ID: 0000-0002-2190-9016

e-mail: bugarunat@gmail.com

ДЗЯТКО Алла Анатоліївна

вчитель англійської мови

спеціалізована школа №1 I-III ступенів, м. Хмельницький

ORCID ID: 0000-0003-4635-9265

**ОСНОВНІ ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ФОРМ
ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНІЙ МОВИ У ТЕХНІЧНОМУ
ЗАКЛАДІ**

У статті розглядаються інноваційні форми та методи дистанційного навчання при викладанні іноземної мови в технічних вищих навчальних закладах. Проаналізовано переваги та недоліки форм і методів дистанційного навчання. Дистанційні засоби навчання дедалі ширше впроваджуються в освітній процес. Тому пріоритетним напрямом вважається пошук новацій у розробці методик та технологій для таких занять. У статті наводиться приклад опрацювання вченими інноваційних форм та методів дистанційного навчання при викладанні іноземної мови у таких напрямках: підвищення інтенсивності занять; розширення змісту; будівництвом індивідуальних траєкторій для кожного студента, враховуючи його здібності та мотиваційно-ціннісну сферу особистості; інтенсифікацію самостійної роботи учнів. Серед них: інноваційні інформаційні освітні технології, інтерактивні методики навчання, роль викладача, що є рушієм інноваційної діяльності у вищому навчальному закладі. Розглянуто також види взаємодії між студентом, викладачем і навчальними матеріалами. Визначені особливості впровадження інноваційних та інформаційних технологій в освітній процес ЗВО, охарактеризовані основні якості та критерії технологічності освітнього процесу у ЗВО. Досліджено та науково обґрунтовано особливості дистанційного навчання, як форми втілення інноваційних та інформаційних технологій в освітній процес ЗВО, розглянуті методи та засоби формування професійних компетенцій. Встановлено, що основним змістом діяльності вищого навчального закладу повинно стати проектування інноваційного освітньовиховного середовища. З'ясовано, що дистанційне навчання підвищує якість навчання за рахунок використання новітніх технологій та електронних бібліотек.

Ключові слова: дистанційне навчання, викладання іноземної мови, моделі дистанційного навчання, інноваційні технології, інформаційні технології, інноваційна діяльність, вебінар, інноваційні методи викладання.

JEL classification: L20; O32

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.139.144>**1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У
ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ
ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ
ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ**

В даний час потрібний високий рівень професійної підготовки студентів технічних спеціальностей. Компетентна парадигма у вищій технічній освіті змінює систему цінностей і передбачає наявність концепції освіти та впровадження інноваційних

педагогічних технологій. При навчанні професійно орієнтованої іноземної мови студентів використовуються ситуації, які можуть зустрітись у майбутній професійній діяльності. Застосування нових інформаційних технологій у навчанні іноземної мови – це не лише нові технічні засоби, а й нові форми та методи викладання, новий підхід до процесу навчання. Основна

мета – це формування комунікативної культури студента, навчання практичного оволодіння іноземною мовою.

Сучасні педагогічні технології, такі як навчання у співпраці, проектна методика, використання нових інформаційних технологій, Інтернет-ресурсів допомагають реалізувати особистісно-орієнтований підхід у навчанні, забезпечують індивідуалізацію та диференціацію навчання. Інноваційними технологіями є навчання, проектування, проблемне навчання, тестова система, ігрове навчання, занурення в іншомовну культуру.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

У своїх дослідженнях науковці (Г. Весна, М. Гаврилов, О. Федорович, Д. Чернілевський, О. Шабанов) детально розглянули інноваційну технологію, що заснована на широкому застосуванні засобів мультимедіа, а саме дистанційне навчання.

Теоретичні основи використання віртуального навчального середовища опрацьовують: Г. Атанов, А. Бойченко, М. Вайндорф-Сисоєва, А. Гагарін, А. Гайдученко, П. Зарічний, Д. Калмиков, А. Луценко, І. Пустиннікова, Д. Репкін, С. Титенко, П. Флоренський, С. Хапаєва, Л. Хачатуров, А. Хуторський. У сучасній педагогічній літературі взагалі не існує чіткої класифікації форм і методів дистанційної форми навчання. О. Колодницька зауважує, що "стратегічний напрям розв'язання нагальних освітніх проблем спонукає щонайперше обґрунтувати концепцію реформи освіти, осердям якої є передові інноваційні технології. За орієнтир береться те, що навчальний процес має бути трансформований у напрямі індивідуалізації освітньої взаємодії, навчання, формування творчого мислення і збільшення самостійної роботи студентів" [4, с.69]. Дослідниця підкреслює, що "вибір педагогічної технології – це завжди вибір стратегії, пріоритетів, системи взаємодії, тактик навчання та стилю роботи педагога та студента" [4, с.71]. С. Ковальова серед інноваційних форм визначає модульне навчання, бізнес-семінари, інтернетлекції, доступ до інтернету, використання інтернет-технологій, відео- та телеконференції, дистанційне чи відкрите навчання, науково-практичну конференцію, локальний моніторинг. Науковець окреслює

також інноваційні методи: аудіовізуальні, кейс-стаді (мікро- і макрокейси), комп'ютерні ігрові моделі, письмові дискусії, комп'ютерне тестування, інтерактивні методи [2]. Г. Козлакова проаналізувала діяльність з формування інформаційного і програмного забезпечення для вивчення інженерних дисциплін, проблеми використання та розвитку перспективних технологій навчання в технічних університетах України [3]. У дисертаційній роботі І. Костікової сформульовано практичні рекомендації для впровадження дистанційного навчання студентів: "необхідність інтеграції дистанційної форми з традиційним навчанням, поширення електронних засобів навчання, розвиток телекомунікаційних освітніх мереж у регіонах, створення іншомовного банку даних, моніторинг інформаційних ресурсів, новинок тощо" [5, с. 17-18].

Ефективність освітніх інновацій досліджували В. Безпалько, В. Бухвалов, Б. Горячов, В. Гузєєв, І. Дичківська, І. Лернер, В. Монахов, Т. Назарова, В. Паламарчук, О. Пехота, І. Прокопенко, Г. Селевко, С. Сисоєва, Д. Чернілевський, М. Чошанов, С. Шаповаленко та ін. У зарубіжній педагогічній теорії та практиці проблема представлена у дослідженнях таких вчених, як С. Ведемейер, Г. Веллінгтон, М. Вульман, М. Кларк, П. Мітчел, Ф. Персиваль, С. Сполдінг, Р. Томас та ін. Інноваційні педагогічні технології в організації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах розглянуто в дослідженнях І. Богданової, О. Гохберг, О. Євдокимова, І. Козловської, Н. Копняк, Т. Красильник, С. Сидоренка, В. Химинця та ін.

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Актуальність пропонованої статті спричинена потребою активного втілення дистанційного навчання іноземній мові у технічних ЗВО. Створення комп'ютерних технологій навчання, зокрема спеціалізованого програмного забезпечення, мультимедійних електронних підручників на сьогодні єдине, що має поширене практичне втілення у сучасній педагогіці.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті полягає у обґрунтуванні необхідності та доцільності використання

інноваційних технологій у вищих технічних закладах при викладанні іноземної мови.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБҐРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Найважливішим завданням вищого навчального закладу є формування творчої особистості спеціаліста, здатного до саморозвитку, самоосвіти, інноваційної діяльності. Студент не повинен залишатися інертним споживачем знань. Він має стати активним творцем знань, що вміє сформулювати проблему, аналізувати шляхи її вирішення, знайти оптимальний результат і довести його вірність. Перед освітньою системою стоїть нове і непросто завдання - формування та розвиток мобільної особистості, що самореалізується, здатної до навчання протягом усього життя. І це, у свою чергу, коригує завдання та умови освітнього процесу, в основу якого покладено ідеї розвитку особистості студентів.

В даний час все більш актуальним в освітньому процесі стає застосування в навчанні прийомів та методів, які формують вміння самостійно добувати нові знання, збирати необхідну інформацію, висувати гіпотези, робити висновки. Студент має стати живим учасником навчального процесу. Ідеальне втілення нових стандартів на практиці - це такий вид занять, на якому так організована діяльність студентів, де викладач лише спрямовує, змушуючи мислити, висувати свої гіпотези та аргументувати їх. Інноваційний пошук нових засобів призводить педагогів до розуміння того, що сучасній вищій школі потрібні діяльні, групові, ігрові, рольові, практико-орієнтовані, проблемні, рефлексивні та інші форми та методи навчання.

Саме дистанційна форма навчання це взаємодія викладача і студентів на відстані, що відображає всі властиві навчальному процесу компоненти (мети, зміст, методи, організаційні форми, засоби навчання). Головною метою дистанційного навчання є надання студентам безпосередньо за місцем проживання або тимчасового їхнього перебування можливості освоєння основних та додаткових професійних освітніх програм вищої та середньої професійної освіти відповідно в освітніх закладах вищої, середньої та додаткової професійної освіти.

Однією з основних переваг викладання іноземної мови дистанційно це технологічність. Це характеризується використанням сучасних програмних і технічних засобів, що, своєю чергою, робить навчання ефективнішим. Найновіші технології дозволяють зробити візуальну інформацію яскравою та динамічною, побудувати процес освіти з урахуванням активної взаємодії студента з навчальною системою.

Немало важливою є доступність та відкритість навчання. Вивчати іноземну мову можна, перебуваючи практично в будь-якій точці земної кулі, де є комп'ютер та Інтернет. Як правило, дистанційне навчання дешевше за звичайне навчання, в першу чергу за рахунок зниження витрат на переїзди, проживання в іншому місті. Особливо значення при викладанні іноземної мови дистанційно мають свобода та гнучкість, доступ до якісної освіти.

Але поряд з яскраво вираженими перевагами при викладанні іноземної мови в технічному ЗВО є й недоліки. Насамперед при розробці програм дистанційного навчання важливо ретельно розпланувати заняття, організувати навчання з постановкою цілей та завдань навчання. Студенти повинні розуміти призначення запропонованого курсу іноземної мови. Потрібно зважати на психологічні закономірності сприйняття, пам'яті, мислення, уваги, вікові особливості студентів. Важливим чинником при викладанні іноземної мови в технічних ЗВО у процесі дистанційного навчання є зворотний зв'язок між викладачем та студентом. Її суть у тому, що у міжособистісному спілкуванні процес обміну інформацією ускладнюється і виникає проблема появи комунікативного бар'єру. Якщо це трапляється, то інформація подається у спотвореному вигляді, що призводить до того, що з'являється загроза переростання когнітивного бар'єру в бар'єр відносин, що переходить у почуття недовіри та ворожості стосовно джерела інформації. Отже, максимально ефективної психологічної атмосфери важливі особисті якості викладачів у системі дистанційного навчання. Також можливі складнощі у дистанційному вивченні іноземної мови це суто технічні причини зриву навчального процесу, - поломка комп'ютера, камери, перебої в інтернет-зв'язку тощо.

Зараз при викладанні іноземної мови пропонується такі технології дистанційного навчання:

- проведення вебінарів - інтерактивних лекцій, тривалістю від двох до десяти хвилин, на які розбивається курсовий теоретичний матеріал, а саме пояснювання граматичних тем. Основною їх особливістю є проведення наприкінці заняття вікторини чи контрольних опитувань, що виявляє рівень розуміння нової. Такі лекції найчастіше транслюються у записі;

- застосування способу подачі інформації за допомогою графічного планшета. Його особливість полягає в голосовій начитці та паралельному промальовуванні пояснювальних схем, таблиць та ілюстрацій;

- подача додаткового теоретичного матеріалу як посилань на джерела в інтернеті або більш досконалий - мультимедійний метод;

- практикуми із носіями мови, і у вигляді віртуальних співрозмовників;

- автоматизовані перевірки результатів виконаних завдань, оскільки на кожного викладача часом припадає така кількість студентів, що він фізично неспроможне обробити весь потік інформації;

- студенти залучаються до самостійного, а також взаємного перехресного оцінювання робіт;

- проводяться онлайн дискусії на тематичних форумах. Їх варто розглядати як місця, де студенти можуть один одному допомагати та ставити питання, висловлювати особисте ставлення до тої чи іншої теми, отримувати підтримку та заохочення за свої досягнення, отримувати інформацію щодо курсу, формуватись у навчальні групи та навіть організувати за бажання зустрічі у реалі;

- приділяється велика увага співпраці студентів між собою, організуються форуми питань та відповідей. Ключовим моментом співпраці є підвищення якості навчання за рахунок роз'яснення незрозумілих моментів студентами один одному. Адже живе спілкування зацікавлених осіб дає можливість оперативно усувати проблеми, що виникли з тієї чи іншої причини, в отриманій ними інформації.

Проаналізувавши різні технології дистанційного навчання, можна зробити висновки:

1) Лекції, - основа теоретичного курсу занять, цілком конкурентоспроможні з вебінарами, за умови їхнього збагачення спілкуванням студентів між собою, дискретизацією та контролем.

2) Ще проблемою є численні, невинуваті досить серйозними причинами, поблажки, що надаються викладачами студентам, щодо дотримання тимчасового режиму практичних занять, через що значно знижується його ефективність. Рішенням у разі може лише чітке дотримання графіка занять.

3) Навчальні заклади недооцінюють значення автоматизації перевірки знань, і навіть взаємоперевірки знань студентами. Занадто великий акцент ставиться на самостійності навчання. А співпраця, хоч би мінімальна, між студентами дає дуже відчутний результат.

4) У зарубіжних курсах дистанційного навчання іноземних мов приділяється багато уваги спілкуванню студентів один з одним на тематичних форумах й у соціальних мережах, що позитивно впливає на результат навчання.

Розглянемо можливості, що надають сучасні навчальні програми, які побудовані на основі дистанційного навчання. До переваг даного способу ставляться:

1) «Відвідування» занять, насправді розташувались за власним комп'ютером.

2) Різні рівні складності навчальних програм, завдяки чому розпочати навчання можна з різних рівнів, відповідно до рівня вихідного знання учня.

3) Відсутність необхідності самостійної роботи над розбором складних граматичних конструкцій і сумнівів у правильності вимови завдяки наявності постійного контролю та допомоги з боку висококваліфікованих викладачів, здатних провести повноцінні уроки, настільки ж ефективні, як, якби вони проходили очно.

4) У цій методиці знаходять застосування всі найсучасніші та прогресивні технології педагогіки, завдяки чому вона визнана високорезультативною як студентами, так і викладачами.

Отже, вивчаючи іноземну мову дистанційно, можна не тільки отримати нові знання, а й провести ефективне тренування мозкової діяльності

Викладати та вивчати іноземну мову дистанційно можна як з використанням

вебкамери, так і без неї. Кожен викладач сам обирає, що більше підходить йому та його студентам. З особистого досвіду можна сказати, що деяким студентам спочатку досить важко адаптуватися до умов навчання з вебкамерою, оскільки вони постійно думають, як вони виглядають з іншого боку екрану, що, безумовно, заважає долати мовний бар'єр. Напевно, дається взнаки те, що ми звикли бачити викладача в безпосередній близькості, не віртуально. Тому спочатку доводиться долати певний затиск учня на початку заняття з включеною камерою. Відомо, що 90% інформації передається невербально [9]. Що буде, якщо ми вимкнемо веб-камеру? 100% інформації ми сприйматимемо на слух. На наш погляд, навчання без вебкамери дає найкращий результат, оскільки воно дозволяє учневі глибше поринути у мовне середовище. Відсутність викладача на екрані можна компенсувати використанням відео, новин іншомовних каналів (наприклад, англomовних CNN та BBC) з подальшим обговоренням.

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Підсумовуючи вищевикладене, можна з упевненістю сказати, що дистанційне навчання відкриває величезний спектр можливостей для студента, дозволяє йому розширити власні горизонти і спробувати освоїти багато, недоступні раніше, з якихось причин знання. Але важливо розуміти, що дистанційне навчання не є безконтрольним чи безсистемним, воно принесе користь лише за правильної організації та суміщення з аудиторними заняттями.

Так, інформаційні ресурси освітнього призначення, що використовуються в навчальному процесі, дозволяють представити навчальні матеріали з іноземної мови у графічному, звуковому вигляді, автоматизувати систему контролю, оцінки, здійснювати диференціацію навчання, підвищити інтерес до вивчення мови, організувати самостійну роботу.

Література

1. Дудко Л. А. Роль інноваційних педагогічних технологій у становленні конкурентоспроможних спеціалістів. Мультиверсум. Філософський альманах. 2004. №39. С. 1–4.
2. Ковальова С. М. Інноваційні форми та методи професійної кооперативної освіти. URL:<http://eprints.zu.edu.ua/2135/1/8.pdf>.
3. Козлакова Г. О. Теоретичні і методичні основи застосування інформаційних технологій у вищій технічній освіті. К.: ІЗМН, 1997. 180 с.
4. Колодницька О. Проектні технології у контексті загально педагогічної підготовки викладачів. Проблеми підготовки сучасного вчителя. № 4 (Ч. 2). 2011. С. 66-71.
5. Костікова І. І. Теоретико-методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук. Харків 2009. 33 с.
6. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки.: URL:<http://guonkh.gov.ua/content/documents/16/1517/Attaches/4455.pdf>.
7. Полат Е.С., Бухаркина М. Ю., Мойсеева М. В. Теорія і практика дистанційного навчання : [навчальний посібник для студ. вищ. пед. навчальн. закладів].К.: "Академія", 2004. 416 с.
8. Проект. Міністерство освіти і науки України. Наказ "Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної та виховної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів. URL: mon.gov.ua>img/zstored/files/normi_chasy.doc.
9. Романов Р. Огляд Web 2.0 технологій для навчання. e - Learning PRO 2009. № 10. С. 2.
10. Тевелева С. В. Електронний підручник як засіб дистанційного навчання : Метод, рекомендації. Інформатика і освіта. 2000. № 8. С. 48-50.
11. Akkoyunlu B., Soylu M.Y. A Study on Students' Views About Blended Learning Environment. Hacettepe University, Faculty of Education, Department of Computer Education and Instructional Technology, Ankara, Turkey. 2006. 221p.

References

1. Dudko L. A. (2004) The role of innovative pedagogical technologies in the formation of competitive specialists. Multiversum. Philosophical almanac, No. 39, pp. 1–4.

2. Kovaleva S. M. (2008) Innovative forms and methods of professional cooperative education. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/2135/1/8.pdf>.
 3. Kozlakova G. O. (1997) Theoretical and methodological foundations of the application of information technologies in higher technical education. K.: IZMN.
 4. Kolodnytska O. (2011) Project technologies in the context of general pedagogical training of teachers. Problems of modern teacher training, No. 4 (Part 2), pp. 66-71.
 5. Kostikova I. I. (2009) Theoretical and methodological principles of professional training of future teachers of foreign languages by means of information and communication technologies. 13.00.04 - theory and methodology of professional education. Dissertation abstract for obtaining the scientific degree of Doctor of Pedagogical Sciences. Kharkiv.
 6. National strategy for the development of education in Ukraine for 2012-2021. URL: <http://guonkh.gov.ua/content/documents/16/1517/Attaches/4455.pdf>.
 7. Polat E.S., Bukharkina M. Yu., Moiseeva M. V. (2004) Theory and practice of distance learning: [study guide for students. higher ped. educational institutions]. K.: "Akademiya".
 8. Project. Ministry of Education and Science of Ukraine. Order "On approval of time norms for planning and accounting of educational work and lists of the main types of methodical, scientific and organizational and educational work of pedagogical and scientific-pedagogical employees of higher educational institutions. URL: mon.gov.ua/img/zstored/files/normi_chasy.doc.
 9. Romanov R. (2009) Review of Web 2.0 technologies for learning. e-Learning PRO, No. 10, P. 2.
 10. Teveleva S. V. (2000) Electronic textbook as a means of distance learning: Method, recommendations. Informatics and education, No. 8, pp. 48-50.
 11. Akkoyunlu B., Soylu M. Y. (2006) A Study on Students' Views About Blended Learning Environment. Hacettepe University, Faculty of Education, Department of Computer Education and Instructional Technology, Ankara, Turkey.
-

Abstract

Bulharu Nataliia, Dziatko Alla Main advantages and disadvantages of technologies and forms of foreign language distance learning in technical institution

The paper presents innovative forms and methods of distance learning in teaching a foreign language in technical universities. The advantages and disadvantages of forms and methods of distance learning are analyzed. Distance learning tools are increasingly being introduced into the education process. Therefore, the search for innovations in the development of methods and technologies for such activities is considered a priority. The article gives an example of the processing by scientists of innovative forms and methods of distance learning in teaching a foreign language in the following areas: increasing the intensity of classes; expansion of content; building individual trajectories for each student, taking into account his abilities and motivational value sphere of the personality; intensification of independent work of students. Among them: innovative information educational technologies, interactive teaching methods, the role of the teacher, who is the driver of innovative activity in a higher educational institution. The types of interaction between the student, teacher and educational materials are also considered. The features of the introduction of innovative and information technologies in the educational process of the university are determined, the main qualities and criteria for the technological effectiveness of the educational process in universities are characterized. The features of distance learning as a form of implementation of innovative and information technologies in the educational process of the university are studied and scientifically substantiated, methods and means of forming professional competencies are considered. It has been established that the main content of the activity of a higher educational institution should be the design of an innovative educational environment. It has been established that distance learning improves the quality of education through the use of the latest technologies and digital libraries.

Key words: *distance learning, foreign language teaching, distance learning models, innovative technologies, information technologies, innovative activity, webinar, innovative teaching methods*

Стаття надійшла до редакції 01.09.2022 р.

Бібліографічний опис статті:

Булгару Н. Б., Дзятко А. А. Основні переваги та недоліки технологій та форм дистанційного навчання іноземній мові у технічному закладі. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 3. С. 139-144.

Bulharu N., Dziatko A. (2022) Main advantages and disadvantages of technologies and forms of foreign language distance learning in technical institution. *Innovation and Sustainability*, no. 3, pp. 139-144.

УДК 330

ГЮЛЬМАГОМЕДОВ Денис

аспірант кафедри менеджменту факультету економіки та управління
Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана
ORCID ID: 0000-0001-8341-4767
e-mail: dnsangel.88@gmail.com

ЕКОНОМЕТРИЧНА ОЦІНКА ПРОДУКТИВНОСТІ СУДУ В ПРОЦЕСІ РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ НА ПРИКЛАДІ РОБОТИ ВИЩОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ

У статті представлені результати економетричної оцінки середньозваженого часу розгляду кримінального провадження Вищим антикорупційним судом, яка здійснена за альтернативним підходом відносно методології, застосованої Державною судовою адміністрацією України. В результаті дослідження встановлено, що фактичний середньозважений час розгляду кримінального провадження може становити понад 84 години чистого процесуального часу або понад 3 календарних роки на противагу нормативній оцінці ДСА України, відповідно до якої середньозважений час судового розгляду кримінального провадження становить 9 годин 11 хвилин.

В основу поточної оцінки покладені дані 3 річного моніторингу розгляду Вищим антикорупційним судом дослідницької вибірки кримінальних проваджень.

Враховуючи, що обмежений обсяг досліджених даних не репрезентує генеральну сукупність кримінальних проваджень, які перебувають на розгляді Вищого антикорупційного суду, а також те, що на час проведення оцінки із 53 досліджуваних кримінальних проваджень, закінчено судовий розгляд лише у 19, отриманні результати слід вважати, як попередні та такі, що потребують повторної оцінки в майбутньому. Проте тренд даних дослідження вказує, що повторна оцінка, ймовірніше за все, відкоригує розрахунковий середньозважений час розгляду кримінальних проваджень у бік збільшення, тобто різниця з нормативно-розрахунковими даними ДСА України лише зросте.

Результати цього дослідження можуть бути поштовхом або основою для наступних досліджень продуктивності судової системи із розгляду кримінальних проваджень.

Ключові слова: економічна оцінка, судова практика, кримінальне провадження, методологія

JEL classification: A10

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.145.151>

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Боротьба зі злочинністю та відновлення порушених прав потерпілих є основним завданням кримінальної юстиції, що впливає із синтезу відповідних норм Конституції України, Кримінального і Кримінального процесуального кодексів України, а також спеціалізованих законів, які регулюють діяльність органів правопорядку.

Для реалізації цих завдань Закон наділяє органи кримінальної юстиції широким спектром інструментів, серед яких основне місце займає кримінальне провадження –

процес, спрямований на розслідування злочину, притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності та відновлення порушених прав чи інтересів потерпілих осіб, суспільства або держави. У контексті виконання цього завдання кримінальне провадження має закінчуватися вироком.

Традиційно публічний запит щодо боротьби зі злочинністю суспільство адресує до органів досудового розслідування та прокуратури, проте об'єктивно це завдання стосується всієї системи кримінальної юстиції, зокрема і судів. Якщо перші мають демонструвати спроможність викривати та розслідувати достатній відсоток злочинів, які вчиняються в суспільстві, то суди –

забезпечувати швидкий (в розумні строки) розгляд кримінальних проваджень та ухвалення відповідних рішень.

Питома вага вироків у відношенні до загального рівня злочинності є одним із визначальних критеріїв у відчутті людей (суспільства; електорату) щодо невідворотності покарання, тобто ефективності системи кримінальної юстиції як такої.

Водночас спроможність судової системи ефективно розглядати кримінальні провадження в кількісному вимірі – продуктивність суду, в Україні практично не досліджується.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз дослідницьких робіт, знайдених за допомогою ресурсів Google Scholar та Scopus, вказує на те, що наукові дослідження з цього питання вітчизняних вчених, зокрема: Михайленко В. В., Кучинська О. П., Рогатинська Н., Сенченко Н. М., Стеченко К. Л., Сакара Н. Ю., Цувіна Т. А., Сорока М. О., Гончаренко О. А. та інших стосуються правової природи розумних строків здійснення судочинства [3; 5-8]. Економетричні питання забезпечення розумних строків або продуктивності суду ні вітчизняними, ні іноземними науковцями не вивчаються.

У 2020 році Марина Огай в межах програми реформування сектору юстиції “Нове правосуддя” на замовлення USAID провела аналітичне дослідження щодо оцінки середніх витрат часу на розгляд справ у судах та отримала розрахункові дані, які можуть використовуватись для подальшого аналізу і досліджень.

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Проте співставлення результатів, отриманих внаслідок аналітичного дослідження, із емпіричними показниками вказують на їх недостатню релевантність для практичного застосування, а отже існує необхідність у продовженні пошуку методів економетричної оцінки продуктивності суду.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Отримання релевантних даних щодо часу, який витрачається на розгляд середньозваженого кримінального провадження в суді. Отримані дані можуть використовуватися для оцінки продуктивності суду за різних вихідних умов, розрахунку необхідного ресурсу для забезпечення нормальної роботи суду, виявлення диспропорції у системі кримінальної юстиції, ухвалення управлінських рішень для підвищення ефективності роботи як судових так і правоохоронних органів, оскільки для останніх рішення суду є кінцевим продуктом їх роботи. Також матеріали цього дослідження можуть бути поштовхом чи основою для подальших наукових робіт.

Дані, отримані в результаті дослідження, можуть бути екстрапольовані на роботу судової системи із застосуванням відповідних коригуючих коефіцієнтів.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБҐРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Судова система має забезпечувати розгляд кримінальних проваджень в розумні строки, це один із критеріїв ефективності роботи системи кримінальної юстиції. Дотримання принципу розумності строків під час судового розгляду має кілька аспектів, по-перше мінімізує час обмеження прав і свобод осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності; по-друге гарантує умовну швидкість відновлення порушених прав та інтересів потерпілих осіб, громадськості або держави; по-третє забезпечує відчуття невідворотності покарання за вчинене кримінальне правопорушення, наслідком чого є попередження наступних злочинів.

На організаційному (управлінському) рівні необхідно володіти релевантними даними щодо продуктивності роботи судової системи для того щоб на початковому етапі розуміти чи зможе суд розглядати кримінальні провадження у розумні строки. Завищення продуктивності системи призведе до фактичної неспроможності суду забезпечити дотримання принципу розумних строків у частині кримінальних проваджень,

заниження – до витрачання надмірних ресурсів на роботу суду.

Наслідком заниження середньозваженого часу розгляду кримінальних проваджень буде завищення продуктивності роботи суду, тобто призведе до порушення принципу розумності строків у більшості кримінальних проваджень.

Правова природа розумності строків у кримінальному процесі передбачає, що досудове розслідування та судовий розгляд мають бути проведені у об'єктивно необхідні строки із особливою ретельністю та без невинуватених затримок. Європейський суд з прав людини у своїй практиці не встановлює конкретні проміжки часу, як еталони дотримання розумності строків, оцінюючи кожну справу індивідуально із урахуванням юридичної та фактичної складності справи, обсягу доказів, поведінки учасників кримінального провадження. Проте частими є випадки визнання порушення принципу розумності строків коли судовий розгляд справи триває понад 4 роки [8].

За розрахунками аналітичного дослідження Марини Огай, результати якого викладені у звіті “Результати оцінювання середніх витрат часу на розгляд справ для визначення коефіцієнтів навантаження на суддів”, розрахунковий час розгляду середньозваженого кримінального провадження в суді першої інстанції становить 547 хвилин (від 120 до 1208 хв) [4].

Нормативний розрахунковий час для розгляду кримінального провадження у Вищому антикорупційному суді, відповідно до розрахунків Державної судової адміністрації, складає 551 хвилину [1].

Водночас об'єктивні дані про тривалість розгляду кримінальних проваджень в суді істотно відрізняються від нормативно-розрахункових та тих, які існують в уявленні суспільства. Зокрема, аналіз рішень Європейського суду з прав людини у справах проти України вказує, що українськими судами часто допускається порушення розумних строків розгляду кримінальних проваджень в судах, тривалість яких перевищує 5, а в окремих випадках 10 років [8].

Крім того, відповідно до публічної заяви Голови Вищого антикорупційного суду 2019-2021 років Танасевич О. В., тривалість судового розгляду найпростішого

кримінального провадження в практиці Вищого антикорупційного суду становить 95 годин (5700 хв) [1].

Слід зазначити, що під час проведення аналітичного дослідження в межах програми “Нове правосуддя” дані, зібрані у результаті опитування суддів про витрату часу на розгляд судових справ, визнані автором як суттєво завищені відносно реальних об'єктивних витрат часу: “судді вказували скоріше ідеальний (бажаний) час для розгляду справ, що призвело до його штучного завищення”, зазначено в тексті дослідження, і тому при розрахунку кінцевого результату думка суддів була суттєво скорегована. Результат поточного дослідження свідчать про вищу надійність даних, отриманих в результаті анкетування суддів, та необхідність їх повноцінного врахування у кінцевих розрахунках витрат часу на розгляд справ.

У цій статті практика Вищого антикорупційного суду з розгляду кримінальних проваджень взята в якості об'єкта дослідження у зв'язку з можливістю визначити точку відліку (Вищий антикорупційний суд розпочав роботу 05.09.2019), а також у зв'язку із доступністю вихідних даних щодо навантаження суду на початок його роботи і накопичених даних про розгляд судових справ із дослідницької вибірки кримінальних проваджень за період з жовтня 2019 по липень 2022 років.

Окремо слід зазначити, що в дослідженні під продуктивністю суду оцінюються два часові показники:

1) **чистий процесуальний (робочий) час** - безпосередньо витрачений час суддями на розгляд кримінального провадження;

2) **календарний час** - тривалість розгляду кримінального провадження в суді в календарному вимірі.

Так наприклад, чистий процесуальний час розгляду одного кримінального провадження може становити 90 годин, проте сам судовий розгляд тривав з 16.02.2021 по 01.06.2022 (30 засідань, що відбулися, в середньому по 3 години кожне), тоді календарний час становить 470 днів або 1 рік 3 місяці і 15 днів.

Також в дослідженні оцінюється тривалість лише повноцінного судового розгляду (без врахування кримінальних проваджень, які закінчуються ухвалами суду

або вироками про затвердження кримінально-процесуальних угод).

Для проведення розрахунків тривалості розгляду кримінальних проваджень у

Вищому антикорупційному суді використовуємо набір даних, наведений у таблиці 1 [2].

Таблиця 1

Зведенні дані статистичних звітів про роботу Вищого антикорупційного суду

	II півріччя 2019 року	I півріччя 2020 року	за 2020 рік	I півріччя 2021 року	за 2021 рік
1. Справи кримінального провадження (всього в роботі суду)	204	203	235	202	233
1.1. З них надійшло у звітному періоді від ОДР	204	52	81	30	63
1.2. З них з вищої інстанції	0	2	4	2	2
2. Розглянуто справ	55	29	60	24	48
2.1. К-сть вироків	2	9	22	14	34
2.1.1. <i>Постановлено вирок (повноцінний розгляд)</i>	<i>1</i>	<i>3</i>	<i>13</i>	<i>11</i>	<i>25</i>
2.1.2. <i>Затверджено угоду</i>	<i>1</i>	<i>6</i>	<i>9</i>	<i>3</i>	<i>9</i>
2.2. Постановлено ухвалу (короткий розгляд)	54	20	38	10	14
2.2.1. <i>Відмовлено у затвердженні угоди</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>
2.2.2. <i>Закрито КП</i>	<i>0</i>	<i>9</i>	<i>25</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
2.2.3. <i>Повернуто прокурору</i>	<i>3</i>	<i>0</i>	<i>2</i>	<i>1</i>	<i>0</i>
2.2.4. <i>Передано за підсудністю</i>	<i>50</i>	<i>8</i>	<i>8</i>	<i>1</i>	<i>4</i>
3. Залишок на кінець періоду	149	174	175	178	185
4. Кількість пропусків судових засідань	286	919	1887	979	1895
5. Кількість справ, які закінчені до 3 місяців				7	10
6. Кількість справ, які закінчені до 1 року				7	13
7. Кількість справ, які закінчені до 2 років				10	22
8. Кількість справ, які закінчені до 3 років					3

У вказаній таблиці зібрані основні показники роботи Вищого антикорупційного суду за 5 звітних періодів (півріччя), які використовуватимуться далі у дослідженні.

З метою перевірки релевантності даних про середній час розгляду кримінальних проваджень у суді першої інстанції, які отримані в результаті попереднього аналітичного дослідження та нормативного розрахунку Державної судової адміністрації, проведемо на їх основі розрахунок необхідного часу для розгляду Вищим антикорупційним судом всіх кримінальних проваджень, які надійшли до суду на момент початку його роботи.

Відповідно до граф 1.1, 2 і 2.2 Таблиці 1 фактично на початок своєї роботи суд отримав 150 кримінальних проваджень, які підлягали повноцінному розгляду. При цьому в суді справи розглядають 6 колегій суддів. Якщо припустити, що ці кримінальні провадження були рівномірно розподілені між усіма колегами – на кожну припадає 25 судових справ. Відповідно до нормативного розрахунку ДСА на розгляд 25 кримінальних проваджень колегії необхідно було б провести 77 судових засідань ($25 \times 551 = 13775$ хв або 230 годин, або 77 судових засідань в середньому по 3 години кожне).

Відповідно до результатів аналітичного дослідження проекту “Нове правосуддя” на розгляд 25 кримінальних проваджень колегія

суддів мала б витратити 151 судове засідання ($25 \times 541 \times 2$ (коефіцієнт для колегій суддів у складі 3 суддів першої інстанції) = 27350 хв або 456 годин, або 151 судове засідання по 3 години кожне).

Дані з публічних джерел свідчать, що перенесення судових засідань з різних причин відбувається у 40% випадках, сталість частоти перенесення судових засідань підтверджується статистичними даними з графі 4 Таблиці 1. Отже отримані результати слід застосувати лише щодо судових засідань, які реально відбулись. Таким чином для розгляду 25 кримінальних проваджень одній колегії суддів ВАКС за нормативними розрахунками ДСА необхідно провести 128 судових засідань (5 засідань на кожну справу). За розрахунками аналітичного дослідження проекту “Нове правосуддя” – 252 судових засідання (10 засідань на кожну справу).

Відповідно до графі 2.1.1. Таблиці за період з 05.09.2019 по 31.12.2021 (понад 800 робочих днів) судьями Вищого антикорупційного суду постановлено 39 вироків (без угод), тобто здійснено повноцінний судовий розгляд лише у 39 кримінальних провадженнях. Такі фактичні дані свідчать про істотне зниження нормативного часу розгляду кримінальних проваджень в суді, наслідком чого може бути невірний розрахунок необхідних ресурсів

системи для здійснення ефективного правосуддя з дотриманням принципу розумних строків.

З метою дослідження тривалості розгляду середньостатистичного кримінального провадження проведемо аналіз досліджуваної вибірки кримінальних проваджень – 53 судових справ за період з 05.09.2019 по 31.08.2022, з них у 19 кримінальних провадженнях судовий розгляд закінчено та постановлено вирок, у 34 кримінальних

провадженнях судовий розгляд станом на 31.08.2022 не закінчено.

Аналізом частоти призначення та кількості судових засідань у досліджуваних справах встановлено, що середньозважена частота призначення судового засідання в досліджуваних судових справах знаходиться в діапазоні 10 – 35 днів або 25 днів у випадку визначення середньозваженого значення, при перебуванні на розгляді суду 202 – 235 кримінальних проваджень одночасно (графік 1 Таблиці 1).

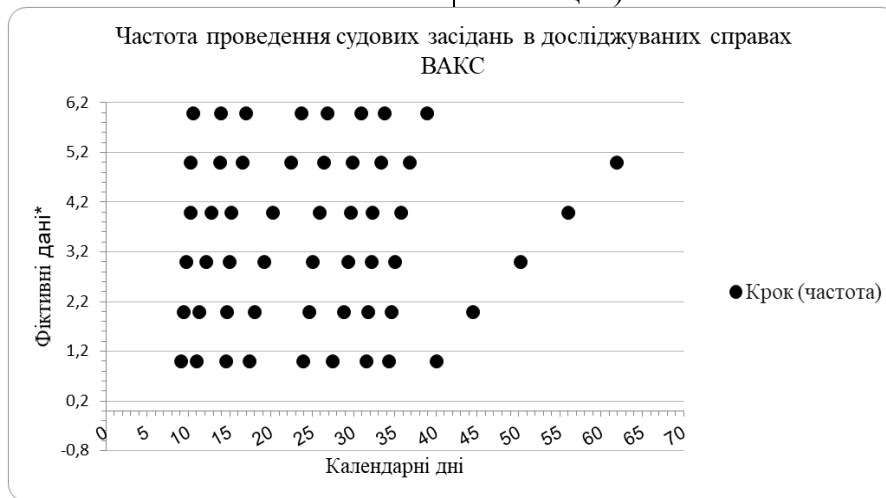

Рис. 1. Діаграма частоти призначення судових засідань у досліджуваних справах

* фіктивні дані (покажчики від 1 до 6) введенні для розосередження основного показника на площині рисунку для кращого візуального сприйняття.

Логічно припустити, що існує прямий зв'язок між рівнем навантаження на суд та частотою призначення судових засідань у кожній окремій справі – чим більше справ на розгляді в суді, тим рідше призначатиметься засідання у середньостатистичній справі.

У 19 кримінальних провадженнях, де закінчено судовий розгляд і постановлено вирок проведено від 4 (справа 760/4297/18) до 104 (справа 626/1948/17) судових засідань. При цьому наведені значення є екстремальними в наявній досліджуваній вибірці. Діапазон моди становить 21 – 72 судових засідань або 46 у середньозваженому

розрахунку (AVERAGE з моди). З урахуванням відсотку перенесення судових засідань з різних причин середньозважена кількість ефективних судових засідань становить – 28. Припустивши, що середня тривалість судового засідання складає 3 години – чистий процесуальний час на розгляд середньозваженого кримінального провадження може становити 84 годин або 5040 хв.

Отже в результаті цього та наявних досліджень щодо середнього часу розгляду кримінальних проваджень у Вищому антикорупційному суді маємо такі дані:

Таблиця 2

Порівняння результатів наявних досліджень щодо оцінки тривалості судового розгляду кримінальних проваджень

Автор розрахунку	Тривалість розгляду		
	К-сть години	К-сть судових засідань (ефективних)	К-сть судових засідань (загальна)
Державна судова адміністрація	9 год 11 хв	3	5
Дослідження в межах проекту “Нове правосуддя”, автор Марина Огай	18 год 2 хв	6	10
Економетрична оцінка продуктивності суду, автор Денис Гюльмагомедов	84 год	28	46

Приймаючи за основу середньозважену тривалість розгляду кримінального провадження у Вищому антикорупційному суді – 46 судових засідань, а також середньозважену частоту призначення судових засідань у кожному кримінальному провадженні – 1 засідання на 25 днів, можна зробити висновок, що середньозважена тривалість розгляду кримінального провадження в суді першої інстанції становить 1150 календарних днів або 3 роки.

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Отриманий результат дослідження свідчить про спроможність кримінальної юстиції ефективно реалізовувати свою функцію, зокрема враховуючи, що Вищому антикорупційному суду підсудні тяжкі і особливо тяжкі злочини, строки давності притягнення до кримінальної відповідальності за які становлять відповідно 10 і 15 років, а також те, що Європейським судом з прав людини, як правило, такі строки судового розгляду визнаються розумними.

Водночас слід звернути увагу та врахувати під час наступних досліджень такі фактори:

1) збільшення кількості кримінальних проваджень на розгляді суду призводить до збільшення тривалості розгляду кожної справи;

2) діапазон частоти призначення судових засідань коливається від 10 до 35 днів, а кількість проведених судових засідань у закінчених судових провадженнях коливається від 21 до 72 дні (мода);

3) на момент аналізу дослідницької вибірки кримінальних проваджень у більшості випадків (34 із 53) судовий розгляд ще тривав, а отже загальна кількість судових засідань у таких кримінальних провадженнях на момент постановлення вироку може бути суттєво більшим - 19 кримінальних проваджень, у яких закінчено судовий розгляд та винесено вироки стосуються 1 кримінального правопорушення і, в переважній більшості (17 із 19), одного обвинуваченого.

Припускається, що проведення повторного дослідження з більшою вибіркою даних за триваліший період призведе до коригування середнього розрахункового часу судового розгляду середньостатистичного кримінального провадження.

Крім того, в наступних дослідженнях слід виділити основні категорії складності кримінальних проваджень для розгляду за обсягом матеріалів кримінального провадження та кількістю обвинувачених осіб. Це дасть змогу диверсифікувати підхід щодо розрахунку тривалості розгляду кримінальних проваджень та ухвалювати більш обґрунтовані управлінські рішення судьями для забезпечення ефективності судового розгляду.

Література

1. Джастток. URL: <https://justtalkpodcast.buzzsprout.com/1166444/9451262-2-justtalk-21> (04:20 - 04:50).
2. Судова влада України. Статистичні звіти ВАКС про здійснення правосуддя. URL: <https://hcac.court.gov.ua/hcac/gromadyanam/reports/>.
3. Михайленко В. Реалізація засади верховенства права у кримінальному провадженні / Національна академія внутрішніх справ. Київ - 2019. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/13968/1/dysertatsia_mykhailenko_vv.pdf.
4. Огай М., Вігінс Е., Поліщук А., Сученко С. Звіт за результатами оцінювання середніх витрат часу на розгляд справ для визначення коефіцієнтів навантаження на суддів. USAID Україна - 07.2020. URL: https://drive.google.com/file/d/15vQWLMTi_R719rXuvWg71mZtTk114xxh/view; https://docs.google.com/spreadsheets/d/1DOz_1-0OgCD94MjbsSctS8eB8y70EHFT/edit#gid=1679123298.
5. Рогатинська Н. Розумність строків як одна із засад кримінального провадження. Держава та регіони. Право 2016. № 3 (53). С. 124-127;
6. Кучанська О. Розумні строки кримінального провадження - одна із гарантій справедливого судочинства. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 2. С. 44-49.
7. Сакара Н. Про правову природу розумного строку судового розгляду. Юрист України. 2014. 3(28). С. 84-91.
8. Сенченко Н., Стеченко К.Л. Розумні строки кримінального провадження в контексті рішень Європейського суду з прав людини проти України. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 1. С. 349 - 354.

References

1. Dzhasttok. URL: <https://justtalkpodcast.buzzsprout.com/1166444/9451262-2-justtalk-21> (04:20 - 04:50).
2. Sudova vlada Ukrainy. Statystychni zvyty VAKS pro zdiisnennia pravosuddia. URL: <https://hcac.court.gov.ua/hcac/gromadyanam/reports/>.
3. Mykhailenko V. (2019) Realizatsiia zasady verkhovenstva prava u kryminalnomu provadzhenni / Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav. Kyiv. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/13968/1/dysertatsia_mykhailenko_vv.pdf.
4. Ohai M., Vihhins E., Polishchuk A., Suchenko S. (2020) Zvit za rezultatamy otsiniuvannia serednikh vytrat chasu na rozghliad sprav dlia vyznachennia koefitsientiv navantazhennia na suddiv. USAID Ukraina - 07.2020. URL: https://drive.google.com/file/d/15vQWLMTi_R719rXuvWg71mZtTk114xxh/view; https://docs.google.com/spreadsheets/d/1DOz_1-0OgCD94MjzbSCtS8eB8y70EHFT/edit#gid=1679123298.
5. Rohatynska N. (2016) Rozumnist strokiv yak odna iz zasad kryminalnogo provadzhennia. Derzhava ta rehiony. Pravo, no. 3 (53), pp. 124-127;
6. Kuchanska O. (2015) Rozumni stroky kryminalnogo provadzhennia - odna iz harantii spravedlyvoho sudochynstva. Visnyk kryminalnogo sudochynstva, no. 2., pp. 44-49;
7. Sakara N. (2014) Pro pravovu pryrodu rozumnoho stroku sudovoho rozghliadu. Yuryst Ukrainy, 3(28), pp. 84-91.
8. Senchenko N., Stechenko K.L. (2022) Rozumni stroky kryminalnogo provadzhennia v konteksti rishen Yevropeiskoho sudu z prav liudyny proty Ukrainy. Analitychno-porivnialne pravoznavstvo, no. 1, pp. 349 - 354.

Abstract

GIULMAGOMEDOV Denys Econometric evaluation of the productivity of the court in the process of consideration of criminal proceedings on the example of the work of the Higher Anti-Corruption Court

The article presents the results of an econometric assessment of the weighted average time of consideration of criminal proceedings by the High Anti-Corruption Court, which was carried out according to an alternative approach to the methodology of the State Judicial Administration of Ukraine. As a result of the research, it was established that the actual weighted average time of consideration of criminal proceedings may be more than 84 hours of net procedural time or more than 3 calendar years, contrary to the normative assessment of the State Judicial Administration, according to which the weighted average time of consideration of criminal proceedings is 9 hours and 11 minutes.

The basis of the current assessment is the data of the 3-year monitoring of proceedings by the High Anti-Corruption Court of a sample of criminal proceedings that were studied.

Taking into account that the limited number of investigated data does not reflect the total number of criminal proceedings pending before the High Anti-Corruption Court, as well as the fact that at the time of evaluation only 19 out of 53 criminal proceedings under investigation were completed, the obtained results should be considered preliminary and that need to be reassessed in the future. However, the trend of the research data indicates that the revaluation, most likely, will correct the estimated weighted average time of consideration of criminal proceedings in the direction of increase, i.e. the difference with the normative and calculation data of the State Judicial Administration will grow.

The results of this study can become an impetus or a basis for further research on the productivity of the judicial system in the consideration of criminal cases.

Keywords: *economic evaluation, judicial practice, criminal proceedings, methodology.*

Стаття надійшла до редакції 01.09.2022 р.

Бібліографічний опис статті:

Гюльмагомедов Д. Економетрична оцінка продуктивності суду в процесі розгляду кримінальних проваджень на прикладі роботи вищого антикорупційного суду. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 3. С. 145-151.

Giulmagomedov D. (2022) Econometric evaluation of the productivity of the court in the process of consideration of criminal proceedings on the example of the work of the Higher Anti-Corruption Court. *Innovation and Sustainability*, № 3, pp. 145-151.

УДК 65.011

ЄПФАНОВА Ірина Юріївна

доктор економічних наук, професор, в. о. декана факультету
Менеджменту та інформаційної безпеки
Вінницький національний технічний університет, Україна
ORCID ID: 0000-0002-0391-9026
e-mail: yerifanova@vntu.edu.ua

ГЛАДКА Діана Олександрівна

аспірант, Вінницький національний технічний університет, Україна
ORCID ID: 0000-0003-1660-416X
e-mail: fm.mof14b.hladka@gmail.com

**МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО
ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА**

Стаття присвячена дослідженню теоретико-методичних підходів при визначенні інноваційного потенціалу підприємств. Обґрунтовано сучасну актуальність оцінювання рівня інноваційного підприємств. В статті розглянуто сутність та надається чітке термінологічне визначення поняття «інноваційний потенціал». Теоретичною базою дослідження є наукові праці зарубіжних та вітчизняних учених-економістів стосовно проблем визначення рівня інноваційного потенціалу. Визначено, що економічне оцінювання інноваційного потенціалу прийнято здійснювати за певними напрямками. Також в роботі систематизовано та узагальнено досвід та здійснено аналіз існуючих методів та підходів до оцінювання інноваційного потенціалу підприємства. Виявлено їх ключові характеристики та виділено найбільш розповсюджені з них та наведено приклади механізму розрахунку для детального оцінювання інноваційного потенціалу підприємства. В процесі огляду різноманітних сучасних методів та підходів виділено ряд їх переваг та недоліків. На основі даних результатів синтезу, запропоновано удосконалений метод оцінювання інноваційного потенціалу підприємства на основі комплексного підходу. Запропоновано оцінювати інноваційний потенціал підприємства на основі визначення в певній послідовності показників зі складових: інноваційні компетенції, інноваційні здатності, інноваційні ресурси та інноваційні проекти.

Ключові слова: інноваційний потенціал, оцінювання, показники, підприємство, методи, підходи

JEL classification: G11; L60; M21

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.152.158>**1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У
ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК
ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ
ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ**

Сучасний ринок вимагає та активно сприяє розвитку інновацій які матеріалізовані у нових товарах, технологіях, організаційних і управлінських рішеннях. Відповідно саме інновації є важливим джерелом конкурентних переваг у діяльності підприємств, а також у ряді галузей. Інноваційна діяльність має ряд специфічних особливостей: вона характеризується підвищеною ризикованістю, непередбачуваністю результатів, відстроченим ефектом (довгостроковим характером отримання результатів) і, водночас,

потенційною можливістю отримання високого прибутку. Формування потенційного інноваційного потенціалу підприємства та його реалізація залежить, по більшій мірі, від постійної взаємодії комплексу умов і чинників, які прискорюють інноваційний процес, починаючи від результатів наукової роботи і закінчуючи масовим виробництвом продукту, або втіленням інноваційної технології. В даних умовах, важливо обирати найбільш об'єктивний метод (підхід) оцінювання інноваційного потенціалу, адже даний показник відобразить готовність забезпечувати розробку самого нововведення у вигляді науково-технічного зразка, сприяти його введенню в сферу практичного застосування та

визначати ефективність інновації порівняно з витратами на їх впровадження.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання, пов'язані з дослідженням інноваційного потенціалу, є предметом дослідження значної кількості вітчизняних та зарубіжних учених. Першим, хто започаткував у науковому обігу поняття «інноваційний потенціал» є К. Фрімен: інноваційний потенціал – це система заходів щодо розробки, освоєння, експлуатації та вичерпання виробничо-економічного та соціально-організаційного потенціалу, який є основою нововведень, тобто це систему дій, заходів до розробки та впровадження інновацій. А здійснений аналіз існуючих підходів до трактування поняття “інноваційний потенціал” показує, що науковці здебільшого розглядають інноваційний потенціал як здібність і готовність підприємства, регіону, галузі, економіки країни забезпечувати ефективну інноваційну діяльність [1-7].

С. Ілляшенко пояснює інноваційний потенціал як здатність до впровадження досягнень науки й техніки в конкретні товари, які можуть задовольнити потреби й запити споживачів [6].

В. Вострякова описує інноваційний потенціал за допомогою інтегральної характеристики комплексу економічних ресурсів, поточних і майбутніх здібностей та можливостей економічної системи здійснювати цілеспрямовану інноваційну діяльність через трансформацію сукупності ресурсів з урахуванням системи внутрішніх і зовнішніх факторів [7].

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Важливим є систематизувати методи та підходи для оцінювання інноваційного потенціалу підприємства.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження та систематизація існуючих методів та підходів для оцінювання інноваційного потенціалу підприємства, а також удосконалення методу оцінювання на основі комплексного підходу.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБҐРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Будь-яке підприємство постійно перебуває між прагненням до прогресу і регресивними зупинками, викликаними ендегенними та екзогенними деструктивними факторами і обставинами [8]. Однак, саме ці процеси є еволюційною складовою неперервного розвитку підприємства. В свою чергу, процес розвитку неможливий без попереднього оцінювання та визначення шляхів підвищення рівня інноваційного потенціалу.

Процес оцінювання наявного власного інноваційного потенціалу є доволі складною проблемою для підприємства, по меншій мірі тому, що у практичній діяльності є неможливим точно запланувати, або спрогнозувати майбутній розвиток інноваційних ідей. Оскільки об'єкт “інновація” досить часто виникає на підприємстві під впливом науково-дослідних розробок та внутрішньої активності інноваційних ідей персоналу, а отже й первісну вартість на основі фактичних витрат оцінити досить складно.

Економічна оцінка інноваційного потенціалу підприємства передбачає визначення за такими напрямками оцінки:

- 1) економічної ефективності залучених ресурсів підприємства та визначення їх впливу на інвестиційну привабливість;
- 2) ефективності випуску і збуту інноваційної продукції та/або послуг, а також їх вплив на отриманні результати діяльності підприємства;
- 3) ендегенного та екзогенного середовища підприємства задля виявлення можливостей інноваційного розвитку [3-5].

В розрізі зазначених напрямків здійснений аналіз вже існуючих методичних розробок, який дає зрозуміти, що використовують різні методи та підходи під час оцінювання інноваційного потенціалу підприємств.

Систематизовані методи оцінювання інноваційного потенціалу наведено в таблиці 1.

Досить практичними у застосуванні та розповсюдженими можна вважати методи орієнтовані на оцінювання інноваційного потенціалу за допомогою визначення рівня економічної ефективності реалізації інноваційних проектів.

Таблиця 1

Методичні підходи до оцінювання інноваційного потенціалу (узагальнено за даними [10-12; 16-19])

Назва методу	Механізм розрахунку
<p>Інтегральний показник: «комплексна система індикаторів інноваційного потенціалу підприємства»</p>	$I = \sqrt[n]{I_1 * I_2 * I_3 * \dots * I_n},$ <p>де n – кількість показників у групі розрахунку; $I_{1..n}$ – значення показників групи. Сукупний інтегральний індикатор визначається як середнє арифметичне сукупних індикаторів складників інноваційного потенціалу:</p> $I_{ін.п} = \frac{I_{кп} + I_{мтп} + I_{феп} + I_{нп} + I_{мп} + I_{ін} + I_{оуп} + I_{рп} + I_{імп}}{n_1}$ <p>де n_1 – загальна кількість інтегральних індикаторів; $I_{кп}$ – інтегральний індикатор кадрового потенціалу підприємства; $I_{мтп}$ – інтегральний індикатор матеріально-технічного потенціалу підприємства; $I_{феп}$ – інтегральний індикатор фінансово-економічного потенціалу підприємства; $I_{нп}$ – інтегральний індикатор наукового потенціалу підприємства; $I_{мп}$ – інтегральний індикатор маркетингового потенціалу підприємства; $I_{ін}$ – інтегральний індикатор інфраструктурного потенціалу підприємства; $I_{оуп}$ – інтегральний індикатор організації управління потенціалу підприємства; $I_{рп}$ – інтегральний індикатор ринкового потенціалу підприємства; $I_{імп}$ – інтегральний індикатор інформаційного потенціалу підприємства.</p>
<p>Інтегрування часткових показників інноваційного потенціалу підприємства у комплексний показник шляхом застосування коефіцієнтів вагомості часткових показників</p>	$P_{іпп} = U_{се} * K_{10} + G_p + K_{11} + K_{12},$ <p>де $P_{іпп}$ – рівень інноваційного потенціалу; $U_{се}$ – узагальнюючий показник частоти і ефективності реалізації підприємствами інновацій; G_p – показник готовності працівників підприємства до змін; K_{10} – коефіцієнт вагомості узагальненого показника частоти і ефективності реалізації підприємством інновацій; K_{11} – коефіцієнт вагомості показника, який характеризує інноваційний потенціал підприємства; K_{12} – коефіцієнт вагомості показника готовності працівників підприємства до змін.</p>
<p>Методика побудована на визначенні щорічної питомої ваги підприємства за напрямками інноваційної діяльності, включаючи фінансування та реалізацію інноваційної продукції у результатах інноваційної діяльності та виробництва</p>	$K_{ек.від.} = \frac{Q_{реал.іннов.пр.}}{Q_{фін.іннов.д-сті}}$ <p>де $K_{ек.від.}$ – коефіцієнт економічної віддачі фінансування інноваційної діяльності регіону; $Q_{реал.іннов.пр.}$ – обсяги реалізованої інноваційної продукції, грн; $Q_{фін.іннов.д-сті}$ – обсяги фінансування інноваційної діяльності, грн. Цей коефіцієнт показує, скільки гривень реалізованої інноваційної продукції припадає на гривню фінансування інноваційної діяльності.</p>
<p>Функція бажаності Харрінгтона</p>	<p>Складові частини інноваційного потенціалу підприємства переводяться у безрозмірну шкалу відповідно до градації функції бажаності Харрінгтона. Для групи показників з одностороннім обмеженням, функція бажаності визначається за допомогою рівняння;</p> $d(y) = e^{(-e^{-y})},$ <p>де $d(y)$ – функція бажаності; e – основа натурального логарифму, що дорівнює 2,7182; y – кодований аргумент функції бажаності. Для визначення узагальненого коефіцієнта бажаності застосовують формулу:</p> $D = \sqrt[n]{d_1 * d_2 * \dots * d_n},$ <p>де d_1-d_n – значення функцій бажаності для наведених факторів, визначені за шкалою бажаності Харрінгтона.</p>
<p>Метод функціонально-вартісного аналізу (ФВА) дає змогу розрахувати та зупинитися на найбільш конкурентоспроможній альтернативній інновації, якій притаманне найменше значення вектора $w_{Т.Е.}$ і w_{B_i} та не потребує поліпшення.</p>	<p>Первинний етап включає: структурування завдання у вигляді ієрархії з рівнями: цілі - критерії - альтернативи; побудову матриць парних порівнянь елементів кожного рівня, які дозволяють виразити відносну перевагу одного об'єкту над іншим за загальною для них ознакою; визначення пріоритетних критеріїв і альтернатив по кожному з них. Наступний етап - обчислення інтегрального вектора пріоритету $w_{Т.Е.}$ альтернатив за цільовим критерієм технічної ефективності. Далі передбачено визначення витрат факторів по кожній альтернативі за допомогою вектору пріоритету w_{B_i}. Останній етап - це розрахунок співвідношення векторів $w_{Т.Е.}$ і w_{B_i} та обрання за найменшим значенням даного вектору:</p> $w_{Т.Е./z_i} = \{w_{Т.Е.і1}/w_{B_{i1}}, w_{Т.Е.і2}/w_{B_{i2}} \dots w_{Т.Е.іj}/w_{B_{ij}} \dots w_{Т.Е.ін}/w_{B_{ін}}\}^T,$ <p>де i – фактор пропонованого зниження витрат; $j = 1, n$ – порядковий номер альтернативи; n – число альтернатив i-го фактору; $w_{Т.Е.}$ і w_{B_i} – значення відповідних векторів $w_{Т.Е.}$ і w_{B_i}.</p>
<p>Багатофакторна модель виробництва нових продуктів підприємства</p>	$Q = f(A, T, M, I_{нс}, O, I_{нф}),$ <p>де Q – це новий продукт, створений системою за рахунок ресурсного потенціалу підприємства; $A, T, M, I_{нс}, O, I_{нф}$ – компоненти потенціалу, відповідно: людський (A) технічний (T), матеріальний (M), інституціональний ($I_{нс}$), організаційний (O) та інформаційний ($I_{нф}$).</p>

Інноваційний потенціал під час оцінювання розглядається як сукупність підприємницьких можливостей, створення котрих забезпечуватиме досягнення цілей інноваційної діяльності. Процес оцінювання передбачає: розрахунок одиночних або груп показників оцінки (чиста теперішня вартість від впровадження інновацій; рентабельність інноваційного потенціалу; коефіцієнт інтенсифікації виробництва тощо); аналіз набору результативних показників, які залежать від розгляду дослідників складу інноваційного потенціалу (динамічність розвитку; мінімізація рівня ресурсомісткості продукції; коефіцієнт інтенсифікації виробництва; частка приросту обсягу виробленої продукції за рахунок використання нововведень і інші) [7].

Наступним є ресурсний підхід, котрий включає розрахунок сукупність усіх наявних матеріальних і нематеріальних активів підприємства, що використовуються в процесі здійснення інноваційної діяльності підприємства. Зазвичай за даним підходом передбачено оцінку фізичного та морального зносу, залишкову потужність, запас ресурсів та організаційні технології.

Більш стратегічним можна вважати результативний метод, котрий передбачає визначення міри готовності підприємства реалізувати інноваційний проект, або програму інноваційних перетворень, генерувати і впроваджувати інновації. Також даний підхід націлений на розрахунок потенційної здатності поглинати, адаптовувати та трансформувати інновацію в конкретні управлінські, операційні та транзакційні рутини, які забезпечуватимуть підприємству збільшення прибутку [9].

Відаючи належне вищезазначеним методам та підходам, варто відзначити і спільний недолік, а саме те, що на підприємстві існують ресурси, які не підлягають об'єктивній кількісній характеристиці, такими ресурсами є трудові.

Якісні характеристики потенціалу доцільно оцінювати за допомогою методів експертних оцінок. Так, до якісних характеристик належить оцінка стабільності кадрового складу, а також їх інтелектуальні та професійні якості. Також до даної характеристики належить оцінка умови праці (у тому числі усунення небезпечних і шкідливих умов праці), рівень можливого

травматизму; створення нових робочих місць, додаткове стимулювання праці працівників, залучених до інноваційного розвитку підприємства та рівень освоєння інновацій. При аналізі сили прояву складових інноваційного потенціалу підприємства за даним методом низка вітчизняних та іноземних дослідників залучають використання функції бажаності Харрінгтона. Дана функція є кількісним, однозначним, єдиним й універсальним показником якості досліджуваного об'єкта та характеризується такими властивостями, як адекватність, ефективність і статистична чутливість, що дозволяє використовувати її як критерій оптимізації. Функція бажаності перетворює нечітко визначені характеристики аналізованих параметрів та значень в однакову для всієї сукупності безрозмірну шкалу, а для перетворення застосовують вже готові таблиці відповідностей емпіричних та числових систем [10-11].

Також досить розповсюдженим серед дослідників є метод ФВА - функціонально-вартісного аналізу. Даний метод можна використовувати у виробничій системі регіону. Метод був започаткований у 1947 р. американським інженером Л. Д. Майлсом та отримав широке застосування на теренах країн США, Англії, Японії та інших [12]. Метод ФВА є комплексним підходом дослідження функцій об'єктів, а першочерговою метою створення даного методу є ідентифікація непродуктивних витрат, котрі не несуть позитивного ефекту на кінцеві характеристики будь-якого виробленого товару. Також його досить релевантно використовувати й для визначення найбільш вдалих та конкурентних інновацій із запропонованих. Так, даний метод дозволяє оцінювати інновації за технічними, економіко-вартісними, естетичними та іншими попередньо визначеними параметрами.

Інтегральний показник розглядається як сукупність різних ресурсів підприємства або функціональних складових та комбінацій, які використовуються для здійснення інноваційної діяльності. Цей показник може розраховуватися як: середньозважена величина певних складових інноваційного потенціалу; квадратний корінь з суми квадратів відхилень показників від нормативного значення, або з суми добутків квадратів окремих показників з коефіцієнтами

вагомості тощо [13-14]. Відповідно, залежно від обраного методу та сформованої інформаційної бази науковцями може бути виокремлена різна кількість та механізм оцінки складових елементів інноваційного потенціалу.

Наведені методики володіють рядом переваг та недоліків. Зокрема, методи оцінювання інноваційного потенціалу на основі розрахунку інтегрального показника є найбільш розповсюдженими, оскільки вони дають єдину узагальнену оцінку, а у розрахунок можна звести кількісні та якісні показники інноваційного потенціалу. Натомість, залучаючи експертів до оцінювання певних показників, потрібно враховувати факт їх суб'єктивності в оцінках, а також дана методика не надає можливість встановити стратегічні пріоритети інноваційного розвитку [15].

Щодо методів, які побудовані навколо оцінки економічної ефективності реалізації інноваційних проектів: позитивним є те, що вони забезпечують досить широку оцінку можливостей щодо реалізації інноваційних рішень та надають можливості щодо визначення стратегічних напрямів розвитку підприємства. Однак дані методи не дають оцінку інноваційного стану всього підприємства, а також вони є більш витратними через необхідність організації та проведення відповідних досліджень для збору необхідної інформації.

Спробою комплексного оцінювання інноваційного потенціалу можна вважати застосування методу багатofакторної моделі виробництва, в оцінці якого продукту підприємства. Даний метод покликаний відобразити залежності між ресурсами і результатами економічної системи, включаючи оцінку людської, технічної, матеріальної, інституційної, організаційної та інформаційної складових [11].

Виходячи з виявлених переваг і недоліків описаних методів та підходів, спробою їх удосконалення може стати формування комплексного підходу до визначення цього поняття.

Комплексний підхід передбачає об'єднання різних характеристик окремих груп методів в єдиному визначенні, а результати використання дають найбільш точні й обґрунтовані дані незважаючи на трудомісткість процесу оцінювання. Для повноти дослідження за комплексним підходом, автором запропоновано показники

інноваційного потенціалу та їх механізм розрахунку. Прикладом ключових показників можуть стати складові інноваційної компетенції, здатності, ресурсів та проектів.

Отримане значення рівня готовності інноваційного потенціалу підприємства до виконання встановленої мети ми пропонуємо трактувати відповідно до розробленої нами на підставі експертних досліджень шкали: якщо величина рівня готовності інноваційного підприємства коливається від 90 до 100% - стан характеризуватиметься як дуже добрий, відповідно 75-90 % - добрий стан, 60-75% - середній стан, 50-60% - гірше середнього та 0-50% - поганий стан [20-21]. Крім вищезазначених показників можна додати кількість патентів та авторських свідоцтв, отриманих працівниками підприємства та витрати на дослідження у % до обсягів виручки.

При виділенні показників за складовими інноваційної компетенції, здатності, ресурсів та проектів, нами були використані наявні в літературі критерії аналізу якісних та кількісних складових інноваційного потенціалу підприємства. Дані показники оцінювання інноваційного потенціалу підприємства надаватимуть змогу підприємству комплексно ідентифікувати поточний стан інноваційного потенціалу з урахуванням витрат та доходів, виконати порівняння отриманих результатів з конкурентними підприємствами, визначити перспективи розвитку на основі сильних позицій підприємства та оптимізувати обсяг інноваційного потенціалу підприємства.

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Отже, на сьогодні знаходять своє застосування значна кількість методів та підходів до оцінювання інноваційного потенціалу підприємства. Однак визначено, що комплексний метод можна вважати найбільш об'єктивним при оцінюванні інноваційного потенціалу не дивлячись на трудомісткість процесу оцінювання.

В результаті цього, запропоновано комплексні показники оцінювання рівня інноваційного потенціалу підприємств, який характеризується ідентифікацією поточного стану підприємства та визначення шляхів прогнозованого розвитку підприємства за допомогою інновацій.

Перспективою подальших досліджень виступає практичне освоєння запропонованих показників оцінювання рівня інноваційного

потенціалу підприємств з метою його практичного удосконалення.

Література

1. Йохна М. А., Прилепа Н. В. *Організаційно-структурне забезпечення ефективності інноваційної діяльності машинобудівного підприємства : монографія*. Хмельницький: ПП Гонта А. С. 2014. 168 с.
2. Дука А. П. Сутнісні ознаки та природа інноваційного розвитку національної економіки. *Інноваційна економіка*. 2013. № 8. С. 37-43.
3. Капінос Г., Радюк О. М. Інноваційний потенціал підприємства: сутність, складові та принципи формування. *Наука й економіка*. 2007. № 2 (6). С. 13-130.
4. Ганієва А. Р. Формування інноваційної стратегії розвитку підприємств целюлозно-паперової промисловості : дис... канд. екон. наук: 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами». Київ. 2005. 236 с.
5. Шилова О. Ю., Чермошенцева Є. С. Інноваційний потенціал підприємства: сутність і механізм управління. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2012. № 1. С. 220-227.
6. Ілляшенко С. М. *Управління інноваційним розвитком* : [навчальний посібник, 2-е вид., перероб. і доп.]. Суми: ВТД «Університетська книга»; К. : ВД «Княгиня Ольга». 2005. 324 с.
7. Вострякова В. Ю. Розвиток інноваційного потенціалу підприємства : дис... канд. екон. наук: 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)». Київ. 2016. 235 с.
8. Єпіфанова І. Ю., Гладка Д. О. Інноваційний потенціал підприємства: сутність, складові та фактори впливу. *Економіка та суспільство*. 2018. № 14. С. 354–360.
9. П'ятницька Г. Т., Григоренко О. М., Найдюк В. С. Методичні та практичні підходи до оцінювання інноваційного потенціалу малих підприємств ресторанного господарства. *Агросвіт*. 2018. № 4. С. 53-63.
10. Yerifanova I., Dzhezdzhula V. Methodology of evaluation of innovative potential of enterprises. *Agricultural and Resource Economics*. 2020. № 6 (3). С. 171-190. <https://doi.org/10.51599/are.2020.06.03.10>
11. Стадник В. В., Головчук Ю. О. *Управління інноваціями на основі розвитку партнерських відносин підприємства: монографія*. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута». 2020. 232 с.
12. Орлова-Курилова О. Сучасні методи оцінювання інноваційного потенціалу. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2018. № 4. С. 143–146.
13. Фарат О. В., Залуцький В. П. Методи оцінювання розвитку інноваційних кластерів промислових підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 6. С. 22-27
14. Овечкіна О. А., Іванова К. В. Огляд методів оцінки рівня інноваційного потенціалу економічних суб'єктів. *Економічний вісник Донбасу*. 2007. № 4 (10). С. 130-140.
15. Бойчук А. Б. Оцінювання інноваційного потенціалу підприємства з урахуванням особливостей машинобудівної галузі. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2016. № 2. С. 129-143.
16. Карюк В. І. Методичний підхід до оцінювання інноваційного потенціалу промислових підприємств. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 5. С. 176-182.
17. Марченко В. М., Цвіркун А. С. Система управління інноваційним потенціалом на промислових підприємствах. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2017. С. 411–417.
18. Князь О. В. Оцінювання інноваційного потенціалу підприємства. *Регіональна економіка*. 2007. № 3. С. 219-227.
19. Денисюк В. Методологія оцінки та аналізу динаміки інноваційної активності промисловості регіону. *Економіст*. 2006. № 3. С. 40-43.

References

1. Yokhna M. A., Prylepa N. V. (2014) *Organizational and structural support for the efficiency of innovative activity of a machine-building enterprise: monograph*. Khmelnytskyi: PP Gonta A. S.
2. Duka A.P. (2013) Essential features and nature of innovative development of the national economy. *Innovative economy*, no. 8, pp. 37-43.
3. Kapinos G., Radyuk O. M. (2007) The innovative potential of the enterprise: essence, components and principles of formation. *Science and economy*, no. 2 (6), pp. 13-130.
4. Ganieva A. R. (2005) Formation of an innovative strategy for the development of enterprises of the pulp and paper industry: diss... candidate. economy Sciences: 08.06.01 «Economics, organization and management of enterprises». Kyiv.
5. Shilova O. Yu., Chermoshentseva E. S. (2012) Innovative potential of the enterprise: essence and management mechanism. *Marketing and innovation management*, no. 1, pp. 220-227.
6. Plyashenko S. M. (2005) *Management of innovative development: [training manual, 2nd ed., revised. and additional]*. Sumy: VTD «University book»; K.: VD «Princess Olga».

7. Vostryakova V.Yu. (2016) *Development of the innovative potential of the enterprise: thesis... economy Sciences: 08.00.04 «Economics and management of enterprises (by types of economic activity)»*. Kyiv.
8. Yepifanova I. Yu., Hladka D. O. (2018) Innovative potential of the enterprise: essence, components and influencing factors. *Economy and society*, no. 14, pp. 354–360.
9. Pyatnytska G. T., Grigorenko O. M., Naydyuk V. S. (2018) Methodical and practical approaches to evaluating the innovative potential of small enterprises in the restaurant industry. *Agroworld*, no. 4, pp. 53-63.
10. Yepifanova I., Dzhezdzhula V. (2020) Methodology of evaluation of innovative potential of enterprises. *Agricultural and Resource Economics. International Scientific E-Journal*, no. 6 (3), pp.171-190. <https://doi.org/10.51599/are.2020.06.03.10>
11. Stadnyk V.V., Golovchuk Yu. O. (2020) *Management of innovations based on the development of partnership relations of the enterprise: monograph*. Kamianets-Podilskyi: Ruta Printing House LLC.. 232 p.
12. Orlova-Kurilova O. (2018) Modern methods of evaluating innovative potential. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, no. 4, pp. 143–146.
13. Farat O. V., Zalutskyi V. P. (2015) Methods of evaluating the development of innovative clusters of industrial enterprises. *Scientific and practical magazine «Investments: practice and experience»*, no. 6, pp. 22-27.
14. Ovechkina O. A., Ivanova K. V. (2007) Review of methods for assessing the level of innovation potential of economic entities. *Economic Herald of Donbass*, no. 4 (10), pp. 130-140.
15. Boychuk A. B. (2016) Evaluation of the innovative potential of the enterprise taking into account the features of the machine-building industry. *Marketing and innovation management*, no. 2, pp. 129-143.
16. Karyuk V. I. (2012) Methodical approach to evaluating the innovative potential of industrial enterprises. *Actual problems of the economy*, no. 5, pp. 176-182.
17. Marchenko V. M., Tsvirkun A. S. (2017) The system of management of innovative potential at industrial enterprises. *Economic bulletin of NTUU «KPI»*, pp. 411–417.
18. Knyaz' O. V. (2007) Evaluation of the innovative potential of the enterprise. *Regional economy*, no. 3, pp. 219-227.
19. Denisyuk V. (2006) Methodology of assessment and analysis of the dynamics of innovative activity of the region's industry. *Economist*, no. 3, pp. 40-43.

Abstract

YEPIFANOVA Iryna, HLADKA Diana Methodological approaches to assessing the innovation potential of the enterprise

The article is devoted to the study of theoretical and methodological approaches in determining the innovative potential of enterprises. The modern relevance of assessing the level of innovative enterprises is substantiated. The article examines the essence and provides a clear terminological definition of the concept of "innovation potential". The theoretical basis of the study is the scientific works of foreign and domestic economists regarding the problems of determining the level of innovation potential. The diversity of views of scientists is due to the significant number of types of innovative activity, the size of the scale, the resource intensity and effectiveness of the implementation of innovative solutions and projects, as well as the difference in the field in which innovations are implemented and the specialization of innovatively active enterprises. The work systematizes and summarizes the experience and analyzes the existing methods and approaches to the assessment of innovation potential. Their key characteristics are identified, the most widespread of them are highlighted, and examples of the calculation mechanism for a detailed assessment of the innovative potential of the enterprise are provided. In addition, a number of their advantages and disadvantages in modern methods and approaches are highlighted. The task of choosing the optimal method or approach for evaluating the innovative potential of an enterprise is difficult, considering the specifics of the enterprise's activity, its scale, the chosen industry, the size of enterprises, etc. Based on these synthesis results, an improved method of evaluating the innovative potential of the enterprise based on a comprehensive approach is proposed. It is proposed to evaluate the innovative potential of the enterprise based on the definition of its components in a certain sequence: innovative competences, innovative abilities, innovative resources and innovative projects.

Keywords: *innovative potential, assessment, Indicators, enterprise, methods, approaches.*

Стаття надійшла до редакції 05.09.2022 р.

Бібліографічний опис статті:

Єпіфанова І. Ю., Гладка Д. О. Методичні підходи до оцінювання інноваційного потенціалу підприємства. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 3. С. 152-158.

Yepifanova I., Hladka D. (2022) Methodological approaches to assessing the innovation potential of the enterprise. *Innovation and Sustainability*, no. 3, pp. 152-158.

УДК 330.341

ПЕРЕРВА Інна Олександрівна

магістрант, Університет митної справи та фінансів, Україна

ORCID ID: 0000 0002 6194 6858

e-mail: innapererva23@gmail.com

ЄДИНАК Володимир Юрійович

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності

Університет митної справи та фінансів, Україна

ORCID ID: 0000 0001 6473 0078

e-mail: v.iedinak@gmail.com

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ ЯК ОСНОВНИЙ ІНСТРУМЕНТ В РУКАХ СУЧАСНОГО КЕРІВНИКА

У роботі досліджено основні принципи, методи стратегічного управління підприємством як головний інструмент в руках сучасного керівника. Проаналізовано інформацію про різні способи, переваги стратегічного управління в організаціях України і світу та розглянуто їх на прикладах. Обґрунтовано те, як правильно користуватись інструментами стратегічного управління для отримання бажаних результатів. Наведено порівняльну характеристику фінансових та стратегічних цілей підприємства, а також їх приклади у відомих великих компаніях світового рівня. Охарактеризовано переваги не фінансових стратегічних цілей в організації та процеси управління стратегією. Наведено схему загального стратегічного управління та характеристику сучасних видів стратегічного розвитку й управління - SWOT-аналіз, збалансовану систему показників тощо. Крім того, охарактеризовано підходи та рамки до стратегічного управління, що складається з п'яти етапів: ідентифікація, аналіз, формування, виконання, оцінка. На реалізацію кожного з етапів наведено приклад - меблева компанія, яка дозволяє чітко відобразити структуру стратегічного управління та ефективність керівництва, його стилів, методів, принципів, схем та переваг. Окремо приділено увагу системі прогнозування у стратегічному управлінні підприємством. Виявлено, що стратегічне управління має інноваційний, інтеграційний, підприємницький характер. Наведено рекомендації щодо втілення принципів стратегічного управління для застосування їх керівниками підприємств на різних етапах розвитку. Проаналізовано стратегічне управління як основний інструмент керівництва та зроблено висновки щодо ефективності діяльності підприємств в Україні та світі завдяки стратегічному управлінню в руках сучасного керівника.

Ключові слова: стратегічне управління, стратегічні цілі, стратегічний менеджмент, сучасне керівництво, стратегічний розвиток, ефективність діяльності організації

JEL classification: G32; M21; O21

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.159.164>

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Стратегічне управління – це новий напрямок менеджменту, що зародився в середині ХХ ст. в США, а пізніше активно почав застосовуватися в Європі. Пов'язано це з новими проблемами в економіці –

ефективним виробництвом та збутом продукції. На сьогодні якість життя суспільства вийшла на новий якісний рівень, з'явилися сучасні форми аналізу, керування та контролю, змінилися відносини між підприємствами та державою. Такі кроки призвели до формування систем міжнародного менеджменту та стратегічного управління.

Знання та застосування принципів управління стратегією компанії є актуальною проблемою сучасних керівників та є запорукою на шляху до успіху. Тому стратегічне управління є мистецтвом, яким необхідно оволодіти.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Принципи стратегічного управління описано в наукових працях Г. Емерсоном, Ф. Тейлором, А. Файолем. Вперше термін “стратегічне управління” запропонував І. Ансофф. Також вагомий внесок у розвиток стратегічного управління зробили такі вчені, як: В.С. Єфремов, О.І. Пушкар, А. Дж. Стрікленд, У. Кінг, Г. Мінцберг, О.М. Тридід, З.Є. Шершньова, В.Д. Маркова, Г.Б. Клейнер, О.С. Віханський та інші.

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Важливим є з'ясувати сутність та визначити базові принципи стратегічного управління, планування та менеджменту як основного інструменту в руках сучасного ефективного керівника, обґрунтувати важливість та необхідність застосування рекомендацій щодо втілення стратегічного управління у діяльність підприємства вищим керівництвом для досягнення успіху.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті – систематизація підходів до процесу стратегічного управління як основного інструменту в руках сучасного ефективного керівника.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Наукові школи стратегічного управління класифікують його за двома підходами – методологічним і хронологічним. Фундатор цього поняття І. Ансофф визначив стратегічне управління як діяльність, що пов'язана з постановкою мети, місії компанії та взаємодією із зовнішнім оточенням, завдяки чому підприємство досягає цілей і стає адаптивним до мінливого середовища.

Ансофф наголошував на різнобарвності і комплексності стратегічного управління, визначивши його основні елементи: ділові навички працівників, створення стратегії та управління її реалізацією. Він об'єднав поняття стратегічного планування та управління процесом змін стратегій в єдине визначення – стратегічний менеджмент [1].

У сучасній організації керівник намагається побудувати таку систему взаємодії та ієрархії, щоб забезпечити створення довгострокової стратегії самовдосконалення для одержання переваг у конкурентній боротьбі. Таким чином, на сучасному світовому ринку стратегічне управління є важливим елементом менеджменту в цілому. Світові компанії активізують принципи децентралізованої відповідальності за управління стратегією і вибудовують організаційні структури, зменшуючи кількість рівнів управління. Для того, щоб стратегічне управління дійсно працювало керівнику підприємства необхідно акцентувати увагу на стилі управління, місці працівника у компанії, особливостях рис характеру тощо. Адже вирішальним стає фактор саме людських стосунків у створенні ефективного управління. Тому у світі сучасного бізнесу важливе місце посідають організаційна й корпоративна культура, ділова етика та мораль, взаємодія працівників у складних надзвичайних ситуаціях.

Сучасні визначення стратегічного управління трактують наступні аспекти: стабільність конкурентних позицій, стійкість довготривалих результатів, правильність реакцій на зміни у зовнішньому середовищі. Стратегічне управління можна визначити як метод програмного мислення, що забезпечує досягнення цілей і акцентує увагу на важливості мотивації працівників, врахуванні їх інтересів і зацікавленості у реалізації стратегії компанії.

Переваги стратегічного управління для організації [2]:

Можливості краще визначені, пріоритетні та експлуатуються застосуванням стратегічного управління в організації.

Існує об'єктивний погляд на проблеми управління із застосуванням концепцій стратегічного управління.

Координація поліпшується в організації поряд з контролем діяльності.

Наслідки несприятливих умов і змін зведені до мінімуму зі стратегічним управлінням.

Встановлені цілі краще підтримуються основними рішеннями.

Розподіл часу і ресурсів ефективно здійснюється для зазначених можливостей.

При застосуванні концепцій стратегічного управління для прийняття спеціальних і помилкових рішень застосовується менше часу і ресурсів.

Таблиця 1

Різниця між фінансовими та стратегічними цілями підприємства (складено автором за [3-4])

Фінансові цілі	Стратегічні цілі
Швидке зростання доходів	Підвищення якості продукції
Вищі дивіденди	Більш надійне становище у галузі
Розширення меж отримання прибутку	Покращення обслуговування клієнтів
Ріст прибутку на вкладений капітал	Визнання компанії лідером на ринку
Підвищення надійності облігацій	Розширення номенклатури продукції
Збільшення приходу грошових коштів	Підвищення репутації компанії
Підвищення ціни акцій	Рівня конкурентоспроможності вище
Стабільний дохід у складні періоди	Повне задоволення потреб клієнтів

Крім цих переваг існують ще нефінансові. Обізнаність про зовнішні загрози значно посилюється за рахунок застосування концепцій стратегічного управління в організаціях. Крім того, підвищується розуміння стратегій конкурентів. Також значно підвищується продуктивність праці працівників. Хоча опір змінам знижується і існує чітке розуміння відносин винагороди за ефективність в організації з використанням концепцій стратегічного управління. Посилено взаємодію між усіма менеджерами на дивізійному та функціональному рівнях, що підвищить можливості запобігання проблем організації [2].

Керівники та співробітники організацій більше підсовуються підвищеною взаємодією. Організаційні цілі краще розподіляються з усіма співробітниками, і вони більш уповноважені для досягнення цих цілей. Нарешті, їх внесок також визнається організацією. Стратегічне управління також веде належну систему порядку і дисципліни в організації. Управлінська система організації може стати ефективною і ефективною.

Серед керівників і співробітників існує впевненість в існуючих стратегіях або в разі

будь-якої корекції існуючих стратегій. Попит на зміни для всіх керівників і співробітників краще визначити і проаналізувати із застосуванням стратегічного управління в організації. Всі співробітники і менеджери розглядають зміни як можливість для них, а не як загрозу.

Продажі, продуктивність і прибутковість є набагато вищими в тих організаціях, які застосовують концепції стратегічного управління. Організації, які є потенційними та високими виконавцями, намагаються виконувати систематичне планування своїх майбутніх змін у своєму внутрішньому та зовнішньому середовищі.

Таким чином, довгострокові фінансові показники набагато більше для організацій. Ті, які систематично застосовують стратегічне управління в порівнянні з усією галуззю.

До стратегічного управління як концепції можна підходити різними способами. Нижче наведено характеристику окремих популярних сучасних видів стратегічного управління.

SWOT-аналіз дає змогу визначити сильні, слабкі сторони, можливості та загрози. Даний

аналіз дозволяє досліджувати внутрішні і зовнішні фактори. Внутрішні фактори включають позитивні (сильні сторони) або негативні (слабкі) фактори, які існують у вашій організації і можуть бути змінені або порушені певним чином, в той час як зовнішні фактори включають позитивні (можливості) або негативні (загрози) фактори, які існують за межами предмета, який ви оцінюєте, і не можуть бути змінені або порушені вами або вашою організацією будь-яким чином.

Збалансована система показників допоможе дати відповідь на питання, які грані бізнесу потребують вдосконалення, розбивши процес оцінки ефективності на чотири області, відомі як ноги. Такими складовими є: навчання та зростання, бізнес-процеси, перспективи клієнтів, фінансові дані. Збалансований метод системи показників може генерувати своєчасні механізми звітності, які показують всю статистику, пов'язану зі зростанням компанії [3-4].

Існують різні підходи та рамки для стратегічного управління, разом з тим ми можемо виділити п'ять основних етапів:

1. Ідентифікація.
2. Аналіз.
3. Формування.
4. Виконання.
5. Оцінки.

1. Ідентифікація. Першим кроком у стратегічному управлінні є оцінка поточного напрямку компанії. Це часто включає в себе розуміння мети, місії та загального стратегічного напрямку компанії. Оцінка того, де поточний процес компанії допоможе досягти поставленої мети.

2. Аналіз. Як тільки з'явиться розуміння поточного процесу, керівник повинен проаналізувати деталі: Що працює? Що не працює? Який внесок від організаційних зацікавлених сторін він може зібрати? Саме час відповісти на будь-які питання, які допоможуть закріпити необхідні елементи стратегічного плану. SWOT-аналіз, або виявлення сильних, слабких сторін, можливостей і загроз, є корисним інструментом на цьому етапі.

3. Формування. Як тільки у керівника є потрібна інформація, настає час створити план дій для досягнення мети. Для цього необхідно переконатися, що кроки чіткі, цілеспрямовані та безпосередньо пов'язані з

поставленою метою. Потрібно підготувати прості для розуміння керівні принципи впровадження, якщо процес або процедура вплине на багатьох людей в організації.

4. Виконання. Далі слід переходити до виконання кроків, описаних у стратегічному плані. Для цього необхідно переконатися, що всі зацікавлені сторони реалізують план, призначений для максимальної ефективності.

5. Оцінка. Необхідно оцінити кінцевий продукт: Чи було досягнуто поставлену мету? Чи був цей процес реалізований належним чином по всій компанії? На основі відповідей на ці питання, необхідно переглянути та оновити цілі та завдання за необхідності.

Наведемо окремі приклади стратегічного управління компанії Wood's Fine Furnishings.

1. Ідентифікація. Меблева компанія Wood's Fine Furnitures готується представити нову лінійку кухонних столів. Вони вирішили впровадити стратегічне управління, щоб гарантувати, що випуск продукту проходить гладко, ефективно і послідовно у всіх своїх торгових точках.

2. Аналіз. У минулому Wood's Fine Furnishings страждала від маркетингових і неправильних витрат на доставку з випуском нових продуктів у своїх декількох торгових точках. Перед випуском своєї нової лінії кухонного столу, вони вирішили запустити SWOT-аналіз, щоб побачити, як вони можуть поліпшити процес.

Сильні:

1. Якісний продукт
2. Кілька місць для зручності покупки
3. Фіксована швидкість доставки

Слабкості:

1. Погана комунікація між менеджерами магазинів і між співробітниками магазину
2. Швидкість доставки, що застосовується кілька разів у деяких магазинах
3. Несумісна маркетингова стратегія

Можливості:

1. Уніфікований маркетинг
2. Прозорі збори

Загрози:

1. Головний конкурент Wood's Fine Furnishings випустив лінійку кухонних столів в минулому кварталі

3. Формування. Використовуючи свій SWOT-аналіз, Wood's Fine Furnishings створює стратегічний план випуску своїх

кухонних столів. Вона включає в себе надання послідовної маркетингової застави, як друкованої, так і цифрової, для всіх торгових місць. Вона також включає в себе відправку представника в кожну роздрібну місцезнаходження, щоб пояснити, як правильно застосувати тариф на доставку до всіх покупок. Нарешті, команда підтримки створює внутрішню систему обміну повідомленнями, щоб менеджери магазинів могли швидко і легко спілкуватися про проблеми та успіхи в своїх магазинах.

4. Виконання. За місяць до виходу нових кухонних столів маркетингова команда надає маркетингову заставу всім роздрібним магазинам. Кожному магазину дається однакове керівництво про те, як ефективно реалізувати маркетингові елементи. За два тижні до запуску менеджери магазинів навчаються як група в новій системі обміну повідомленнями. Тренери поле питання і переконайтеся, що кожен менеджер має службу обміну повідомленнями, створений на їх компанії стільниковий телефон і офісний комп'ютер, щоб бути доступним у будь-який час. За тиждень до запуску представник штаб-квартири компанії навчає кожного роздрібного співробітника про те, як належним чином застосувати витрати на доставку до продажу.

5. Оцінка. Wood's Fine Furnishings розглядає дані зі свого кухонного столу, випущеного через місяць після першого дня продажів. Вони виявили, що маркетинговий план привів споживачів до найближчого до них місця роздрібною торгівлі, щоб побачити таблиці особисто. Внутрішня система обміну повідомленнями була недостатньо використана більшістю менеджерів, багато з яких не хотіли, щоб клієнти бачили їх на своїх телефонах, перебуваючи на підлозі. Під час цього випуску не було проблем з витратами на доставку. Стратегічні менеджери беруть ці дані і використовують їх, коли вони починають планувати свій наступний випуск продукту [6].

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

В ході дослідження ми з'ясували, що стратегічне управління перш за все визначається як діяльність, яка має орієнтир на довготривалий успіх, обумовлює шляхи досягнення стратегічної мети та цілей компанії. Стратегічне управління спрямоване на підвищення ефективності діяльності організації у сучасному світі, а саме на вдосконалення систем планування, конкурентоспроможності, людських відносин. Найбільш влучно можна охарактеризувати стратегічне управління як симбіоз мистецтва керувати та інтуїції, гнучкість планування і структур, відсутність загальних рішень.

Існують п'ять кроків у процесі стратегічного управління: ідентифікація, аналіз, формування, виконання, оцінка. Якщо керівник прагне вивести компанію на новий рівень, необхідно оволодіти навичками програмного мислення, стратегічного планування, ризикованістю та високим рівнем відповідальності, а також поставити на перше місце працівників та їх інтереси, адже зацікавлені люди – справжній механізм у досягненні мети. Важливою рисою стратегічного менеджменту є підтримка творчості працівників; демократизація управління, що сприяє зниженню тиску на нижчі ланки ієрархії; пом'якшення протиріч у соціумі; створення гнучких структур; зародження неформальних відносин.

Стратегічне управління також має інноваційний (нововведення, новаторство), інтеграційний (розвиток компетенцій, потенціалу) та підприємницький (підтримка творчості, ініціативи) характер. При втіленні вищенаведених у статті прикладів рішень щодо стратегічного управління можна вважати, що у кожного керівника є можливість тримати потужний інструмент в руках та вести за собою підприємство, як справжній лідер.

Література

1. 1. Галушка З. І., Комарницький І. Ф. *Стратегічний менеджмент*: навчально-методичний посібник. Чернівці: Рута, 2006. 248 с.
2. Річард Деніелс. *Стратегічний менеджмент. Переваги стратегічного управління*. 2021. URL: <https://www.businessstudynotes.com/finance/strategic-managment/benefits-of-strategic-management/>
3. Шершньова З.Є. *Стратегічне управління*: підручник. К. : КНЕУ, 2004. 699 с.

4. Єпіфанова, І., Дзеджула, В., Косарук, О., Сауляк, А. (). Управління інвестиційним потенціалом підприємств харчової промисловості. *Innovation and Sustainability*, 2022 (2), 8–17
5. Конспект лекцій з дисципліни “Стратегічне управління” / Укладач Н.В. Мішеніна. Суми: СумДУ, 2006. 106 с.
6. Керівництво по кар’єрі. Стратегічний менеджмент: визначення, мета, приклад. Стратегічне управління. 2021. URL: <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/what-is-strategic-management>.

References

1. Halushka Z.I. (2006) *Stratehichniy menedzhment: navchalno-metodychniy posibnyk*. Chernivtsi: Ruta.
 2. Richard Deniels (2021) *Stratehichniy menedzhment. Perevahy stratehichnoho upravlinnia*, available at URL: <https://www.businessstudynotes.com/finance/strategic-managment/benefits-of-strategic-management/>
 3. Shershnova Z.Ie. (2004) *Stratehichne upravlinnia: pidruchnyk*. K. : KNEU.
 4. Yepifanova I., Dzhezdzhula V., Kosaruk O., Saulyak A. (2022) Management of the investment potential of food industry enterprises. *Innovation and Sustainability*, No2, pp.8-17.
 5. Mishenina N.V. (2006) *Konspekt lektzii z dysypliny “Stratehichne upravlinnia*. Sumy: Vyd-vo SumDU.
 6. Kerivnytstvo po karieri (2021) *Stratehichniy menedzhment: vyznachennia, meta, pryklad. Stratehichne upravlinnia*, available at URL: <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/what-is-strategic-management..>
-

Abstract

PERERVA Inna, YEDYNAK Volodymyr Strategic management of the enterprise as the main tool in the hands of the modern manager

The basic principles, methods of strategic management of the enterprise as the main tool in the hands of the modern head are investigated in the work. The information on various ways, advantages of strategic management in the organizations of Ukraine and the world is analyzed and they are considered as examples. It is substantiated how to properly use the tools of strategic management to obtain the desired results. A comparative description of the financial and strategic goals of the enterprise, as well as their examples in well-known large world-class companies. The advantages of non-financial strategic goals in the organization and management processes of the strategy are described. The scheme of general strategic management and the characteristics of modern types of strategic development and management - SWOT-analysis, balanced system of indicators, etc. are given. In addition, approaches and frameworks to strategic management are described, consisting of five stages: identification, analysis, formation, implementation, evaluation. An example of a furniture company is given for the implementation of each stage, which clearly reflects the structure of strategic management and the effectiveness of management, its styles, methods, principles, schemes and benefits. Special attention is paid to the forecasting system in the strategic management of the enterprise. It was found that strategic management has an innovative, integrative, entrepreneurial nature. Recommendations for the implementation of the principles of strategic management for their application by business leaders at different stages of development. Analyzed strategic management as the main tool of leadership and made conclusions about the effectiveness of enterprises in Ukraine and the world through strategic management in the hands of modern leaders.

Keywords: *strategic management, strategic goals, strategic management, modern leadership, strategic development, efficiency of the organization*

Стаття надійшла до редакції 10.09.2022 р.

Бібліографічний опис статті:

Перерва І. О., Єдинак В. Ю. Стратегічне управління підприємством як основний інструмент в руках сучасного керівника. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 3. С. 159-164.

Pererva I., Yedynak V. (2022) Strategic management of the enterprise as the main tool in the hands of the modern manager. *Innovation and Sustainability*, no. 3, pp. 159-164.

УДК 658.15

ШУШКОВА Юлія Володимирівна

доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансового менеджменту
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3836-7548>
e-mail: shyshkova_yulia@ukr.net

КУЛЬЧИЦЬКИЙ Ярослав Романович

Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8094-9974>

ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Проаналізовано джерела формування капіталу сільськогосподарських підприємств України у 2016-2020 рр. Відображено структуру джерел формування та використання капіталу сільськогосподарських підприємств. Надано характеристику обсягів та структури власного капіталу та наведено результати аналізу обсягів і структури поточних зобов'язань і забезпечень сільськогосподарських підприємств у 2016-2020 рр. Зроблено висновки в частині стану поточної кредиторської заборгованості сільськогосподарських підприємств у 2016-2020 рр. Охарактеризовано обсяги реалізованої продукції та фінансові результати сільськогосподарських підприємств у 2016-2020 рр. Наведено обсяги та структуру капітальних інвестицій сільськогосподарських підприємств у 2016-2020 рр. Охарактеризовано показники банківського кредитування сільськогосподарських підприємств. Представлено обсяги та вказано на недоліки державної підтримки сільського господарства в Україні. Визначено недоліки фінансування вітчизняних сільськогосподарських підприємств, а також обґрунтовано напрями політики їх усунення.

Ключові слова: фінансові ресурси, фінансове забезпечення, джерела формування, сільськогосподарські підприємства, фінансовий стан, ефективність використання ресурсів.

JEL classification: A10

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.165.175>**1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ**

Фінансові ресурси підприємства – одні з ключових. Без їх наявності неможливо належним чином організувати процеси створення, функціонування та розвитку кожного з суб'єктів господарювання. Їх залучення може набувати як внутрішнього (власний статутний капітал на етапі започаткування бізнесу, доходи і прибуток в процесі фінансово-господарської діяльності, внутрішні позики, а також отримання сировини, продукції тощо на умовах відтермінування оплати і т. п.), так і зовнішнього (банківські кредити і позики, позики від інших зовнішніх контрагентів, зовнішні інвестиції і т. ін.) характеру. Кожне

з джерел фінансування підприємств має свої як переваги, так і недоліки. До прикладу, внутрішні дешевші як у залученні, так і в обслуговуванні, не потребують повернення, тоді як зовнішні більш доступні за умови відсутності (обмеженості) власного капіталу та потребують погашення як у тілі, так і у відсотках за користування капіталом. Різниться й рівень фінансового ризику за умови залучення фінансового ресурсу з тих, чи інших джерел.

Підприємства кожного виду економічної діяльності мають власні особливості в частині джерел їх фінансування. До прикладу в сільському господарстві (виді економічної діяльності, який потребує достатньої державної підтримки через, як правило, високу витратомісткість, а, відтак, – низьку рентабельність, однак і істотний вплив на

продовольчу безпеку країни та її територій) вагомим джерелом фінансування може слугувати державна фінансова підтримка; завжди високу частку в структурі фінансових ресурсів суб'єктів цієї галузі обіймає кредиторська заборгованість; більшість статей видатків підприємств покриваються за рахунок виручки від реалізації сільськогосподарської продукції. Ці особливості, беззаперечно, потрібно враховувати.

З іншого боку, формування складу і структури фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств має бути процесом плановим і керованим. Однак, чи досягаються відповідні обсягово-структурні характеристики на практиці – питання інше і його перевірка відбувається у ході аналізу джерел фінансування сільськогосподарських підприємств, результати якого є вагомою інформаційно-аналітичною основою для ухвалення виважених управлінських рішень в сфері фінансового менеджменту сільськогосподарського бізнесу.

Попри те, актуальність подальшого вдосконалення теоретико-прикладних засад управління джерелами фінансування сільськогосподарських підприємств полягає в тому, що (1) власні і залучені кошти мають різну вартість; (2) від вірного співвідношення внутрішніх і залучених фінансових ресурсів залежать всі бізнес-процеси, а, отже, й передумови ефективного функціонування та розвитку підприємств; (3) в сучасних умовах обсяг власних фінансових ресурсів підприємства характеризує потенціал залучення додаткових інвестицій; (4) аналіз структури джерел фінансування бізнесу часто визначальний під час встановлення та розвитку бізнес-взаємин підприємства з його зовнішніми контрагентами.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Загальні підходи до економіки та управління розвитком сільськогосподарських підприємств досліджуються такими науковцями, як Г. Андрусенко [1,с.9-14], К. Боднарєвська [2,с.129-133], В. Гмиря [5,с.71-74], О. Довжик [6,с.97-102] та ін. Важливість питань управління безпосередньо фінансовим забезпеченням суб'єктів сільськогосподарського бізнесу стали

предметом досліджень О. Панухник [9,с.5-10], Є. Горовецької [10,с.40] та інших науковців. Більш ґрунтовні та специфічні аспекти фінансово-економічних результатів підприємств досліджують Т. Васильців, Р. Уразалієв [3,с.153-158], О. Ярошко [4,с.132-136], Р. Лупак, А. Дідич [7,с.248-252], Є. Парфенюк та Ю. Шушкова [8,с. 264-270], М. Куницька-Ляш [11,с.117-123].

3. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ.

Разом з тим, на сьогодні методичне забезпечення як аналізування, так і формування прикладного інструментарію вдосконалення джерел фінансування процесів функціонування та розвитку із урахуванням специфіки підприємств галузі сільського господарства, не достатнє і потребує свого подальшого вдосконалення.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є удосконалення теоретико-методичних засад управління джерелами фінансування сільськогосподарських підприємств.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Джерела фінансування сільськогосподарських підприємств у найкращій мірі демонструє інформація з їх фінансової звітності, а саме – балансу. Власне, пасив балансу відображає джерела формування капіталу суб'єктів господарювання. Якщо проаналізувати обсяги та структуру пасиву вітчизняних сільськогосподарських підприємств (табл. 1), то можна зробити наступні висновки. По-перше, негативно, що за 2016-2020 рр. зменшилися обсяги їх активів. Якщо у 2016 р. відповідний показник становив 1,5 млрд грн, то до 2020 р. знизився до 1,1 млрд грн, що було на 26,5 % менше. Таким чином, вітчизняні сільськогосподарські підприємства оперують меншою сумою капіталу, що негативно з огляду на їх капіталізацію.

Таблиця 1

Обсяги та структура джерел формування капіталу сільськогосподарських підприємств України у 2016-2020 рр., млрд грн

Показники	Роки					Відхилення	
	2016	2017	2018	2019	2020	2020/2016	2020/2019
Обсяги							
Власний капітал	369,4	436,3	482,9	522,8	612,3	165,76	117,12
Довгострокові зобов'язання і забезпечення	61,9	59,1	82,3	92,9	76,8	124,07	82,67
Поточні зобов'язання і забезпечення	1105,9	416,1	418,3	414,6	441,2	39,90	106,42
Структура							
Частка власного капіталу	24,03	47,86	49,10	50,74	54,17	30,14	3,43
Частка довгострокових зобов'язань і забезпечень	4,03	6,48	8,37	9,02	6,79	2,77	-2,22
Частка поточних зобов'язань і забезпечень	71,94	45,65	42,53	40,24	39,03	-32,90	-1,20

Джерело: розраховано авторами за Діяльність суб'єктів господарювання у 2020 р. : Статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2021. 151 с.

При тому, відповідні зміни відбулися головно через різке скорочення у 2020 р. до 2016 р. обсягів поточних зобов'язань та забезпечень підприємств (на 59,1 %). Оскільки це відбувалося на тлі практично сталих обсягів довгострокового капіталу підприємств, то є свідченням відмови суб'єктів господарювання від залучення фінансування з таких джерел, як короткострокові кредити і позики, а також поточна заборгованість за товари, роботи, послуги, розрахунки з бюджетом, розрахунки за страхування та оплату праці і т. п. Таким чином, підприємства просто скоротили свої короткострокові зобов'язання.

З іншого боку, позитивно, що частково це було погашено за рахунок власних джерел або власного капіталу. Його обсяги за 2016-2020 рр. збільшилися на 242,9 млрд грн або на 65,8

%. Така ситуація є свідченням як покращення фінансово-економічного стану вітчизняних сільськогосподарських підприємств, так і удосконалення складу і структури джерел їх фінансування, коли зменшуються обсяги поступлень зі зовнішніх джерел та зростають з внутрішніх. За такої ситуації покращуються параметри фінансової стійкості бізнесу.

Зазначене підтверджується показниками структури джерел фінансування сільськогосподарських підприємств (рис. 1).

Так, станом на 2020 р. частка власного капіталу сільськогосподарських підприємств в Україні перевищувала 50 %, а саме становила 54,2 %, що означає, що коефіцієнт фінансової стійкості становив 0,54, а це достатньо для високого рівня стійкості капіталу суб'єктів господарювання.

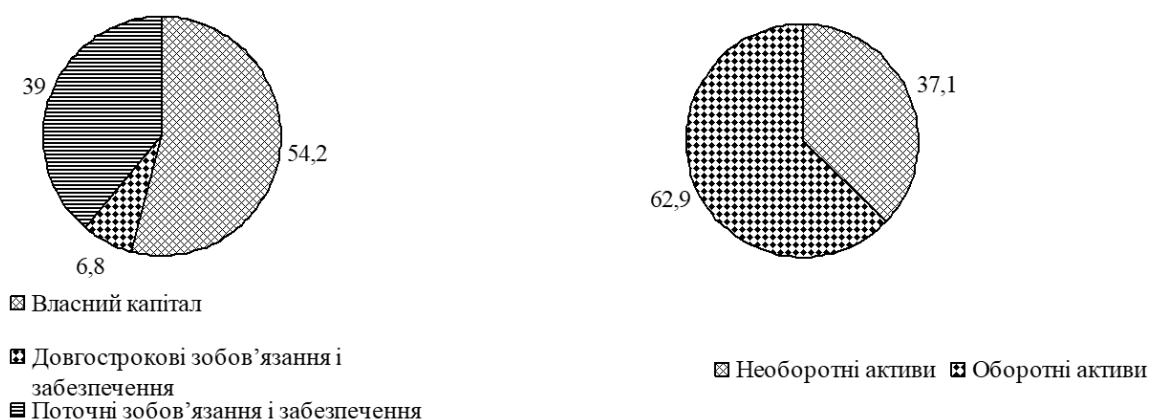

Рис. 1. Структура джерел формування та використання капіталу сільськогосподарських підприємств України у 2020 р., %

Джерело: розраховано авторами за Діяльність суб'єктів господарювання у 2020 р. : Статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2021. 151 с.

Попри зменшення обсягів фінансування частка поточних зобов'язань і забезпечень також залишалася все ще високою – 39,0 %. Тоді як частка довгострокових зобов'язань становила 6,8 %, що є низьким значенням показника і є свідченням того, що підприємства дуже в обмеженому вигляді фінансуються за рахунок довгострокових кредитів і позик.

Однак, якщо порівняти показники структури фінансування вітчизняних сільськогосподарських підприємств у 2020 р. до 2016 р., то більшість змін позитивні. Так, у 2016 р. фінансовий стан підприємств був незадовільним, коли частка власного капіталу становила лише 24,0 %. При тому, надмірними були обсяги і частка поточних зобов'язань та забезпечень – 71,9 %. Відповідно, такі зміни, як збільшення частки власного капіталу (на 30,1%), скорочення частки поточних зобов'язань та забезпечень (на 32,9 %), а також певне збільшення частки довгострокових зобов'язань і забезпечень (на 2,8 %), позитивно вплинули на раціоналізацію структури джерел фінансування сільськогосподарських підприємств в Україні. До позитивного також можна віднести й факт того, що в структурі активів підприємств переважають необоротні – 62,9 %, тоді як на оборотні активи припадало 37,1 %. Така структура капіталу у сільськогосподарському бізнесі достатньо раціональна.

Відтак, покращення структури джерел фінансування вітчизняних сільськогосподарських підприємств очевидне і в значній мірі спричинене покращенням власних ресурсних можливостей суб'єктів

господарювання, що обумовлено збільшенням обсягів їх виробничої та фінансово-господарської діяльності, істотним покращенням фінансово-економічних результатів господарювання. Водночас, на тлі цього покращується й структура фінансування підприємств за власні кошти (табл. 2). Так, за 2016-2020 рр. збільшилися обсяги власного капіталу вітчизняних сільськогосподарських підприємств. Приріст становив 65,8 %, а в абсолютному вираженні – біля 250 млрд грн, що істотно. При цьому збільшилися всі складові власного капіталу підприємств – зареєстрований капітал (на 50,4 %), додатковий капітал (на 29,4 %), резервний капітал (на 48,4 %), а також, що ще важливіше – нерозподілений прибуток (на 74,7 %). Це дає підстави вести мову як про раціональну і збалансовану структуру власного капіталу підприємств, так і про зростання їх прибутковості і фінансування значної частини свого подальшого розвитку безпосередньо за рахунок чистого прибутку. Додатковим аргументом таких висновків також є факт малих обсягів та частки неоплаченого і вилученого капіталу.

Станом на 2020 р. у структурі власного капіталу (рис. 2) переважав нерозподілений прибуток – 74,9 % та значення цього показника за період 2016-2020 рр. зросло – на 3,9 в. п.

Однак, показник характеризувався стабільністю протягом всього аналізованого періоду, що є додатковим аргументом на користь високої ефективності і прибутковості господарювання у вітчизняному сільськогосподарському бізнесі.

Таблиця 2

Обсяги та структура власного капіталу сільськогосподарських підприємств України у 2016-2020 рр.,

млрд грн

Показники	Роки					Відхилення	
	2016	2017	2018	2019	2020	2020/2016	2020/2019
Обсяги							
Власний капітал	369,4	436,3	482,9	522,8	612,3	165,76	117,12
Зареєстрований капітал	40,1	43,8	54,4	55,3	60,3	150,37	109,04
Додатковий капітал	46,3	48,8	59,4	59,4	59,9	129,37	100,84
Резервний капітал	24,4	28,6	32,8	34,5	36,2	148,36	104,93
Нерозподілений прибуток	262,4	318,5	340,6	376,9	458,5	174,73	121,65
Неоплачений та вилучений капітал	3,8	3,4	4,3	3,3	2,7	71,05	81,82
Структура							
Зареєстрований капітал	10,86	10,04	11,27	10,58	9,85	-1,01	-0,73
Додатковий капітал	12,53	11,18	12,30	11,36	9,78	-2,75	-1,58
Резервний капітал	6,61	6,56	6,79	6,60	5,91	-0,69	-0,69
Нерозподілений прибуток	71,03	73,00	70,53	72,09	74,88	3,85	2,79
Неоплачений та вилучений капітал	1,03	0,78	0,89	0,63	0,44	-0,59	-0,19

Джерело: розраховано авторами за Діяльність суб'єктів господарювання у 2020 р. : Статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2021. 151 с.

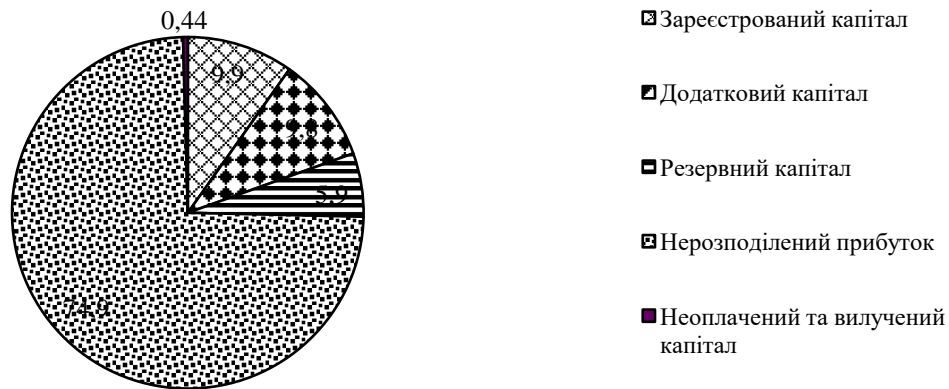

Рис. 2. Структура власного капіталу сільськогосподарських підприємств України у 2020 р., %

Джерело: розраховано авторами за Діяльність суб'єктів господарювання у 2020 р. : Статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2021. 151 с.

На зареєстрований та додатковий капітал припадало по біля 10 % у структурі власного капіталу сільськогосподарських підприємств

Відносно поточних зобов'язань вітчизняних сільськогосподарських підприємств (табл. 3), то ще у 2016 р. значення відповідного показника було достатньо високим – 1105,9 млрд грн. Однак, надалі для підприємств цієї галузі відбулося істотне зниження цього показника до рівня 416,1 млрд грн у 2017 р. і надалі зафіксувалася певна стабільність. Відтак, на нині суб'єкти господарювання сільськогосподарської галузі України залучають із зовнішніх короткострокових джерел біля 400-450 млрд грн. При тому у структурі короткострокового фінансування сільськогосподарських підприємств переважають поточна кредиторська заборгованість (40,7 %) та інші поточні зобов'язання (45,2 %). Значення цих показників, на загал, оптимальні. Але при тому суттєвим недоліком потрібно вважати малу частку короткострокових кредитів банків – лише 12,8 % у 2020 р. Підприємства галузі мали б покривати у структурі цього джерела фінансування їх діяльності і розвитку значно більшу частину капіталу за рахунок безпосередньо банківського кредитування як класичного джерела фінансування бізнесу, однак вони це здійснюють головно за рахунок відтермінування оплати за отримані товари, послуги і т. п.

З іншого боку, короткострокові банківські кредити у сільськогосподарській галузі за 2016-2020 рр. збільшилися з 29,1 млрд грн до 56,3 млрд грн. Збільшення становило 93,5 % або в абсолютному вимірі –

в Україні, на резервний капітал – 5,9 %, а на неоплачений та вилучений капітал – лише 0,44 %.

27,2 млрд грн, що істотно. При цьому збільшилася й частка короткострокового банківського кредитування у структурі поточних зобов'язань і забезпечень. Якщо у 2016 р. відповідний показник становив 2,6 %, то у 2020 р. – 12,8 % або на 10,13 в. п. більше. Ці структурні зміни слід вважати позитивними.

Позаяк, сільськогосподарські підприємства не в повній мірі використовують увесь арсенал короткострокового фінансування власної діяльності, адже, до прикладу, практично не застосовують такі джерела, як поточні забезпечення (лише 0,43 % у структурі) та доходи майбутніх періодів, відстрочені комісійні доходи (0,86 %). У будь-якому випадку, характеристика такого джерела фінансування, як поточні зобов'язання і забезпечення має бути раціональною і збалансованою, як за обсягами, так і в структурі.

Та все ж крім короткострокового банківського кредитування, не менша вага (за фінансово-економічною характеристикою) з-поміж поточних зобов'язань і забезпечень відводиться поточній кредиторській заборгованості підприємств (табл. 4). Так, її обсяги у вітчизняній сільськогосподарській галузі в останні роки достатньо стабільні. Показник становив у 2016 р. 172,1 млрд грн та до 2020 р. збільшився до 179,6 млрд грн. Тобто темпи приросту становили лише 4,4 % (у т. ч. за останній рік – спад на 1,5 %), а в абсолютному вираженні – 7,5 млрд грн.

Таблиця 3

Обсяги та структура поточних зобов'язань і забезпечень сільськогосподарських підприємств України у 2016-2020 рр., млрд грн

Показники	Роки					Відхилення	
	2016	2017	2018	2019	2020	2020/2016	2020/2019
Обсяги							
Поточні зобов'язання і забезпечення	1105,9	416,1	418,3	414,6	441,2	39,90	106,42
Короткострокові кредити банків	29,1	46,9	54,8	52,4	56,3	193,47	107,44
Поточна кредиторська заборгованість	172,1	186,8	176,1	182,4	179,6	104,36	98,46
Поточні забезпечення	0,7	0,8	1,2	1,6	1,9	271,43	118,75
Доходи майбутніх періодів та відстрочені комісійні доходи	2,2	2,6	2,9	3,6	3,8	172,73	105,56
Інші поточні зобов'язання	901,9	179,0	183,3	174,5	199,6	22,13	114,38
Структура							
Короткострокові кредити банків	2,63	11,27	13,10	12,64	12,76	10,13	0,12
Поточна кредиторська заборгованість	15,56	44,89	42,10	43,99	40,71	25,15	-3,29
Поточні забезпечення	0,06	0,19	0,29	0,39	0,43	0,37	0,04
Доходи майбутніх періодів та відстрочені комісійні доходи	0,20	0,62	0,69	0,87	0,86	0,66	-0,01
Інші поточні зобов'язання	81,55	43,02	43,82	42,09	45,24	-36,31	3,15

Джерело: розраховано авторами за Діяльність суб'єктів господарювання у 2020 р. : Статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2021. 151 с.

Логічно, що найбільшу частку в структурі поточної кредиторської заборгованості вітчизняних сільськогосподарських підприємств становили зобов'язання за товари, роботи послуги – 51,34 % у 2020 р. При тому, високим було й значення показника частки іншої поточної кредиторської заборгованості – 44,04 %, що в певній мірі не зрозуміло і може бути свідченням використання цієї статті фінансування бізнесу в цілях «оптимізації» податкових зобов'язань підприємств. У такому випадку це негативно, однак, проявом поступового виправлення ситуації може слугувати як зменшення обсягів зобов'язань за цією статтею (на 29,2 % за 2016-2020 рр.), так і зниження її частки в структурі поточної

кредиторської заборгованості (аж на 20,9 в. п.). Відповідно, за аналізований період попри незначне збільшення в сумі, істотно збільшилася частка зобов'язань сільськогосподарських підприємств за товари, роботи, послуги (на 19,84 в. п. з 31,5 % у 2016 р. до 51,34 % у 2020 р.).

Потрібно зауважити, що вітчизняні підприємства галузі сільського господарства достатньо відповідальні в частині податкової дисципліни і це позитивно. Зокрема, частка зобов'язань за розрахунками з бюджетом у 2020 р. складала лише 3,3 % та за 2016-2020 рр. зросла не значно – лише на 0,61 %, хоча, звернімо увагу, що в сумі це все ще достатньо високі обсяги – 5,9 млрд грн.

Таблиця 4

Обсяги та структура поточної кредиторської заборгованості сільськогосподарських підприємств України у 2016-2020 рр., млрд грн

Показники	Роки					Відхилення	
	2016	2017	2018	2019	2020	2020/2016	2020/2019
Обсяги							
Поточна кредиторська заборгованість	172,1	186,8	176,1	182,4	179,6	104,36	98,46
- за товари, роботи, послуги	54,2	65,8	88,2	94,8	92,2	170,11	97,26
- за розрахунками з бюджетом	4,6	4,3	4,6	5,3	5,9	128,26	111,32
- зі страхування	0,3	0,4	0,4	0,5	0,5	166,67	100,00
- з оплати праці	1,2	1,3	1,7	1,7	1,9	158,33	111,76
- інша поточна кредиторська заборгованість	111,8	115,0	81,2	80,1	79,1	70,75	98,75
Структура							
- за товари, роботи, послуги	31,49	35,22	50,09	51,97	51,34	19,84	-0,64
- за розрахунками з бюджетом	2,67	2,30	2,61	2,91	3,29	0,61	0,38
- зі страхування	0,17	0,21	0,23	0,27	0,28	0,10	-
- з оплати праці	0,70	0,70	0,97	0,93	1,06	0,36	0,13
- інша поточна кредиторська заборгованість	64,96	61,56	46,11	43,91	44,04	-20,92	0,13

Джерело: розраховано авторами за Діяльність суб'єктів господарювання у 2020 р. : Статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2021. 151 с.

Схожа ситуація спостерігається за зобов'язання по страхових платежах та оплаті праці. Відповідні показники у структурі становили у 2020 р. 0,28 % та 1,06 %. Позаяк, знову ж таки відмічаємо істотний обсяг зобов'язань підприємств з оплати праці – 1,9 млрд грн. Та все ж можна зробити висновок, що вітчизняні сільськогосподарські підприємства не розглядають тимчасове залучення фінансових ресурсів з джерел заборгованості перед бюджетом чи з оплати праці в якості джерела сталого фінансування їх діяльності і розвитку і з позиції стратегічного фінансового менеджменту це абсолютно вірно і при тому не характерно для суб'єктів господарювання реального сектора національної економіки, до якого відноситься сільськогосподарська галузь.

З іншого боку, є всі підстави стверджувати, що такому стану справ посприяли збільшення обсягів фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств в Україні та суттєве покращення їх фінансово-економічного стану (табл. 5). Так, за 2016-2020 рр. обсяги реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств збільшилися на 202,1 млрд грн, що істотно. У відносному вираженні приріст склав 50,02 %. Лише за 2019-2020 рр. приріст обсягів реалізованої продукції підприємств галузі становив 8,84 %.

Хоча, маємо й негативну ситуацію, яка

проявляється в тому, що суб'єкти господарювання галузі не забезпечили збереження свого внеску у ВВП країни на рівні 6,3 % як це було у 2016 р. До 2020 р. частка сільського, лісового і рибного господарства у загально національних обсягах реалізації продукції знизилася до 5,9 %, що було на 0,4 в. п. менше, ніж у 2016 р. Таким чином, галузь стабільно забезпечує 5-6 % всієї реалізованої продукції підприємствами в Україні. З іншого боку, попри збільшення обсягів виробничої і фінансово-господарської діяльності, сільськогосподарські підприємства не змогли зберегти відповідний рівень рентабельності і прибутковості. Так, фінансовий результат до оподаткування у 2020 р. становив 82,2 млрд грн, але це було на 9,7 % менше, ніж у 2016 р. Практично аналогічною була ситуація за показником «Чистий прибуток», який у 2020 р. склав 81,6 млрд грн, але це було на 9,9 % менше, ніж у 2016 р.

Ще більшим став спад рентабельності підприємств сільського господарства України. Якщо у 2016 р. рентабельність складала 32,4 %, що вважається дуже високим значенням, то у 2020 р. – лише 18,6 % або на 5,1 в. п. менше. Знизилася рентабельність підприємств й у 2020 р. відносно попереднього – 2019 р. – на 0,4 в. п., що свідченням подальшого зниження ефективності функціонування підприємств цієї галузі.

Таблиця 5

Обсяги реалізованої продукції та фінансові результати сільськогосподарських підприємств України у 2016-2020 рр., млрд грн

Показники	Роки					Відхилення	
	2016	2017	2018	2019	2020	2020/2016	2020/2019
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг)	403,6	454,4	525,1	556,3	605,5	150,02	108,84
Частка реалізованої продукції в економіці, %	6,3	5,8	5,6	5,6	5,9	-0,40	0,30
Фінансові результати до оподаткування	91,1	69,3	71,5	94,0	82,2	90,23	87,45
Чистий прибуток	90,6	68,9	71,0	93,3	81,6	90,07	87,46
Частка прибуткових підприємств, %	87,7	86,2	86,2	83,0	82,6	-5,10	-0,40
Рентабельність діяльності, %	32,4	22,4	18,3	19,2	18,6	-13,80	-0,60

Джерело: розраховано авторами за Діяльність суб'єктів господарювання у 2020 р. : Статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2021. 151 с.

Це вплинуло й на зменшення частки прибуткових підприємств сільського господарства України. Якщо у 2016 р. з прибутком завершили діяльність 87,7 % підприємств, то у 2020 р. лише 82,6 %. Таким чином, з прибуткових на збиткові перетворилося 5,1 % від загальної чисельності підприємств цієї галузі. З іншого боку, 82,6 % прибуткових підприємств є достатньо високим значенням і це є свідченням все ще

збереження потенціалу до ефективного функціонування і фінансування власної діяльності та розвитку підприємств з внутрішніх джерел, а саме – з доходу та чистого прибутку, сформованого у підсумку своєї діяльності.

У значній мірі про характер фінансування сільськогосподарських підприємств свідчить і ситуація з обсягами та структурою їх капітальних інвестицій (табл. 6).

Таблиця 6

Обсяги та структура капітальних інвестицій сільськогосподарських підприємств України у 2016-2020 рр., млн грн

Показники	Роки					Відхилення	
	2016	2017	2018	2019	2020	2020/2016	2020/2019
Обсяги							
Капітальні інвестиції	50319,6	64084,1	66576,3	59910,1	50634,3	100,63	84,52
- у нематеріальні активи	271,4	608,2	1322,9	1424,0	901,4	3,3 р.	63,30
- у концесії, патенти, ліцензії тощо	2,6	11,0	5,4	41,3	5,9	2,2 р.	14,29
- у придбання програмного забезпечення	36,9	51,0	58,1	39,2	44,1	119,51	112,50
- у матеріальні активи	50048,2	63475,9	65253,4	58486,1	49732,9	99,37	85,03
- у землю	96,0	153,2	193,1	317,8	272,1	2,8 р.	85,62
- в існуючі будівлі та споруди	574,3	402,3	2165,3	1087,6	621,6	108,24	57,15
- у будівництво та перебудову будівель	7659,1	9893,2	12473,3	12160,4	10279,4	134,21	84,53
- у машини та обладнання	38224,5	48934,5	45460,4	37835,1	32941,9	86,18	87,07
Структура							
- у нематеріальні активи	0,54	0,95	1,99	2,38	1,78	1,24	-0,60
- у концесії, патенти, ліцензії тощо	0,01	0,02	0,01	0,07	0,01	0,01	-0,06
- у придбання програмного забезпечення	0,07	0,08	0,09	0,07	0,09	0,01	0,02
- у матеріальні активи	99,46	99,05	98,01	97,62	98,22	-1,24	0,60
- у землю	0,19	0,24	0,29	0,53	0,54	0,35	0,01
- в існуючі будівлі та споруди	1,14	0,63	3,25	1,82	1,23	0,09	-0,59
- у будівництво та перебудову будівель	15,22	15,44	18,74	20,30	20,30	5,08	0,00
- у машини та обладнання	75,96	76,36	68,28	63,15	65,06	-10,90	1,91

Джерело: розраховано авторами за Діяльність суб'єктів господарювання у 2020 р. : Статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2021. 151 с.

Так, за 2016-2020 рр. обсяги капітальних інвестицій підприємств сільського господарства в Україні стабільні – біля 50 млрд грн. При тому, переважають інвестиції у матеріальні активи (98,2 %). Відтак, малими залишаються і обсяги, і частка інвестицій підприємств у нематеріальні активи, що негативно, адже не сприяє інноваційно-технологічному розвитку і модернізації виробничої бази суб'єктів господарювання цієї галузі національної економіки. Відповідні показники у 2020 р. становили 901,4 млн грн та лише 1,78 %. Відтак, інвестування у галузі, на разі, достатньо типове: 65,1 % капітальних інвестицій підприємств припадає на машини і обладнання та 20,3 % - на будівництво і перебудову будівель.

Як вже зазначалося, обсяги банківського кредитування вітчизняних сільськогосподарських підприємств не значні. До прикладу в поточному році відповідний показник склав 125,0 млрд грн, що складало 15,8 % у галузевій структурі та в розрахунку на одне підприємство припадало 1,7 млрд грн. Крім невисоких обсягів проблемним аспектом банківського кредитування підприємств галузі залишається високий рівень короткостроковості кредитів та мала частка довгострокового кредитування. Так, частка банківських кредитів, наданих суб'єктам галузі строками понад 5 років, становить лише 5,1 %. При збільшенні строкості банківського кредитування погіршується валютна структура кредитування. Зокрема,

для кредитів строком більше, ніж на 5 років частки кредитів у національній валюті та в іноземній валюті практично вирівнюються, тоді як на загал співвідношення становить біля 75 % на 25 %. Відповідно, це не сприяє довгостроковому фінансуванню вітчизняних сільськогосподарських підприємств, виступу банківського кредитування достатнім інвестиційним ресурсом для модернізації матеріально-технічної та техніко-технологічної бази бізнесу.

Як вже зазначалося, для суб'єктів галузі сільського господарства характерною ознакою є державна фінансова підтримка (табл. 7). Україна не є виключенням і держава на загал надає такий фінансовий супровід. При цьому загальні обсяги програм підтримки АПК в Україні не достатні. Так, у 2015 р. це було 2,0 млрд грн, а у 2019 р. – майже 6,0 млрд грн. При цьому спершу (у 2017 р.) переважала фінансова підтримка сільськогосподарських виробників, тоді, як, починаючи з 2018 р., істотно збільшилися обсяги фінансування за статтею «Державна підтримка галузі тваринництва». Однак, як можемо спостерігати, державна фінансова підтримка підприємств галузі сільського господарства не стабільна як за обсягами, так і в структурі, коли часто змінюються статті фінансування тих, чи інших джерел фінансування та заходів підтримки. Крім того, характерними стали й факти проявів корупції при виділенні відповідних коштів на ті, чи інші регіони, на ті, чи інші галузі сільського господарства, на

ті, чи інші суб'єкти господарювання.

Таблиця 7

Обсяги державної підтримки сільського господарства в Україні у 2015-2019 рр., млн грн

Показники	Роки				
	2015	2016	2017	2018	2019
Програма підтримки розвитку АПК	2038,4	1754,6	5448,1	4283,9	5963,3
Фінансова підтримка заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів	305,0	305,0	305,0	271,0	132,2
Фінансова підтримка заходів у АПК	-	-	55,0	-	-
Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств	-	-	-	210,0	800,0
Державна підтримка розвитку садів, виноградників	-	-	299,3	400,0	400,0
Надання кредитів фермерським господарствам	25,6	15,8	65,0	43,1	244,5
Державна підтримка галузі тваринництва	250,0	30,0	170,0	2401,0	3500,0
Фінансова підтримка с/г виробників	-	-	4550,0	955,0	881,8
Фінансова підтримка заходів в АПК на умовах фінансового лізингу	3,8	3,8	3,8	3,8	4,8
Формування аграрним фондом державного інтервенційного фонду, а також закупівлі матеріально-технічних ресурсів для потреб с/г товаровиробників	1400,0	1400,0	-	-	-

Джерело: розраховано авторами за даними Міністерства фінансів України

Таким чином, узагальнюючи результати аналізування фінансування сільськогосподарських підприємств в Україні, можна вести мову про цілу низку позитивних аспектів щодо як обсягів, так і структури джерел формування фінансових ресурсів. Однак, існують і недоліки, які потребують свого усунення в процесі вдосконалення політики фінансування суб'єктів цієї галузі. Зокрема, ключовими з таких слугують:

- наявність тенденції до зменшення обсягів активів підприємств;
- зменшення обсягів поточної заборгованості та зобов'язань на тлі збереження обсягів довгострокової заборгованості та зобов'язань сільськогосподарських підприємств;
- мала частка зовнішніх довгострокових джерел фінансування, у т. ч. мала частка банківського кредитування, причому як довгострокового, так і короткострокового;
- наявність незрозумілих джерел фінансування поточних зобов'язань, частка яких висока;
- наявність тенденції до зниження прибутковості і рентабельності сільськогосподарських підприємств, що обмежує їх можливості в частині внутрішнього фінансування й інвестування;
- малі обсяги та низька частка капітальних інвестицій у нематеріальні активи;
- недостатні обсяги та непрозорість системи державної фінансової підтримки підприємств галузі сільського господарства.

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ

ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Наявність визначених недоліків фінансування вітчизняних сільськогосподарських підприємств обумовлює потребу в реалізації заходів, спрямованих на вдосконалення систем їх фінансового менеджменту, а саме політики у сфері формування фінансового забезпечення функціонування й розвитку бізнесу.

На загал мова йде про формування та реалізацію на підприємствах відповідного механізму, що передбачає досягнення таких стратегічних цілей, як: раціоналізація виробничих витрат (з метою підвищення ефективності бізнесу, а, відтак, покращення можливостей його фінансування з внутрішніх джерел; відновлення високого рівня прибутковості і рентабельності господарювання); розвиток управлінського персоналу (задля покращення системи керованості бізнесу, а також підходів до залучення зовнішніх фінансових ресурсів); удосконалення фінансово-економічного менеджменту (діагностика фінансово-економічної діяльності, підвищення ефективності використання фінансово-економічних ресурсів, активізація інвестиційно-інноваційної діяльності); реструктуризація ринкової політики (покращення маркетингової діяльності, диверсифікація ринків збуту продукції, формування позитивного іміджу підприємства). Системні заходи за цими напрямками, а також в руслі збільшення доходів і підвищення прибутковості, оптимізації джерел і обсягів залучення фінансових ресурсів з усіх можливих джерел, їх диверсифікація, сприятимуть значному

покращенню загальної політики сільськогосподарських підприємств з формування та використання їх фінансового забезпечення.

Подальші наукові дослідження у цьому напрямі стосуються удосконалення методики інтегрального аналізу фінансування сільськогосподарських підприємств.

Література

1. Андрусенко Г. О. Стратегія державного регулювання аграрної сфери АПК. *Актуальні проблеми державного управління*. 2003. № 2. С. 9-14.
2. Бондаревська К. В. Проблема цінового диспаритету та шляхи її вирішення в галузі АПК. *Бізнес Інформ*. 2014. № 8. С. 129-133.
3. Васильців Т. Г., Уразалієв Р. М. [Узагальнення концептуальних основ економічної безпеки підприємства](#). *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.2. С. 153-158.
4. Васильців Т. Г., Ярошко О. Р. [Фінансова безпека підприємства: місце в системі економічної безпеки та пріоритети посилення на посткризовому етапі розвитку економіки](#). *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.2. С. 132-136.
5. Гмиря В. П. Державна підтримка фінансування аграрного виробництва України. *Економіка і управління підприємствами*. 2016. № 3 (23). URL : <http://fp.cibs.ubs.edu.ua>.
6. Довжик О. О. Державна регулятивна аграрна політика в контексті світового досвіду. *Економіка і суспільство*. 2016. № 2. С. 97-102.
7. Лупак Р. Л., Дідич А. М. [Економічні основи забезпечення конкурентоспроможності підприємства в умовах ринкових відносин](#). *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.6. С. 248-252.
8. Парфенюк Є. І., Шушкова Ю. В. Уточнення сутнісних характеристик категорії «фінансова безпека підприємництва». *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Вип. 24.1. С. 264-270.
9. Панухник О. В. Державна підтримка суб'єктів аграрної сфери. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2017. № 1. С. 5-10.
10. Horovetska Y. Agriculture in Ukraine: Economic and Political Frameworks. Berlin: Research Division Eastern Europe and Eurasia, 2017. 56 p.
11. Lupak R. L., Kynytska-Iliash M. V. [Conceptual Relationships between the Systems of Ensuring the Economic Security of the State and the Implementation of the State Policy of Import Substitution](#). *Problemy Ekonomiky*, 2017. № 2. С. 117-123.

References

1. Andrusenko, H. O. (2003). Strategy of state regulation of the agrarian sphere of agroindustrial complex. *Actual problems of public administration*. Vol. 2, pp. 9-14.
2. Bondarevs'ka, K. V. (2014). The problem of price disparity and ways to solve it in the field of agriculture. *Biznes Inform*. Vol. 8, pp. 129-133.
3. Vasylytsy, T. G., Urazaliyev, R. M. (2011). Generalization of enterprise economic security conceptual basis. *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*. Vol. 21.2. pp. 153-158.
4. Vasylytsy, T. G., Yaroshko O. R. (2011). Financial safety of enterprise: place in the system of economic security and priorities of strengthening on the post-crisis stag of development of economy. *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*. Vol. 21.2. pp. 132-136.
5. Hmyria, V. P. (2016). State support for financing agricultural production in Ukraine. *Economics and enterprise management*. Vol. 3, no. 23, available at: <http://fp.cibs.ubs.edu.ua> (Accessed 21 January 2022).
6. Dovzhyk, O. O. (2016). State regulatory agricultural policy in the context of world experience. *Economy and society*. Vol. 2, pp. 97-102.
7. Lupak, R. L., Didych, A. M. (2010). Economic bases of providing of competitiveness of enterprise in the conditions of market relations. *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*. Vol. 20.6. pp. 248-252.
8. Parfenyuk, Ye. I., Shyshkova Yu. V. Clarification of the essential characteristics of the «financial security of entrepreneurship» category. *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*. Vol. 24.1. pp. 264-270.
9. Panukhnyk, O. V. (2017). State support of agricultural entities. Actual problems of innovative economy. Vol. 1, pp. 5-10.
10. Horovetska, Y. (2017). Agriculture in Ukraine: Economic and Political Frameworks, Research Division Eastern Europe and Eurasia, Berlin, Germany.
11. Lupak, R. L., Kynytska-Iliash, M. V. (2017). [Conceptual Relationships between the Systems of Ensuring the Economic Security of the State and the Implementation of the State Policy of Import Substitution](#). *Problemy Ekonomiky*, no. 2. pp. 117-123.

Abstract

SHYSHKOVA Yulia, KULCHYTSKYI Yaroslav Sources of financing of agricultural enterprises

The purpose of the article is to improve the theoretical and methodological principles of management of sources of financing of agricultural enterprises.

It is noted that today the methodical provision of both analysis and the formation of an applied toolkit for improving the sources of financing the processes of functioning and development, taking into account the specifics of enterprises in the field of agriculture, is not sufficient and needs further improvement.

The volumes and structure of sources of capital formation of agricultural enterprises of Ukraine in 2016-2020 are analyzed. The structure of sources of capital formation and use of agricultural enterprises of Ukraine in 2020 is reflected. The characteristics of the volumes and structure of equity capital of agricultural enterprises of Ukraine in 2016-2020 are provided. The analysis of volumes and structure of current liabilities and provisions of agricultural enterprises of Ukraine in 2016-2020. Conclusions were made regarding the volume and structure of current payables of agricultural enterprises of Ukraine in 2016-2020. The volumes of sold products and financial results of agricultural enterprises of Ukraine in 2016-2020 are characterized. The volumes and structure of capital investments of agricultural enterprises of Ukraine in 2016-2020 are described. The indicators of bank crediting of agricultural enterprises of Ukraine for 9 months of 2022 are described. of state support for agriculture in Ukraine in 2014-2019. Deficiencies in the financing of domestic agricultural enterprises are identified.

The shortcomings of the financing of agricultural enterprises have been identified, among them: the presence of a tendency to decrease the amount of assets of enterprises; a small share of bank lending, both long-term and short-term; the presence of a tendency to decrease the profitability and profit of agricultural enterprises, which limits their opportunities in terms of internal financing and investment; small volumes and a low share of capital investments of agricultural enterprises in intangible assets; small volumes of bank lending to industry enterprises, in particular long-term; insufficient volumes and lack of transparency of the system of state financial support for enterprises in the field of agriculture, etc.

Keywords: financial resources, financial support, sources of formation, agricultural enterprises, financial condition, efficiency of resource use.

Стаття надійшла до редакції 26.08.2022 р.

Бібліографічний опис статті:

Шушкова Ю. В., Кульчицький Я. Р. Джерела фінансування сільськогосподарських підприємств. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 3. С. 165-175.

Shyshkova Y., Kulchytskyi Y. (2022) Sources of financing of agricultural enterprises. *Innovation and Sustainability*, № 3, pp. 165-175.

УДК 338:004

НИКІФОРОВА Лілія Олександрівна

кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри економіки підприємства та виробничого менеджменту
Вінницький національний технічний університет, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7034-607X>
e-mail: nikiforovalilia@gmail.com

АЗАРОВА Анжеліка Олексіївна

кандидат технічних наук, професор
професор кафедри менеджменту та безпеки інформаційних систем
Вінницький національний технічний університет, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3340-5701>
e-mail: azarova.angelika@gmail.com

ШИЯН Анатолій Антонович

кандидат фізико-математичних наук, доцент
доцент кафедри менеджменту та безпеки інформаційних систем
Вінницький національний технічний університет, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5418-1498>
e-mail: anatoliy.a.shiyani@gmail.com

ЖИТКЕВИЧ Олена Валеріївна

кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри міжнародних економічних відносин, бізнесу та менеджменту
Українсько-американський університет Конкордія, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2042-8795>
e-mail: elena.zhitkevich@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ МІЖНАРОДНИХ ГРАНТОВИХ ПРОГРАМ HORIZON 2020 ТА HORIZON EUROPE В ЦИФРОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

В роботі розкрито стан та перспективи використання міжнародних грантових програм Horizon 2020 та Horizon Europe в кластері цифрової економіки. Показано, що незважаючи на існування великої кількості міжнародних грантових проектів, зокрема в межах рамкових програм Horizon 2020 та Horizon Europe, проблема збільшення кількості учасників з числа українських науковців та наукових команд в цих проектах залишається відкритою. Показано, що існує відрив української науково-технічної спільноти від світової в області отримання фінансування грантових проектів. Проведено аналіз особливостей використання міжнародних рамкових програм Horizon 2020 та Horizon Europe в кластері цифрової економіки, зокрема проведено детальний аналіз підтриманих грантових проектів в програмі Horizon 2020 за участю українських наукових команд та роллю України як координатора проектів. Досліджено специфіку тематики та вибору кластеру профінансованих грантових проектів. Зокрема, в сфері цифровізації дослідження було проведено в розрізі таких кластерів як H2020-EU.2/H2020-EU.2.1 та H2020-EU.2.3.1 на частку яких припало 12,8% всіх профінансованих грантових проектів в межах восьмої рамкової програми Horizon 2020. Щодо програми Horizon Europe, то дослідження було проведено за всіма грантовими проектами, в яких Україна прийняла участь, включаючи програму Euratom. Також було проаналізовано бюджет найбільш затребуваних українськими науковцями кластерних програм в сфері цифровізації, визначено пріоритетні напрями надання грантів в дев'ятій рамковій програмі Horizon Europe та виокремлено основні ключові фактори підтримки грантових проектів в рамковій програмі Horizon 2020. Показано, що Європейська комісія при виборі конкурсних проектів надає українським командам більше шансів отримати фінансування на грантовий проект, якщо він пов'язаний з цілями Європейського союзу.

Ключові слова: цифрова економіка, грант, проект, рамкові програми, кластери, Україна, Horizon 2020, Horizon Europe, Cordis, міжнародна діяльність, науково-технічне співробітництво

JEL classification: A10

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.176.185>

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Останнім часом пришвидшується інтегрування інформаційних технологій в соціально-економічне життя суспільства. Мережеві ЗМІ, соціальні мережі, кіберпростір стають звичним довкіллям для все більш широких верств населення. Все більша частина економіки переходить до цифрового існування. Разом з тим, в Україні все ще залишається потреба у залученні широких верств науковців до забезпечення соціально-економічного зростання України. Одним з потужних драйверів у цьому процесі є міжнародне науково-технічне співробітництво, яке на сьогодні відбувається переважно у рамках Грантового процесу. При цьому стрімко зростає частина наукових результатів, які публікуються в рамках відкритого доступу, причому такий доступ здійснюється дистанційно через сайти відповідних наукових журналів. Для залучення України до такого цивілізаційного процесу потрібно вирішити ряд задач. Наприклад, здійснити заходи по залученню широкої спільноти науковців спочатку до міжнародних грантових програм через їх участь у міжнародному науково-технічному співробітництві, а потім, через участь у цифровій економіці з використанням отриманих результатів, і в соціально-економічному розвитку країни. Незважаючи на існування великої кількості міжнародних грантових проектів, зокрема в межах рамкових програм Horizon 2020 та Horizon Europe, проблема збільшення кількості учасників з числа українських науковців та наукових команд в цих проектах залишається відкритою. У цьому зв'язку виникає необхідність аналізування міжнародних грантових програм в цифровій економіці та виявлення їх пріоритетних напрямів.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питаннями участі України в грантових проектах як в цілому, так зокрема і в кластері цифрової економіки в межах рамкових програм Horizon 2020 та Horizon Europe займалось багато вчених, зокрема Кульчицький І.І. [1], Андрущак Н., [2], Лазько Г. [2], Сидоренко С.І., Шукаєв С.М. [3], Білан І.І. [4], Тарасенко Н. [5], Котенко Т. [6] та ін [7]. Враховуючи важливість всього наукового доробку вчених, які займалися питаннями використання міжнародних грантових програм Horizon 2020 та Horizon Europe, в нових умовах залишається актуальною тема визначення пріоритетних напрямів застосування грантових програм для подальшого розвитку як наукової, так і економічної співпраці України з Європою в межах міжнародного науково-технічного співробітництва, одним із пріоритетних напрямів якого є цифровізація економіки України.

3. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Провести аналіз особливостей використання міжнародних рамкових програм Horizon 2020 та Horizon Europe в сфері цифрової економіки, зокрема провести моніторинг грантових проектів за 2014-2022 роки, дослідити специфіку тематики виграних грантових проектів, проаналізувати бюджет окремих кластерних програм, визначити пріоритетні напрями надання грантів учасникам з України та виокремити основні ключові фактори підтримки грантових проектів.

4. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБҐРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У 2015 році Україна стала асоційованим членом Рамкової програми Європейського Союзу з досліджень та інновацій Horizon 2020. Дане членство надало українським

учасникам рівноправний статус з їхніми європейськими партнерами, а також відкрило можливості впливу на формування змісту Програми. Horizon 2020 – це Рамкова програма Європейського Союзу з фінансування науки та інновацій із загальним бюджетом близько 80 мільярдів євро, розрахована на 2014 – 2020 роки [8, 9]. У 2021 році Рамкову програму Європейського Союзу Horizon 2020 змінила програма Horizon Europe. Програма розрахована на 2021-2027 роки. Загальний бюджет програми Horizon

Europe становить 95,5 млрд євро [8], який розподіляється між 4 основними напрямками (рис. 1).

На рис. 2 представлена структура рамкової програми Horizon Europe за її напрямками та основними кластерами, в межах виділених напрямів. На вересень 2022 року було 303 проекти в межах рамкових програмах Horizon 2020 та Horizon Europe, в яких Україна прийняла участь із 649065 проектів, що є доволі невеликою долею участі у проектах, рис. 3.

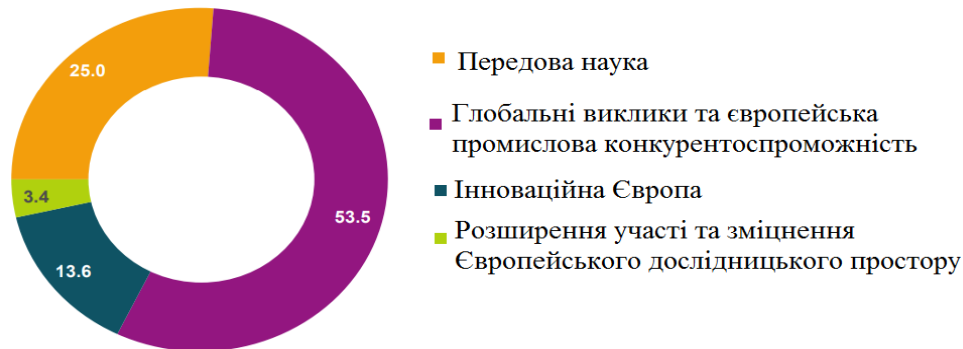

Рис. 1. Розподілення бюджету рамкової програми Horizon Europe [8]

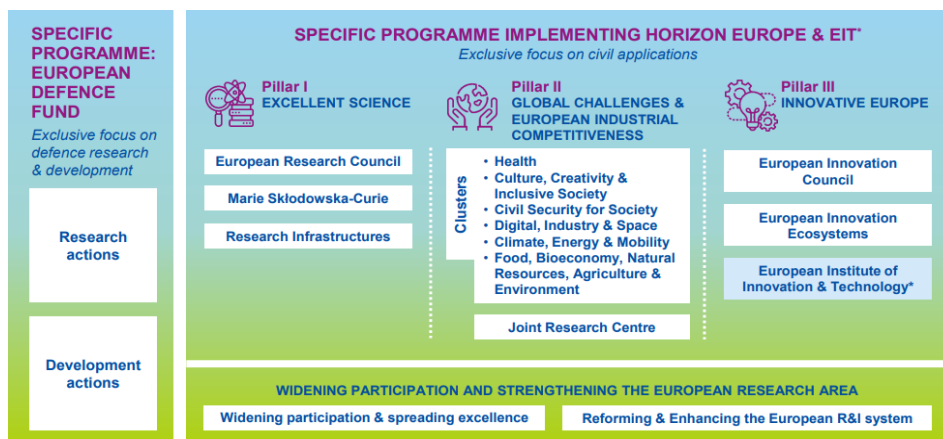

Рис. 2. Структура Horizon Europe за її основними напрямками [8]

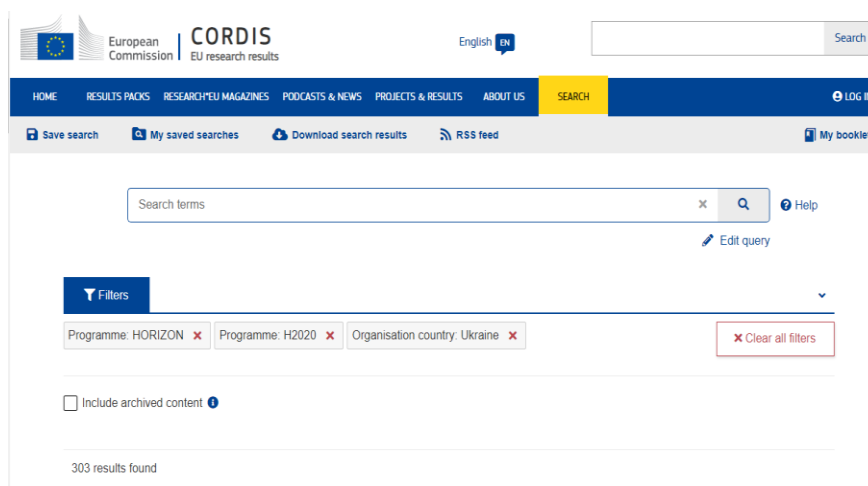

Рис. 3. Кількість грантових проектів на вересень 2022 р. в рамкових програмах Horizon 2020 та Horizon Europe, в яких Україна прийняла участь [10]

Якщо аналізувати більш детально, то кількість проектів у Horizon 2020 склала 265 з 638705 штук, в програмі Horizon Europe + Euratom на вересень 2022 року складає 38 проектів з 10360 [10]. Проте з 28 проектів по Horizon Europe та 10 по програмі Euratom, в яких Україна приймала участь, лише у 3 вона є координатором.

Нажаль, в програмі Horizon Europe на дату написання статті Україна не мала жодного проекту з цифрової економіки. Якщо досліджувати вже виграні українськими командами проекти в програмі Horizon Europe, то найбільшу цікавість і частку представляють проекти Horizon 2.5, пов'язані з кліматом, енергією та мобільністю, проекти Horizon 2.6 - харчування, біоекономіка, природні ресурси, сільське господарство та навколишнє середовище (всього 10 проектів).

Наступними за кількістю є проекти, пов'язані з Horizon 2.2 - культура, креативність та інклюзивне суспільство (4 проекти), проекти Horizon 2.4 - цифровізація, промисловість і космос, які становлять 4

проекти, проте жоден з них не пов'язаний з цифровізацією економіки. По 1-2 проекти виграні в межах наступних кластерів:

- Widening participation and spreading excellence / Розширення участі та поширення досконалості (2 проекти, Horizon 4.1);
- Health / Здоров'я (2 проекти, Horizon);
- Research infrastructures / Дослідницькі інфраструктури (2 проекти, Horizon 1.3);
- The European Innovation Council (EIC) / Європейська рада з інновацій (EIC) (1 проект, Horizon 3.1).

Окремо слід виділити проекти Horizon 1.2, які підтримуються програмою «Marie Skłodowska-Curie Actions (MSCA)» - 5 проектів (рис. 4).

Щодо рамкової програми Horizon 2020, яка проходила у 2014-2020, то всього Україна прийняла участь у по 265 проектах 22 з яких пов'язані з цифровою економікою (рис. 5) [10]. В цілому ж в області застосування цифрової економіки в програмі Horizon 2020 було профінансовано 10044 проектів.

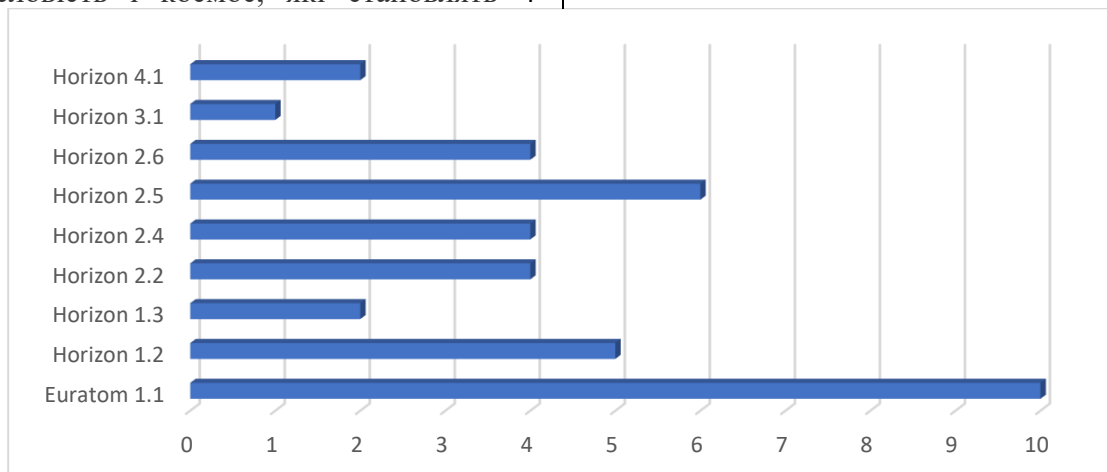

Рис. 4. Розподіл грантових проектів Horizon Europe, в яких Україна прийняла участь, за окремими кластерами (складено автором на основі [10] на 09.2022 р.)

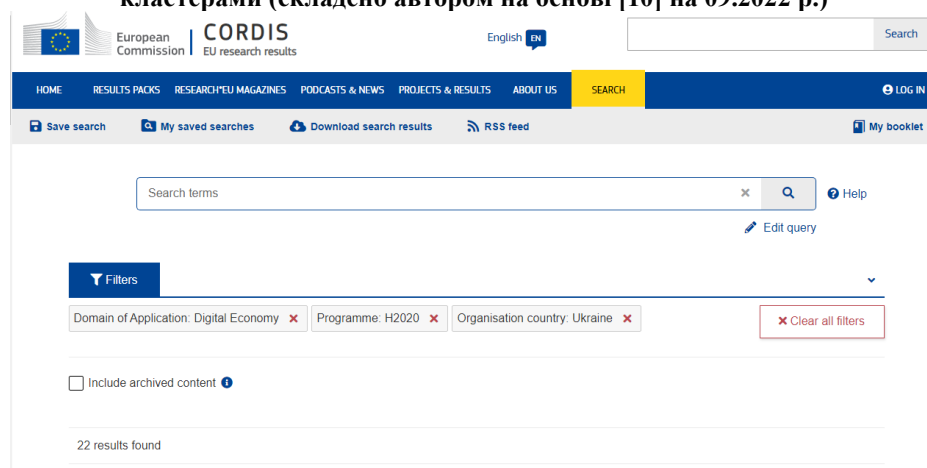

Рис. 5. Кількість грантових проектів в рамковій програмі Horizon 2020 в області застосування цифрової економіки в яких Україна прийняла участь [10]

Проте, дані проекти не є суто економічними, а знаходяться на стику з іншим науковим напрямком. В цілому, в рамкових програмах, що Horizon 2020, що Horizon Europe актуальними є міждисциплінарні зв'язки, наприклад: економіка-екологія, економіка-інформаційні технології, економіка-виробництво, економіка та соціологія або демократія тощо. Такі проекти, з одної сторони є мейнстрімом, що в Європі, що в сучасній Україні, з іншої сторони, вони підтримуються фінансово найбільше, і саме вони дають відповіді на найбільш болючі питання, які постають перед Європою, в яких Україна може внести новаторські рішення розглянувши найбільш загострені проблеми зовсім з іншої точки зору, ніж європейські науковці. Дуже часто такі колаборації призводять до нестандартних креативних рішень, які є найбільш ефективними.

За результатами проведеного аналізу, пріоритетом в рамковій програмі Horizon 2020 для учасників з України в області застосування цифрової економіки є кластер H2020-EU.2 «Industrial leadership»/«Лідерство в промисловості» [11], який пов'язаний із сферою застосування інформаційно-комунікаційних технологій в сфері промисловості та бізнесу, і як окремий напрямок - цифрового бізнесу, фінансуванням ризикованих стартапів та інноваціями в МСП. Всього фінансування програми на загальні 8757 проектів склало 17015,5 млн. євро, включаючи 34 грантові проекти за участі України. Якщо порівнювати структуру рамкової програми Horizon 2020 і Horizon Europe, то кластер H2020-EU.2 попередньої 8-ї рамкової програми Horizon 2020 включено в 4 кластер в програмі Horizon Europe, а саме в кластер Horizon 2.4 - Цифровізація, промисловість і космос.

Програма «Лідерство в промисловості» має на меті прискорити розвиток технологій та інновацій, які стануть основою цифрового бізнесу завтрашнього дня, і допоможуть інноваційним європейським МСП перетворитися на провідні світові компанії. H2020-EU.2 складається з трьох конкретних підкластерів:

- H2020-EU.2.1: «Leadership in enabling and industrial technologies»/«Лідерство у сприяючих і промислових технологіях» забезпечує цілеспрямовану підтримку для

досліджень та розробок, а також, якщо це доцільно, для стандартизації та сертифікації інформаційно-комунікаційних технологій тощо [12]. В межах H2020-EU.2.1 слід виокремити програму H2020-EU.2.1.1 – «Information and Communication Technologies (ICT)»/«Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ)», проекти якої, як правило, в більшості випадків знаходяться на стику з цифровою економікою [13].

Відповідно до флагаманської ініціативи «Digital Agenda for Europe» [8, 13], конкретна мета досліджень та інновацій у галузі ІКТ полягає в тому, щоб дозволити Європі підтримувати, розвивати та використовувати можливості, які відкриває прогрес у сфері ІКТ, на користь своїх громадян, бізнесу та наукових спільнот. Будучи найбільшою економікою світу та представляючи велику частку світового ринку ІКТ, Європа має законні амбіції щодо своїх компаній, урядів, центрів досліджень і розвитку та університети керувати європейськими та глобальними розробками в ІКТ, розвивати новий бізнес і більше інвестувати в інновації ІКТ [13]. Це вимагатиме збільшення державних інвестицій у дослідження та розробки в галузі ІКТ таким чином, щоб залучати приватні витрати для досягнення мети збільшення інвестицій у наступному десятилітті, а також значно більше європейських полюсів і кластерів досконалості світового рівня в ІКТ. ІКТ підтримують інновації та конкурентоспроможність у широкому діапазоні приватних і державних ринків і секторів, а також забезпечують науковий прогрес у всіх дисциплінах. Протягом наступного десятиліття трансформаційний вплив цифрових технологій та компонентів ІКТ, інфраструктури та послуг буде дедалі помітнішим у всіх сферах життя, особливо в сфері цифровізації як бізнесу і економіки, так і суспільства в цілому.

Обчислювальні, комунікаційні ресурси та ресурси зберігання даних продовжуватимуть поширюватися протягом наступних років. Величезні обсяги інформації та даних, у тому числі в режимі реального часу, генеруватимуться датчиками, машинами та продуктами з розширеною інформацією, що зробить дії на відстані звичним явищем, уможливить глобальне розгортання бізнес-процесів і стійкі виробничі майданчики, що

дозволить створювати широкий спектр служби та програми. ІКТ забезпечать критичну інфраструктуру для виробничих і бізнес-процесів, комунікацій і транзакцій. ІКТ також будуть незамінними для сприяння ключовим суспільним викликам, а також таким суспільним процесам, як формування спільноти, споживча поведінка, політична участь і державне управління, наприклад, за допомогою соціальних медіа та платформ і інструментів колективної обізнаності.

З восьми проектів за даною програмою Україна була координатором в трьох проектах, крім того координатами в інших проектах виступили такі країни як: Іспанія, Ізраїль, Ірландія, Норвегія та Бельгія.

- H2020-EU.2.2: «Access to risk finance»/«Доступ до ризикового фінансування» спрямований на подолання дефіциту в доступності запозиченого та власного фінансування для науково-дослідних компаній та інноваційних стартапів на стадії їх створення та розвитку. Разом Програмою конкурентоспроможності підприємств та малих і середніх підприємств (COSME 2014-2020) він має підтримувати розвиток венчурного капіталу на рівні Євросоюзу [14]. Конкретна мета полягає в тому, щоб допомогти усунути недоліки ринку в доступі до ризикового фінансування для досліджень та інновацій. Ситуація з інвестиціями у сфері цифровізації науково-дослідницької діяльності є жахливою, особливо для інноваційних МСП, які працюють у сфері діджиталізації і стартапів середньої капіталізації проте з високим потенціалом. Існує кілька основних перепон у наданні фінансування, оскільки інновації, як правило, виявляються надто ризикованими, щоб ринок їх витримав, і тому потенційні вигоди, які може отримати суспільства не враховуються повністю.

Механізм позики («Debt facility») і інструмент для власного капіталу («Equity facility») допоможуть подолати такі проблеми шляхом покращення фінансування та зниження ризику відповідної науково-дослідної діяльності [14]. Це, у свою чергу, полегшить доступ фірм та інших бенефіціарів до позик, гарантій та інших форм ризикового фінансування; сприяти інвестиціям на ранніх стадіях і розвитку існуючих і нових фондів

венчурного капіталу; покращити передачу знань і ринок інтелектуальної власності; залучення коштів на ринок венчурного капіталу; і, загалом, допомагають пришвидшити перехід від концепції, розробки та демонстрації нових продуктів і послуг до їх комерціалізації.

- H2020-EU.2.3: «Innovation In SMEs»/«Інновації в МСП» повинні надавати підтримку, адаптовану до МСП, для стимулювання всіх форм інновацій у МСП, орієнтуючись на тих, хто має потенціал для зростання та інтернаціоналізації на єдиному ринку та за його межами [15]. H2020-EU.2.3.1. – «Mainstreaming SME support, especially through a dedicated instrument»/ «Інтеграція підтримки МСП, особливо через спеціальний інструмент». В цілому кількість проектів в Horizon 2020 за даною тематикою 2886 [16], з них Україна не лише прийняла участь в 8 проектах, але й була їх координатором. Дана програма надала малим та середнім підприємствам можливість підтримки в рамках програми Horizon 2020. З цією метою для участі в програмі Horizon 2020 для МСП були створені більш вигідні умови для участі в конкурсах і наданий максимальний пріоритет.

Крім того, спеціальний інструмент для МСП забезпечував поетапну та безперебійну підтримку, що охоплює весь інноваційний цикл. Інструмент МСП був націлений на всі типи інноваційних МСП, які демонструють сильні амбіції щодо розвитку, зростання та інтернаціоналізації. Він надавався для всіх типів інновацій, включаючи цифрові послуги, нетехнологічні та соціальні інновації. Мета полягала в тому, щоб розвивати та використовувати інноваційний потенціал МСП шляхом заповнення прогалини у фінансуванні досліджень та інновацій на ранніх стадіях високого ризику, стимулювання інновацій та збільшення комерціалізації результатів досліджень у приватному секторі.

Проекти, подані на гранди в даних підкласстерах повинні бути орієнтовані на бізнес. При розробці бюджетів для конкретних цілей програм «Доступ до ризикового фінансування» та «Інновації в МСП» дотримувались логіки «знизу вгору», рис. 6.

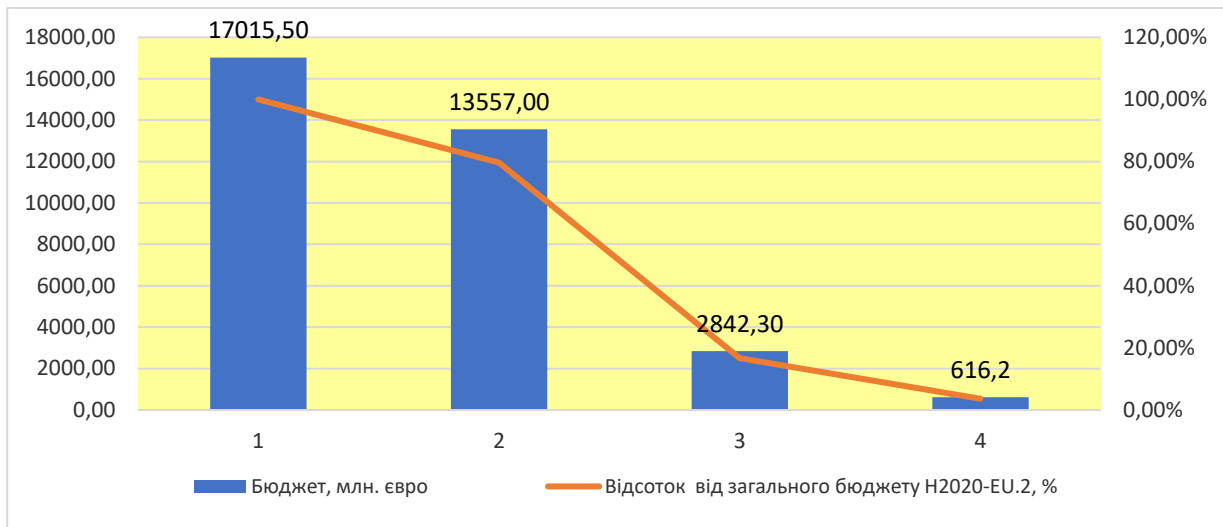

Рис. 6. Загальні бюджети програм підкластерів H2020-EU.2.1, H2020-EU.2.2 та H2020-EU.2.3, млн. євро. (складено авторами на основі [11, 12, 14, 15])

Ці бюджети також доповнювались використанням фінансових інструментів COSME [17]. Спеціальний інструмент для МСП впроваджується в основному за принципом «знизу вгору», пристосований до потреб МСП, враховуючи конкретні цілі пріоритету «Суспільні виклики» та конкретну ціль «Лідерство у сприятливих і промислових технологіях». Програма Horizon 2020 застосовувала інтегрований підхід до участі МСП, враховуючи, зокрема, їхні потреби в передачі знань і технологій та конкретну мету

«Лідерство у сприятливих і промислових технологіях», присвячену МСП. Основна мета «Лідерство у сприяючих і промислових технологіях» - це дотримуватися в проектах технологічно орієнтованого підходу до розробки сприятливих технологій, які можна використовувати в багатьох сферах, галузях і послугах.

З 34 проектів кластеру H2020-EU.2 України виступила координатором в 16 проектах, що є значним досягненням. В решті проектів координаторами виступили ще 13 країн (рис. 7).

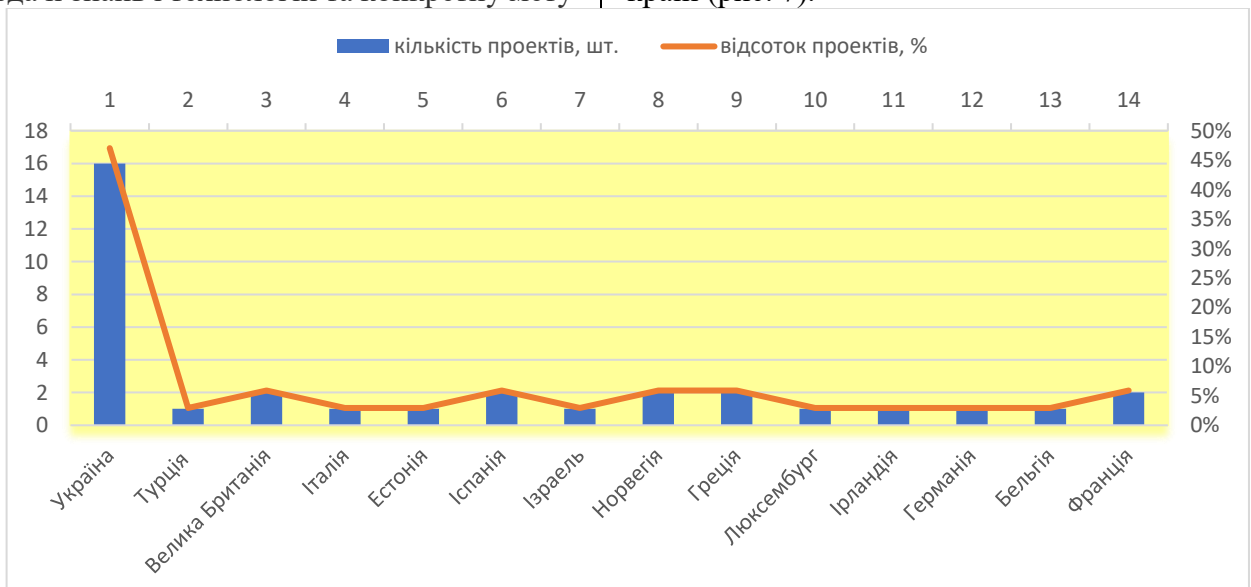

Рис. 7. Країни-координатори грантових проектів кластеру H2020-EU.2 (складено авторами на основі [11])

5. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Отже, за результатами проведеного дослідження було визначено, що Україна протягом 2014-2022 рр. приймала участь в таких рамкових програмах міжнародного

співробітництва як Horizon 2020 з загальним бюджетом близько 80 мільярдів євро та Horizon Europe з загальним бюджетом 95,5 млрд євро. На вересень 2022 року кількість проектів в межах рамкових програмах Horizon 2020 та Horizon Europe, в яких Україна прийняла участь склала 303 проекти, 265 з яких це проекти за рамковою програмою Horizon 2020 та 38 проектів за дев'ятою рамковою програмою Horizon Europe. Проте слід відмітити, що з 38 проектів по Horizon Europe в яких Україна приймала участь, лише у 3 вона є координатором. Також слід зауважити, що на дату написання статті Україна не мала жодного проекту з цифрової економіки в програмі Horizon Europe. Найбільш пріоритетними напрямками в Horizon Europe, в яких Україна виграла проекти є кластер Horizon 2.5, пов'язаний з кліматом, енергією та мобільністю та Horizon 2.6: харчування, біоекономіка, природні ресурси, сільське господарство та навколишнє середовище. Окремо слід виділити проекти Horizon 1.2, які підтримуються програмою «Marie Skłodowska-Curie Actions (MSCA)».

Щодо рамкової програми Horizon 2020, то з 265 грантових проектів, в яких прийняли участь українські команди 22 пов'язані з цифровою економікою. Проте, слід відмітити, що ці проекти не є суто економічними, а знаходяться на стику з іншим науковим напрямком. В цілому, в рамкових програмах, що Horizon 2020, що Horizon Europe актуальними є міждисциплінарні зв'язки. За результатами проведеного аналізу, пріоритетом в рамковій програмі Horizon 2020 для учасників з України в області застосування цифрової економіки є кластер H2020-EU.2 «Industrial leadership»/«Лідерство в промисловості», який пов'язаний із сферою застосування інформаційно-комунікаційних технологій в сфері промисловості та бізнесу, і як окремий напрямок - цифрового бізнесу,

фінансуванням ризикованих стартапів та інноваціями в МСП. Також, в межах H2020-EU.2.1 слід виокремити програму H2020-EU.2.1.1 «Information and Communication Technologies (ICT)»/«Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ)», проекти якої, як правило, в більшості випадків знаходяться на стику з цифровою економікою. З восьми проектів за даною програмою Україна була координатором в трьох проектах. Також слід виділити підкластер H2020-EU.2.3.1. – «Mainstreaming SME support, especially through a dedicated instrument»/ «Інтеграція підтримки МСП, особливо через спеціальний інструмент» в якій Україна не лише прийняла участь в 8 грантових проектах, але й була їх координатором. В цілому Україна виступає координатором у 47,06% всіх проектів кластеру H2020-EU.2, в яких взяли участь українські команди.

Проте, не дивлячись на те, що в окремих кластерах 8-й рамкової програми Horizon 2020 Україна є доволі успішною, в 9-й рамкової програми Horizon Europe в кластері цифровізації за доменом «цифрова економіка» за два роки існування програми не було виграно жодного гранту, що з одного боку є доволі сумною статистикою, а з іншого – відкриває нові можливості для українських команд, особливо 2022-2023 роках для участі України в проектах даного кластеру незважаючи на зовнішні несприятливі обставини у вигляді російської агресії. Європейська комісія при виборі конкурсних проектів на сьогодні надає українським командам більше шансів отримати фінансування на грантовий проект, якщо він пов'язаний з цілями Європейського союзу, ніж командам інших країн, що являється значною підтримкою з боку Євросоюзу і повинно бути використано креативними молодими командами України для отримання грантової підтримки власних інноваційних проектів.

Література

1. Кульчицький І.І. Програма Горизонт Європа. URL: <https://www.youtube.com/user/AgencyEuropeanInno>
2. Андрущак Н., Лазько Г. Грантові можливості програми «Горизонт Європа». URL: <https://lpnu.ua/news/ponad-200-okhochykh-doluchyls-do-vebinaru-hrantovi-mozhlyvosti-prohramy-horyzont-yevropa>
3. Рекомендації з підготовки проектних пропозицій за програмою Горизонт 2020: методичні вказівки / уклад. С.І. Сидоренко, С.М. Шукаєв, М.О. Зеленська, А.І. Олешкевич, А.О. Романко, І.А. Владимирский. URL: <http://uipa.edu.ua/files/2015/12/rppg.pdf>

4. Bilan I. I. Horizon 2020 open calls on the priority "Nanotechnologies, advanced materials, biotechnology, advanced manufacturing and processing" and strategic programming of Materials Research and Innovation in Horizon Europe (A4Materials). *6th International Conference HighMathTech-2019*, 28-30 October 2019, Kyiv, Ukraine. URL: <https://drive.google.com/file/d/13adjm4Y0LavfYHwZWkaGyoNg9wOrLHeO/view>
5. Тарасенко Н. Програма ЄС «Горизонт Європа»: нові можливості для науковців. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=5176:programa-es-gorizont-evropa-novi-mozhливosti-dlya-naukovtsiv&catid=8&Itemid=350
6. Котенко Т. Можливості Програми «Горизонт-Європа». *Круглий стіл «Механізми та інструменти акселераторів інноваційної діяльності на базі Програми «Горизонт-Європа» в рамках співпраці з Національним контактним пунктом Програми Горизонт-Європа «Innovation in SMEs»*. URL: <https://odeku.edu.ua/kruglyj-stil-mehanizmy-ta-instrumenty-akseleratoriv-innovacijnoyi-diyalnosti-na-bazi-programy-goryzont-yevropa-v-ramkah-spivpraczi-z-nacziionalnym-kontaktym-punktom-programy-g/>
7. Nikiforova L.O. (2022) Use of innovative information technology in e-commerce and digital economy. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 1. С. 65-71. DOI <https://doi.org/10.31649/ins.2022.1.65.71>
8. European Commission. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en
9. Дія. Бізнес. Програма ЄС «Горизонт Європа» 2021-2027 URL: <https://business.diia.gov.ua/horizon-europe>
10. Community Research and Development Information Service (CORDIS). URL: <https://cordis.europa.eu/>
11. H2020-EU.2. Industrial leadership. URL: <https://cordis.europa.eu/programme/id/H2020-EU.2>
12. H2020-EU.2.1. Leadership in enabling and industrial technologies URL: http://cordis.europa.eu/programme/rcn/664145_en.html
13. H2020-EU.2.1.1 INDUSTRIAL LEADERSHIP - Leadership in enabling and industrial technologies - Information and Communication Technologies (ICT). Leadership in enabling and industrial technologies URL: <https://cordis.europa.eu/programme/id/H2020-EU.2.1.1>
14. H2020-EU.2.2. Access to risk finance. URL: http://cordis.europa.eu/programme/rcn/664217_en.html
15. H2020-EU.2.3. Innovation In SMEs. URL: http://cordis.europa.eu/programme/rcn/664223_en.html
16. H2020-EU.2.3.1 Mainstreaming SME support, especially through a dedicated instrument. URL: <https://cordis.europa.eu/programme/id/H2020-EU.2.3.1>
17. COSME - Europe's programme for small and medium-sized enterprises. URL: https://single-market-economy.ec.europa.eu/smes/cosme_en

References

1. Kulchytskyi I.I. Horizon Europe program. URL: <https://www.youtube.com/user/AgencyEuropeanInno>
2. Andrushchak N., Lazko G. Grant possibilities of the "Horizon Europe" program. URL: <https://lpnu.ua/news/ponad-200-okhochykh-doluchyls-do-vebinaru-hrantovi-mozhlyvosti-prohramy-horyzont-yevropa>
3. Recommendations for the preparation of project proposals under the Horizon 2020 program: methodological guidelines / comp. SI. Sydorenko, S.M. Shukaev, M.O. Zelenska, A.I. Oleshkevich, A.O. Romanko, I.A. Vladimirsky URL: <http://uipa.edu.ua/files/2015/12/rppg.pdf>
4. Bilan I. I. Horizon 2020 open calls on the priority "Nanotechnologies, advanced materials, biotechnology, advanced manufacturing and processing" and strategic programming of Materials Research and Innovation in Horizon Europe (A4Materials). *6th International Conference HighMathTech-2019*, October 28-30, 2019, Kyiv, Ukraine. URL: <https://drive.google.com/file/d/13adjm4Y0LavfYHwZWkaGyoNg9wOrLHeO/view>
5. Tarasenko N. EU program "Horizon Europe": new opportunities for scientists. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=5176:programa-es-gorizont-evropa-novi-mozhливosti-dlya-naukovtsiv&catid=8&Itemid=350
6. Kotenko T. Possibilities of the "Horizon-Europe" Program. Round table "Mechanisms and tools of accelerators of innovation activity on the basis of the Horizon-Europe Program" in the framework of cooperation with the National Contact Point of the Horizon-Europe Program "Innovation in SMEs". URL: <https://odeku.edu.ua/kruglyj-stil-mehanizmy-ta-instrumenty-akseleratoriv-innovacijnoyi-diyalnosti-na-bazi-programy-goryzont-yevropa-v-ramkah-spivpraczi-z-nacziionalnym-kontaktym-punktom-programy-g/>
7. Nikiforova L.O. (2022) Use of innovative information technology in e-commerce and digital economy. *Innovation and Sustainability*. 2022. No. 1. P. 65-71. DOI <https://doi.org/10.31649/ins.2022.1.65.71>
8. European Commission. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en
9. Action. Business. EU program "Horizon Europe" 2021-2027 URL: <https://business.diia.gov.ua/horizon-europe>
10. Community Research and Development Information Service (CORDIS). URL: <https://cordis.europa.eu/>

11. H2020-EU.2. Industrial leadership. URL: <https://cordis.europa.eu/programme/id/H2020-EU.2>.

12. H2020-EU.2.1. Leadership in enabling and industrial technologies URL: http://cordis.europa.eu/programme/rcn/664145_en.html

13. H2020-EU.2.1.1 INDUSTRIAL LEADERSHIP - Leadership in enabling and industrial technologies - Information and Communication Technologies (ICT). Leadership in enabling and industrial technologies URL: <https://cordis.europa.eu/programme/id/H2020-EU.2.1.1>.

14. H2020-EU.2.2. Access to risk finance. URL: http://cordis.europa.eu/programme/rcn/664217_en.html

15. H2020-EU.2.3. Innovation In SMEs. URL: http://cordis.europa.eu/programme/rcn/664223_en.html

16. H2020-EU.2.3.1 Mainstreaming SME support, especially through a dedicated instrument. URL: <https://cordis.europa.eu/programme/id/H2020-EU.2.3.1>.

17. COSME - Europe's program for small and medium-sized enterprises. URL: https://single-market-economy.ec.europa.eu/smes/cosme_en

Abstract

NIKIFOROVA Liliia, AZAROVA Anzhelika, SHIYAN Anatoliy, ZHYTKEVYCH Olena Use of international grant programs Horizon 2020 ma Horizon Europe in the digital economy

The work reveals the status and prospects of using international grant programs of Horizon 2020 and Horizon Europe in the digital economy cluster. It is shown that despite the existence of a large number of international grant projects, in particular within the framework programs of Horizon 2020 and Horizon Europe, the problem of increasing the number of participants from among Ukrainian scientists and scientific teams in these projects remains open. It is shown that there is a gap between the Ukrainian scientific and technical community and the world in the field of obtaining funding for grant projects. The analysis of the features of the use of international framework programs of Horizon 2020 and Horizon Europe in the digital economy cluster was carried out. In particular, a detailed analysis of the supported grant projects in the Horizon 2020 program was carried out with the participation of Ukrainian scientific teams and the role of Ukraine as a project coordinator. The specifics of the topic and the choice of the cluster of funded grant projects were studied. In particular, in the field of digitalization, the research was conducted in the context of such clusters as H2020-EU.2/H2020-EU.2.1 and H2020-EU.2.3.1, which accounted for 12.8% of all funded grant projects within the eighth framework program of Horizon 2020. As for the Horizon Europe program, the research was conducted under all grant projects in which Ukraine participated, including the Euratom program. The budget of the cluster programs in the field of digitalization, which are most in demand by Ukrainian scientists, was also analyzed, the priority areas of providing grants in the ninth framework program of Horizon Europe were determined, and the main key factors of supporting grant projects in the framework program of Horizon 2020 were identified. It is shown that the European Commission, when choosing competitive projects, gives Ukrainian teams more chances to receive funding for a grant project if it is related to the goals of the European Union.

Keywords: digital economy, grant, project, framework programs, clusters, Ukraine, Horizon 2020, Horizon Europe, Cordis, international activity, scientific and technical cooperation

Стаття надійшла до редакції 12.09.2022 р.

Бібліографічний опис статті:

Нікіфорова Л. О., Азарова А. О., Шиян А. А., Житкевич О. Використання міжнародних грантових програм Horizon 2020 та Horizon Europe в цифровій економіці. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 3. С. 176-185.

Nikiforova L., Azarova A., Shiyan A., Zhytkevych O. B. (2022) Use of international grant programs Horizon 2020 та Horizon Europe in the digital economy. *Innovation and Sustainability*, № 3, pp. 176-185.

УДК 334:005

РАТУШНЯК Ольга Георгіївна

кандидат технічних наук, доцент

доцент кафедри економіка підприємства і виробничого менеджменту

Вінницький національний технічний університет, Україна

ORCID ID 0000-0002-8231-9343

e-mail. ogratushnyak@gmail.com

БАДЯ Яна Віталіївна

магістр

Вінницький національний технічний університет, Україна

ORCID ID 0000-0002-4210-9384

e-mail. Yana.badechka@gmail.com

ГІРНИК Мирослава Ігорівна

бакалавр

Вінницький національний технічний університет, Україна

ORCID ID 0000-0003-1916-5537

e-mail. murosy.girnuk@gmail.com

ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ОСНОВНА СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

В роботі систематизовано підходи до визначення поняття тайм-менеджмент. Узагальнено підходи до визначення сутності тайм-менеджмент. Визначено, що тайм-менеджмент необхідно розглядати як сукупність принципів, методів використання яких дозволить ефективніше використовувати час за рахунок правильного цілепокладання, планування та контролю над власним життям як в особистій так і професійній сфері.

Наведено основні функції тайм-менеджменту, а саме постановка цілей, планування, прийняття рішень, реалізація і організація, контроль, інформація та комунікація, виконання яких дає можливість підприємству працювати продуктивніше і ефективніше досягаючи поставлених цілей в сучасних умовах господарювання. Зазначено, що тайм-менеджмент на підприємстві слід поділяти на особистісний і корпоративний. Особистісний спрямований на розвиток особистості за рахунок самовдосконалення та самоменеджменту. Корпоративний спрямований на оптимізацію процесів взаємодії усіх працівників підприємства. Корпоративний в свою чергу поділяється на: корпоративний тайм-менеджмент підприємства; корпоративний тайм-менеджмент окремих підрозділів; індивідуальний тайм-менеджмент провідних фахівців. Наведено основні переваги застосування принципів та методів тайм-менеджменту для підприємства в сучасних умовах господарювання. Для покращення управління часу на підприємстві було розроблено структурно-логічну модель управління тайм-менеджментом.

Ключові слова: тайм-менеджмент, час, управління, ефективність, планування

JEL classification: A10

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.186.192>

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Тайм-менеджмент відіграє важливу роль в діяльності будь-якого підприємства,

оскільки забезпечує виконання поставлених задач та планів у визначений термін. Основна задача тайм-менеджменту не працювати більше, а ефективніше використовувати час узгодивши при цьому професійні та особисті завдання. Вміння правильно розпоряджатися

часом призводить до успіху, відповідно нераціональне використання часу може призвести до негативних наслідків в діяльності підприємства.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання тайм-менеджменту є об'єктом дослідження значної кількості як західних, так і вітчизняних вчених. Серед зарубіжних авторів слід відмітити: Р. Варлі, Г.Ж. Верра, М. Дурбану, М.Дж. Зенору, М. Рафіку, У.А. Таєру, Б. Трейсі, Ф. Шпеєру та ін. В їх працях розкрито основні положення нової концепції управління й описано досвід її впровадження на західних підприємствах [1]. Українські вчені питаннями тайм-менеджменту почали цікавитись відносно недавно але серед них слід відмітити роботи: Білявська Ю. В., Білявський В.М., Микитенко Н. В., Мовчан Т.С. [1,2], Гаврись О. М., Колпаченко Н. М., Голованова А. Є. [3], Іваницька С. Б., Галайда Т. О., Толочій Р. М. [4], Причепка І. В., Соломонюк І. Л., Лесько Т. В. [5], Маслак Т. О. [6] та інші. В своїх роботах українські вчені визначають шляхи підвищення ефективності роботи підприємства в цілому та керівного складу зокрема, шляхом застосування основних принципів, прийомів та методів тайм-менеджменту.

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Мета статті – розкрити сутність тайм-менеджменту як складової ефективної діяльності підприємства в сучасних умовах господарювання.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є систематизація підходів до визначення сутності та особливостей процесу управління проектами.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБҐРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Тайм-менеджмент ямок менеджменту з'явився у 70-х роках ХХ століття. Термін «тайм-менеджмент» походить від англ. «time-management» – управління часом, однак такий переклад не є зовсім коректним,

оскільки часом управляти неможливо, його не можна зупинити, прискорити, накопичити, його можна тільки ефективно використовувати. В економічній літературі існують різні підходи до визначення сутності «тайм-менеджмент» та його основних характеристик, які систематизовані у таблиці 1.

Отже, незважаючи на велику кількість наукових підходів до трактування поняття «тайм-менеджмент» більшість науковців сходяться на тому, що в основі тайм-менеджменту є виконання усіх професійних і особистих завдань.

Аналіз та узагальнення трактувань поняття тайм-менеджменту дозволив авторам сформулювати авторське визначення. На думку авторів, тайм-менеджмент – це сукупність принципів, методів використання яких дозволить ефективніше використовувати час за рахунок правильного цілепокладання, планування та контролю над власним життям як в особистій так і професійній сфері.

Згідно основних положень Пітера Друкера тайм-менеджмент передбачає вміння працювати з цілями, знати інструменти планування, розставляти пріоритети і вироблення звичок. При постановці цілей менеджера будь-якого підприємства необхідно враховувати щоб цілі були досяжні, реальні, зрозумілі кожному співробітнику, мали термін реалізації. Після того як чітко встановлені цілі необхідно приступати до планування своєї діяльності. Плани повинні бути розроблені річні, місячні, тижневі на день і доведені до кожного виконавця. Усі плани обов'язково необхідно прописувати в щоденнику, календарі тощо. Уміння розставляти пріоритети є одним з найважливіших навиків в роботі менеджера. Оскільки, якщо усі справи вважати важливими і виконувати одночасно, нічого не встигнеш. В такому випадку доцільно використовувати принцип Паретто, а саме виділяти 20% справ, які приносять 80% результатів і приступати до їх виконання, а інші 80% справ можна відкласти на пізніший термін. Звички відображають, що мистецтво тай-менеджменту засвоєно. Вони дають можливість виконувати поставлені плани у визначений термін і підвищувати ефективність діяльності підприємства [13].

Таблиця 1

Систематизація підходів до визначення сутності «тайм-менеджмент»

Автор, джерело	Тайм-менеджмент – це
Маслак Т. О. [6]	технологія організації та планування часу, що дає змогу максимально використовувати час згідно з цілями (завдяки правильному цілепокладанню) й цінностями (будучи інтегрованою до корпоративної культури).
Водянка Л. Д., Тодорюк С. І., Карп А. Г. [7]	уміння ставити цілі та здійснювати планування своєї діяльності, розвиток навиків самоконтролю, здатності самостійно оцінювати успішність власних дій, вміння ефективно використовувати всі доступні резерви часу.
Кириченко І. В., Шленьова М. Г. [8]	синергетичне поєднання процесів, інструментів, різноманітних технік і методів, що застосовуються з метою досягнення вищої результативності праці.
Сьюзен Уорд [3]	набір принципів, навичок, інструментів і систем, які працюють разом, щоб допомогти отримати більше користі від часу з метою поліпшення якості життя.
Трейсі Б. [9-10]	управління не тільки своїм часом, але й своїм життям; це не просто спосіб краще організувати свій час, щоб більше зробити і більше заробити, це справжнє управління власним життям
Алюшина Н. О. [11]	технологія, що дозволяє використовувати непоправний час життя у відповідності з особистими цілями та цінностями
Черненко Н. М. [12]	управління собою, застосовуючи відповідні методики та механізми організації часу, які сприятимуть діагностиці тимчасових проблем в управлінні часом та формуванню індивідуальної технології, яка найбільше відповідає характеру, темпераменту, біологічним ритмам та роду занять.
Зайверт Л. [13]	послідовне і цілеспрямоване застосування випробуваних методів роботи в повсякденній практиці для оптимального, осмисленого використання часу.
Буняк Н. М. [14]	сукупність різноманітних технологій планування, розподілу та використання часу для підвищення власної ефективності, досягнення поставлених цілей.

На рис. 1 наведені основні функції тайм-менеджменту, виконання яких дає можливість підприємству працювати

продуктивніше і ефективніше досягаючи поставлених цілей.

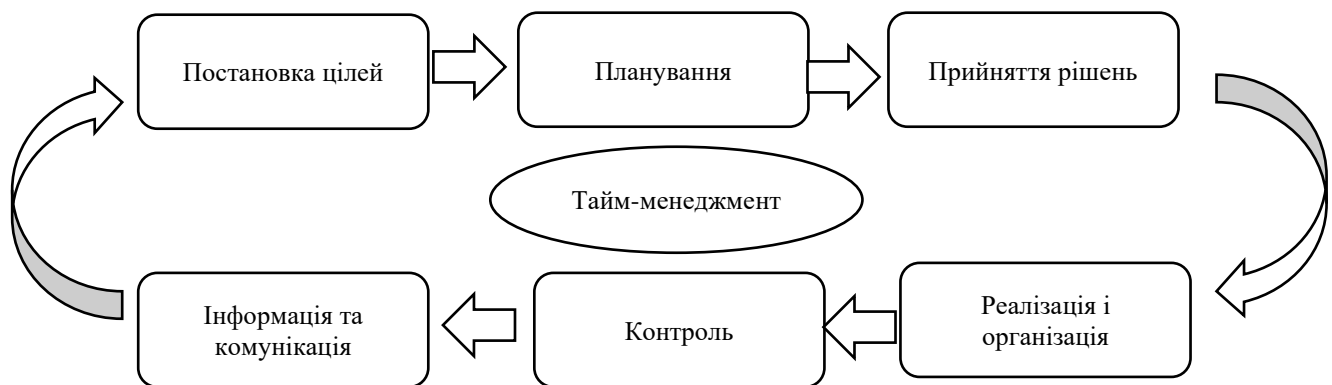

Рис. 1. Функції тайм-менеджменту

Для підвищення ефективності діяльності підприємства в сучасних умовах господарювання доцільно використовувати особистісний і корпоративний тайм-менеджмент. Особистісний тайм-менеджмент – це сукупність технік і технологій, які працівник використовує в особистих інтересах з метою ефективного використання свого часу. Він пов’язаний з особистим саморозвитком та самовдосконаленням, який людина здійснює

самостійно з метою підвищення ефективності рівня свого життя [14].

Корпоративний тайм-менеджмент – це часова оптимізація процесів взаємодії всіх працівників підприємства, результатом чого є ефективне використання часу кожного з них. В свою чергу корпоративний тайм-менеджмент поділяється на: корпоративний тайм-менеджмент підприємства; корпоративний тайм-менеджмент окремих підрозділів; індивідуальний тайм-

менеджмент провідних фахівців [13]. Корпоративний тайм-менеджмент підприємства орієнтований на формування ефективної взаємодії між підрозділами і посадовими особами з широким застосуванням інформаційних технологій. Корпоративний тайм-менеджмент окремих підрозділів передбачає формування єдиного алгоритму роботи для співробітників одного або кількох підрозділів, що виконують однакові обов'язки. Індивідуальний тайм-менеджмент провідних фахівців є ефективно

управління часом керівника і людини [13, 15].

Практичне впровадження технологій тайм-менеджменту на підприємствах ефективно впливає на ефективність повсякденної роботи персоналу, підвищує його продуктивність та призводить до зростання ефективності діяльності підприємства. На рис. 2 наведена структурно-логічна модель управління тайм-менеджментом на підприємстві.

Рис. 2 Структурно-логічна модель тайм-менеджменту на підприємстві

Застосування методів та принципів тайм-менеджменту на підприємстві дозволяє:

- покращити процес планування, зменшивши кількість проблем за рахунок упорядкування планів робочого часу;
- ефективніше вирішувати проблеми, які виникають і зменшувати ймовірність їх повторного виникнення;
- ефективніше використовувати робочий час;
- скоротити витрати часу на пошук необхідних документів, речей, тощо;
- підвищити продуктивність проведення нарад (підготовка до наради, вміння виділяти головне, грамотно висловлювати свої думки, економить 20-30 % часу);
- ефективно проводити телефонні розмови;
- вміння встановлювати пріоритети при виконанні завдань;
- підвищити продуктивність та конкурентоспроможність підприємства.

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Таким чином, реалізація стратегії передбачає формування низки тактичних завдань, які за своєю суттю і є певними проектами підприємства.

Проектом є процес управління матеріальними, фінансовими, трудовими

ресурсами, спрямований на досягнення заздалегідь визначеної мети у встановлені в проекті строки.

Існують різні підходи до класифікації проектів, зокрема за видами, масштабами, складністю, джерелами фінансування, термінами реалізації, характером та сферою діяльності, статусом учасників, галузевою приналежністю. Розглянуто основні відмінності проектів від поточної діяльності підприємства.

Перспективами подальших досліджень є формування методичних підходів до оцінки ефективності управління проектами. Отже, одним із шляхів підвищення ефективності діяльності підприємства в сучасних умовах господарювання є впровадження методів та принципів тайм-менеджменту. Впровадження інструментів тайм-менеджменту на підприємстві підвищить продуктивність праці працівників, дасть можливість швидше досягати поставлених цілей, ефективніше використовувати особистий і робочий час, що призведе до покращення діяльності підприємства в цілому.

Перспективами подальших досліджень є практичне впровадження технологій тайм-менеджменту з урахуванням специфіки діяльності підприємства, розробка показників аналізу часу та інтегрального показника ефективності системи тайм-менеджменту на підприємстві.

Література

1. Білявська Ю. В., Микитенко Н. В. Тайм-менеджмент как метод управления временем категорийного менеджера. *Науковий вісник Херсон. держ. ун-ту*. 2018. № 3. Ч. 3. С. 83-88.
2. Білявський В.М., Мовчан Т.С. Тайм-менеджмент, як спосіб підвищення ефективності використання людських ресурсів підприємства. URL: https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/44741/1/%D0%9C%D0%BE%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD_27.11.2020-301-303.pdf.
3. Гавриш О. М., Колпаченко Н. М., Голованова А. Є. Тайм-менеджмент на підприємстві. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства «Економічні науки»*, Вип. 177, 2016. С. 29-35.
4. Іваницька С. Б., Галайда Т. О., Толочій Р. М. Впровадження європейських методик тайм-менеджменту в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 21. С. 288-292. URL: <http://global-national.in.ua/issue-21-2018>.
5. Причепа І.В., Соломонюк І.Л., Лесько Т.В. Тайм-менеджмент як дієвий інструмент ефективного використання часу успішного менеджера за сучасних умов. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. 2018. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6781>. (дата звернення: 06.11.2022).
6. Маслак Т. О. Впровадження інструментарію тайм-менеджменту для розробки стратегічних цілей підприємств. *Світ наукових досліджень. Випуск 11: зб. матеріалів Міжнар. мультидисциплінарної наук. інтернет-конф., 22-23 лип. 2022 р. Тернопіль, Україна – Переворськ,*

- Польща : ФО-П Шпак В.Б., 2022. 89 с. URL: https://www.economy-confer.com.ua/data/downloads/file_1661282015.pdf#page=37.
7. Водянка Л. Д., Тодорюк С. І., Карп А. Г. Тайм-менеджмент як техніка планування робочого часу персоналу. *Економіка та держава*. 2020 №7. С. 119-123.
 8. Кириченко І. В., Шленьова М. Г. Класичні підходи до тайм-менеджменту в сучасних реаліях. *Науковий огляд*. 2022. № 1 (81). С. 18-29.
 9. Tracy B. Time management (The Brian Tracy Success Library). AMACOM. 2014. 112 p.
 10. Tracy B. Eat That Frog!: 21 Great Ways to Stop Procrastinating and Get More Done in Less Time. Oakland: Berrett-Koehler Publishers, Incorporated. 2017. 144 p.
 11. Алюшина Н. О. Тайм-менеджмент посадовця: мистецтво управляти своїм часом. URL: <http://alyushina.com/content/presentation/TM.pdf>. (дата звернення: 06.11.2022).
 12. Черненко Н. М. Тайм-менеджмент як засіб удосконалення професійної діяльності державних службовців. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2011. Вип.2(6). URL: [www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-02\(6\)/11cnndds.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-02(6)/11cnndds.pdf).
 13. Маслюківська, А. Значення тайм-менеджменту для підвищення персональної ефективності. *Молодий вчений*. 2018. № 11 (63). С. 467-471. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3513>.
 14. Буняк Н.М. Тайм-менеджмент як інструмент підвищення ефективності діяльності підприємства. *Економіка і суспільство*. 2018. Випуск № 14. С. 279-283.
 15. Хитра, О. В. Ефективний тайм-менеджмент як невід’ємний складник системи управління персоналом підприємства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство* / голов. ред. М. М. Палінчак. 2019. Вип. 26, Ч. 2. С.101-110.

References

1. Biliavska Yu. V., Mykytenko N. V. Taim-menedzhment kak metod upravleniya vremenem katehoryinoho menedzhera. *Naukovyi visnyk. Kherson. derzh. un-tu*. 2018. № 3. Ch. 3. S. 83-88
2. Biliavskiy V.M., Movchan T.S. Taim-menedzhment, yak sposib pidvyshchennia efektyvnosti vykorystannia liudskyykh resursiv pidpriemstva. URL: https://dSPACE.nau.edu.ua/bitstream/NAU/44741/1/%D0%9C%D0%BE%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD_27.11.2020-301-303.pdf.
3. Havrys O. M., Kolpachenko N. M., Holovanova A. Ye. Taim-menedzhment na pidpriemstvi. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo tekhnichnogo universytetu silskoho hospodarstva «Ekonomichni nauky»*, Vyp. 177, 2016. S. 29-35.
4. Ivanytska S. B., Halaida T. O., Tolochii R. M. Vprovadzhennia yevropeyskyykh metodyk taim-menedzhmentu v Ukraini. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. 2018. № 21. S. 288-292. URL: <http://global-national.in.ua/issue-21-2018>.
5. Prychepa I.V., Solomoniuk I.L., Lesko T.V. Taim-menedzhment yak diievyi instrument efektyvnoho vykorystannia chasu uspishnogo menedzhera za suchasnykh umov. *Efektyvna ekonomika: elektronne naukove fakhove vydannia*. 2018. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6781>.
6. Maslak T. O. Vprovadzhennia instrumentarii taim-menedzhmentu dlia rozrobky stratehichnykh tsilei pidpriemstv. *Svit naukovykh doslidzhen. Vypusk 11: zb. materialiv Mizhnar. multydstysyplinarnoi nauk. internet-konf., 22-23 lyp. 2022 r. Ternopil, Ukraina – Perevorsk, Polshcha* : FO-P Shpak V.B., 2022. 89 s. URL: https://www.economy-confer.com.ua/data/downloads/file_1661282015.pdf#page=37.
7. Vodianka L. D., Todoruk S. I., Karp A. H. Taim-menedzhment yak tekhnika planuvannia robochoho chasu personalu. *Ekonomika ta derzhava*. 2020 №7. S. 119-123.
8. Kyrychenko I. V., Shlenova M. H. Klasychni pidkhody do taim-menedzhmentu v suchasnykh realiakh. *Naukovyi ohliad*. 2022. № 1 (81). S. 18-29.
9. Tracy B. Time management (The Brian Tracy Success Library). AMACOM. 2014. 112 p.
10. Tracy B. Eat That Frog!: 21 Great Ways to Stop Procrastinating and Get More Done in Less Time. Oakland: Berrett-Koehler Publishers, Incorporated. 2017. 144 p.
11. Aliushyna N. O. Taim-menedzhment posadovtsia: mystetstvo upravliaty svoim chasom. URL: <http://alyushina.com/content/presentation/TM.pdf>.
12. Chernenko N. M. Taim-menedzhment yak zasib udoskonalennia profesiinoi diialnosti derzhavnykh sluzhbovtziv. *Publichne administruvannia: teoriia ta praktyka*. 2011. Vyp.2(6). URL: [www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-02\(6\)/11cnndds.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-02(6)/11cnndds.pdf).
13. Masliukivska, A. Znachennia taim-menedzhmentu dlia pidvyshchennia personalnoi efektyvnosti. *Molodyi vchenyi*. 2018. № 11 (63). S. 467-471. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3513>.

14. Buniak N.M. Taim-menedzhment yak instrument pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti pidpriemstva. *Ekonomika i suspilstvo*. 2018. Vypusk № 14. S. 279-283.

15. Khytra, O. V. Efektyvnyi taim-menedzhment yak nevidiemnyi skladnyk systemy upravlinnia personalom pidpriemstva. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu* : seriia: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo / holov. red. M. M. Palinchak. 2019. Vyp. 26, Ch. 2. S.101-110.

Abstract

RATUSHNYAK Olga, BADYA Yana, HIRNYK Myroslava

Time management as a main component of the efficient activity of the enterprise in modern economic conditions

The work systematizes approaches to defining the concept of time management. Approaches to defining the essence of time management are summarized. It is considered that proper implementation of methods and principles set of time management will make efficient-manner time usage possible due to correct goal setting, planning and control over one's life both in the personal and professional sphere.

Goal setting, planning, decision-making, implementation and organization, control, information and communication are the main functions of time management. These functions could serve many functions to work more productively and efficiently and gain traction in current economic conditions. It is noted that time management at the enterprise should be divided into personal and corporate. Personal time management is aimed at personal development through self-improvement and self-management. Corporate one is aimed at optimizing the interaction processes of all enterprise employees. On the other hand, corporate time management could be divided into corporate time management of the enterprise, corporate time management of individual divisions and personal time management of leading specialists.

The main pros of the principles and methods of time management applied for an enterprise in current business conditions. The significant advantages of time management principles implementation are as follows: planning process improvement, practical problem solving, effective use of working time, increasing the productivity of holding meetings, reducing the time to search for necessary documents, setting priorities in the implementation tasks, increasing work productivity, etc.

The structural-logical model was proposed for improving time management at the enterprise. The daily work efficiency of the staff, expressed in the increasing productivity and the improvement of the whole enterprise work, might be the main point of time management implemented at the enterprise level.

Keywords: *time management, time, management, efficiency, planning*

Стаття надійшла до редакції 10.09.2022 р.

Бібліографічний опис статті:

Ратушняк О. Г., Бадя Я. В., Гірник М. І. Тайм-менеджмент як основна складова ефективної діяльності підприємства в сучасних умовах господарювання. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 3. С.186-192.

Ratushnyak O., Badya Y., Hirnyk M. (2022) Time management as a main component of the efficient activity of the enterprise in modern economic conditions. *Innovation and Sustainability*, no. 3, pp. 186-192.

УДК 338.266.2

ЩУРОВ Ігор Вячеславович

докторант кафедри фінансів, банківського бізнесу та оподаткування
Національний університет «Полтавська політехніка імені. Юрія Кондратюка»,
м. Полтава, Україна
ORCID ID: 0000-0002-9256-1264
e-mail: igor_shchurov@nupp.edu.ua

**УПРАВЛІННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ЕКОНОМІЧНОГО
СЕРЕДОВИЩА: ПАРАДИГМАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ**

Проведено дослідження ринку енергетичних ресурсів та підкреслено, що залежність від імпорту нафти, газу та ядерного палива негативно впливає на стан енергетичної безпеки країни і створює напругу в економіці, соціальній та політичній сферах. Доповнено, що з огляду на загрозу енергетичній безпеці та враховуючи цінову політику росії на енергоносії, країни Європи майже повністю відмовилися/(планують відмовитися) від природного газу. Підкреслено, що створення умов для забезпечення енергетичної безпеки та енергетичного розвитку є серед пріоритетів держави, так як від розвитку ПЕК залежать розміри, динаміка і показники діяльності сфери виробництва та споживання. Показано, що Україна є однією з найменш енергоефективних країн з-поміж держав-членів Енергетичного Співтовариства. Доведено, що зміна парадигми розвитку енергетики неможлива без вирішення складних науково-технічних завдань та відкритості потоків інформації, технологій і капіталів.

Ключові слова: управління, паливно-енергетичний комплекс, національна економіка, зміни, парадигма, чинники

JEL classification: M21; Q43

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.193.198>**1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У
ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК
ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ
ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ**

Забезпечення національної безпеки держави нерозривно пов'язане із енергетичною безпекою. Парадигма енергетичної безпеки суголосна із парадигмою економічної безпеки, яку окреслив А. Роговий як «вихідну системно-концептуальна схема ідей та уявлень, спрямованих на розв'язання проблем, що виникають у науці і практиці з питань досягнення певного рівня економічної безпеки. Її мета - дати концентроване пояснення накопиченому емпіричному матеріалу і відкрити шлях для подальшого поглиблення знань та розвитку економіки суспільства» [1]. Проте деякі вчені розглядають парадигму як сукупність уявлень про суть справи й побудови відповідних механізмів регулювання економіки, адаптованих до нових умов.

Водночас парадигма економічної безпеки – це цілісна теорія формування умов для дотримання оптимального рівня економічної безпеки, яку визнає і якої дотримується наукова спільнота. Вона впливає з потреб економічного розвитку суспільства, ґрунтується на вихідних засадах економічної парадигми і служить важливим засобом її реалізації.

**2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ
ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ**

Розвиток паливно-енергетичного сектору економіки України (зокрема в частині нафтогазової складової) та управління енергетичною безпекою відображено в наукових працях Гораль Л. Т., Прохорової В. В., Онищенко В. О., Степ'юка М. Д., Шийко В. І. та інших. Менеджмент економічної безпеки та пов'язані з ним наукові дослідження проводили Роговий А., Кучеренко М., Павленко І., Полянська А., Дзьоба О., Перезовова І.

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Однак потребує подальшого аналізу та дослідження процесу управління енергетичною безпекою, як людиноцентристської філософії, що базується на досягненнях науково-технічного розвитку.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження процесу управління енергетичною безпекою, як людиноцентристською філософією, що ґрунтується на досягненнях науково-технічного розвитку.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБҐРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Паливно-енергетичний комплекс України являє собою динамічну систему зі складними міжгалузевими зв'язками, які поєднують електроенергетику та паливну промисловість. До складу останньої входять вугільна, торфова, сланцева, нафтова та газова промисловість. Розробляючи базові сценарії управління енергетичною безпекою, необхідно розуміти структуру паливно-енергетичного сектору України, можливості та загрози його розвитку.

На сьогодні ПЕК України забезпечує її потреби у первинних паливно-енергетичних ресурсах приблизно на 47%, що на сучасному етапі зростання геополітичні складові світових цін на енергоресурси не може вважатися задовільним показником. Потреби в електроенергії задовольняються в Україні виключно за рахунок власного виробництва. Але значна залежність від імпорту нафти, газу та ядерного палива негативно впливає на стан енергетичної безпеки країни і створює напругу в економіці, соціальній та політичній сферах.

Значна частина вітчизняного енергетичного сектору України впродовж довгих років була залежною від закупівель природного газу, нафтопродуктів, палива для електростанцій (як ТЕС, так і АЕС) у росії. Залежність від імпорту перетворила газ, нафту, ядерне паливо, а згодом і вугілля на важелі тиску на Україну з боку сусідньої

держави. Втрата об'єктів паливно-енергетичного комплексу та перспективних територій для розробки вуглеводневих ресурсів внаслідок анексії Криму і військових дій на Сході країни, а також руйнування нафтогазової інфраструктури в Донецькій і Луганській областях – нові додаткові фактори, що значною мірою послабили рівень енергетичної безпеки країни [2].

Як ми наголошували в [3], світова енергетична криза, ускладнена політичними подіями, кардинальною зміною напрямів енергетичних потоків під об'єктивною дією сукупності політичних факторів потребує перегляду реалізації стратегії декарбонізації економічної системи та країни у цілому. Цей механізм має бути спрямованим на забезпечення узгодження дій суб'єктів енергетичним сектором та координації дій держави з реалізації енергетичної політики.

До 2022 року існувала ситуація, що «...більшість країн Європейського Союзу, виходячи з інтересів енергетичної та національної безпеки, здійснили трансформацію паливних балансів у напрямку переорієнтації частини енергоносіїв, що імпортуються – природного газу та нафтопродуктів. Крім того, газове паливо є екологічно чистим, його охоче використовують, не маючи проблем з екологічними службами» [4]. Проте, з огляду на загрозу енергетичній безпеці та враховуючи цінову політику росії на енергоносії, країни Європи майже повністю відмовилися/(планують відмовитися) від природного газу і Норвегія зайняла позицію лідера за поставками природного газу до Європи.

Стратегія сталого розвитку економіки України побудована на врахуванні макроекономічних показників діяльності паливно-енергетичного комплексу (ПЕК), завдяки якому забезпечується функціонування промислових підприємств та суспільства загалом. Збалансоване функціонування ПЕК можливе при оптимальному державному регулюванні, відкритих ринках та інноваційних підходах до управління енергетичною системою. Створення умов для забезпечення енергетичної безпеки та енергетичного розвитку є серед пріоритетів держави, так як від розвитку ПЕК залежать розміри, динаміка

і показники діяльності сфери виробництва та споживання.

Гносеологічним корінням поняття «безпека розвитку» є взаємозв'язок між розвитком і безпекою, що має складний діалектичний характер. Поняття «розвиток» не може існувати без поняття «безпека». Тому доцільно вважати, що розвиток та безпека – дві сторони загального процесу безпеки розвитку суспільства, та функціонування

промислового підприємства, яке існує в цьому суспільстві [5]. Жорстке державне регулювання, неналежне управління державними підприємствами та наявність приватних інтересів іще більше підірвали стабільність і безпеку в енергетичному секторі, зробивши Україну однією з найменш енергоефективних країн з-поміж держав-членів Енергетичного Співтовариства (табл.1).

Таблиця 1

Структура споживання первинної енергії в Україні, країнах ЄС-15, США та у світі в цілому [6]

Енергоресурси	Світ	Україна	Країни ЄС-15	США
Природний газ	21 %	41 %	22 %	24 %
Нафта	35 %	19 %	41 %	38 %
Вугілля	23 %	19 %	16 %	23 %
Уран	7 %	17 %	15 %	8 %
Гідроресурси та інші відновлювальні джерела	14 %	4 %	6 %	7 %
Всього	100 %	100 %	100 %	100 %

У секторі кінцевого споживання представлені первинна та вторинна енергія та види палива, які використовували споживачі. На кінцеве споживання палива й енергії у 2019р. було використано 49,4 млн.т н.е., що на 4,1% менше, ніж у 2018р. Зменшення обсягів кінцевого споживання енергії відбулось в основному за рахунок зменшення використання природного газу, вугілля, теплоенергії, сирої нафти та нафтопродуктів. У структурі кінцевого споживання серед основних джерел енергії найбільшою залишається частка природного газу – 27,3%, частка сирої нафти та нафтопродуктів складала 21,5%, електроенергії – 20,3%. Найбільшими кінцевими споживачами палива й енергії у 2019 р. були промисловість і побутовий сектор, на які припадало 32,7% та 28,4% відповідно.

Основним предметом дослідження на світовому ринку енергетичних ресурсів є вуглеводна сировина, а саме нафта та природний газ. На фоні збільшення потреб суспільства в енергії темпи зростання споживання енергетичних ресурсів випереджають темпи знаходження нових родовищ вуглеводної сировини. Така кон'юнктура світового ринку енергетичних ресурсів не дозволяє забезпечити стабільні умови ведення торгівлі на ньому. Надійне, безперебійне, безпечне енергопостачання

стало ключовим фактором, що впливає на планування національної енергетичної політики [7].

Зміна парадигми розвитку енергетики неможлива без вирішення складних науково-технічних завдань і витрат величезних матеріальних ресурсів, що потребуватиме більшої відкритості та свободи потоків інформації, технологій і капіталів [8]

Класична політична економія стверджувала, що національна економіка здатна до саморегулювання та повного використання власних ресурсів. Дж. Кейнс довів нову парадигму національної економічної безпеки, яка полягала у втручанні держави в функціонування ринкового господарства через застосування фіскальної та кредитно-грошової політики. Ернандо де Сото пріоритетною серед інших економічних теорій визначив інституціональну, як парадигму, що виокремлює економічні інститути та визначає їх вплив на розвиток конкурентних відносин. Значення ідей де Сото для розуміння процесів, що відбуваються в Україні, важко переоцінити: в розвитку неформального бізнесу варто бачити симптом видужання економіки. Проблема не в тому, як «припиняти» тіньову економічну діяльність, а в тому, як добитися її формалізації [9].

При становленні епохи глобалізації, парадигмальна діалектична суперечність проявляється, з одного боку, у стрімкому розвитку процесів лібералізації і інтеграції, що призводять до відкритості і взаємозалежності економік або розвитку глобального ринку, в умовах якого економічний ізоляціонізм окремих держав не має змісту; а з іншого, – постає проблема самозбереження і розвитку окремих держав, їх економічного самоутвердження на міжнародній арені [10].

Стратегічні цілі та вихідний ресурсний потенціал держави визначають структуру системи економічної безпеки, її функціональні складові, набір індикаторів оцінювання її рівня, механізми та засоби зміцнення економічної безпеки. Якісною властивістю ефективної системи безпеки є її здатність еволюціонувати відповідно до зміни викликів, загроз і пріоритетних завдань у конкретний період часу. Неможливо досягнути абсолютного стану безпеки та знівелювати до нуля дестабілізуючий вплив загроз. Однак це не є свідченням функціональної обмеженості чи неспроможності системи економічної безпеки держави. Процеси функціонування, розвитку та поступальних змін неодмінно продукують дестабілізуючі впливи. Таким чином, досягти абсолютної безпеки можна лише за умови перебування у стані спокою, якому непритаманні будь-які процеси взаємодії, що апріорі є неможливим з огляду на відсутність замкнених економічних систем [11].

Враховуючи появу в структурі державного управління об'єднаних територіальних громад та проводячи політику енергоощадності від держави до особи, конкретизацію формування основної парадигми управління енергетичною безпекою можемо трактувати як світоглядну філософію, що формує сталий розвиток територій на основі науково-технічних процесів якісного управління сферою енергетики.

В основі парадигми управління енергетичною безпекою економічного середовища лежить практична реалізація енергетичної стратегії, що відбувається за окремими блоками, які характеризуються приналежністю до енергетичного ресурсу та відповідають принципам сталого розвитку економіки. Такими блоками є:

- енергопостачання (залежно від домінуючого джерела енергії);
- виробництво енергії (електричної і теплової);
- передача та розподіл енергоресурсів (мережі з необхідним обладнанням, засоби резервування);
- імпорт (реверс) енергоресурсів;
- управлінсько-фінансовий;
- екологічний (декарбонізації);
- споживчий (управління якістю, орієнтоване на споживача).

Відповідно до гіпотези становлення людиноцентричної економіки центральним елементом управлінського аспекту є людина, а саме: особа, що приймає управлінське рішення, та особа – виконавець управлінського рішення. Управління безпекою розвитку промислового підприємства є складним процесом, який інтегрує управління безпекою та управління розвитком підприємства [5]. У більшості країн основою для оцінювання соціально-економічних результатів діяльності державного сектору формують показники ефективності та результативності, причому під ефективністю пропонується розуміти співвідношення між продуктом та ресурсами, які пішли на його створення з огляду на результат, а під результативністю ступінь досягнення декларованих цілей, причому у зіставленні з використаними для цього в процесі діяльності ресурсами [12]. Моніторинг стратегії слід проводити за результативними показниками-індикаторами та за обсягом виконання програм стратегії.

Домінантними цілями енергетичної безпеки є надійне, безпечне та ефективне забезпечення економіки України паливно-енергетичними ресурсами. Однак однокритеріальну оцінку до системи цілей застосувати неможливо, тому вважаємо, що в процесі відстеження соціально-економічних та екологічних процесів за низкою індикаторів, найбільш релевантними індикаторами стану системи управління будуть енергоємність ВВП; частка ресурсу в структурі ВВП; тариф на ресурс та його транспортування; кількість/якість працівників на підприємствах енергетичної сфери; споживання палива на одиницю населення; рівень зношення мереж та основного обладнання; рівень резервування в елементах енергосистеми; наукоємність ВВП; обсяг

сплаченого вуглецевого (та ін. екологічних) податку; рівень фінансової заборгованості (дебіторської, кредиторської) в розрахунках зі стейкхолдерами тощо. Використання даних індикаторів для моделювання динаміки рівня енергетичної безпеки дозволить визначити межу переходу енергетики від нормального до кризового стану.

Питання енергетичної безпеки України особливо загострилося з початком російської гібридної агресії проти нашої країни. Агресивні дії в економічній сфері, постійний шантаж російських державних корпорацій та загроза зриву постачання енергетичних ресурсів з Росії (природного газу, ядерного палива, нафти та нафтопродуктів) змусили Уряд поглянути на питання енергетичної безпеки принципово по-новому. Серед ключових напрямків підвищення енергетичної безпеки КМУ визначено [13] в тому числі забезпечення безпеки постачання електричної енергії та природного газу споживачам; інтеграція енергетичних ринків до європейських ринків; підвищення надійності та ефективності функціонування

об'єднаної енергетичної системи України; диверсифікація джерел та маршрутів постачання енергоресурсів; збільшення обсягу видобутку вітчизняних енергоносіїв; з урахуванням міркувань економічної доцільності.

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Управління енергетичною безпекою має базуватися на людиноцентристських підходах та існуючих рекомендаціях наукової спільноти при їх адаптації до існуючих умов із врахуванням пріоритетів циклічності економіки. При цьому необхідно враховувати і можливі кризи в процесі економічного зростання, що обумовлені чинниками, наведеними в даній статті. Модернізація енергетичного сектору економіки України відбуватиметься на основі дієвої парадигми енергетичної безпеки, особливо у повоєнний час.

Література

1. Роговий А. Парадигма економічної безпеки держави в умовах циклічності економіки // *Ukraine – EU. Modern Technology, Business and Law : collection of international scientific papers* : in 2 parts. Part 1. Modern Priorities of Economics. Societal Challenges. Chernihiv: CNUT, 2017. P. 133-135
2. Кучеренко М. А. Аналіз сучасного стану паливно-енергетичного комплексу України. *Економіка та управління. Економічний вісник університету*. 2015. Випуск № 34/1. С. 62-79
3. Щуров І. Методологія системної трансформації енергетичного сектору національної економіки в умовах енергетичного переходу. *Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут»*. 2022. №23. С. 90-95. https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/50702/1/EV-2022-23_p90-95.pdf
4. Павленко І. Оцінка енергетичної надійності країн Європейського союзу. *Економіка і організація управління*. 2020. № 1 (37). С. 28-38
5. Гораль Л. Т. Багатоаспектність формування процесу управління безпекою розвитку промислового підприємства. *Проблеми економіки*. 2020. №2. С. 240–246.
6. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2030 року: Розпорядження КМУ № 145-р від 15.03.2006 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/145-2006-%D1%80>
7. Рибнікова Е. Ю. Господарсько-правове стимулювання використання відновлюваних джерел енергії в Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право (081 – Право). Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2018.
8. Бобров Є. А. Енергетична безпека держави: виникнення феномену, сучасний стан, перспективи розвитку. *Наукові праці НДФІ*, 2012. №1 (58), С. 134-142.
9. Губський Б. В. *Економічна безпека країни: методологія виміру, стан або стратегія забезпечення*: монографія. К.: Либідь, 2012. 322 с.
10. Мунтіян В. *Економічна безпека країни*: монографія. К.: Кондор, 2012. 302 с.
11. Бойко В.В. Парадигма системи економічної безпеки держави. *Глобальні та національні проблеми економіки*, 2015. Вип. 6, С. 97-101.
12. Одинцова Н.А. Государственное управление экономикой: обоснование системы менеджмента. *Ефективна економіка*. 2010. No 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>
13. Урядовий портал: Реформи – Енергетична безпека. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/ekonomichne-zrostannya/energetychna-bezpeka>.

References

1. Rogovy A. (2017) Paradigm of economic security of the state in conditions of cyclical economy // *Ukraine – EU. Modern Technology, Business and Law: collection of international scientific papers: in 2 parts*. Part 1. Modern Priorities of Economics. Societal Challenges. Chernihiv: CNUT.
2. Kucherenko M. A. (2015) Analysis of the current state of the fuel and energy complex of Ukraine. Economics and management. *Economic Bulletin of the University*, Issue No. 34/1, pp. 62-79
3. Shchurov I. (2022) Methodology of systemic transformation of the energy sector of the national economy in the conditions of the energy transition. *Economic bulletin of NTUU "Kyiv Polytechnic Institute"*, No. 23. P. 90-95. https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/50702/1/EV-2022-23_p90-95.pdf
4. Pavlenko I. (2020) Assessment of energy reliability of the countries of the European Union. *Economics and management organization*, No. 1 (37), pp. 28-38
5. Horal L. T. (2020) Multifacetedness of the formation of the safety management process of the development of an industrial enterprise. *Problems of the economy*, No. 2, pp. 240–246.
6. On the approval of the Energy Strategy of Ukraine for the period until 2030: Order of the CMU No. 145-r dated 15.03.2006 URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/145-2006-%D1%80>
7. Rybnikova E. Yu. Economic and legal stimulation of the use of renewable energy sources in Ukraine. Dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences, specialty 12.00.04 - economic law; economic and procedural law (081 - Law). Odesa Law Academy National University, Odesa, 2018
8. Bobrov E. A. (2012) Energy security of the state: emergence of the phenomenon, current state, development prospects. *Scientific works of NDFI*, No. 1 (58), pp. 134-142
9. Gubskiy B.V. (2012) *Economic security of the country: measurement methodology, state or strategy of provision: monograph*. K.: Lybid.
10. Muntiyani V. (2012) *Economic security of the country: monograph*. K.: Condor.
11. Boyko V.V. (2015) The paradigm of the economic security system of the state. *Global and national economic problems*, 2015. Vol. 6, pp. 97-101.
12. Odintsova N.A. (2010) Government management of the economy: justification of the management system. *Efficient economy*, No. 9. URL: <http://www.economy.nayka.m.com.ua>
13. Government portal: Reforms - Energy security. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/ekonomichne-zrostannya/energetychna-bezbeza>.

Abstract

SHCHUROV Igor. Management of energy security of the economic environment: paradigmatic characteristics

Ensuring the national security of the state is inextricably linked with energy security. The purpose of the article is to study the energy security management process as a human-centered philosophy based on the achievements of scientific and technical development. A study of the market of energy resources was conducted and it was emphasized that the dependence on the import of oil, gas and nuclear fuel negatively affects the state of energy security of the country and creates tension in the economy, social and political spheres. It was added that in view of the threat to energy security and taking into account Russia's price policy for energy carriers, European countries have almost completely abandoned/(plan to abandon) natural gas. It is emphasized that the creation of conditions to ensure energy security and energy development is among the state's priorities, as the size, dynamics and performance indicators of the sphere of production and consumption depend on the development of the energy sector. It is shown that Ukraine is one of the least energy efficient countries among the member states of the Energy Community. It has been proven that a change in the energy development paradigm is impossible without solving complex scientific and technical tasks and opening the flow of information, technologies and capital. Management of energy security should be based on people-centered approaches and existing recommendations of the scientific community when adapting them to existing conditions, taking into account the priorities of cyclical economy. At the same time, it is necessary to consider possible crises in the process of economic growth caused by the factors listed in this article. The modernization of the energy sector of the Ukrainian economy will take place based on the effective paradigm of energy security, especially in the post-war period.

Key words: management, fuel and energy complex, national economy, changes, paradigm, factors

Стаття надійшла до редакції 26.06.2022 р.

Бібліографічний опис статті:

Щуров І. В. Управління енергетичною безпекою економічного середовища: парадигмальні характеристики. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 3. С. 193-198.

Shchurov I. (2022) Management of energy security of the economic environment: paradigmatic characteristics. *Innovation and Sustainability*, no. 3, pp. 193-198.